

URFALI NABI
(Şair Nabi)

Mehmet KURTOĞLU

Şanlıurfa Valiliği
İl Kùltür ve Turizm Mùdùrlùđù Yayınları
Şehir Kitaplığı Dizisi:49

ISBN:978-975-585-996-5

Yayın Koordinatùrù
Selami YILDIZ

Editùr
Mehmet Sait RIZVANOğLU

Yayın Kurulu
Selami YILDIZ
Mehmet Sait RIZVANOğLU
Bayram SOYKAN
Aydın ASLAN

Kapak Fotoğrafı
Mustafa AYATAÇ

Yayın Hakkı
Bu eserden iktibas yapılırken,
dipnot veya bağlaç usulù kaynak gùsterilmeden yararlanılamaz.

Kitabın hukuki sorumluluğunun tamamı yazarına aittir.

Yapım
Efsane Ajans
0 (212) 267 29 29

Baskı-Cilt
Fsf Printing House
info@fsfprint.com
0 (212) 690 89 89
İstanbul, 2008

MEHMET KURTOĞLU

1969 yılında Urfa’da doğdu. Urfa İmam Hatip Lisesinden mezun oldu. HRÜ Meslek Yüksek Okulu İnşaat Bölümü’nü ve A.Ü. Sosyal Bilimler bölümünü bitirdi. Vakıflar Genel Müdürlüğü Kültür ve Tescil Daire Başkanlığında Müdür olarak çalışmaktadır.

Yerel ve ulusal gazete ve dergilerde şiir ve yazıları yayınlanan yazar, GAP Gündemi, GAP Haber, GAP Olay, Urfa Hayat, gazatesi ile Yedi İklim, Bir Nokta, Kültür, Eyvan ve Mürekkep dergilerinde yazan şair, Kırım’da yapılan “Türkçe’nin Uluslararası Şiir Şöleni”ne katıldı. Şiir ve gazetecilik dallarında çeşitli dallarda ödülleri bulunmaktadır. Türkiye Yazarlar Birliği Şanlıurfa Şube Başkanlığını üç dönem yürüten yazar, İLESAM ve GAP Gazeteciler Birliği Üyesidir.

Yayınlanmış Eserleri:

- Bana Kendini Anlat**, Şiir, Yaz-gı Kitaplığı, Adana. 1998
Hafızasını Kaybeden Şehir, Deneme, TYB Urfa Şubesi Yay. Urfa. 1999
Gurbeti Olmayan Diyar, Şiir, TYB Şanlıurfa Şubesi Yay. Urfa. 2000
Urfa Efsaneleri, Araştırma, Kent Yay. İst, 2005 (3 baskı)
Çağa Küsen Leyla, Şiir, Rehavi Sanat Yayınları, 2005
Ben Kendimden Yanayım, Deneme, Ares Yay. İst. 2005
Kültür Şehri Urfa, Araştırma, Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. 2006
Şiir Şehir Urfa, Şiir Seçkisi, Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. 2006
Kültür ve İnançlar Diyarı Urfa, Belgesel Senaryo, (İngilizce ve Türkçe)
2006
Hafızasını Arayan Şehir, Deneme, Tila Yay. 2007
Dünden Bugüne Suruç, Ortak kitap, 2008
Savaşın Aşıkları, Tiyatro, Yom Yay. Nisan, 2008
Urfa Vakıf Medeniyeti ve Su, Belgesel, 2008
Urfalı Nabi, Biyografi, Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yay. 2009

İÇİNDEKİLER

TAKDİM	VII
ÖNSÖZ	IX
Urfalı Nabi	3
Nabinin Üç Şehri	21
Seçme Gazelleri	35
Nabinin Hayatı	129
Şair Nâbî'nin Manzum Hikâyesi	133
Hayr-Âbâd Hakkında	133
Nabi	163
Klasik Türk Şiirinde Nâbî Ekolü	176
Çözülme Devri Zihniyeti ve Şair Nâbî'nin Şiirinde İnsan	181
Nâbî'nin Şiirlerinde Döneminin Sosyal Eleştirisi	201
Fikir ve Tefekkür Şairi Nâbî	214
Urfa'nın İlk Gurbetçisi	240
Efsane Şehir ve Şair	245
Mana Adamı Şair Nabi	252
Nâbî Divânı'nda Kanaat Kavramının Ele Alınışı Üzerine	254
Fotoğraflarla Şair Nabi	266

TAKDİM

Şanlıurfa, 11.500 yıllık tarihi geçmişi, coğrafik konumu, ticari İpekyolu üzerinde olması, Doğu ile Batı arasında kavşak noktasında bulunması sebebiyle, stratejik öneminin yanı sıra din, kültür ve medeniyetlerin bulunduğu bir çekim merkezi olmuştur. Bu özelliklerinden dolayı tarihi gelişim sürecinde, üzerinde birçok bağımsız devlet ve beylik kurulmuş ve birçok uygarlığa beşiklik etmiştir.

Tarih boyunca dünyanın en verimli toprağına sahip Şanlıurfa, bu yönü ile bir tarım şehri olmuştur. Şehrin bu birikimini göz önünde bulunduran Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin sürdürülebilir en büyük projesi olan GAP'ı uygulamaya sokmuş ve Atatürk Barajı ile Şanlıurfa'yı ticaret ve kültürün yanında bir de tarım ve sanayi şehri yapmıştır.

Şanlıurfa, çok tanrılı inançların yanı sıra birçok peygamberi bağrından çıkarmış, birçok peygamberin uğrak yeri olmuş ve bu yüce insanlara ev sahipliği yapmış bir şehirdir. Üç semavi dinin ata olarak kabul ettiği Hz İbrahim, bu topraklarda doğmuş, Hz İsa bu şehri kutsamış ve bu yüzden şehir, "İnançlar Diyarı" ve "Peygamberler Diyarı" olarak anıla gelmiştir. Özellikle Hz. İbrahim ve Hz. Eyyub peygamber ile özdeşleşmiştir.

Şanlıurfa, Urfa Akademisi ve tarihi Harran Üniversitesi'nden yetişen âlimlerin eserleri ile Batı Medeniyetinin oluşumuna büyük katkı sağlamış; ilim, felsefe ve sanatta modern Batı Düşüncesini etkilemiştir...

Şanlıurfa, sahip olduğu kültürel mirası ile kültür ve inanç; Karacadağ Kayak Merkezi ile kış; Karaali Kaplıcaları ile termal; Atatürk Barajı'nda yapılan su sporları ile turizm çeşitliliği açısından önemli bir potansiyele sahiptir.

Şanlıurfa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüzün 2006 yılında projelendirdiği "Şehir Kitaplığı Dizisi" yayınları kapsamında yayınlanan "**Urfalı Nabi**" adlı bu çalışmaya emeği geçenlere teşekkür eder, başarılar dilerim.

Yusuf YAVAŞCAN
Şanlıurfa Valisi

ÖNSÖZ

Altıyüz yıl hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu “Divan Edebiyatı” gibi ihtişamlı bir miras bırakmıştır. Divan edebiyatının altıyüz yıllık dönemi baktığımızda hiç kuşkusuz çok büyük sanatçılar çıkardığını ve bu sanatçıların, bu dönem içinde bir yıldız gibi parladığını görürüz.

Divan edebiyatında Fuzuli’nun “*platonik aşk*”, Şeyh Galip’in “*İlahi aşk*”, Baki’ninin “*Mecazi aşk*”, Nedem’in “*beşeri aşk*”, Şeyhi’nin “*İroni*”, Nef’i’nin “*Hiciv*” ve Urfalı Yusuf Nabi’nin “*Hikmet*” ile gökteki yıldızlar gibi, divan edebiyatında parladığını görürüz.

Yusuf Nabi, Urfa’nın divan edebiyatında kendini gösterdiği sembol bir isimdir. Böylesine büyük bir İmparatorluğun büyük bu şairi ne yazık ki, doğduğu yaşadığı şehirde hakıyla anılmamıştır. Bugün dahi Urfa sanat ve düşünce hayatında gerek gazelleri, gerek hikemi yaklaşımı ve gerekse mizahi yönüyle etkisini devam ettiren bir şairdir.

Urfa musikisinde halen gazelleri okunmaktadır. Urfa şairleri üzerinde halen tesiri sürmektedir. Urfa mizahinde halen “*Nabice*” diye bir deyim varsa, bu şehirde Nabi’nin ölmediğini, yaşadığını söyleyebiliriz. Zira Urfa’da biri espirili veya hikmetli bir şekilde bir fikir ortaya attığında “nabice” yani Nabi gibi bir ifade kullanılır. Bu bile bu şairin her doğum ve ölüm yıldönümünde anılmasını zorunlu kılar.

Yusuf Nabi bence Urfa’nın işaret taşıdır. Yön gösteren yıldızdır. Nabi’yi anladığımızda Urfa’yı Urfa’yı anladığımızda Nabi’yi daha iyi anlamış oluruz. Nabi’yi hep Urfa eksenli ele almamız, onu Urfa’ya sıkıştırmak için değil, onun bu şehirde nasıl beslendiğini ve kendini ifade ederken bu damardan nasıl yararlandığını ortaya koymak içindir.

Nabi evrensel bir şairdir. Özellikle Peygamber’in “hikmet müslümanın yitik malıdır” sözünü dustur alarak Nabi’ye yaklaşırken, Nabi’yi Nabi eden gerçeği de yakalamış oluruz.

Nabi’nin bu hikemi yanı, onun Urfalılar tarafından “Ermış” olduğu düşüncesine götürmüştür. Nabi bu yönüyle aynı zamanda Urfa’nın ruh mimarıdır. Hayata bakışı, kavrayışı, olaylara hikemi yaklaşımı, zekice esprileriyle Urfa insanının bir prototipi sayılır.

Divan Edebiyatının bu usta şairi hakkında birçok eser yazılmış, birçok makale yayınlanmıştır. Bizim burada yaptığımız Nabi’yi farklı yönleriyle ele alan, gazellerinden örnek veren bir çalışma sunmaktır. Bu çalışmamda bana makaleleriyle destek veren ve kitabın ortaya çıkmasında katkıları olan yazarlara ve kitabın yazım aşamasında bana yardımca olan şair dostum Bekir Kaplantaş ve Zeki Karagözlü’ye ayrıca teşekkürü bir borç biliyorum.

Şanlıurfa’nın büyük bir değeri olan Nabi’yi bu mutevazi çalışma ile anlamak ve anlatmak mümkün değildir. Bu çalışma ile onu yeniden hatırlatabilirsek, aynı nazamanda neyi kaybettiğimizi de anlamış oluruz diye düşünüyorum.

Mehmet KURTOĞLU
ANKARA/2008

USANDIK GAZELİNE NAZİRE

*Eşk-i hicran, ab-ı vasl-ı yar oldu giderek
Hakikat, Ol zemistan bahar oldu giderek
Mahallesin dolaştı durdu dil o afetin
Ol damen-i ahu'da şikâr oldu giderek
Kani ya'bir gül ile bahar gelmez' derlerdi
Bir gül'le dil şen, hergün bahar oldu giderek
Dam şikâr olmadan Ol şiveyi terk etmedik
Bana da hem aşka da bar oldu giderek
Çağı zillette dahi mütevazı olmadık
Mıyan-ı dilde bi itibar olduk giderek
Satr-ı metne sığışmadı gazellerin Nabi
Gör kim Cuma'ya virdi zeban oldu giderek*

Cuma AĞAÇ

BİRİNCİ BÖLÜM
(Nabi ve Gazellerinden seçmeler)

URFALI NABI

*“ Zevk-i gam dilde midir dağda mı tende midir?
Neşve bülbülde midir gülde gülşende midir?*

*Oldu sermaye -i hayret bana bunu ümit
Bilmem eyleyecek girye midir hande midir?*

*Oldu baziçe-i aşkında nihan hatemi dil
Çin-i zülfünde midir sende midir bende midir?*

*Gül hem açıldı hem arayışı destar oldu
Bülbül-i bi haber aya dahi şivende midir?*

*O tevazu anı mümtaz-ı cihan etmiştir
Nahli gül bağda bihude serefkende midir?*

*Dürr-ü mercan bulunurmuş tatalım deryada
Bu kadar çin-i cebin satmağa erzende midir?*

*Hah-u nahah olur avize-i guşi ahbab
Nabiya her gazelin böyle hoşayende midir “?”*

NABI

Divan edebiyatına adını altın harflerle yazdıran Şair Nabi nam-ı diğer “Urfalı Nabi” klasik şiirimizin zirve şairidir. Asıl adı Yusuf ‘dur. Döneminde “Ekmel-i Şuara-yi Rum” ve “Melikü’s Şuara” diye anılır. Şair Nabi Urfa’da doğmuştur. Doğum tarihi kesin değildir. Ama onun şiirlerinden ve yazdıklarından anladığımız kadarıyla çocukluk ve gençlik yılları Urfa’da geçmiştir. Prof. Dr. Abdulkadir Karahan’ın biyografik incelemesinin de Nabi’nin doğum tarihi hicri 1052 miladi 1642 yılı üzerinde durulmaktadır. Ahmet Kabaklı’nın Türk Edebiyatı adlı kitabında 1640 olarak geçmektedir. Yine aynı eserde şairin Evladı Resul olduğu şiirlerine dayanılarak ortaya atılmıştır.¹

Büyük ve önemli insanların ortaya çıkmasında hiç şüphesiz yaşadığı çevrenin özel bir yeri vardır. Özellikle büyük sanatçıların düşünce ve ruh dünyasını şekillendiren doğdukları yerdir. Bu anlamda büyük şair Yusuf Nabi’nin sanat yaşamında doğduğu şehir Urfa’nın yeri büyüktür.

Herkesin üzerinde ittifak ettiği gibi Nabi’nin hayatında üç önemli şehir vardır: Urfa, İstanbul ve Halep. Urfa, Nabi’yi yetiştiren şehirdir. Ve Nabi’yi Nabi yapan birçok değeri bu şehir kendisine vermiştir. Zira büyük şairlerin hayatında ve şiirinde şehirlerin özel bir yeri olduğunu düşünüyorum. Mesela Yahya Kemal’in hayatında Üsküp, İstanbul ve Paris’in yeri büyüktür. Yahya Kemal’in hayatını ve sanatını tanımlarken bu şehirleri göz ardı edemeyiz. Büyük Şair Yusuf Nabi’nin hayatında ise, yukarıda değindiğimiz gibi Urfa, İstanbul ve Halep’in özel bir yer tuttuğunu görürüz. Mesela Yahya Kemal’in Üsküdar derken doğduğu ve çocukluğunun geçtiği hayal şehri Üsküp’ü, Nabi’nin İbrahim veya Rehavi derken Urfa’yı kastettiğini bilmek için bu şehirleri tanımak gerekir.

Miladi yılların başında Bizans ve Roma’nın egemenliği altında Helen Kültürünü barındıran Urfa, daha sonra Arapların fethiyle İslam Kültürünün etkisi altında girmiştir. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Urfa, bu anlamda birçok kültürün buluştuğu bir havza olmuştur. Konya- Şam ve Bağdat üçgeninin orta noktasında bulunan Urfa, o sıralarda bir kültür ve sanat şehridir. 1642 yılında Urfa’da dünyaya gelen Nabi’nin çocukluğu ve gençlik yılları hakkında pek bilgimiz yok. Ama o dönemin Urfa’sını anlatan seyahatnamelere baktığımızda Nabi’nin nasıl bir şehirde doğduğunun ipuçlarını pekâlâ yakalayabiliriz. Nabi, henüz dört yaşında iken meşhur Seyyahımız Evliya Çelebi, Urfa’ya uğrar.

Tabi Evliya Çelebi’den önce Urfa’nın Celali İsyanı geçirdiğini unutmamak gerekir. Gerçi Evliya Çelebi buna hiç değinmez ama aynı tarihlerde Urfa’ya gelmiş olan Batılı seyyah Tavernier, yakılmış yıkılmış evlerden bahseder. Ve Evliya Çelebi’nin anlattığına göre; “Nemrud zamanından kalma, göğe uzanmış yalçın bir tepe üzerinde sağlam duvarlı, şekil itibariyle yuvarlak, sarp ve müstahkem bir iç kalesi, içinde 20 adet evi, başlarında kale ağası bulunan 200 kadar neferi, cephanesi, buğday ambarı ve su sarnıçları varmış. Şehrin üst kalesi alttaki sur varoşunun iç ve dışında, tamamı 2600 olan kireç ve toprak ile örtülü güzel evleri, bağlı, bahçeli, akarsulu, hamamlı büyük sarayları, 22 Camii, 67 mahalle mescidi, on kadar mahallesinin her birinde iki üç tekkesi ve üç medresesi ve ayrıca her camide talebe bulunuyormuş. Hususu dersiamları, dar-ül kurra, dar-ül hadis ve pek çok sayıda talebesi varmış. Bütün ilimleri

1 Bakınız, Nabi **Abdülkadir Karahan** Sh. 3 Kültür Bak, Yay. Ank. 87

ithaf etmiş müfessir, muhaddis, musannif ve engin deniz gibi bilgisi olan kimseleri, otuz kadar mektebi mevcutmuş. Yetim çocuklara her sene başında bayramlık elbise dağıtılmış. Halilürrahman tekkesi ve Seyyid Munci tekkesi gibi nimeti bol, birçok salonları, odaları, kiler ve mutfak, çeşitli misafirhaneleri bulunan tekkelerinde, gelip geçenlere, fakir ve kimsesizlere, konu komşuya yemek verilmiş. Bu tekkelerin arif, amil, âlim, mütteki ve irşad edici şeyhleri, fakr ile fahr eden ehli hal ve arif erenleri varmış”²

Evliya Çelebi daha birçok özelliğini sayıyor Urfa'nın. Görüldüğü gibi Nabi'nin yaşadığı Urfa, şehir olarak da kültür olarak da bugünün çok ilerisinde bulunuyordu. Zira bugünkü anlamıyla üç Üniversitesi, otuz mektebi mevcutmuş. İlim adamları ve öğrencileriyle kültür, birçok tekkesi tarikatı ve şeyhi ile de mistik ve gönül ehli bir şehirmiş. Yirmi dört yaşında Urfa'dan ayrılan Nabi elbette şehrin bütün bu birikimlerinden faydalanmıştır. Arapça, Farsça şiirler yazan Nabi'nin Urfa'dan elini kolunu sallayarak gittiğini düşünmek abesle iştigaldir. Bir Arap düşünürü “*Bilgim çoğaldıkça şehir küçülüyor*” diyor.

Sanırım Nabi de Urfa'dan alacağını aldıktan sonra tıpkı bu Arap düşünürünün sözünde olduğu gibi, Urfa kendisine küçük gelmiş ve sanatını icra edeceği Hayal Şehri İstanbul'a gitmeyi düşünmüştür. Nabi Urfa'da iken bir Kadiri Şeyhi Yakup Kalfaya intisap etmiş ve rivayete göre de onun tavsiyesi üzerine İstanbul'a gittiğini bazı kaynaklar yazmakta ise de Araştırmacı Yazar Mahmut Karakaş'ın en son ulaştığı bir belgeler ışığında yaygın olan bu görüşü şöyle çürütmektedir: “Müze çalışmamız sırasında ayrı bir camekân içinde bir de bir silsilenamenin varlığını gördük. Silsilenameyi okuduğumuz zaman gördük ki, Urfa'da 17.ci yüzyılda yaşamış birkaç tarikat şeyhinin ismi geçmektedir. 17. Yüzyılın kültür yapısını göstermesinde yardımcı olduğu için büyük bir önem taşıdığı kanaatindeyiz. Daha önce Şanlıurfa Belediyesi tarafından yayınlanan “Şanlıurfa Evliya ve Âlimleri” adlı kitabımızda, meşayihden bazılarının kimden halifelik aldıklarını ve kime bu görevi verdiklerini bulamamıştık. Yani onlara gelen silsile zincirinin halkaları eksik kalmıştı. İşte bu silsilenamede, bu zincirin halkası mümkün olduğu kadar tamamlanmış olacaktır.

Şöyle ki, 17.ci yüzyılın başlarında yaşamış olan ve halk arasında Şair Nabi'nin şeyhi olduğu söylenen *Yakub Kalfa*'nın şeyhinin adı meydana çıkmış oldu. *Yakub Kalfa*, Halveti tarikatı şeyhi olup, halifeliği *Halveti şeyhi Şeyh Nasuh Eyyub el-Ensari (k.s.)*'den almıştır. Bu zat ya Eyyub el-Ensari(R.A.)'ın soyundan gelmektedir veya İstanbul'un Eyyub Sultan semtinden olduğu için bu ismi almıştır. Vefat tarihini bulamadık. Nasuh Efendi'nin şeyhi El Hac Sinan İstanbuli (1452-1529) onun şeyhi El Hac Alaaddin Bursevi, onun şeyhi Şeyh Ahmet Bin İsa Marmaravi, Onun şeyhi Şeyh Alaaddin Uşşaki Kirmani, onun şeyhi Pir İbrahim Kamil Kayseri, Onun Şeyhi Pir Muhammed Erzincani (vefatı 1474), onun şeyhi Seyyid Yahya-yı Şirvani (vefatı 1464), onun şeyhi Sadrettin El Hıyami (vefatı 1455) onun şeyhi Hacı İzzettin El Halveti (Vefatı 1424), onun şeyhi Ahi Mirim Halveti Eş Şirvani (vefatı 1409), onun şeyhi Pir Ömer Ruşeni El Halveti (Vefatı 1397), onun şeyhi Ahi Muhammed Halveti (vefatı 1378), onun şeyhi Tacüddin İbrahim Zahid Geylani (vefatı 1300), onun şeyhi Cemalleddin tebrizi, onun şeyhi Şahabeddin Muhammed Tebrizi, onun şeyhi Rükneddin Muhammed Sincari (vefatı 13420), onun şeyhi Kudbeddin Ebheri, onun şeyhi Ebu Necip El Hirevi (Necibüddin Şirazi) (vefatı 1279), onun şeyhi Ubul Necip El Sehreverdi (vefatı 1166), onun şeyhi Şeyh Ömer

El Bekri, onun şeyhi Vahyeddin El Kadi (Vecihüddin El Kadi) (Vefatı 1060), onun şeyhi Muhammed El Bekri, onun şeyhi Muhammed El Dineveri, onun şeyhi Mimşad-ı Dineveri (vefatı 912), onun şeyhi Cüneydi Bağdadi (vefatı 911), onun şeyhi Sırrı Sakti (vefatı 871), onun şeyhi Maruf el Kerhi (vefatı 816), onun şeyhi Davud-ı Tayi, onun şeyhi Habib El Acemi, onun şeyhi Hasan El Basri, onun şeyhi İmam Ali İbni Ebu Talib o da Resullullah Muhammed Mustafa (SAV)dır.

Şeyh Nasuh Efendi birçok halife bırakmıştır, bunlardan biri de Urfalı Yakub Halife'dir. Şeyh Nasuh Efendi de şeyhliği *Şeyh Sinan İstanbullu*'dan almıştır. Bu zat Sümbül Sinan diye şöhret yapmıştır ve 1529 tarihinde vefat etmiştir. Silsile bu şekilde geriye doğru giderek *Hz. Ali (K.V.)* vasıtasıyla *Resulullah Hz. Muhammed (S.A.S.)* Efendimize ulaşmaktadır.

Yakub Halife er-Ruhavî isminin yazıldığı kâğıdın arkasında hicri cemazielahir 1028 tarihi yazılmıştır. Miladi tarihe göre Mayıs 1619 senesi etmektedir. Buraya kadar bu silsileyi yazdıran kişinin adı Evsal Dede Halveti diye tanınan Derviş Osman diye geçmektedir. Hüseyin çelevi'nin oğlu kâtip Bekir tarafından da kaleme alınmıştır. Buradan itibaren Yakub Halife er-Ruhavî'nin ismi "*Zübdetü erbabi't-tarika ve kidvetü ashabi'l-hakika reisi's-salikin ve fahrü'l-arifin Şeyh Yakub Efendi (k.s.)*" diye geçmektedir. Bu isim ayrı bir okla aşağıya indirilmiştir. Böylece Yakub Halife'nin artık şeyhlik yaptığını anlamaktayız. Şeyh Yakub Efendi (k.s.) de 18 halife bırakmıştır. Yalnız 1619 tarihinde hayatta olduğu, yukarda verdiğimiz tarihten dolayı bellidir. Fakat vefat tarihi bilinmemektedir. Urfa'da bazı kimselerin *Şair Nabi*'nin şeyhi olduğunu söyledikleri *Yakub Halife*, acaba gerçekten *Şair Nabi*'nin şeyhi midir? Düşüncemize göre bu mümkün değildir. Çünkü *Şair Nabi* 1642 tarihinde doğmuştur. Oysa Yakub Halife'nin bıraktığı halifesinin halifesi olan Şeyh Ramazan Şanî 1665 tarinde vefat etmiştir. Bir halife, şeyhi vefat etmeden aynı yerde şeyhlik yapamayacağına göre, Şeyh Yakub, kendi halifesinin vefatından önce vefat etmiştir. Bu bakımdan *Şair Nabi*, Şeyh Yakub Efendi'ye ya yetişememiştir veya onun sağlığında çok küçük yaşta olmalıdır. Her iki halde de *Şair Nabi*'nin, Yakub Kalfa'nın müridi olması mümkün değildir. İlerde ki araştırmalar bunu daha da aydınlığa kavuşturacaktır. Şeyh Yakub Efendi'nin Bıraktığı halifelerin çoğunun Urfalı veya yakın ilçelerden olduğunu sanmaktayız.³³

Nabi'yi anlamak için Urfa'yı tanımak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü Divan Edebiyatımıza "Hikemiyat" ekolünü Nabi'nin getirmesi, bence üzerinde durulmaya değer bir konudur. Bunu, Urfa'nın Mistik havasını, çoğulcu yapısını ve geçmişte iki tane felsefe ve ilahiyat ağırlıklı (Urfa ve Harran) okulunun olmasında aramalıyız. Bilindiği gibi din ve felsefe hikmet ve erdem üzerinde durur ve yaratılışı sorgular. İnsanı düşünmeye ve akletmeye zorlar.

Şiir ile felsefenin iç içe geçişi, yine Peygamberin (SAV), "*Şiir hikmettir*" sözü sanırım bunu doğrular mahiyettedir. Nabi gibi Urfa'nın tasavvuf ortamında büyü müş ve kadiri tarikatına intisap etmiş biri, elbette gazellerinde Hikmeti en iyi ve en güzel şekilde işleyecektir. Meşhur bir görüş vardır: "*Felsefe, Batı'da doğdu, Ortadoğu'da yorumlandı ve İran'da kemale erdi.*" Bilindiği gibi Batı felsefesi, İslam düşünürleri tarafından yorumlanarak yeniden Batıya aktarılmıştır. Tarihi Urfa ve Harran Üniversitesi bu anlamda tercüme faaliyetleri yapmış ve yeni yorumların önünü açmıştır. Gazzali'nin içtihat kapısını kapatması, felsefeyi red etme siyle İslam âlemi düşünceden kopmuş

3 Mahmut Karakaş, Seyir Kültür Sanat Dergisi, Sayı 11-12, 2005,

ve bugünde görüldüğü gibi bir tıkanma yaşamıştır. Yalnızca Şii İran felsefeyi olarak onu hikmete çevirebilmiştir. Bugün bile İran’da düşünce, sanat, edebiyat ve sinemanın ileri olması ‘Hikmet’i yakalamasındandır.

Urfa, uzun yıllar oyunca Batı’da Roma ve Bizans, Doğuda Sasani İmparatorluğunun egemenliği ve etkisi altında kalmıştır. Bu yüzden kültürel dinamiklerinde bu iki medeniyetin izlerini bulmak mümkündür. Nabi’nin böylesine zengin ve çoğulcu bir toprakta yetişmesi onun şiirinin belirleyici ögesi olmuştur. Bazı edebiyat tarihçileri, Nabi’yi “Sebk-i Hindi” yani Hind Üslubu içinde göstermişler. Yalnız Nabi’nin şiirlerinde değil, kavşak noktasında olan Urfa’nın, şehir kültüründe bile bu çizginin etkisinin varlığını söyleyebiliriz. Mesela Urfa’da anlatılan halk hikâyelerinde Hindu’nun bozulmuş şekli olan “Hindi” kelimelerinin geçtiği ve bunların siyah, güçlü ve kötü niyetle tiplerle verildiği, sihir, büyü gibi işlerle uğraştığı anlatılır. Yine Urfa’da bugün bile varlığını koruyan ve “Hindiye Tekkesi” olarak anılan yer isminden hareketle, burada Hindlilerin izini görmek mümkündür. Özellikle “İran şiirinin omurgasını oluşturduğu söylenen Feyz-i Hindi, Urfi-i Şirazi, Sa’ib-i Tebrizi, Şevket-i Buhari gibi çığır açıcı büyük şairlerin elinde gelişen bu akımın 17. ve 18 yüzyıl Türk şairlerinde yaygın bir etkisi görülür”⁴ Sebk-i Hindiye Nabi’nin duyarsız kaldığı söylenemez. Yukarıda belirttiğimiz gibi Nabi hem yerel hem ulusal anlamda bundan izler taşımıştır. Zira Nabi’nin kişiliğini oluşturan şehir, onun şiirinin derinliğinde çok güçlü hissedilir. Gazelleri derinlemesine incelendiğinde bu izleri bulmak mümkündür.

Örneğin:

*“Hakimüz Mevlididir Hazret-i İbrahim’ün
Nabiya rast makamında Ruhaviyüz biz”*

derken, hem doğduğu şehir Urfa’ya hem de Rehavi makamına gönderme yapar ve Urfa ile müzik ilişkisini hatırlatır. Bilindiği gibi her Urfalı gibi Nabi de müzik ile iştiğal eden biridir. Hayriye’de ise Urfa ile Şam’ı karşılaştırır, Urfa’nın güzelliğinden bahsederken şöyle der:

*“Ne ruha nüsha-i gülzar-ı Cinan
Maksat-ı re’s-i Halilü’r-Rahman*

*Ne Ruha gıpta-geh-i hutta-i Şam
Mazhar-ı mu’cize-i Berd-ü Selam”*

Nabi’nin Urfa’ya en geniş yer verdiği eserlerinden biri Tuhfetül Harameyn’dir. “Hac Hatıraları” ve “Hac Yolculuğu” adıyla da günümüz Türkçesine çevrilen kitapta Nabi, Hacca giderken uğradığı Urfa’yı geçmiş günlerine sığınarak anlatır. Fırat’tan sallarla geçişini, sonra Urfa’ya varışını, Urfa’yı görünce secdeye kapanıp toprağını öptüğünü yazar. On üç yıl ayrı kaldığı şehrine döndüğünde büyük sevinç ve mutluluk duyduğunu yazar. Dost ve akrabalarıyla

4 Hüseyin Yorulmaz, Nabi Ekolü, Sh 82, Kitabevi yay İst.1996

görüşür. Balıklıgöl ve Hz. İbrahim’i anlatır. Duygularını şiire döker ve bir yerde ”*Vatanum şehr-i dil-ara-yı Ruha*” diyerek yine Urfalı olduğunu hatırlatır. Bir başka beyitte:

*Yusuf ki be Mısıra padişahî mikerde
Migift geda buden-i Ken’an huşter ”*

Merkezden taşraya (Urfa) gelmesini; “Yusuf Mısır’a sultan olduğu halde Kenan ilinde köle olmak Mısır’a padişah olmaktan daha iyidir dedi” diyerek karşılaştırır. şöyle demek ister sanki ”İstanbul’da şairler sultanı olsam da şehrim Urfa bana daha güzeldir. Zira Yusuf, Mısır’da sultan idi ama Kenan’ı unutmamıştı....

*“Sakin tek-i edebden kuy-u mahub-ı Huda’dur bu
Nazargah-ı İlahidür makamı Mustafa’dur”*

Gazelini bu yolculuk esnasında yazar. Halen Cuma salalarında Urfa’da okunan bu meşhur gazel, Nabi’nin Urfa’da halen devam eden etkisini göstermesi açasından da önemlidir. Nabi dışında hiçbir şair ve sanatçı öldükten sonra bu denli etkili olmamıştır Urfa’da. Bu gazelin yazılış öyküsü Nabi’yi halk arasında “ermiş” yapmıştır. Halen Urfalının gözünde Nabi, büyük bir evliya ve keramet sahibi bir zattır. Hakkında birçok kıssa anlatılır.

Tuhfetül Haremeyn’de anlattıklarına bakıldığında o zamanlarda Urfa’nın oldukça güzel ve yeşillik bir yer olduğu Nabi’nin benzetmesiyle cennet bahçelerinde bir bahçeye benzediği anlaşılmaktadır. Bu noktada duygularını şiirsel bir ifadeyle dile getiren Nabi şunları yazıyor: “ Cismani kavuşmadan ileri gelen ruhani zevkle gâh ayrılık günlerinin ve gâh içten gelen arzuların güçlüklerim konuşarak, ömür hazinesinden bir gün çalındı. Çocukluk zamanında fazla bir bilgim olmadığından koca şehre yeni geldiğimde, o zamandan unutmadığım bazı hatıralarım yeniden canlandı. Her tarafa baktıkça cennet bahçelerinin lezzetini hissettiren gül bahçeleri, özellikle medrese köşesinde ders halkası kurduğumuz zamanlarda, kâh aynı derse çalıştığımız, kâh aşk ve muhabbet yazısı meşk ettiğimiz çocukları ve arkadaşları hatırlattı.”⁵ Nabi yaşadığı bu duyguların ardından dost ve arkadaşlarıyla buluşmuş, şehrin gezip, görölmesi gereken yerlerini ziyaret etmiştir. Daha sonra “kendisiyle övünülen memleketimiz” dediği Urfa’yı Hz. İbrahim(as)’ın hikâyesiyle birleştirerek seyahatnamesinde anlatmıştır.

O zamanki Mevlidi Halil’i şöyle tasvir etmiştir: “Urfa’da Mevlid-î Halil namıyla şöhretin sınırına ermiştir. Döşeme tavan ve dört duvarı deliksiz yekpare mermerden yontulmuş olmakla, sızma ihtimali bulunan bütün yollar tıkalıyken tertemiz bir su ile dopdolu olması Hazreti İbrahim’in mucizesine bir işarettir. O mağaranın batısında bulunan doğduğu mübarek yer özel bir yeşil sanduka ile bellidir. O mağara ile doğu tarafından bitişik diğer bir mağara daha var ki, Hazreti İbrahim’in muhterem validesi o nazenin dostluk beşiğini, kötü Nemrut’un zulmüne hizmet eden, her tarafı dikkatle araştıran adamlarının korkusundan ve onların kötölüğünden korumak amacıyla, mağaranın kucağına

5 Nabi, Hicaz Seyahatnamesi, Sh 23–24 Timaş yay.İst.1996

emanet eylemişlerdi. ⁶...Hatırdan çıkmayan o havuzun batı tarafında, kalenin gölgesinde Cennet görünümlü bir dergâh vardır. Bu tekkenin balkonları Şehname tasvirli meclis gibi, firuze renkli yaprakları üzre çekilmiş, kubbenin tepesi altın yaldızlı, kubbeleri gökyüzünün en geniş tabakası olan felek-i esirin altına yetiyecek kadar yüksektir. Havuzun çevresi ise Hz. İbrahim ateşe atıldığında, ateşin sönerək gül bahçesi olmasından geriye kalan birbirine karışmış ve büyük gölgeli ağaçlarla süslenmiştir. Şimdiye kadar buranın toprağı kazıldıkça birkaç mızrak boyunda kül çıkmasıyla o bölgede Hz. İbrahim'in ateşe atılmasının doğruluğu ispatlanmıştır.⁷

Nabi'nin sanatının zirveye çıktığı ve kendini kabul ettirdiği şehir, İstanbul'dur. İmparatorluğun başkenti, sanat ve edebiyatın merkezi İstanbul, Nabi'nin "Hayal Şehri"dir. Nabi'nin İstanbul'a geldiği yıllarda, İstanbul dünyanın en kalabalık şehriydi. 600–700 bin nüfusa sahipti. Birçok din ve ırktan insanın yaşadığı İstanbul, dünyanın kalbi sayılıyordu. Herkesin güzelliğine hayran olduğu İstanbul'a Nabi gibi bir şairin duyarsız kalması düşünülemez.

*"Ne durursun azimet eylesene
Kendi kendine himmet eylesene*

*Varsana asitane-i şaha
Yüzünü sürsene o dergâha"*

Nabi Urfa'dan çıkıp İstanbul'a geldiğinde aradığını bulamaz. Büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Umduğu ile bulduğu aynı şey değildir. Çünkü kendisine farklı bir muamele yapılacağını sanmıştır. Geri dönmeyi de kendine yediremez. Çare aramaya koyulur. Büyük bir ümitsizliğe düşer ve aşağıdaki şiiri yazar:

*"Dar-ı gurbette gam-güsarum yok
Müşfikum yok enis ü yarum yok*

*Ne mu'inüm ne dil-nüvazum var
Ne refikum ne çare-sazum var*

*Dilde esbab-ı arzu katı çok
Bir kerem sahibi efendüm yok*

*Vatana varsam iktidarum yok
Bunda dursam medar-ı karum yok"*

Daha sonra Musahip Mustafa Paşanın himayesine girer ve kendini saray çevresinde bulur. Kısa sürede şairliği sayesinde kendini herkese kabul ettirir. Devlet erkânıyla tanışır. Lehistan'daki Kamanıçe Kalesi'nin fethi üzerine yazdığı "Tarih-i Kamanıçe" ile şöret kazanır. Gerçekten de bu anlamda Nabi'nin sanat hayatını belirleyen şehir İstanbul'dur diyebiliriz.

Nabi'nin İstanbul'daki hayatıyla ilgili Urfa'da halk arasında anlatılan bir kıssa vardır. Rivayete göre Nabi saraya yakın olmuş ve artık padişahla içli dışlı olmuştur. Yaşı yirmi beşe gelince Padişaha kendisini evlendirmesini

⁶ Nabi, age, Sh,27

⁷ Nabi, age, Sh,28

söyler. Padişah, Nabi'ye henüz erken olduğunu ve beklemesini emreder. Tabi padişah sefahate düştüğü için Nabi'nin evlenmesi onu pek ilgilendirmez. Birkaç yıl sonra Nabi, Padişaha yine kendisini evlendirmesini söyler. Padişah yine beklemesini emreder. Böyle birkaç kez daha hatırlatır Nabi. Ama padişah umursamaz. Netice hem zevk ve eğlenceden usandığında Nabi'nin evliliği aklına gelir. Nabi'ye kendisini evlendireceğini söyler. Tabi Nabi o sırada kırk yaşına gelmiştir. Padişaha bir beyitle cevap verir:

*“Dağda değirmen yel için
Kırtan sonra el için”*

Hariyye'de İstanbul'un şeref ve yüceliğini açıklar. “İlim ile marifetin kabul gördüğü İstanbul gibi bir şehir daha, asla bulunmaz. Hüner bağının meyve yiyicisi olmak hususunda İstanbul gibi bir şehir daha yoktur. Allah İstanbul'u mamur etsin, bütün işlerin derin fikirleri ondadır. Orası yüksek irade sahiplerinin menşei ve kendilerini gösterdikleri yer; orası çeşitli insan gruplarının, milletlerin beslenip yetiştirildiği ev. Ne kadar olgunluk erbabı kimseler var ise hepsi hür ve üstün mertebelerini otoritelerini İstanbul'da bulur. Her olgunluk, derecesini onda bulur; her hüner boyunun ölçüsünü onda görür. Yücelik ve şeref mertebesi ondadır. Ondan başka yerlerde ömür boşa tüketilmiş olur. Güneş dünyayı ne kadar dolanırsa dolansın yine İstanbul gibi ikinci bir şehir daha bulunmaz. Güzellik gözüyle bakılırsa, o müstesna bir güzeldir ki deniz onu kucağına çekip oturtmuş. Ne kadar sanat kolu var ise hepsi İstanbul'da parlar ve gelişir. Nakş, resim, hat sanatları ve tezhip hep İstanbul'da ziynet ve güzellik bulur. Sen orada adeta, rüzgâr atı ile birlikte eser nice şehirleri (semtleri) seyran edersin. Böylece havanın omuzuna binip mutlu bir şekilde gider ve ayağına minnet etmeden âlemi gezersin. Orası (yani İstanbul) kiminin yüzü orda, kiminin yüzü burada duran Mekke büyüklüğünde 40–50 kadar şehrin (Boğazın iki yanındaki köylerin) bir araya gelmiş halidir. Boğaz ise, her biri diğerinin aynadaki aksi gibi olan o köylerle kıyılarını süslemiş.

Süleymanvari, tahta (kayığın oturma bölmesine) kurulduğu zaman rüzgâr ve deniz senin emrine girer. Oranın manzarasının güzelliği sonsuzdur. Hatta onu övmeye de hiç gerek yoktur. Çünkü o kendisini gösterir. Gerçekte Ayasofya semanın gezegenlerinin sekizincisi olan kubbesi ile devrin akıllara durgunluk veren eseridir. İstanbul'da olan bu neşenin -ancak cennette böyle bir neşe olur- bir benzerini daha başka memleketlerde görmedik. İstanbul cihana hükmeden sultanların başkenti; İstanbul, zaman meliklerinin hanedanlarının bulunduğu yer... Orası Osmanlı saltanatının eşiği; orası, Türk hakanlarının memleketinin göbeği.”⁸

İstanbul'un güzelliğini ve yüceliğini anlat anlata bitiremeyen Nabi, daha sonra taşranın kaba saba oluşuna yer verir ve İstanbul ile karşılaştırma yapar. Ve şöyle der : “taşrada mevki ve mertebe satanlar, bu şehirdeki en düşük âlimlerin bile toplantılarına girmeye yol bulamazlar. Taşrada şan ve şöhret sahibi geçinenler, burada etek öpmeye bile muvaffak olamazlar. Taşrada ululuğun başköşesinde oturan mevki sahipleri, bu mecliste kapı eşiğinde bile oturamazlar. Taşrada herkese çatik kaşlı davrananlar, İstanbul'da kapıcılarla bile yüzü suyu döküp sağa sola koşuştururlar. Hiçbir başka şehir ona benzeyebilir

8 Nabi, Hayriye, Sh.67–75, Sadeleştiiren İskender Pala, Bedir yay. İst.

mi? Hiç uyulan ile uyan bir olur mu?”⁹ diyerek, İstanbul’u bırakıp gitmenin mümkün olamaya çağını anlatır.

Nabi’nin hayatındaki diğer bir şehir de Halep’tir. Burası Nabi’nin “*Uzlet Şehri*” olmuştur adeta. Nabi bu şehre geldiğinde 45 yaşındadır. Hamisi Muhasip Mustafa Paşanın ölümü üzerine 1686 yılında buraya yerleşir. Halep, yaklaşık çeyrek asır burada kalan Nabi ile edebiyatımızda şöhret olmuştur diyebiliriz. Nabi için, “*Divan Edebiyatımızda Halep Kumaşı*” benzetmesi yapılır... “Onun Halep’te bulunduğu yıllar, sanatı için oldukça verimli geçmiş, Divanının tamamlanması yanında meşhur eserlerini de burada kaleme almıştır. Şair bu dönemde İstanbul ve Saray ile –mektuplaşma dışında- alakayı kesmiştir. Durmadan okumakta ve yazmaktadır. Denebilir ki, Halep, Nabi için bir uzlet köşesi olmuştur”¹⁰

Sanayi ve ticaret merkezi konumundaki Halep diğer bir yönüyle Osmanlı devrinin en parlak şehirlerinden biridir. Nabi’nin olgunluk dönemi ve yaşlılığını geçirdiği bu şehir, kültür ortamından, dini havasına, ikliminden geleneğine kadar birçok yönüyle Urfa’yı çağrıştırmaktadır. Zira o dönemde Urfa, Halep’in etkisinde bir şehirdir. Urfa ve Halep havasından suyuna, mutfağından diline kadar birçok yönden benzeşirler. Nabi’nin Halep’e yerleşmesindeki amaç, hem Urfa’ya yakın olması hem de kitaplarında yazdığına göre Nabi’nin bu yerin havasını ve suyunu çok sevmesindedir. Gerçekten de Urfa ve Halep o dönemde suyu ve yeşili bol olan şehirlerdir. Urfa’ya tarihte Kaliru ve Edessa adının verilmesi suyunun bol olmasından dolayıdır. Kaliru’nun bir anlamı da “Coşkun Pınarlar Şehri”dir. Bu dönemde Halep, İran, Irak ve Anadolu’nun ithalat ve ihracat merkezidir. Kumaş, cam, madeni eşya, kâğıt ve kimyevi maddeleri ithal, Batı sanayiinde kullanılan çeşitli ham maddeleri de ihraç etmektedir. Bu anlamda Avrupalıların konsolosluk açtığı Halep çok canlı ve çok kimlikli bir şehirdir. Nabi Hayriye’de İstanbul ile taşrayı karşılaştırdıktan sonra ikamet ettiği Halep’e de yer verir. Ve Halep için şöyle der:” Lakin İstanbul’u bir kenara bırakırsak, ikinci olarak Halep şehri gibi rahat ve huzura münasip bir şehir daha bulunmaz. Gerçek şu ki Halep birçok şehirlerin yüz suyudur. Şanı yüce ve üstelik oldukça mamur bir kenttir. Orası Hind, Firenk ve Maçin ülkelerinin ele geçirmek için can attıkları, yeryüzünün en ileri gelen ticaret merkezlerinden biridir. Orada renk renk kıymetli kumaşlar bulunur. Oranın nimeti, malı ve varlığı boldur. Hele hele havası ve suyunun gönül çekiciliği yok mu? Ya o şehrin kurulu olduğu mevki ve ah o nehrin geçtiği yerler...”¹¹

*“Şi’ri çokdur şu’ara-yı Arab’un
Ki o da mayesi Şam u Haleb’ün”*

Bu mısrasında ise: “Arapların yetiştirdiği şairlerin de şiiri çoktur. Ki onlarda da Şam ve Halep şehrinin mayası vardır” diyerek, Hem Şam ve Halep’in kültür ve sanatta büyüklüğünü, hem de dolaylı olarak kendisinin Halep’te bulunuşu ve şairliğinin etkisini anlatmak ister. Gerçekten de Halep, Nabi ile edebiyatımızda adından söz ettirmiş bir şehirdir.

Bütün bunlara rağmen Nabi, İstanbul’u özlemle anmış ve her zaman onun hayaliyle yaşamıştır. Tıpkı Yahya Kemal’in hayal şehri *Üsküp* gibi, Nabi’nin

9 Nabi, Hayriye, Sh.67–75

10 Nabi, Hayriye, Sh.67–75

11 Nabi, Hayriye, Sh.76–77

de sığındığı bir “*İstanbul*”u vardır. Halep’te yaşarken bile İstanbul güzellerini düşünmeden edemez. Ve bir yerde şöyle der:

*“Bilen hak-i stanbuldur rüsum-ı şive-i nazı
Çeşm-i şevkimde uçar Rum ilinin hubları”*

Nabi, taşranın sanattan uzak, insanların kaba oluşundan, dilin inceliğinin ve sanatçının değerinin bilmemesinden yakındır. Ayrıca İstanbul’un inceliğini, güzelliğini kültür ve güzel sanatların merkezi oluşunu özler. Nabi’nin hayatında üç özel ve önemli şehri yadsınamaz. Özetlersek, Nabi’nin çocukluğunun geçtiği ruh ve düşünce dünyasının oluştuğu “*Doğduğu Şehir*” Urfa, kültür, sanat ve güzelliğıyle büyüendiğı, şiirdeki hünerini sergilediğı, rüyalarını süsleyen “*Hayal şehri*” İstanbul, Sanatının doruğa ulaştığı ve kendisinin kemale erdiğı “*Uzlet şehri*” Halep olmuştur. Hayatını ve sanatını belirleyen bu üç şehir Nabi’yi çok şey vermiş ve ondan birçok şey de almıştır. Büyük Şair, hayatının sonuna doğru (1710 yılında) “*Hayal Şehri*” İstanbul’a yerleşmiş ve kısa bir süre sonra (1712 yılında) burada vefat etmiştir...

ŞAİRLERİN GÖZÜYLE NABI

Şair Nabi'nin Urfa'da gerek halk arasında gerekse aydın sanatçılar arasında çok özel yeri vardır. Bunun bir nedeni Nabi'nin Urfalı olması ise diğer nedeni bence onun hikemi şiirler yazmasıdır. Mistik Urfa'nın ruhuyla örtüşen hikmet, şehirdeki Melami-Tasavvufi damarla birleşince de avam ve havasın kendi has Nabisi oluşmuştur. Bu Nabi, ehli tarik insanlar arasında evliya, ehl-i keyf insanlar arasında berduş, aydın ve sanatçılar arasında ise erişilmesi gereken bir sanat ve düşünce adamı olmuştur.

Nabi'nin sanatındaki büyüklüğünü “hemşerimiz Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, büyük şair Yahya Kemal ile ilgili bir hatırasında şöyle anlatır: bir gün İzmir’de bir konuşmamız sırasında bana ‘Türk edebiyatının en güzel beyti hangisidir’ diye sormuştu. Kendisine Fuzile’den, baki’den çok güzel sandığım bazı beyitleri okuyunca, birden sözümü keserek ‘Abdülkadir beyciğim güzel beyit, senin hemşehrin Nabi’nin ‘söylesin’ redifli gazelindeki şu şah beyittir’ dedi:

*“Gonca gülsün gül açılışın cuy feryad eylesin
Sen sus ey bülbül biraz gülşende yârim söylesin”¹²*

Yahya Kemal gibi büyük bir şairin hayranlık duyduğu Nabi’yi, elbette Urfalı şairler daha çok sevmiş, daha çok yüceltmişlerdir. Hatta diyebiliriz ki, Nabi’nin Urfa’dan çıkıp İstanbul’da şöhreti yakalamasından sonra Urfa’daki birçok şair onun izinden gitmiş, onu taklit etmiştir. Bugün Urfa’dan çıkmamış, ama gazel ve divan olan şairlere baktığımızda hepsinin Nabi’nin etkisinde olduğunu görürüz. Bu etkinin bir nedeni Nabi’nin Urfalı olması diğeri de Urfalının hikemiyata olun ruh yakınlığıdır.

Cumhuriyet dönemi Urfa şiirinde ve Urfa’yı tanıtan şiirlerde Nabi’ye o denli çok telmih yapılır ki, bunu tespit etmek mümkün değildir. Hatta Günümüz şairlerinden halen gazel yazan, Nabi’nin gazellerine nazire yazan şairlere rastlanmaktadır.¹³ Cumhuriyet dönemi şairlerine baktığımızda Urfa’yı anlatırken, Nabi’ye gönderme yaptıklarını, onunla Urfa’ya bir paye çıkardıklarını görürüz. Ayrıca Urfa’da yapılan mizaha “Nabice” adı konulduğu bilinmektedir. Yine Bu şehirde Nabi adında bir edebiyat dergisinin yayınlanması, Entelektüel

12 **M.Huilusi Öcal**, Anzılha Aylık Kültür ve Sanat dergisi, sh.18, Nisan 1978

13 1962 doğumlu Cuma Ağaç’ın Usandık gazeline yazdığı nazire bu anlamda önemli bir göstergedir. :

*“Eşk-i hicran, ab-ı vasl-ı yar oldu giderek
Hakikat, Ol zemistan bahar oldu giderek
Mahallesin dolaştı durdu dil o afetin
Ol damen-i ahu’da şikâr oldu giderek
Kani ya ‘bir gül ile bahar gelmez’ derlerdi
Bir gül’le dil şen, hergün bahar oldu giderek
Dam şikâr olmadan Ol şiveyi terk etmedik
Bana da hem aşka da bar oldu giderek
Çağı zillette dahi mütevazı olmadık
Mıyan-ı dilde bi itibar olduk giderek
Satr-ı metne sığışmadı gazellerin Nabi
Gör kim Cuma’ya viridi zeban oldu giderek”*

anlamda Nabi'ye olan ilgiye göstermektedir. Aynı zamanda Urfalı, "Nabice" sözcüğüne espri, hikmet ve zekâ anlamı yüklemiştir.

Cumhuriyet dönemi Urfalı şairlerden M.Hulusi Kılıçarslan, Urfa üzerine en çok şiir yazan şairlerden biri olarak, çok güçlü hece tarzı şiirlere imza atmış, hatta Urfa kurtuluş Marşı adıyla yazdığı marş bir dönem okullarda öğrencilere ezberletilmiş, toplu şekilde okunmuştur. Hatta bir şiirini Halide Nusret Zorlutuna Urfa'nın kurtuluşunu konu ayal "Aşk ve Zafer" adlı romanında kullanmıştır. Hulusi Kılıçarslan, Nabi'nin hicaz seyahati sırasında yazdığı "sakın terk-i edepten" diye başlayan gazeline uzunca bir tahmis yazmıştır. Nabi'nin çok meşhur olan bu gazeline yazdığı tahmis'te şöyle seslenmektedir:

*"Çırag-ı meclis-i vahdet, gül-i bağ-ı hüdadır bu
Tulu âleme rahmet olan mihr-i vefadır bu
Saray'ı şahid-ı levlakdır Tahtı üladır bu*

*Bakın terki edepten kuy-ı mahbub-ı hudadır bu
Nazargah-ı ilahidir makamı-ı Mistafadır bu*

*Zuhur-ı ilm-ü adlı cehlile zulmün helakidir
Temevvüç gâh-ı esrar-ı ilahi kalb-i pakidir
Cihan mecruh-ı şimşiri fırak-ı zehr-i nakidir*

*Felekte mah-i nev babüselamın sine çakidir
Anın kandilli cavza matlai nur-u ziyadır bu*

*Resul-ı müctebanın hak-ı pakidir hakikatte
Teferrüd eyliyen balay-ı evc-i sermediyette
Bulunmaz bukai ahar bunun tek kadr-ü kıymette*

*Habibi kibriyanın hab-ı gâhîdir fazilette
Tefevvuk kerde-i arşi cenab-ı Kibriyadır bu*

*Bu hakin bab-ı feyzinde melaik saf be saf sail
Bu hakin cevherinde mündemiçtir sırrı Cebrail
Bu hakin aşkına olmaz gönülde masiva hail*

*Bu hakin pertevinden oldu deycur-ı âdem zail
Amadan açtı mevcudat çeşmin tutiyadır bu*

*Erem dersen Hulusi âlem içre rifat-ı caha
Hulus ile kadem bas şah-ı kevneyne giden raha
Bu topraklarda mümkün mazhar olmak Rüyettullaha*

*Muraatı edep şartile gir Nabi bu dergâha
Mutafi kudsiyandır busegahı enbiyadır bu¹⁴*

M.Hulusi Kılıçarslan, dönemin Milli Eğitim Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu'na ithafen yazdığı hicivde:

14 M.Hulusi Kılıçarslan, Anzılha Dergisi, sh.21

*“Fakr-ı hali ilmimizden ruh-u Nabi muzdarip
Bu hacetle vatanda iştihar etmek güç”¹⁵*

Diyerek ilimi seviyemizden Nabi'nin muzdarip olduğunu belirtmiştir.

şair Nazım Kemal Diniz ise Urfa diye yazdığı beş kıtalık şiirinin ilk kıtasında:

*“Tanımak istiyorsa, yakından gr de tanı,
Tarih toprak üstünde, bırakmıyor yakını
şahane manzarası, büyülüyor insanı
Nabi'nin memleketi, doyulmaz şiir Urfa
Peygamberler diyarı zarafette bir Urfa”¹⁶*

diyerek Urfa'yı Nabi ve şiirle özdeşleştirmiştir. şair, Urfa'yı Nabi'nin memleketi olarak tanımlarken, Nabi'de bir beytinde: *“Nabi şiiri gibi ilğit ilğit eşsin var/Ey hoş kokulu rüzgar, Urfa'dan mı gelirsin”* diye yazmıştır.

Bir başka şair ise *“şehir bu Urfa”* adlı uzun şiirinde Urfa şairlerine telmih yaparken, burada şairliğin gelenek olduğunu ve bu geleneğin başını da Nabi gibi usta bir şairin çektiğini yazar:

*“Hikemi şiirin ustası Nabi
şairlik gelenek şevket ve Abdi
Urfa'da bir yankı Nezihe gibi
şairlere mekân şehir bu Urfa”¹⁷*

Serbest tarzda yazdığı şiirlerini geleneğe yaslanarak yazan ve bu anlamda divan edebiyatının imknlarını kullanan günümüz şairlerinden İbrahim Tezölmez, *“Bir şehrin Hikâyesi”* adlı uzun şiirinde Nabi'ye telmih yapmadan geçemez. Urfalının geçmiş yaşantısını anlatan şiirinde:

*“Eyvanda bilgelik
Bağdaş kurardı;
Gelenler Rumi'den
Yunus'tan,
Nabi'den
Haber sorardı;
İnsanlar yardı, yarandı
İhvan, rindandı
Bir zamanlar bu şehir
Başka diyardı”¹⁸*

diyerek Urfalının yine hikmet ve şiirle olan bağını ortaya koymuştur. şairin zikrettiği şairlere baktığımızda hepsinin tasavvufla ilişkisi olduğunu görürüz:

15 M.Hulusi Kılıçarslan,

16 Nazım Kemal Diniz, Anzılha kültür ve sanat dergisi, sh.5, sayı 1, Ocak 1978, S

17 Mehmet Kurtoğlu, şiir şehir Urfa, sh.43, İl Kültür ve Turizm Müd. Yay. 2006

18 İbrahim Tezölmez, şiir şehir Urfa, sh 77

Mevlana, Yunus ve Nabi... Tezölmez yine “*Bir Urfa çelebisiyle Hasbihal*” adlı bir başka şiirinde:

*“Yıldızları bile Urfa’nın
Eskisi gibi parlak değil!
Değil ağam değil ne Elaziğ eski Harput
Ne Erzurum eski Kal’a
Değiştirdi dediğin sadece
Urfa değil, Antep değil
İstanbul’da artık
O İstanbul değil!
El’an Nabi’nin Nedim’in
İstanbul’u hayal
Ne kemal’in Emirganı
Ne Haşim’in akşamları
Hepsi muhal olmuştur”¹⁹*

Şair burada Nedim ve Nabi’nin İstanbul’da olmayışını, İstanbul’un İstanbulluğunu kaybettiğini belirtir. Ve şair bu şiiriyle Nabi’yi ilk defa İstanbul ile özdeşleştirerek anlatır.

Şiirinde Nabi’ye telmihte bulunan şairlerden Trabzonlu şair Hasan Akçay, “*Urfa Kasidesi*” adlı klasik uzun şiirinde Urfa’nın tarihi ve kültürel mirasını adeta harmanlayarak şiirinde yoğurmuş ve Urfa üzerine yazılmış en güzel şiirlerden birine imza atmıştır. Hasan Akçay, bu kasidesinde:

*“Kalenin burçlarında bir şiir söyleniyor
Nabi midir gönlüne aşkla çizilmiş Urfa
Sana nereden baksam ömrüm uzuyor gibi
Kimden bu ab-ı hayat sana sunulmuş Urfa”²⁰*

Nabi’nin, Urfa’nın gönlüne aşkla çizildiğini söyleyerek, yine Nabi-Urfa ilişkisinin farkında olduğunu gösteriyor. Çünkü Urfa’da sohbet ortamlarında gerek avam gerek havas arasında Nabi’den mutlaka bahsedilir. Sohbetler onun şiiriyle süslenir adeta. Mehmet Hulusi Öcal bu konuda şöyle der: “*Halkın yücelttiği, efsaneleştirdiği bir Nabi vardır. Bu Nabi hiçbir divan Edebiyatı şairine nasip olmayan bir içtenlikle sevilir. Yaşayış tarzıyla, mısrasıyla, darbı meselleriyle adeta bir halk kahramanı gibi yâd edilir. (. ...) Nerede güzel bir söz söylendiyse, o sözde Nabi’den bir parça aranır. Vekayi-ül Fuzalma’da Nabi’nin ‘sohbeti lezzetli, külfetsiz, seri-ül intikal, bedi-ül irtical, gayet güzel tatlı tek, hususiyle Farsçada ve Edebiyat bilgilerinde eşsiz’ bir insan olduğu belirtilmektedir.”²¹*

Yazdığı hece tarzı şiirlerinde en çok Urfa’yı anlatan, hatta Urfa şairi olarak anılması gereken M.Hulusi Öcal, “*Hayat Şanlıurfa’da*” adlı şiirinde Nabi’ye telmih yaparken:

19 İbrahim Tezölmez, Şiir Şehir Urfa, sh 82

20 Hasan Akçay, Şiir şehir Urfa, Sh.121

21 M.Hulusi Öcal, Hizmet Gazetesi, “Halkta Yaşayan Nabi” 12.04.1977

*“Darb-ı mesel, Nabice söz; hikmet, latife, muamma
Cümle hevesin havası solunur Şanlıurfa’da”*²²

Diyerek, Nabi'nin yukarıda belirttiğimiz Urfalı üzerindeki etkisini hatırlatır. Urfalı şair Mustafa Ayhan Abamor, “Aziz Urfam” şiirinde bütün Urfa şairlerinde anlatıldığı gibi Urfa'nın tarihi ve kültürel birikimini kendine has bir söyleyişle dile getirir:

*“Şiirde müstesna, nağmede yek
Şivesi Azeri: Pek zarif eda
Nabi, Abdi, Şevket, Hikmet'te deha;
Kelam meclisinde sultandır Urfa...”*²³

Şair, Urfalı şairlerin ismini sıralarken Nabi, Abdi, Şevket ve Hikmet derken, gerçekte cinas yapar. Hem şair hikmet'i hem de “Hikmet'te deha” diye de Urfa'da hikemi geleneği, yani Nabi'nin etkisini anlatmak ister.

Araştırmacı Yazar Adnan Alpay, yazdığı “Antik şehrin kayıp şairine” adlı şiirinde ise iki Urfalı şairi karşılaştırır. Ve şöyle der:

*“Dinle beni ey şairi şehri
Muhabbet dilinin incisi
Sen aynadaki ıslıl ıslıl kristal
Gözündeki karagözlü
Derdini Nabiye söyledim
Konuştu seninle dilinden
O da merhaba dedi.”*²⁴

Şair-yazar Mehmet Kurtoğlu, Urfa'nın tarihi ve kültürel birikimini anlattığı “Urfa Destanı” adlı hece şiirinde, şairleri özellikleriyle tanımlarken şöyle der:

*“Hikmeti öğrendik Şair Nabi'den
Derdini Nezihe'den aşkı Abdi'den
Dergâhta zikrimiz dede Avni'den
Feyz ile yazılır destanın Urfa”*²⁵

Görüldüğü gibi Nabi ile Hikmet birlikte verilirken, acı yaşar nezihe, aşkı Abdi ile özdeşleştirmiştir. Burada şehrin mistik ve tasavvufi yönünü ise dede Osman Avni ile verilmiştir. Aşk, acı, hikmet ve feyz bu şehrin olmazsa olmazı gibidir. Aynı şair bir başka beytinde bu defa Nabi'nin divan edebiyatındaki büyüklüğüne gönderme yapar:

22 M.Huilusi Öcal, Şiir Şehir Urfa, sh 139

23 Mustafa Ayhan Abamor, Şiir Şehir Urfa, sh 157

24 Adnan Alpay, Edessa Kültür Dergisi, Sh.48, Sayı 9, 2000/2

25 Mehmet Kurtoğlu, Şiir Şehir Urfa, sh.48, İl Kültür ve Turizm Müd. Yay. 2006

*“Nabi'nin gazelleri divanın altın çağı
Abdi ve şair şevket henüz onun çırağı”²⁶*

Urfalı şairlerin divan edebiyatı şairlerine gönderme yaptığında daha çok Abdi, şevket ve hikmet'ten bahsetmesi, bu şairlerin çok büyük şair olmalarından daha çok, divanlarının günümüze kadar ulaşmasından dolayıdır. Yoksa Lütfi, reyhanî ve adını sayamadığımız bir çok divan şairimiz vardır.

Urfalı olsun veya olmasın, Urfa'dan bahsederken, bu şehri şehir yapan izler arandığında, hiç kuşkusuz şair Nabi önümüze çıkmaktadır. şair Nabi bugün Urfa'nın izi silinmez bir işaret taşıdır. O yalnız gazelleriyle değil, Urfalının düşünce dünyasında varlığını sürdürmektedir. Sokakta tespih satan bir işportacı, gazel okuyarak dilenen bir dilenci, bir taş ustası, bir musikişinas veya Urfalı bir şair halen Nabi'den ve onun gazellerinden bahsediyorsa, Nabi'nin bu şehrin hafızasında ne denli önemli bir yer tutuğunu gösterir. Ayrıca burada şiirlerde geçen telmihlere baktığımızda dahi onun bu şehrin şairleri üzerindeki etki hemen anlaşılır. Bizim ulaşamadığımız kim bilir daha ne çok Nabi'ye telmih yapılarak yazılan şiirler vardır.

26 Mehmet Kurtoğlu, şiir şehir Urfa, sh.51, İl Kültür ve Turizm Müd. Yay. 2006

NABİDEN HİKMETLİ SÖZLER

Asıl adı Yusuf olan Şair Nabi, şiirlerinde gerçek adını kullanmaz ve kendine müstear isim olarak Nabi adını seçer. Bununla Nabi, hem Divan şairinin kullandığı bir geleneği devam ettirir hem de na-bi ismini kendine müstear seçerek, hayata bakışını bu müstear isimde ortaya koyar. Zira Nabi ismi iki olumsuz edatın birleşiminden meydana gelmiştir. Na ve bi sözcükleri Farsça “yok” anlamına gelmektedir. Nabi burada kendini yok sayıyor. Bu yok sayma nihilist bir hiçlik değil, tanrı ve hayatın anlamı karşısında bir alçak duruştur. Daha açık ifadeyle kâinatın muazzamlığı, hayatın anlamı karşısında sus pus değildir. Aslında bu anlamda dahi Nabi, batılı nihilistler çok anlamlı bir cevap vermiştir. Onların hayatın anlamını kavrayamadıkları yerde anlamsızlığa düşüp hiçliğe varmalarına karşın, Nabi hayatın derin anlamlar yükleyip insanın acizliğini işaret etmiştir. Bunu bir beytinde çok güzel şöyle ifade etmiştir:

*“Ne bende sabru sukûn, Ne sende vefadan zerre,
İki yoktan ne çıkar, fikir edelim bir kere”*

Nabi bu beytinde şöyle diyor: “*Bende sabır, sen de vefadan zere yok. İki yoktan ne çıkar düşünelim bir kere...*” İki yok ile hem kendi müstearına hem de sevgilisinin vefasızlığı ile kendi sabırsızlığına gönderme yapmış oluyor. Gerçekte Nabi, bu ismiyle alçakgönüllülüğünü/acizliğini ortaya koymuş oluyor. Oysa aynı durum karşısında batılı düşünür ve sanatçılar kendilerini tanrısalığa kadar götürüyorlar. Oysa Nabi, büyük bir şair olmasına rağmen kendini hiç yani aciz bir kul görüyor. Batılı sanatçıların büyükmeleri karşısında Nabi alçak gönüllü aciz bir kişi olarak beliriyor. Divan edebiyatına hikemi ekolü getirmiş bu büyük ve olgun bir şairi yokluğa götüren yaratıcının büyüklüğüdür. Çünkü yaratıcının sanatçılığı karşısında Nabi gibi küçük bir şairin adı olur?

Divan edebiyatına hikemiyatı sokmuş bir elbette gurur ve kibirden kaçırır. Nabi iki üç dilde şiir yazacak kadar bilgili ve derinlikle bir ilme sahip olduğu için ilmin şımarıklığından Allaha sığınır. İlminin büyüklüğü onun mütevazı olmasını sağlar. Eflatun’un “*Bildiğim tek şey hiçbir şey bilmediğimdir*” dediği gerçeği bakın Nabi gazelinde ne güzel dile getirmiştir.

*“İlm bi-lucceyi be-sahildir,
Anda âlim geçinen cahildir”*

Nabi bu beytinde; “*ilim sahilisiz bir denizdir. Onda âlim geçinen cahildir*” diyerek ilmiyle böbürlenene çok güzel bir cevap vermiş, aslında bütün bildikleri denizde bir damla olduğunu ifade etmiştir. Nabi bir başka beytinde ise:

*“Kitab-ı kâinat esrar-ı hikmetle lebâlebdir.
Şikâyet cehtden feryad bî- idrakliklerdendir”*

“Kâinat kitabı hikmetli gizliliklerle dopdoludur. Bundan cahillikleri ve idraksizlikleri dolayısıyla şikâyet ederler” diye yazar. Nabi burada hayata derin açıdan bakılması gerektiğini, olan ve olacak olayların tümünün bir hikmetinin olduğunu söyler. Nabi gerek şiir gerek yaşamıyla hayata hep hikmetle bakmış, metafiziği olan bir insandır. Bu yüzden hayata bakarken hep bir hikmet hep bir derin anlam arar. Onun şiirini besleyen şeyde işte sahip olduğu bu bakış açısidir... Hayata aynı anlamda baktığı bir başka rubaisinde şöyle der:

*“Biz cüz’e dahi kül demeğe muhtacız
Pervaneye bülbül demeğe muhtacız
Bu arsede mukteza_yi adap budur
Har ise bile gül demeğe muhtacız”*

“Biz parçaya, bütün, Pervaneye bülbül demeğe muhtacız. Çünkü burada adabı gerektiren budur. Zira ateşe bile gül demeğe muhtacız.” Diyerek, hem hayata bakışını, hem de hayat karşısında insanın acizliğini dile getirir. Yine burada bir diğer anlam hayata güzel bakmakla ilgilidir. Güzel bakmak, hikmetli bakmaktır çünkü. Nabi parçada bütünü, pervanede bülbülü, ateşte gülü görecek kadar derinlikle bir nazara sahiptir. Ateşte gül, aynı zamanda İbrahim Peygamber’in kıssasını hatırlatır bize. Zira nemrut onu ateşe attığında, ateş gül bahçesine dönüşmüştür. Nabi bununla yani ateşte gülü görmekle, İbrahim peygamberi yakmayan ateşi bize hatırlatıyor. Oradaki hikmeti işaret ediyor. Nabi’nin şiirleri bu anlamda çok yönlü okumalara açık hikmet ve irfanla doludur.

NABİNİN ÜÇ ŞEHİRİ (URFA İSTANBUL HALEP)

Büyük ve önemli insanların ortaya çıkmasında hiç şüphesiz yaşadığı çevrenin özel bir yeri vardır. Özellikle büyük sanatçıların düşünce ve ruh dünyasını şekillendiren doğdukları yer yerdir. Su anlamda büyük şair Yusuf Nabi'nin "Ekmel-i Şuara-yi Rum" veya "Melik'üs Şuara" olarak anılmasında doğduğu şehir Urfa'nın yeri büyüktür.

Herkesin üzerinde ittifak ettiği gibi Nabi'nin hayatında üç önemli şehir vardır: Urfa, İstanbul ve Halep. Urfa, Nabi'yi yetiştiren şehirdir. Ve Nabi'yi Nabi yapan birçok değeri bu şehir kendisine vermiştir. Zira büyük şairlerin hayatında ve şiirinde şehirlerin özel bir yeri olduğunu düşünüyorum. Mesela Yahya Kemal'in hayatında Üsküp, İstanbul ve Paris'in yeri büyüktür. Yahya Kemal'in tanımlarken bu şehirleri göz ardı edemeyiz. Büyük Şair Yusuf Nabi'nin hayatında ise, Urfa, İstanbul ve Halep'in özel bir yer tuttuğunu görürüz. Mesela Yahya Kemal'in Üsküdar derken doğduğu ve çocukluğunun geçtiği hayal şehri Üsküp'ü, Nabi'nin İbrahim veya Rehavi derken Urfa'yı kastettiğini bilmek için bu şehirleri tanımak gerekir.

Miladi yılların başında Bizans ve Roma'nın egemenliği altında Helen Kültürünü barındıran Urfa, daha sonra Arapların fethiyle İslam Kültürünün etkisi altında girmiştir. 1517 yılında Yavuz Sultan Selim döneminde Osmanlı topraklarına katılan Urfa, bu anlamda birçok kültürün bulunduğu bir havza olmuştur. Konya- Şam ve Bağdat üçgeninin orta noktasında bulunan Urfa, o sıralarda bir kültür ve sanat şehridir. 1642 yılında Urfa'da dünyaya gelen Nabi'nin çocukluğu ve gençlik yılları hakkında pek bilgimiz yok. Ama o dönemin Urfa'sını anlatan seyahatnamelere baktığımızda Nabi'nin nasıl bir şehirde doğduğunun ipuçlarını pekâlâ yakalayabiliriz. Nabi, henüz dört yaşında iken meşhur Seyyahımız Evliya Çelebi, Urfa'ya uğrar. Tabi Evliya Çelebi'den önce Urfa, Celali İsyanı geçirdiğini unutmamak gerekir. Gerçi Evliya Çelebi buna hiç değinmez ama aynı tarihlerde Urfa'ya gelmiş olan Batılı seyyah Tavernier, yakılmış yıkılmış evlerden bahseder. Ve Evliya Çelebi'nin anlattığına göre; "Nemrud zamanından kalma, göğe uzanmış yalçın bir tepe üzerinde sağlam duvarlı, şekil itibariyle yuvarlak, sarp ve mustahkem bir iç kalesi, içinde 20 adet evi, başlarında kale ağası bulunan 200 kadar neferi, cephanesi, buğday ambarı ve su sarnıçları varmış. Şehrin üst kalesi alttaki sur varoşunun iç ve dışında, tamamı 2600 olan kireç ve toprak ile örtülü güzel evleri, bağlı, bahçeli, akarsulu, hamamlı büyük sarayları, 22 Camii, 67 mahalle mescidi, on kadar mahallesinin her birinde iki üç tekkesi ve üç medresesi ve ayrıca her camide talebe bulunuyormuş. Hususu dersiamları, dar-ül kurra, dar-ül hadis ve pek çok sayıda talebesi varmış. Bütün ilimleri tahsil etmiş müfessir, muhaddis, musannif ve engin deniz gibi bilgisi olan kimseleri, otuz kadar mektebi mevcutmuş. Yetim çocuklara her sene başında bayramlık elbise dağıtılmış. Halilürrahman tekkesi ve Said Munci tekkesi gibi nimeti bol, birçok salonları, odaları, kiler ve mutfağı, çeşitli misafirhaneleri bulunan tekkelerinde, gelip geçenlere, fakir ve kimsesizlere, konu komşuya yemek verilirmiş. Bu tekkelerin arif, amil, âlim, mütteki ve irşad edici şeyhleri, fakr ile fahr eden ehli hal ve arif erenleri varmış"(1) Evliya Çelebi daha birçok özelliğini sayıyor Urfa'nın.

Görüldüğü gibi Nabi'nin yaşadığı Urfa, şehir olarak da kültür olarak da bugünün çok ilerisinde bulunuyordu. Zira bugünkü anlamıyla üç Üniversitesi, otuz mektebi mevcutmuş. İlim adamları ve öğrencileriyle kültür, birçok tekkesi tarikatı ve şeyhi ile de mistik ve gönül ehli bir şehirmiş. Yirmi dört yaşında Urfa'dan ayrılan Nabi elbette şehrin bütün bu birikimlerinden faydalanmıştır. Arapça, Farsça şiirler yazan Nabi'nin Urfa'dan elini kolunu sallayarak gittiğini düşünmek abesle işgaldır. Bir Arap düşünürü "*Bilgin çoğaldıkça şehir küçülüyor*" diyor. Sanırım Nabi' de Urfa'dan alacağını aldıktan sonra tıpkı bu Arap düşünürünün sözünde olduğu gibi, Urfa kendisine küçük gelmiş ve sanatını icra edeceği Hayal Şehri İstanbul'a gitmeyi düşünmüştür. Nabi Urfa'da iken bir Kadiri Şeyhi Yakup Kalfaya intisap etmiş ve rivayete göre de onun tavsiyesi üzerine İstanbul'a gitmiştir.

Nabi'yi anlamak için Urfa'yı tanımak gerekir diye düşünüyorum. Çünkü Divan Edebiyatımıza "Hikemiyat" ekolünü Nabi'nin getirmesi, bence üzerinde durulmaya değer bir konudur. Urfa'nın Mistik havasının, çoğulcu yapısının ve geçmişte iki tane felsefe ve ilahiyat ağırlıklı (Urfa ve Harran) okulunun olmasında aramalıyız. Bilindiği gibi din ve felsefe hikmet ve erdem üzerinde durur ve yaratılışı sorgular. İnsanı düşünmeye ve akletmeye zorlar. Şiir ile felsefenin iç içe geçişi, yine peygamberin "şiir hikmettir" sözü sanırım bunu doğrular mahiyettir. Nabi gibi Urfa'nın tasavvuf ortamında büyümüş ve kadiri tarikatına intisap etmiş biri, elbette gazellerinde Hikmeti en iyi ve en güzel şekilde işleyecektir. Meşhur bir görüş vardır: " Felsefe, Batı'da doğdu, Ortadoğu'da yorumlandı ve İran'da kemale erdi." Bilindiği gibi Batı felsefesi, İslam düşünürleri tarafından yorumlanarak yeniden Batıya aktarılmıştır. Tarihi Urfa ve Harran Üniversitesi bu anlamda tercüme faaliyetleri yapmış ve yeni yorumların önünü açmıştır. Gazzali'nin içtihat kapısını kapatması ve felsefeyi red etmesiyle İslam alemi düşünceden kopmuş ve bugünde görüldüğü gibi bir tıkanma yaşamaktadır. Yalnızca Şii İran felsefeyi alarak onu hikmete çevirmiştir. Bugün bile İran'da düşünce, sanat edebiyat ve sinemanın ileri olması 'Hikmet'i yakalamasındandır. Urfa, uzun yıllar botunca Batı'da Roma ve Bizans, Doğuda Sasani İmparatorluğu altında kalmıştır. Bu yüzden kültürel dinamiklerinde bu iki medeniyetin izlerini bulmak mümkündür. Nabi'nin böylesine zengin ve çoğulcu bir toprakta yetişmesi onun şiirinin belirleyici ögesi olmuştur. Bazı edebiyat tarihçilerinin Nabi'yi "Sebk-i Hindi" yani Hind Üslubu içinde göstermişlerdir. Yalnız Nabi'nin şiirlerinde değil, kavşak noktasında olan Urfa'nın şehir kültüründe bile bu çizginin etkisinin varlığını söyleyebiliriz. Mesela Urfa'da anlatılan helk hikâyelerinde Hindu'nun bozulmuş şekli olan "Hindi" kelimelerinin geçtiği ve bunların siyah, güçlü ve kötü niyetle tiplerle verildiği, sihir, büyü gibi işlerle uğraştığı anlatılır. Yine Urfa'da bugün bile varlığını koruyan ve "Hind Tekkesi" olarak anılan yer isminden hareketle, burada Hindlilerin izini görmek mümkündür. Özellikle "İran şiirinin omurgasını oluşturduğu söylenen Feyz-i Hindi, Urfi-i Şirazi, Sa'ib-ı Tebrizi, Şevket-i Buhari gibi çığır açıcı büyük şairlerin elinde gelişen bu akımın 17. ve 18 yüzyıl Türk şairlerinde yaygın bir etkisi görülür"(2) Sebk-i Hindi'ye Nabi'nin duyarsız kaldığı söylenemez. Yukarı da belirttiğimiz gibi Nabi hem yerel hem ulusal anlamda bundan izler taşımıştır. Zira Nabi'nin kişiliğini oluşturan şehir, onun şiirinin derinliğinde çok güçlü hissedilir. Gazelleri derinliğine incelendiğinde bu izleri bulmak mümkündür. Örneğin:

*“Hakimüz Mevlididir Hazret-i İbrahim ’ün
Nabiya rast makamında Ruhavi yüz biz”*

derken, hem doğduğu şehir Urfa’ya hem de Rehavi makamına gönderme yapar ve Urfa ile müzik ilişkisini hatırlatır. Bilindiği gibi her Urfalı gibi Nabi’de müzik ile iştiğal eden biridir. Hayriye’de ise Urfa ile şam’ı karşılaştırır, Urfa’nın güzelliğinden bahseder ve şöyle der:

*“Ne ruha nüsha-i gülzar-ı Cinan
Maksat-ı re’s-i Halilü’r-Rahman*

*Ne Ruha gıpta-geh-i hutta-i Şam
Mazhar-ı mu’cize-i Berd-ü Selam”*

Nabi’nin Urfa’ya en geniş yer verdiği eserlerinden biri Tuhfetül Haremeyn’dir.” Hac Hatıraları” ve “Hac Yolculuğu” adıyla da günümüz Türkçesine çevrilen kitapta Nabi, Hacca giderken uğradığı Urfa’yı geçmiş günlerine sığınarak anlatır. Fırat’tan sallarla geçişini, sonra Urfa’ya varışını, Urfa’yı görünce secdeye kapanıp toprağına öptüğünü yazar. On üç yıl ayrı kaldığı şehrine döndüğünde büyük sevinç ve mutluluk duyduğunu yazar. Dost ve akrabalarıyla görüşür. Balıklıgöl ve Hz. İbrahim’i anlatır. Duygularını şiire döker ve bir yerde **“Vatanum şehir-i dil-ara-yı Ruha”** diyerek yine Urfalı olduğunu hatırlatır. Bir başka beyitte:

*“Yusuf ki be Mısıra padişahi mikerde
Migifti geda buden-i Ken’an huşter ”*

Merkezden taşraya (Urfa) gelmesini; “Yusuf Mısır’a sultan olduğu halde Kenan ilinde köle olmak Mısır’a padişah olmaktan daha iyidir dedi” diyerek karşılaştırır. Şöyle demek ister sanki ”İstanbul’da şairler sultanı olsam da şehrim Urfa’da bana daha güzeldir. Zira Yusuf, Mısır’da sultan idi ama Kenan’ı unutmamıştı.

*“Sakın tek-i edebden kuy-u mahub-ı Huda’dur bu
Nazargah-ı İlahidür makamı Mustafa’dur”*

Gazelini bu yolculuk esnasında yazar. Halen Cuma selalarında Urfa’da okunan bu meşhur gazel, Nabi’nin Urfa’da halen devam eden bir etkisini göstermesi açısından da önemlidir. Nabi dışında hiçbir şair ve sanatçı öldükten sonra bu denli etkili olmamıştır Urfa’da. Bu gazelin yazılış öyküsü Nabi’yi halk arasında “ermiş” yapmıştır. Halen Urfalının gözünde Nabi, büyük bir evliya ve keramet sahibi bir zattır. Hakkında bir çok kıssa anlatılır....

Nabi’nin sanatının zirveye çıktığı ve kendini kabul ettirdiği şehir, İstanbul’dur. İmparatorluğun başkenti, sanat ve edebiyatın merkezi İstanbul, Nabi’nin “Hayal Şehri”dir. Nabi’nin İstanbul’a geldiği yıllarda, İstanbul dünyanın en kalabalık şehriydi. 600-700 bin nüfusa sahipti. Bir çok din ve ırktan insanın yaşadığı İstanbul, dünyanın kalbi sayılıyordu. Herkesin güzelliğine hayran olduğu İstanbul’a Nabi gibi bir şairin duyarsız kalması düşünülemez.

*“Ne durursun azimet eylesene
Kendi kendine himmet eylesene
Varsana asitane-i şaha
Yüzünü sürsene o dergaha”*

Nabi Urfa’dan çıkıp İstanbul’a geldiğinde aradığını bulamaz. Büyük bir hayal kırıklığı yaşar. Umduğu ile bulduğu aynı şey değildir. Çünkü kendisine farklı bir muamele yapılacağını sanmıştır. Geri dönmeyi de kendine yediremez. Çare aramaya koyulur. Büyük bir ümitsizliğe düşer:

*“ Dar-ı gurbette gam-güsarum yok
Müşfikum yok enis ü yarum yok*

*Ne mu’inüm ne dil-nüvazum var
Ne refikum ne çare-sazum var*

*Dilde esbab-ı arzu katı çok
Bir kerem sahibi efendüm yok*

*Vatana varsam iktidarum yok
Bunda dursam medar-ı karum yok”*

Daha sonra Muhasip Mustafa Paşanın himayesine girer ve kendini saray çevresinde bulur. Kısa sürede şairliği sayesinde kendini herkese kabul ettirir. Devlet erkânıyla tanışır. Lehistan’daki Kamanıçe Kalesi’nin fethi üzerine yazdığı “Tarih-i Kamanıçe” ile şöhet kazanır. Gerçekten de bu anlamda Nabi’nin sanat hayatını belirleyen şehir İstanbul’dur diyebiliriz.

Hariyye’de İstanbul’un şeref ve yüceliğini açıklar. “İlim ile marifetin kabul gördüğu İstanbul gibi bir şehir daha, asla bulunmaz. Hüner bağının meyve yiyicisi olmak hususunda İstanbul gibi bir şehir daha yoktur. Allah İstanbul’u mamur etsin, bütün işlerin derin fikirleri ondadır. Orası yüksek irade sahiplerinin menşei ve kendilerini gösterdikleri yer; orası çeşitli insan gruplarının (milletleri) beslenip yetiştirildiği ev. Ne kadar olgunluk erbabı kimseler var ise hepsi hür ve üstün mertebelerini (otoritelerini İstanbul’da bulur. Her olgunluk, derecesini onda bulur; her hüner boyunun ölçüsünü onda görür. Yücelik ve şeref mertebesi ondadır. Ondan başka yerlerde ömür boşa tüketilmiş olur. Güneş dünyayı ne kadar dolanırsa dolansın yine İstanbul gibi ikinci bir şehir daha bulunmaz. Güzellik gözüyle bakılırsa, o müstesna bir güzeldir ki deniz onu kucağına çekip oturmuş. Ne kadar sanat kolu var ise hepsi İstanbul’da parlar ve gelişir. Nakş, resim, hat sanatları ve tezhip hep İstanbul’da ziynet ve güzellik bulur. Sen orada adeta, rüzgâr atı ile birlikte eser nice şehirleri (semtleri) seyran edersin. Böylece havanın omuzuna binip mutlu bir şekilde gider ve ayağına minnet etmeden âlemi gezersin. Orası (yani İstanbul) kiminin yüzü orda, kiminin yüzü burda duran Mekke büyüklüğünde 40–50 kadar şehrin (Boğazın iki yanındaki köylerin) bir araya gelmiş halidir. Boğaz ise, her biri diğerinin aynadaki aksi gibi olan o köylerle kıyılarını süslemiş. Süleymanvari, tahta (kayığın oturma bölmesine) kurulduğu zaman rüzgâr ve deniz senin emrine girir. Oranın manzarasının güzelliği sonsuzdur. Hatta onu övmeye de hiç gerek yoktur. Çünkü o kendisini

gösterir. Gerçekte Ayasofya semanın gezegenlerinin sekizincisi olan kubbesi ile devrin akıllara durgunluk veren eseridir. İstanbul'da olan bu neşenin-ancak cennette böyle bir neşe olur- bir benzerini daha başka memleketlerde görmedik. İstanbul cihana hükmeden sultanların başkenti; İstanbul, zaman meliklerinin hanedanlarının bulunduğu yer... Orası Osmanlı saltanatının eşiği; orası, Türk hakanlarının memleketinin göbeği.”(3)

İstanbul'un güzelliğini ve yüceliğini anlat anlata bitiremeyen Nabi, daha sonra taşranın kaba saba oluşuna yer verir ve İstanbul ile karşılaştırma yapar. Ve şöyle der :”taşrada mevki ve mertebe satanlar, bu şehirdeki en düşük âlimlerin bile toplantılarına girmeye yol bulamazlar. Taşrada şan ve şöhret sahibi geçinenler, burada etek öpmeye bile muvaffak olamazlar. Taşrada ululuğun başköşesinde oturan mevki sahipleri, bu mecliste kapı eşiğinde bile oturamazlar. Taşrada herkese çatık kaşlı davrananlar, İstanbul'da kapıcılara bile yüzü suyu döküp sağa sola koşuştururlar. Hiçbir başka şehir ona benzeyebilir mi? Hiç uyulan ile uyan bir olur mu?”(4) diyerek İstanbul'u bırakıp gitmenin mümkün olmayacağını anlatır.

Nabi'nin hayatındaki diğer bir şehir de Halep'tir. Burası Nabi'nin “*Uzlet Şehri*” olmuştur adeta. Nabi bu şehre geldiğinde 45 yaşındadır. Hamisi Muhasip Mustafa Paşanın ölümü üzerine 1686 yılında buraya yerleşir. Yaklaşık çeyrek asır burada kalan Nabi ile Halep edebiyatımızda şöhret olmuştur diyebiliriz. Nabi için, “*Divan Edebiyatımızda Halep Kumaşı*” benzetmesi yapılır... “Onun Halep'te bulunduğu yıllar, sanatı için oldukça verimli geçmiş, Divanının tamamlanması yanında meşhur eserlerini de burada kaleme almıştır. Şair bu dönemde İstanbul ve Saray ile –mektuplaşma dışında- alakayı kesmiştir. Durmadan okumakta ve yazmaktadır. Denebilir ki, Halep, Nabi için bir uzlet köşesi olmuştur”(5)

Sanayi ve ticaret merkezi konumundaki Halep diğer bir yönüyle Osmanlı devrinin en parlak şehirlerinden biridir. Nabi'nin olgunluk dönemi ve yaşlılığını geçirdiği bu şehir, kültür ortamından, dini havasına, ikliminden geleneğine kadar birçok yönüyle Urfa'yı çağrıştırmaktadır. Zira o dönemde Urfa, Halep'in etkisinde bir şehirdir. Urfa ve Halep havasından suyuna, mutfağından diline kadar bir çok yönden benzeşirler. Nabi'nin Halep'e yerleşmesindeki amaç, hem Urfa'ya yakın olması hem de kitaplarında yazdığına göre Nabi'nin bu yerin havasını ve suyunu çok sevmesindedir. Gerçekten de Urfa ve Halep o dönemde suyu ve yeşili bol olan şehirlerdir. Urfa'ya tarihte Kaliru ve Edessa adının verilmesi suyunun bol olmasından dolayıdır. Kaliru'nun bir anlamı da “Coşkun Pınarlar Şehri”dir. Bu dönemde Halep, İran, Irak ve Anadolu'nun ithalat ve ihracat merkezidir. Kumaş, cam, madeni eşya, kâğıt ve kimyevi maddeleri ithal, Batı Sanayiinde kullanılan çeşitli ham maddeleri de ihraç etmektedir. Bu anlamda Avrupalıların konsolosluk açtığı Halep çok canlı ve çok kimlikli bir şehirdir. Nabi Hayriye'de İstanbul ile taşrayı karşılaştırdıktan sonra ikamet ettiği Halep'e de yer verir. Ve Halep için şöyle der:” Lakin İstanbul'u bir kenara bırakırsak, ikinci olarak Halep şehri gibi rahat ve huzura münasip bir şehir daha bulunmaz. Gerçek şu ki Halep birçok şehirlerin yüz suyudur. Şanı yüce ve üstelik oldukça mamur bir kenttir. Orası Hind, Firenk ve Maçın ülkelerinin ele geçirmek için can attıkları, yeryüzünün en ileri gelen ticaret merkezlerinden biridir. Orada renk renk kıymetli kumaşlar bulunur. Oranın nimeti, malı ve varlığı boldur. Hele hele havası ve suyunun gönül çekiciliği yok mu? Ya o şehrin kurulu olduğu mevki ve ah o nehrin geçtiği yerler...”(6)

*“Şi’ri çokdur şu’ara-yı Arab’un
Ki o da mayesi Şam u Haleb’ün”*

Bu mısrasında ise: “Arapların yetiştirdiği şairlerin de şiiri çoktur. Ki onlarda da Şam ve Halep şehrinin mayası vardır” diyerek, Hem Şam ve Halep’in kültür ve sanatta büyüklüğünü, hem de dolaylı olarak kendisinin Halep’te bulunuşu ve şairliğinin etkisini anlatmak ister. Gerçekten de Halep, Nabi ile edebiyatımızda adından söz ettirmiş bir şehirdir.

Bütün bunlara rağmen Nabi, İstanbul’u özlemle anmış ve her zaman onun hayaliyle yaşamıştır. Tıpkı Yahya Kemal’in hayal şehri **Üsküp** gibi, Nabi’nin de sığındığı bir **“İstanbul”**u vardır. Halep’te yaşarken bile İstanbul güzellerini düşünmeden edemez. Ve bir yerde şöyle der :

*“Bilen hak-i stanbuldur rüsum-ı şive-i nazı
Çeşm-i şevkimde uçar Rum ilinin hubları”*

Nabi, taşranın sanattan uzak, insanların kaba oluşundan, dilin inceliğinin ve sanatçının değerinin bilmemesinden yakınır. Ayrıca İstanbul’un inceliğini, güzelliğini kültür ve güzel sanatların merkezi oluşunu özler. Nabi’nin hayatında üç özel ve önemli şehri yeri yadsınamaz. Özetlersek, Nabi’nin çocukluğunun geçtiğı ruh ve düşünce dünyasının oluştuğı *“Doğduğı Şehir”* Urfa, kültür, sanat ve güzelliğıyle büyüendiğı, şiirdeki hünerini sergilediğı, rüyalarını süsleyen *“Hayal şehri”* İstanbul, Sanatının doruğa ulaştığı ve kendisinin kemale erdiğı *“Uzlet şehri”* Halep olmuştur. Hayatını ve sanatını belirleyen bu üç şehir Nabi’yi çok şey vermiş ve ondan birçok şey de almıştır. Büyük Şair, hayatının sonuna doğru (1710 yılında) *“Hayal Şehri”* İstanbul’a yerleşmiş ve kısa bir süre sonra (1712 yılında) burada vefat etmiştir...

NOTLAR

- 1) **Evliye Çelebi**, Seyahatname, Sh.
- 2) **Hüseyin Yorulmaz**, Nabi Ekolü, Sh.82, Kitabevi Yay.İst., 1996
- 3) **Nabi**, Hayriye, Sh. 67-75, Sad. İskender Pala, Bedir yay. İst.
- 4) **Nabi**, Age, Age. Sh.67-75
- 5) **Nabi**, Sh.
- 6) **Nabi**, Age. Sh. 76,77

REFERANSLAR

- Urfalı Nabi**, Hüseyin Yorulmaz, Şule Yay. İst.1998
Nabi Divanı, Messeret Diriöz, Sh.22-23,Fey Vakfı, İst.,1994
Şair Nabi, Hayıtı ve Eserleri, Abdülkadir Karahan, K.B.Y.
Nabi, Prof.Dr. Cihan Okuyucu, Timaş Yay.İst.2001
Harran Dergisi, Şair Nabi ve Urfa, Mehmet Kurtoğlu, Sayı 54-55, Nisan Mayıs, 1999
Nabi ve Urfa, Mehmet Kurtoğlu, Halkın Sesi Gazetesi, 23 Nisan 2003
Tuhfetül Haremeyn, Nabi, sadeleştiren Mahmut Karakaş, Özdal Yay. Urfa, 1989
Hayriye, Nabi, sadeleştiren, İskender Pala, Bedir Yay. İst.
Hac Yolculuğu, Nabi, Sadeleştiren Seyfettin Ünlü, Timaş yay.

NABİNİN SÜRNAMESİ

Agâh Sırrı Levent, Üniversite kütüphanesinde Surnameler hakkında araştırma yaparken, tesadüfen bulduğu Şair Nabi'nin Surname'sinin kayıtlarda geçmemesini hayretle karşılar. Çünkü Divan edebiyatının usta birkaç büyük şairinden biri olan ve Hikemiyat ekolüyle adından söz ettiren Nabi'nin böylesine önemli bir eserinin unutulması düşündürücüdür.

Surname; *“1675 tarihinde VI. Mehmet'in şehzadeleri için Edirne'de yapılan sünnet düğünü ve bu münasebetle on beş gün devam eden şenlikleri, kendine has bir üslupla tasvir etmiştir. Eser 587 beyitten ibarettir. Feilatün feilatün feilün vezniyle yazılmıştır. Şair, münacattan, naattan ve padişaha ait methiyeden sonra düğün için yapılan hazırlıkları anlatarak, sadrazamla diğer vezirlerin sırasıyla gerek padişaha ve gerek şehzadelere takdim ettikleri hediyeleri kaydediyor. Sonra on beş gün süren düğünün her gününde verilen ziyafetleri, her gün her gece yapılan oyunlarla eğlenceleri, nihayet şehzadelerin büyük bir alaya eski bir saraydan getirildiğini, şeker alayını müteakip mevlit günü sünnet edildiğini ve bütün bu eğlencelerle şenliklerin en sonunda yapılan at koşularını da tasvir ederek eserine son veriliyor.”*²⁷

Nabi'nin Surnamesi hakkında oldukça geniş bir inceleme kaleme ala Agâh Sırrı Levent, Surnameler hakkında şu bilgileri verir. *“Surnameler, eski hayatın zevk, eğlence ve israfla dolu muhteşem düğünlerini bir sanatkâr ifadesiyle bize naklederler. Tarih sayfalarına da geçen bu düğünlerin, bu sayfaların hududunu ister istemez aşacak olan tafsilatını, ancak bu surnamelerden öğrenmiş oluruz. III. Ahmet'in zamanında yapılan sünnet düğününü tasvir eden Seyit Vehbi'nin manzum ve mensur surnamesiyle, III. Mustafa zamanında Hibetullah Sultan2'nin doğumu münasebetiyle yapılan eğlenceleri nakleden Haşmet'in mensur surnamesi, bu vadede yazılmış olan eserlerin en mühimleridir.”*²⁸ diye belirttiikten sonra Nabi'nin eseriyle bu iki Surnameye ehemmiyetli bir üçüncüsünün katıldığını söyler.

Arapça ve Farsçayı çok iyi bilen ve aynı zamanda bu dillerin edebiyatına da hakim olan Nabi, kelimelerle oynayan, ve onların içini doldurabilen üslup sahibi bir yarıdır. Onun kelimeler üzerindeki bu tasarrufunu bütün eserlerinde görmek mümkündür. Hatta divan edebiyatına hikmet gibi derinliği ve metafiziği olan bir konuyu sokmuş olması tesadüfi değildir. Bu yüzden bu usta şairin yazdığı her eser önemli ve özeldir. Onun gerek Harabat'ı Hayriye'si veya hicaz seyahatini konu alan Tuhfetül Haremeyn'i olsun üzerinde durulması gereken önemli eserlerdir. Bu eserler içinde en çok gözden kaçırılan sanırım Surnamesi olmuştur. Surname, Nabi'nin diğer eserleri gibi üslubunu konuşturduğu güzel eserlerinden biridir.

Nabi'nin Surnamesi ile diğer eserlerini karşılaştıran Agâh Sırrı Levent, onun bu eseri otuz dört yaşında yazdığını, dolayısıyla altmış yaşından sora yazdığı Hayrabat ile aynı kemalde olamayacağını belirtir. Yirmi dört yaşında Urfa'dan İstanbul'a giden Nabi, Musahip Mustafa Paşa'nın hizmetine girer. Bu sırada tahta IV. Mehmet oturmaktadır. Ava çok düşkün olan padişah, sık sık Edirne'ye avlanmaya gider ve yanında Musahip Mustafa Paşa'yı da yanında götürür.

²⁷ Agâh Sırrı Levent, Nabi'nin Surnamesi, sh.5,6, İnkilap Kitabevi, İst.1944

²⁸ A.S.Levent, age. sh.7

Paşanın hizmetinde bulunan Nabi’de dolayısıyla Padişahın bu av tutkusuna tanıklık der.

Nabi, Surname’yi Padişahın emri ile yazmıştır. Agâh Sırrı’nın yazdığına göre Surname’nin baş tarafındaki münacatla naatin ifadesi çok ağır olmasa da külfetlidir. İlerleyen sahifelerde sadeleştiğini, hatta çok rahat söylenmiş hissi verdiğini belirtiyor. Ageh Sırrı üslup bakımından Nabi’yi andırđığını, alelade denecek kadar basit, hatta amiyane beyitlerin çok olması bu eserini Nabi’ye olmasında insanı şüpheye düşürdüğünü belirtiyor.²⁹

Agâh Sırrı bu şüpheci yaklaşımında elbette haklı sayılır. Toplum meseleleri üzerine düşünen, hatta divan edebiyatında takipçileri olan Nabi gibi fikir dünyası oldukça zengin, şiire hikemiyatı sokmuş ve güçlü bir hiciv ustasının Surname’de yer yer amiyane söyleyişlere gitmesi düşündürücüdür.

Edirne’de yapılan ve on beş gün süren bu sunnet düğününü Nabi günü güne şu başlıklar altında anlatır: “Vakaayi-i Hitân-ı Şehzadegân-ı Hazret-i Sultan Muhammed i Gaazi li Nabi Efendi, Na’t-i Şerif-i Hazret-i Server-i Kâinat Muhammed-ül-Mustafa Aleyhi Efdal-üs-Salevat, Medh-i Zât-ı Sütüde sıfât-ı Padişâh-ı İslâm Hazreti Sultan Muhammed Hân-ı Gazi, İbtida-yı Vakaayi’-i Sûr-ı Hümâyun-ı Saadetmek Run-ı Meserretümün, Müfredât-ı Pîşkeş-i Hazret-i Sadr-ı A’zam Ahmed Paşa, Hediye-i Hazret-i Sadr-i A’zam be Şehzadegân-ı Âlişân, Müfredât-ı Hediye-i Hazret-i Musahib Paşa Be Rikâb-ı Hümâyun, Hediye-i Hazret-i Musahib Paşa be Şehzade-ı Ekber Hazret-i Sultan Mustafa, Hediye-i Hazret-i Musahib Paşa be Şehzade-i Sâni Hazret-i Sultan Ahmed, Pîşkeş-i Vezîr-i Sâlis Hazret-i Mustafa Paşa Be Rikâb-ı Hümâyun, Pîşkeş-i Vezîr-i Sâlis Mustafa Paşa Be Şehzadegân-ı Âlişân, Pîşkeş-i Defterdar Ahmed Paşa be Rikâb-ı Hümâyun, Pîşkeş-i Vezîr-ı Hâmîs Yusuf Paşa, Pîşkeş-i Tevkî Abdürrahman Paşa be Rikâb-ı Hümâyun, Pîşkeş-i Tevkii Ahmed Paşa be Şehzadegân-ı Âlişân, Bakıyye-i Ahvâl-i Hedâyâ-yı Umum Ber Sebîli- İcmal ve Netice-i Ahvâl-i Sûr-ı Hümâyun, Kollar Meydan-ı Sûra Gelüp Eşbâb-ı Zevk-u Neşâta Mübâşeret Eyledikleridir, İkinci Günde Hazret-i Şeyh-ul İslam Vesair Ulemâ-yı Kiram Meclis-i Ziyafete Da’vet Olunduklarıdır, Üçüncü Günde Bakıyye-i Ulemâ ve Eimme vü Hutabâ Ziyâfete Geldikleridir, Dördüncü Günde Zümre-i Sipâh-u Silâhdar Da’vet Ve Sonra Bast-ı Bîsât-ı İşret Olunduğudur, Beşinci Gün Umûmen Yeniçeri Ocağı Da’vet Olunduğudur, Altıncı Gün Rikâb-ı Hümâyun Ağaları Da’vet Olunduğudur, Yedinci Gün Yine Rakâb-ı Hümâyun Ağaları Da’vet Olunduğudur, Sekizinci Gün Umûmen Divan Hâceleri Vesair Küttab Da’vet Olunduğudur, Dokuzuncu Gün Tersâne Kethüdası ve Topçubaşı ve Cebecibaşı Ocakları Neferâtı ile Da’vet Olunduklarıdır, Onuncu Günde İki Nakl-i Bülend ile Sair Nakilleri Alay ile Saray-ı Atık Önüne Naklittikleridir, Onbirinci Gün Hazret-i Şehzade-i Kebîri Alây-ı Azîm ile Saray-ı Atık’ten Saray-ı A’zam-ı Hümâyuna Getirdikleridir, Şeker Âlâtı Alay Hey’eti ile Naklolunduğudur, Teyemmünen ve Teberüken Mevlid-i Nebevîde Şehzadeler Sunnet Olunduğudur, Hazret-i Şehzadegân-ı Âlişân Sunnet Olduklarıdır, Onbeşinci Gün Ni’met-i Pâyân ile Âmme-i Fukarayı Sîr İttikleridir, Cem’iyyet-i Sûr Encâma İrüp Birkaç Gün Fâsıladan Sonra At Koşusu İçün Cem’olduklarıdır”

Nabi’nin, kanaatimizce edebiyat dünyasında üzerinde fazla durulmamış eserlerinden biri olan Surnamesi, çok yönlü okumalara açık, saltanat devrinin eğlence anlamında fotoğrafını çeken ve bunu günü gününe kaydeden bir eser olarak önemlidir.

29 A.S.Levent, age. sh.8

SURNAMEDEN...

Râstdır kârı anın kim her gâh
Ola evvel sühani hamd-i İlâh

Mâlik ül - mülk-i zemin-ü eflak
hâlık ı âb-ü hevâ âteş-ü hâk

Derküşayende-i gencîne-i cûd
Terbiyetdâde-i iklîm-i vücud

Aşikârâkûn-i peydâ vü nihan
Çihreperdâz-ı vücûb ü imkân

Râfi'-i bârgeh i seb' i şîdad
Nâzım ı kârgah-i kevn-ü fesad

Bâsıt-ı kaaide-i sabr-u sebat
Nâsıb ı hâl i sükûn-ü harekât

Hâris-i mahmiye-i gayb-ü şuhud
Hâdi-i kaafîle-i bûd-ü nebûd

Rehnûmûn-i firak-ı fakr-u gınâ
Kaaid-i râbıta i havf-ü recâ

Cilveârâste-i yâdi-i kuds
Şecerefrûhte-i vâdi-i kuds

Mu'tı-i hâhiş-i hâcettaleban
Âb-ı maksûddih i teşneleban

Şahid-i kudreti sıhhatle maraz
Beyyin i hikmeti cevherle araz

Vahdet-i zâtını eyler iş'ar
İnkilâb-ı varak-ı leyl-ü nehar

Nüşa-i hikmetidir heft târem
Garka-i ni'meti her dü âlem

Kühünü derke şitab itse hîred
Dest-i hikmetle urur sîli-i red

O Hudâvend ki feyz-i keremi
Eyledi âlemi gark-ı keremi

Kurdu nüh bârgeh-i gerdûnu
Döşedi ferş-i zümürüdğûnu

Feyzi basteyledi dünyâya bısât
Eyledi dehri tarabgâh-ı neşât

Âlemi encümen-i sûr itti
Dilleri sûr ile mesrur itti

Eyledi lûtfunu çârûb-i keder
Gussadan kalmadı dillerde eser

Kulların bezmine itti da'vet
Çekti dünyâya serâser ni'met

İtti âvîhte ol Hay-yi Kadîr
Tâk-ı çerhe iki kandil i münir

Câbecâ eyledi bu meydânı
Meş'al-i encüm ile nûrânî

İtti esbâb ı safâyi mevfur
K'eyliye bendeleri ayş-ü huzur

İtti bîsâbıka-i isti'dad
Bu kadar lûtfu ibâda i'dad

Ne kerâmet ne inâyettir bu
Bilene mahz-ı hakîkattır bu

Ayn-ı ibretle bakılsa dehre
Her nazarda alınur bir behre

Eyledi bendelerin gark-ı niam
Ahmedullâhe alâ mâen'a m

Eyle Nabi kulun ey Bârhuda
Nâil-i mertebe-i hüsn-i rıza

Eyle ol pürgüneh-ü bedhâli
O siyehrûy-i cerîh ül bâli

Bende-i hâk-i der-i Mustafavî
Dehenin masdar-ı na't-i Nebevi

MUHAMMES

Bu glistnda benmn ne gül ne Őbnem var
 Bu rsda ne dd  sited ne dirhem var
 Ne kudret  ne tasarruf ne bŐ  ne kem var
 Ne kuvvet  ne ta'ayyün ne zaĥm  merhem var
 Bu kr-hnede bilsem neym benüm nem var

Vcd cd-ı ilh hayt bahş-ı kerm
 Nefes 'atiyye-i rahmet kelm fazl-ı kadm
 Beden bin-y Hud rh nefĥa-i tekrm
 Kuv ved' a- kudret havs vaz -ı hakm
 Bu kr-hnede bilsem neym benüm nem var

Bu kr-hnede bir başka kr u brum yok
 Ne varsa cümle anundur bir zge varum yok
 Cihna gelmede gitmekde iĥtiyrum yok
 Benüm benüm diyecek elde bir medrum yok
 Bu kr-hnede bilsem neym benüm nem var

Zemn bist-ı kader arĥ ĥayme-i 'azamet
 Ncm-ı Őbit  seyyr meş'al-i kudret
 Cihn nefce-i cd-ı haz' in-i rahmet
 Őah' if-i Şuver-i kevn nŐha-i hikmet
 Bu kr-hnede bilsem neym benüm nem var

Vcd 'riyetdr hayt emnetdr
 'bda da'v-ı mülk iddi'-y Őirketdr
 Kulun vazfesi teslmdr ita'atdr
 Bana kulum didgi lutfdr 'inyetdr
 Bu kr-hnede bilsem neym benüm nem var

Benüm fakr-i tehi-dest cd Hakkundur
 'Adem benüm Őıfatumdr vücûd Hakkundur
 Zuhûr  hesti v bd  ne-bd Hakkundur
 Temevvc-i yem-i gayb  Őhd Hakkundur
 Bu kr-hnede bilsem neym benüm nem var

Ta'ayyŐm kerem-i sufre-i 'atdandr
 Teneffsm nefes-i rahmet-i Huddandr
 Vezifm der-i in'am-ı Kibriydandr
 Revtibm ni'am-ı matbaĥ-ı kazdandr
 Bu kr-hnede bilsem neym benüm nem var

Nasıbsız alamam rızkı huşk ile terden
 Ne âsmân ü zemînden ne bahr ile berden
 Gelür mukadder olan denlü nukre vü zerden
 Ziyâde kabz idemem rızkumı mukadderden
 Bu kâr-hânedede bilsem neyüm benüm nem var

Sutûr-ı mevc-i havâdiş rusûm-ı hâme-i şun'
 Cerîde-i dü-cihân nakş-ı kâr-hâne-i şun'
 Libâs-i 'arz ü semâ târ ü pûd-ı câme-i şun'
 Şuhûş-ı nâş temasîl-i şâh-nâme-i şun'
 Bu kâr-hânedede bilsem neyüm benüm nem var

Şabahı şâm ü şeb-i tîreyi nehâr idemem
 Hevâyı âteş ü âb âbı hâksâr idemem
 Sipihri sâkin ü kuhsârı bî-karâr idemem
 Hazânı kendü murâdumca nev-bahâr idemem
 Bu kâr-hânedede bilsem neyüm benüm nem var

'Ademden itdi beni kudreti ber-âverde
 Gıdâma eyledi âmâde rahm-ı mâderde
 Nevâl-i zâhir ü bâtınla itdi perverde
 Benümle çekdi zuhûr-i cemâline perde
 Bu kâr-hânedede bilsem neyüm benüm nem var

Tecelliyât-ı Hudâdur açılma çeşm-i şu'ûr
 Tatavvurât-ı avâlim teceddüdüdü-ı umûr
 Bürûz-ı genc-i hafîdür bu lücce-i pür-şûr
 Bu kâr u bâr-ı ilâhî bu tumturâk-ı zuhûr
 Bu kâr-hânedede bilsem neyüm benüm nem var

Gehî tehî vü gehî pür hazâ'in-i imkân
 Şuver-nümâ-yı nevîn şîşe-hâne-i devrân
 Garîb mîve-feşânlıkda Nâbiyâ, her ân
 Bu köhne bâg-ı perîşân hevâ-yı rû-be-hazân
 Bu kâr-hânedede bilsem neyüm benüm nem var

SEÇME GAZELLERİ**GAZEL**

Nedir ey şuh bu bûhude gazebe n'oldu sana
Meşrebin düşman-i naz idi aceb n'oldu sana

Vermemişsin turalım ruhsat-i ağuş-i visal
Varmağa meclis-i ağvare sebep n'oldu sana

Camehab içre bıraktın beni ey mihr-i münir
Durmadın çok olıcak perde-i şeb n'oldu sana

N e girersin araya yare niyaz ettikçe
Kani ey girye müraat-i edeb n'oldu sana

Oldun ey hame-i Nabî kati çoktan hâmuş
Bilmem ey zemzemepira-yi tareb n'oldu sana

GAZEL

Ruhunde bedenden yârin ki ab ü tab olur peyda
Derunumda benim bir ma'den-i sîmab olur peyda

Hayal-i halka-i zülfünle eşgim düşse deryaye
Zeman-i hasredeki girdab ber girdab olur peyda

Ne dem olsa hayalin cilveriz-i asman-i dil
Feza-yi âlem-i endişede mehtab olur peyda

Serin sen âşina-yi secde-i aşk eyle de seyret
Gönül ebru-yi hubandan sana mihrab olur peyda

İrade etse bir emrin taallûk fethine Nabî
Ana etraf-i namemûlden esbab olur peyda

GAZEL

Va'de-i hatırfirâbin düzd-i hâb ettin bu şeb
Tar ü pud-i camehâbımız suz ü tan ettin bu şeb

Oldu târikiy-yi şeb ahımla kat kat lîk sen
Tal'atinle kangı bezmi mâhtap ettin bu şeb

Belki eylerdim sana şayeste hizmette kusur
Ben günah eylerdim amma sen sevab ettin bu şeb

Naz u istiğna değildir mâni'-i teşrif-i bezm
Galiba ey mahru bizden hicab ettin bu şeb

Ben esir-i derd-i ser amma ruhun aksiyle sen
Dide-i ağyari mîna-yi gülâb ettin bu şeb

Ben hayalinle sabah olunca ettim güftüğü
Sen kimi şayeste-i lûtf-i hitab ettin bu şeb

Ta beğerden garka-i eşğ oldu tâb-i hecr ile
Nabiyi hemhalet-i ruz-i hesab ettin bu şeb

GAZEL

Zülf-i siyahı salsa izar üzre bînikab
Eylerdi âlemi dil-i âşık gibi harab

Lutf ile bir piyale sunaydı o dilrûba
Bezm-i tarebde eler idim kendini kebeb

Çün şam erişti meclis-i rindane sakiya
Gester mekam-i hizmet için nice âftab

Kim teşne-i zülâl-i lebin oldu ey sanem
Tufan-i Nuh'u görse olur çeşmine serab

Subh-i visal oldu demem mest-i bîhaber
Nabî olur mu dide-i âşık bunca hâb

GAZEL

Şevk-i teniyle cûde olup pare pare mevc
Aguş açtı hasret ile kadd-i yâre mevc

Bassan kenar-i cuye kadem paybus için
Birbirini basup gelür ey dil kenare mevc

Aguşe çekti cû seni asma ki sevkden
Cû-yi sirişk-i didede gelmez şümare mevc

Zevk-i visal cûlara amedşüd ettirir
Durmaz heva- yi vaslın ile bir karare mevc

Düşmüş hava-yi cism-i lâtifıyla Nabiya
Leyl ü nehar keşmekeş-i intizare mevc

GAZEL

Gördüm o Şuhu lebleri rengin zebanı Şuh
Güftarı Şuh natıkası hoş dehanı Şuh

Sertabepay nüsha-i endamı dilniŐin
Azası mutedil leb-i ŐekkerfeŐanı Şuh

EngüŐt-i itiraza seza bir kusuru yok
Kaddi güzel serini münasib miyanı Şuh

Ahbab meclisinde huzur-i rakibde
Ta'riz-i âŐikâresi naz-i nihanı Şuh

Şair olursa olsa senin gibi Nabiya
Ta'biri hoş nikâtı muhayyel beyanı Şuh

GAZEL

Peyam-i müjde-i lûtfе güşade güş-i ümid
Libas-i himmete âmâde püşt ü duş-i ümid

Urur sefine-i âramı sahil-i ye'se
Bi iki gün dahi limanlamazsa cuş-i ümid

Nümune oldu derunum tenur-i tufane
Nefes nefes feveran etmeden huruş-i ümid

Demadem etmede germabe-i hayalimde
Ten-i bürehnesini ye's camepuşii ümid

Karar gördüğü yok gûsfend-i evkatım
Remide eylemeden Nabiya vuhuş-i ümid

GAZEL

Eğerçi bîşek olur zevk-i vasl-i yâr leziz
Ve lîk bana gelür andan intizar leziz.

Dem-i visal girizan olursa yâr ne gam
Ne hoş meseldir olur tu'me-i şikâr leziz

Ulüvv-i rütbe bize itibarsızlıktır
Gelürse payeperstane itibar leziz

Şeb-i firakda feryad telhdir yoksa
Olur mecalis-i vuslette ah ü zar leziz

Remidedillerin el gölgesiyle kani'dir
Müsafirane gelür saye-i çenar leziz

Benim mizacıma ma'cun-i sabr nâfi'dir
Gelürse gayre eğer cam-i hoşgüvar leziz

Nihadı pâk olan erbab-i tab'ın ey Nabî
Gelür mezakına eş'ar-i abdar leziz

GAZEL

Mevc-i murad bade-i canperverimdedir
Harf-i neşat zîr-i leb-i sağarimdedir

Baz-i şikârgir-i çiragâh-i himmetim
Kâm-i dü kevn cünbüş-i bâl ü perimdedir

Benden sorun hak'ayık-i esrar-i âlemi
Te'lif-i razname-i dehr ezberimdedir

Ahımdadır kilid-i tılsımat-i genc-i ruh
Ab-i hayat lücce-i çeşm-i terimdedir

Nabî eder şügûfeleri dehr-i ıtrnâk
Bâğ-i bihişt hatır-i nazikterimdedir

GAZEL

Ŗevk-i ruhünle dideye feyzi seher gelür
Fıkr-i hatınla mürğ-i dile bâl ü per gelür

Ey meh leyal-i vesveshiz-i firakda
Sen gelmeyince hatıra bilsen neler gelür

Bir arsede mürahhas-i peryazdır gönül
Kim mürğ-i bikarar-i nıgeh besteper gelür

Lezzetten olsa telh-i zahirle näümit
Deryadile sefine sefine Ŗeker gelür

Bu kârgâh-i adl-i ilâhîde Nabiya
AyŖ ü keder muhasebede serbeser gelür

GAZEL

Cihanda kalmamağla Őekveye Şayeste haletler
Ederler Şimdi divanda zemistandan Şikâyetler

O dendü saldı berk-i bîamangûne bürudet kim
Miyan-i âŐk u maŐuka yol bulmaz muhabbetler

Cihanı incimad etti ihata havfım andandır
K'ede zımn-i cevahirde olan âbe sirayetler

O gûn eyledi âsar-i serma âleme tesir
Ki vermez dondurur Şimdi kime versen emanetler

Bina-yi ahd-i huban gibi tesir-i bürudetten
Buz üstünde durur hep Şimdi bünyan-i sadakatler

Sular üstünde reftar etmeden gayre değil kadir
Bu demde Őehlerden olsa da sadır kerametler

Yeh üzre berf püşt-i ayine göstermeden Nabî
Bürudetten eder rugerdiŐ-i halka işaretler

GAZEL

Ne dem ki fikr-i nűvaziř derun-i yâre gelűr
Hayali műjde-i tab'-i űmidvare gelűr

Bisat maliş-i ruy ile canib-i pâden
Akĭb-i bezmde çarub itizare gelűr

Olur sebűkseri-i cevre fark-i naks ű ziyad
Ferah-i hayvale tahrir-i derkarare gelűr

Hicab-i ârız-i ma'na olan huruf ű nukat
Ő lűccenin has ű hâřakidir kenara gelűr

Műnafikane yűrűr nĭmhand-i istihza
Sada-yi hande-i ihlas âřikare gelűr

Atar kenareye bahr-i muhit-i rahmetten
O mevc-i ye's ki tab'-i gűnahkâre gelűr

Değil meali tecezzipezir ev Nabĭ
Eđerçi suret-i elfaz pare pare gelűr

GAZEL

Benim sarraf-i Şehr-i raz ü dükânım dehanımdır
Devatım kise tahtam safha engüŐtüm ebanımdır

Ben ol meşŞata-i duŐize-i hüsn-i beyanım kim
Sevad-i dide-i âhu-yi ma'na sürmedanımdır

Süveyda gibi çıkmak safha-i dilden ne mümkündür
Benim ol hal-i rnüŐkin hayliden hatırnıŐanımdır,

Sipah-i gamde peykâr etmeğe yok niyyetim yoksa
Benim gülşende her Şah-i hamide bir kemanımdır

Olal'dan nail-i gencine-i esrar-i insanî
Kevakip didebanımdır melekler pasbanımdır

Tehammül zillet-i hicrane güçtür yoksa canandan
Őerafyab-i itab-i giryehiz olmak ne canımdır

Tenezzöldür terakki garka-i kasr-i hayat üzre
Nefes payımdır evkat-i hayatım merdübanımdır

Kuvaye geldi za'f ü cism muhtellünnizam oldu
PeraŐaniy-yi pîrî fitne-i âhır zamanımdır

Cihanı ben gülistan-i hakikat bilmiŐim Nabî
Benim her gidibad-i deşt bir serv-i revanımdır

GAZEL

Sittîn erişti ey dil inabet zamanındır
Sergerimi-i hevadan ifakat zamanındır

Fursat geer telafi-i mâfat vaktidir
Nefs-i hevaperesti melamet zamanındır

Dök cuybar-i eğgini hâk-i daraate
Sîrabi-i nihâl-i nedamet zamandır

Bazularında kalmadı âguşe iktidar
Sade müşahedeyle kanaat zamanındır

Ehlât-i ma'siyetle aliloldu can-i zar
Ey afv-i aresaz inayet zamanındır

Oldu beyaz-i subh gibi muy-i ser sefid
Ey huftte çeşm uyan ki ibadet zamanındır

Tâkey sefer mesalik-i isyane Nabiya
Seccade-i amelde ikamet zamanındır

GAZEL

Tenim ki desthor-i piç ü tab-i iletir
Fıraş-i saha-i germabe-i hararettir

Gurur-i cümbüş-i bukrativanesi dursun
Fakat likası tabibin marîze sıklettir

Ne hal ise çekilir vaz'-i canhıraş-i tabib
O arzu ile kim âkibet selamettir

Bir elde kâse-i şerbet bir elde nişter-i fasd
Nedir bu ahz ü atâ bu ne turfe âdettir

Mizaçlarda zuhur-i ilel gehi Nabî
Lisan-i hal ile tefhim-i kadr-i sıhhattir

GAZEL

Gerçi gencine-i âlemde cevahir bulunur
Cevher-i zat ile araste nadir bulunur

Hünerin var ise bir şehrde bir ârif bul
Yoksa her keryede bir nice behadir bulunur

Seha-i sine bir endişeden olmaz hâlî
Tekyedir tekyede elbette nüsafir bulunur

Her zaman hatıra endişe-i rahat gelmez
Adet-i şehir bulur mümin ü kâfir bulunur.

Güç neşatın kademin kalbe alıştırmaktır
Yoksa garm her ne zeman istese hazır bulunur

Var ise daire-i meclis-i âlemde neşat
Yine peyrnane-i merdüfgene dair bulunur

Saf dil bînukat ayine iken âlemde
Hazar etsen ana da ukde-i hatır bulunur

Yağsa bâran gibi gökten katarat-i âmal
Yine bedtali olan hâib ü hâsir bulunur

Destres ma'ni-i nagüfteye müşkil yoksa
Nabiya köhne sühan bizde de vafir bulunur

GAZEL

Eğer kaldımsa nâalûde damansızlığımdandır
Gribançâksizlikler giribansızlığımdandır

Tekâsülden değil terk-i Őıtabım rah-i gülşende
Benim reftar-i bîcanane canansızlığımdandır

Gehi bîihtiyar üftadelikler pay-i canane
Değil küstahlıktan lîk dermansızlığımdandır

Bana böyle perestîŐkârlık eshab-i unvandan
Benim peygule-i uzlette unvansızlığımdandır

Zeban-i bülbül ü tutî bilür nayabdır Nabi
Sükûtum sanma aczimden zebandansızlığımdandır

GAZEL

Bana devranın âzarı kemâzar olduğumdandır
Sipihrin vaz'-i mahemvarı hemvar olduğumdandır

Gubar âsâ beni böyle lekedhâr ettiği çerhın
Nigâh-i itibar-i yârde hâr olduğumdandır

Reh-i kûyünden özke rah görmez çeşni-i hunpaşım
Dücar olmak o mest-i naze naçar olduğumdandır

Edüp küstahlık ol pence-i hurşide el sunmak
Meta'-i arzuye germbazar olduğumdandır

Benim asudebal-i kayd-i pervaz olduğum Nabi
Sikenc-i zülf-i dildare griftar olduğumdandır

GAZEL

Hissemde kande ki bir dilber-i mehpere çıkar
Taliimdir ya sitemkâr ü ya avare çıkar

Kande bir titne-i düzdide zuhur eyler ise
Yine baksan bir ucu gamze-i mekkâre çıkar

Gece kimlerle Şerab içdüğün ol mest-i gurur
Evvel inkâr eder amma sonu ikrara çıkar

Gelse mizan-i cemal ortaya ey Yusuf-i hüsn
Kati çok kimselerin ipliği bazare çıkar

Olma meftun-i riyakâri-i ehl-i tezvîr
Subhasinin neseb-i riŐtesi zünnare çıkar

arehane kime derdimi açsam Nabi
Benden efsun o da sergeŐte vü biçare çıkar

GAZEL

Hat gird-i arızında ki gâhî ıyan olur
Diller gubar-i hayret ile rıkdan olur

Sordukça çeşmi hal-i esiran-i gamzesin
Bîm ü ümid araya girer terceman olur

Mevzunkadan ü sîmtenan ü şekerleban
Bîre asâ fakîre gına cisme can olur

Lazım değil kitab-i gülistan o âfete
Ne nüsha korsa sinesine gülsitan olur

Şehr-i Sitanbulun ne güzel merdümânı kim
En sadelevhi nazik olur nüktedan olur

Bîharf-i telh kim var ise hâk-i şehrdir
Ebnayi şehr cümlesi şirinzeban olur

Hüsn-i nemedbeduş bulunmaz kenarde
İstanbul içre Nabî o da rayegân olur

GAZEL

Giryan isek ey dil n'ola canane bizimdir
Bahr-i gamiz ol gevher-i yekdane bizimdir

Sofi senin olsun yürü var gerdiş teshih
Biz rindleriz gerdiş-i peymanee bizimdir

Huccetle senindir bilürüz savmea zahid
Ferman-i şeh-i aşk ile meyhane bizimdir

Peymaneşümar olmağıçün lazım olursa
Senden çekeriz sübha-i saddane bizimdir

Kimdir bizi men'eylecek bağ-i cinandan
Mevrus-i pederdir gireriz hane bizimdir

Hirba ko dolaşsun serine mihr-i münirin
Biz şem'a-i bezmiz per-i pervane bizimdir

Akl olsa safara-yi husumet bize Nabî
Gam çekmeziz andan dil-i divane bizimdir

GAZEL

Şikestelik dile giysu-yi yarımızdandır
Bize bu şive yine ruzgaarımızdandır

Tulû' etmedi hayfa ol aftar-i ümid
Dirazi-i şebi hecr intizarımızdandır

Şikest-i kâse-i dildir figane mail olan
Bu denlü ketm-i nefes inkisarımızdandır

Düşürmek ol bütü fikr-i tehallüf-i vasle
Yine telâş-i dil-i bîkararımızdandır

Gören bu nazm-i teri şüphe etmez ey Nabî
Ki âb-i Hızır bizim çeşmesarımızdandır

GAZEL

Çernende cuy veş bu cüstücular hep seniñçündür
Miyan-i bülbülanda güftüğülar hep seniñçündür

Sen ey kişt-i emel neşv ü nemadan dürsun amma
Sehab âsâ dökülmek abirular hep seniñçündür

Ne var bir kerre meyletsen kenara ey dür-ü yekta
Huruş-u meve meve-i arızular hep seniñçündür

Gel ey mest-i tegafül bir nigâh et hal-i mestane
Reh-i meyhanede bu hayühular hep seniñçündür

Sezadır said-i sîminin etsem heykel-i gerden
Bana pürhışm ü kin olmak adûlar hep seniñçündür

Rek-i tâk-i hafaden cuşe gel ey bade-i tahkîk
Kadehler şişeler humlar sebular hep seniñçündür

Niçün ey nazm-i Nabî taze taze cilve etmezsın
Kalemde safhaya bu serfürular hep seniñçündür

GAZEL

Hatırfürüz-i hüsnün zevk-i baharı neyler
Ahuperest-i çeşmin sayd ü şikârı neyler

Yârin güzergehidir uşşaka cay-i rahat
Rindan-i haneberduş dar ü diyarı neyler

Düşmez güruh-i meste olmak hicabe beste
Rüsvelyık dururken namus ü ârı neyler

Etmez cüda rakîbi mened-i saye ol meh
Bilmem o şuh-i pür kâr ol nabkârı neyler

Pest ü bülend birdir sıyt ü sada-yi aşka
Nevbetzen-i mahabbet evc-i hisarı neyler

Nakşin girince cane mahvoldu arzular
Divar-i künci külhan nakş ü nigârı neyler

Kayd-i rusumdur hep tesbih ü tac ü hırka
Derviş-i bîser ü pa vaz'-i vekarı neyler

Merkezle âşına ol etme muhite rağbet
Müstağrak-i hakikat meyl-i kenarı neyler

Zıll olsa da çekilmez bar-i giran-i minnet
Seyyah-i bîalâik pay-i çenarı neyler

Yek nefha-i inayet eyler kenara vasıl
Nabî sefine-i dil ol ruzgârı neyler

GAZEL

Gamın senin dil-i hungeştemi mekân edinür
Hüma-yi devleti gör kande aşıyan edinür

Hücum-i girye elinden alır aman vermez
Hayal-i yâri nazar gerçi bir zaman edinür

Hamide kamet üzerdiy-yi ruyüm ile beni
O şehsüvar ele alursa bir keman edinür

Gam-i cihan ile bahsetmek istiyen bîdil
Meğer zeban-i sürahiyi terceman edinür

Zemane damgehin tair-i dil-i Nabî
Garîbdir ki varup kûşe-i eman edinür

GAZEL

Dest-i nazından o mestan ki şerab isterler
Gûyya pence-i hurşiddin âb isterler

Derd-i serden nice âzad olur ol taife kim
Bade nuş eyliyecek yerde gülâb isterler

Hublar hüsnüne hayran olan üftadelerin
Çeşmin ayine gibi düşmen-i hab isterler

Sen heman dildeki naks-i hevesi mahveyle
Senden ey hace ne defter ne kitab isterler

Şerha vü dağ gerek sine-i ehl-i gamde
Şahn-i divan-i kıyamette hesab isterler

Cünbüşâmuz gerek berkden erbab-i sülûk
Rah-i bîmenzil-i vahdette şitab isterler

Nazm-i üstade nazire nice mümkün Nabî
Tazegû tazezeban taze cevap isterler

GAZEL

Ne sendendir ne bendendir ne çerh-i kineverdedir
Be derd-i ser humar-i neşve-i cam-i kederdendir

Dehan âlûde olmaz- nimet-i elvan-i âlemlerle
Dimaç-i dilde lezzet han-i yağma-yi seherdendir

Düşen sana tegafüldür bana ah-i tegafülsuz
Değil senden şikâyet şekve ah-i bîeserdendir

Sana isbat-i taksir eylemek bîvechdir ey dil
Bu taksir-i eser senden değildir çeşm-i terdendir

Bu ta'birat vüs'unda değildir kuvvet-i tab'ın
Bu feyz-i ma'nevî Nabîye mecra-yi digerdendir

GAZEL

Dildeki leşker-i enduh gúzer bilmezler
Sakinan-i harem-i aşk sefer bilmezler

şekve hurşidruhan-i felek-i mahvetden
Der-i gamhanemizi zerre kader bilmezler

Gece gúndüz arek u mey yürüsün mecliste
Mestler şanı ü seher şems ü kamer bilmezler

Dağ-ı dil maye-i feryad yeter uşşaka
Andeliban-i mahabbet gül-i ter bilmezler

Ya hayal-i hat-i sebzın ya gül-i ruyündür
Álem-i dilde temaşa-yi diger bilmezler

Dili söyletrneğe besdir sükhan-i şirinin
Tutiyan-i kafes-i aşk şeker bilmezler

Nabiya şekvekeran-i adem-i niyl-i murad
Galiba girye-i şeb ah-i seher bilmezler

GAZEL

Zevk-İ garn dilde midir dağda mı tende midir
Neşve bülbülde midir gülde mi gülşende midir

Oldu sermaye-i hayret bana bîm ü ümid
Bilmem eyliyecek girye midir hande midir

Oldu baziçe-i aşkında nihan hatem-i dil
Çin-i zülfünde midir sende midir bende midir

Gül hem açıldı hem ârayış-i destar oldu
Bülbül-i bîhaber âya dahi şivende midir

O tevazu' anı mümtaz-i cihan etmiştir
Nahl-i gül bağ'da bîhude serefgende midir

Dürr ü mercan bulunurmuş tatalım deryade
Bu kadar çin-i cebin satmağa erzende midir

Hâh ü nâhâh olur âvize-i gûş-i ahbab
Nabiye her gazelin böyle hoşayende midir

GAZEL

Gönüllerde hayal-i nergis-i canane devreyler
O meyhar-i humarâlûdedir meyhane devreyler

Yine erbab-ı dil hamyazeriz-i hasret-i meydır
Bilinse cam-i nîlifam-i çerh âyâ ne devreyler

Ne sud etti aceb hadm-i harabat etmeden vaız
Yine humhaneler bir cenibe peymaneyler

Gören ayine-i ruyünde aks-i benbe-i dağım
Sanur şem'-i şebârâ üstüne pervaneyler

Cihanın zühd ü zendin anla Nabî mihr ü encümden
Gehi pemane gâhi sübha-i saddaneyler.

GAZEL

Yâr bezme gelicek girye-i hasret mi kalur
Mevsim-i tehniyede kâsede şerbet mi kalur

Seyreden lerziş-i palûdenümun-i bedenin
Sirçeşm olsa ne denlü yine takat mi kalur

Hidmet-i def-i hicaba kadeh âmâde iken
Vasî için yâre niyaz etmeğe hacet mi kalur

Olsa tevhidde bir dilber ile destbedest
Sofiye dağdağa-i kayd-i inabet mi kalur

Dile sabun-i teselli sürerek ehI-i nifak
Damen-i dilde meğer çirk-i nedamet mi kalur

Halvet-î yârden oldukça beder âşık-i zâr
Mescide azmedecek denlü kıyafet mi kalur

Dile rahat mi verir vesvese-i fikri rakîb
Derd olan hanede hiç hab-i feragat mi kalur

Bu kadar telhi-i hicran araya girmiş iken
Bir dahi nimet-i vuslatde halâvet mi kalur

Buna meydan-i mükâfat denür ey Nabî
Halkı bîrahat eden kimsede rahat mi kal ur

GAZEL

Ŗikâyetim sitem-i Ŗuh-i serkeŖimdendir
Zuhur-i derd-i derunun hep ateŖimdendir

Bu zahm-i aŖkıma badi nigâhım olmuŖtur
Yine bir tir bana kendi tirkeŖimdendir

Bu gn bnemek olmak nevale-i ayŖım
Tegafl-i leb-i yâr nemekçeŖimdendir

Ŗifa-yi sadre sebebdir ederse de dŖnam
Bu meyve telh ise de nahl-i dilkeŖimdendir

Olaydı adem eğer ruberu ederdi itab
Bu nanmude cefa ol periveŖimdenir

Grnce zağı hevade kafesde der tavus
Bu kaydler bana bal-i mnakkaŖimdendir

MŖahhas olmadığı harf-i matlebim Nab
Benim ceride-i baht-i mŖevveŖimdendir

GAZEL

Ne ziyaret ne ezkâr ne evrade bakar
Der-i gencine-i dil feth-i hudade bakar

Bir nefesle olup ahenfiken-i sahil-i kâm
Keşti-i lücce-i ümmüd heman bade bakar

Dil kalup kal'a-i bîbürc ü bedende mahsur
Gaybdeb leşker-i nagehres-i imdada bakar

Devler erbabına reşk evliyen erbab-i hased.
Anlamaz masrafının kesretin irade bakar

Düştü bir sengdile şimdi ser ü kârım kim
Ne olur naleden azürde ne feryade bakar

Durbînan ki eder nakşe nigâh-ı dikkat
Zımn-i san'atde sebükdesti-i üstade bakar

Bu cihan n'olduğunu anlıyan anlar Nabî
Lîk tedkik edemez her birisi sade bakar

GAZEL

Cem' oldu bezm-i sohbete yaran birer birer
Cem aldı dest-i işarete rindan birer birer

Ey erhev ol o rahgüzerden girizpay
Cem oldu kûh-i aşka pelengân birer birer

Oldu çegân yine katarat-i şerab-i rürh
Manend-i silk-i dane-i mercan birer birer

Darüşşifa-yi vusleti etti güşade yâr
Bimar-i hecre eyledi derman birer birer

Nabî hayal-i mahruhân doldu sineye
Gûya ki geldi mektebe huban birer birer

GAZEL

Kûy-i dilber ne aceb hâk olacak yerlerdir
Hâk iken hemser-i eflâk olacak yerrerdir

Bezm-i ağyarde görmek o gül-i hodkâmı
Şiše-i mey gibi sadçâk olacak yerlerdir

Girye-i mesti görürken diyen âyâ kimdir
Sahn-i meyhane tarebnâk olacak yerlerdir

Bir nihalin verak-i zerd-i hazandide gibi
Payine düşmeğe bî bâk olacak yerlerdir

Sorma gülgeşt eder ol serv-i hoşayende hıram
Sarılıp gerdanine tâk olacak yerlerdir

Hele biz şad oluruz nail-i vasl olmaktan
Gerçi ağyare o gamnâk olacak yerlerdir

Şahid-i devlet-i ham meclis-i nâdan görmek
Nabiya düşmen-i idrâk olacak yerlerdir

GAZEL

Adem esir-i dest-i meşıyyet değil midir
Alem zebun-i pençe-i kudret değil midir

Bu perdenin derununa hak ızdırabı ko
Her mihnetin verası meserret değil midir

Bezl-i hayat rah-i mamabbetde âşıkâ
Teklif olunca canına minnet değil midir

Yok gerçi sadme-i siteminden girizimiz
Amma ki dest-i nazına zahmet değil midir

Hep sen mi kâpyab olacaksın zamanede
Ey tengçeşm kâr benevbet değil midir

Muhtac-i rızki- Halik iken serbeser cihan
Mahluktan niyaz mezlet değil midir

Nabî zeban-i nutkun eden hame-i mecaz
Meşşata-i arus-i hakikat değil midir

GAZEL

Hayat devlet-i pederhava değil de nedir
Vücut mevc-i bekader fena değil de nedir

Eden nigah-ı heka bu nümud-i bîbude
Girivegir-i hata der hata değil de nedir

Cihanı nanlayanın çeşm-i itibarında
Gubar-i kûy-i fena tutiya değil de nedir

sipah-i memlekete iftikarı sabit iken
Mülk-i âlem-i suret geda değil de nedir

Esir-i keşmekeş-i ızdırab iken ehli
Beka-yi cahe dua beddüa değil de nedir

Müluk-i salifenin guş eden hikâyetin
Bilur arus-i cihan bivefa değil de nedir

Ümidvar olacak ebr-i nevbaharından
Nüzul-i saikadan maada değil de nedir

Visale gelse bile kârı yâr-i bedhunun
Muahezat-i köhenmacera değil de nedir

Gönül müşabih-i rekkas-i saat ey Nabî
Esir-i gerdiş-i havf-i rica değil de nedir

GAZEL

Bu giryeye ey dide-i pürnem ne verürler
Bu cusîş-i bîhudeye bilmem ne verürler

Eşgim kızıl oldukta o şuh etmedi rağbet
Ey çeşm nükudun olıcak kem ne verürler

Esbab-i huzuru giderüp sen ne kalursun
Bilmem bu girancalığa ey gam ne verürler

Bin raks edersen de yine def gibi cana
Tâ etmeyicek kametini ham ne verürler

Dil farz edelim layık-i ihsan imiş amma
Halî olıcak kise-i âlem ne verürler

Arz eyleme bîhude yere zahmını ey dil
Yok hokka-i eyyamda merhem ne verürler

Yok fethede medet niyyet ederlerse de Nabî
Gencine-i ikbal mutalsem ne verürler

GAZEL

Arus-i kâmi niçün namurade vermezler
Müyesser olsa bile rugüşade vermezler

Ne denlü eyler isen arzıhal-i suz ü güdaz
Nüvişte-i ezlîden ziyade vermezler

Olurdu her kişi maksudu denlü hahişker
Yazık meta-i muradı mezade vermezler

Eder harab ya olmaz mideye vasıl
Bu bezm-i köhnede vezn üzre bade vermezler

Eğerçi sofa-i şatrekdir bu kevn ü fesad
Bakılsa müft sana bir piyade vermezler

Felek senin turalım destine reh-i fırsat
Heman bu denlü cihanı fesade vermezler

Bu köhne metbah-i âlemde kimseye Nabî
Neval-i ayşi dem-i iştihare vermezler

GAZEL

Eğerçi köhnemeta'ız revacımız yoktur
Revace de o kadar ihtiyacımız yoktur

Misal-i âb ederiz nîk ü bedle âmîziş
Bu kârehde muayyen nizacımız yoktur

Tahammül eylemeden gayri vaz'-i canane
Kitabı fenn-i hiredde ilacımız yoktur

O cah kim ola hemduş-i ihtimal-i zeval
Teveccüh etse bile ihtiyacımız yoktur

Bizim bu kesr-i sebüksakf içinde ey Nabî
Giransühanler ile imtizacımız yoktur

GAZEL

Sanma asayış-i dil zar ü hazin olmadadır
Afiyet küñ-i tevekkülde makîn olmadadır

Kim elverse refahiyyet olur rahatyab
Sıdk eyyam-i zerurette metin olmadadır

Saha-i cah ferah olsa gider zevk-i ferağ
Rahatin lezzeti peygulenışin olmadadır

Kesret-i ruyet olur muris-i naks-i rağbet
İzzet-i padişehan perdenışin olmadadır

Ne sühan rif'atine seng-i binanın amma
Sühan engüşter-i ikbale nigin olmadadır

Mü'min eylerse bil ruy-i zemini pamal
Günde hiştad adet rubezemin olmadadır

Ey eden daire-i cahını tezyine heves
Hüner erbab-i temennaye muin olmadadır

Ey alan nahvet ile türşi-i rudae lezzet
Lezzet ahlak-i hasenle nemekin olmadadır

Nabiye cehldir ârayış-i çirkâb-i zenun
Marifet gavtahir-i bahr-i yakîn olmadadır

GAZEL

Ürtadesin görünce kaçır gül'izarımız
Gelmez bizim hazane mukabil baharımız

Şebnem gibi fütade-i hâk-i maabbetiz
Kalmaz bir afitabı görünce kararımız

Meydanı aşkda hedef-i tırhorde veş
Bir yiredir yine nıgeh-i intizarımız

Ol lücce-i hakikat-i pürnur-i vahdetiz
Kim taraf taraf vücud u ademdir kenarımız

Zerrin kalemle yazsa seza mihr Nabiya
Tek-i sipihre bu gazel-i abdarımız

GAZEL

Eflâke çibfüruş-i cebindir hasirimiz
Karun'e püşpa urur edna fakirimiz

Peyvend-i irtibatımıza bakma hâk ile
Mührizi ki mavera-yi felektir mesirimiz

Biz âb-i paydergil-i şehrah-i mihnetiz
Hurşid olur olursa bizim destgirimiz

Mahbus-i damgâh-i kafes bülbülüz k'olur
Mürgan-i kudse maye-i suziş safirimiz

Mistıynetan-i naksi zer-i halis eyleriz
Terkib-i kimya-yi safadır hamirimiz

GAZEL

Bag-i dehrin hem hazanın hem baharın görmüşüz
Biz neşatın da gamın da ruzgârın görmüşüz

Çok ta mağrur olma kim meyhane-i ikbalde
Biz hezaran mest-i mağrurun humarın görmüşüz

Top-i ah-i inkisare paydar olmaz yinede
Kışver-i cahın nice sengin hisarın görmüş

Bir huruşıyle eder bin hane-i ikbali pest
Ehl-i derdin seyl-i eşg-i inkisarın görmüş

Bir hadeng-i cangüdaz-i ahdır sermayesi
Biz bu meydanın nice çapiksüvarın görmüşüz

Bir gün eyler destbeste paygâhı caygâh
Bîadet mağrur-i sadrın itibarın görmüşüz

Kâse-i deryuzeye tebdil olur cam-i murad
Biz bu bezmin Nabiya çok badeharın görmüşüz

GAZEL

Yâre niyaz vasıt-i vahşet etmişüz
Azürde etmişüz o mehi gaflet etmişüz

Nadanlığ ile anlamayup kadr-i sohbeti
Ol nazenin-i hüsne aceb sıklet etmişüz

Mağrur olup mülâtafet ü iltifatına
Küstahlıklar eylemeğe cür'et etmişüz

Naz ü niyazlarla verüp tab'ına keder
Kalbin remide eylemişüz hiffet etmişüz

Gayrin şefa'at etmeğe cürm ü günahını
Tahsil-i cürm-i tazeye biz rağbet etmişüz

Gayri olup firifte suz ü güdazına
Biz cebhemiz arakzede-i haclet etmişüz

Nabî bize rızasını tahsil farz iken
Bîca vuku-i rencişine sür'at etmişüz

GAZEL

Mizac-i nergis-i bimar-i yâr biz bilürüz
Olmaz hastereng-i tüvanaşıkârı biz bilürüz

Senin neden haberin var fıraş-i nahvetde
Hıraş-i çar-i şeb-i intizarı biz bilürüz

Meta' -i sabrın eder her sada-yi pa garet
Telaş-i hatır-i ümmidyarı biz bilürüz

Bizimle yekşebe hembezm-i ülfet olduğuna
Rakibe eylediğın i'tizarı biz bilürüz

Adu-yi tiredili bir nefesde mahveyley
Sepide-i seher-İ inkisarı biz bilürüz

Kemin behane ile Nabiya olur viran
Bina-yi vade-i nâüstüvarı biz bilürüz

GAZEL

Hasret-i ruyün ile çeşmi ki giryan buluruz
Reng-i ruhsarını her katrede pinhan buluruz

Anberin hattın ile ruyünü andıkça velî
Bezm-i endişe de bir micmer-i suzan buluruz

Nikbahtan ki bulur cevî-i sadefde dür-i pâk
Şumi-i baht ile biz katre-i baran buluruz

Aks-i ruhsarını aylneden görsün o mehin
Kim ki der ateşi ab içre nümayan buluruz

Mailiz bir güle Nabî ki tebessüm etse
Handeden gonce-i handanı peşiman buluruz

GAZEL

Bu âb ü tâb kandan meyhaneler de bilmez
Sahbade neşve kimden mestaneler de bilmez

Çeşm-i medidehabe ayineler de hayran
Mahiyyet-i cemalin cananeler de bilmez

Akil kitab-i akli halleylemekte gafil
Keyfiyet-i cünun divaneler de bilmez

Derkinde bezm-i dehrin erbab-i bezm valih
Bu gerdişin medarın peymaneler de bilmez

Bir şem' dir cihane sermayebahş-i suziş
Amma bu suzün aslı pervaneler de bilmez'

Sertişe-i talebden diller harab-i kâviş
Bir genc var mühüfte viraneler de bilnez

Erbab-i cezm Nabî geh mest ü gâh mahmur
Bu dürd ise nedendir humhaneler de bilmez

GAZEL

Bir zeman idi hemâguş-i hayal olduğumuz
Yâr bilmezdi talepkâr-i visal olduğumuz

Sarf-i nakdine-i eşğ ettiğimiz kaldı bize
Vermedi sud haridar-i visal olduğumuz

Evvelin paye-i rüsvayi aşk oldu bize
Paylağzide-i girdab-i melal olduğumuz

Hatn-i ümmid edicek daiye-i vuslat ile
Duydu aşüfte-i sevda-yi muhal olduğumuz

Nabiya etmişiz ol âfeti dilgir-i niyaz
Bilmedik mesti-i vusletle ne hal olduğumuz

GAZEL

Seninçün ettiğimiz ah ü zarı biz bilürüz
Firak içinde geçen ruzgârı biz bilürüz

Durur mu almayıcak buy-i pay-i dildarı
Karargâh-i dil-i bikararı biz bilürüz

O ahuvane nıgehler müşir-i vakşetdir
Kemend-i vuslete çeşpan şikârı biz bilürüz

Dü ruze gerdişi yoktur bevefik-i batırhah
Tabiat-i felek-i nabkârı biz bilürüz

Cemale âfet-i hat der kemin-i fûrsatdır
Hitam-i kevkebe-i iştiharı biz bilürüz

Bizimle ey hired âmâdesin veda'a yine
Kudum-i kabile-i nevbeharı biz bilürüz

Azab-i nare verir nakd-i vaktini pîşin
Esiri dağdağa-ı itibarı biz bilürüz

Olur zeban ne kadar kûteh olsa harfı diraz
Mekal-i mertebe-i ıztırarı biz bilürüz

Tebessürn-i amelîye inanmazız Nabî
Sada-yi hande-i bûhtıyarı biz bilürüz

GAZEL

Siriştinde anın kim nur var kalbinde kin olmaz
Musaffa tıynetanın taraf-i ebrusunda çin olmaz

Halâvet müstekindir tab'-i zenburan-i ahterde
Müsaddeshane-i kev ü mekân bîengebin olmaz

Sirişg-i çeşmine ehl-i nifakın itimad etme
Esasında binanın reşh-i âb olsa metin olmaz

Hayalin gelse de etmez karar ayine-i dilde
Zemin-i şurede gülşende olsa dilnişin olmaz

Olurduk biteab müşrik temaşa-yi harabate
Deriga pare-i mina-yi meydan durbin olmaz

Miyan-i çeşm ü ebrude nihanî güftügûlardan
Ne denlü olsa da bîvesvese hatır emin olmaz

Eden hep reng ü buy-i batinîdir cilve zahirde
Anınçün kışrı her sade dirahtin darçin olmaz

Huruf-i noktavarından cebinin anla bu zarı
Ki tengi-i dağ-ı minnetden reha bulmuş cebin olmaz

Seza-yi nam-i sultanî kulûb-i pâkgevherdir
Biyabanda yatan her seng-i bıkıyamet nigin olmaz

Bilen hâk-i Sitanbuldur rüsum-i şive vü nazi
Kenarın dilberi nazik de olsa nazenin olmaz

Cihan aks-i meraya olduğun fehmeyleyen ârif
Zevalinden zılal-i âlemin enduhgin olmaz

Seza taze mahirle yapmağa beyt-i nezairden
Bina-yi nazme Nabî böyle bir nazik zemin olmaz

GAZEL

Bezm-i muradı kande ki âmâde görmüşüz
Nakd-i şuurı garet eder bade görmüşüz

Dünyaperestin anlamışuz secdegâhını
Pür nakş-i sim ü zer nice seccade görmüşüz

Bir matlebe esirliğinden değil habir
Zu'münce bu fenade çok âzede görmüşüz

Gümnamlık safasına lebteşne can verür
Bu arsede hezar fülanzade görmüşüz

Yârin havaşı-i hatına dikkat etmedik
Fenn-i usul-i hüsnü aceb sade görmüşüz

Etmez güsiste rabita-i lûtfun âftab
Menend-i saye bir nice üftade görmüşüz

Nabîhezar şah-i serefraz-i nahvetin
Kaddin misal-i daire hamdada görmüşüz

GAZEL

Lûtf ile hasid-i bedhahe nedamet gelmez
Telh olan meyveye Őekerle halâvet gelmez

O teravetle simin bedeni gördükçe
Hatıra bus ü kenar ile kanaat gelmez

Mey sebükıynet olan âşıkı küstah eyler
Ne kadar yâre niyaz etse hacalet gelmez

Doğrusu yar ile hemdes-i mey-i ülfet iken
Hatıra hatır-i ağyare riayet gelmez

Yıkılır gaile-i zelzeleden kasr-i visal
Çar esas üzre yapılmazsa metanet gelmez

Şöhreti mal iledir ma'bed-i islamın da
Cami-i köhne-i bîvakfe cemaat gelmez

Ne kadar olsa da pemal-i ziham ey Nabî
Eyleyan kûy-i dilârada ikamet gelmez

GAZEL

Hayalinden gelir gam hatıra cananeden gelmez
Sitem hep âşinalardan gelir bigâneden gelmez

Haset avkatına ol ârif-i âlemişinasin kim
Elinden cam düşmez kûşe-i meyhaneden gelmez

Umarsın bir nûvaziş açtığın bin zahm için amma
Bu insaniyet ey dil gamze-i caneneden gelmez

Misal-i halka tuttum gûşümü ebvab-i âfaka
Sade-yi nağme-i ays ü tareb her haneden gelmez

N'ola küstah olursa pîş-i gülde bülbül ey Nabî
Mûra'at-i edeb dest ü dil-i mestanesen gelmez

GAZEL

Gülistan-i dehre geldik renk yok bü kalmamış
Sayeendaz-i kerem bir nahl-i dilcu kalmamış

Eylemiş derbeste dükkânın tabib-i rüzgâr
Hokka-i piruze-i gerdunda daru kalmamış

Teşnegânın çâk çâk olmuş leb-i hahişkeri
Çeşmesar-i merhametbe bir içim su kalmamış

Kadrin anlar yok bilür yok her dür-i sencidenin
Çarsu-yi kabiliyyetde terazu kalmamış

Ceyş-i gamden kande etsün iltica ehl-i niyaz
Kal'a-i hizmetde Nabî bürc ü baru kalmamış

GAZEL

Sipihrin gerdişin yad eyleyüp ahterden el çektik
Yemin çin-i cebinin seyredip gevherden el çektik

Bu bezmin talib olduk biz dahi sahbasına amma
Görüp sakîde ruy-i imtinan sagarden el çektik

Duyup meylin hazane şahid-i gülzarı terk ettik
Görüp destar-i ağyar üzre verd-i terden el çektik

Olup dil pute gibi tâb-i hicran ile germ ülfet
Temenna-yi visal-i yar-i siminberden el çektik

Safa-yi hatır üzre olmayan ihsanı neylerler
Görüp suz ü derunun micmerin anberden el çektik

Verüp serişte-i gavgaye feysal baht ü tali'le
Feragat eyledik şemşirden hançerden el çektik

Gelû-yi şişe ile pay-i humle eğlenüp Nabî
Girban-i hevesden damen-i dilberden el çektik

GAZEL

Bir zaman biz dahi hemsobbet-i canane idik
Gülüne bülbül idik şem'ine pervane idik

Şimdi ber'akdir ahval-i visal ü hicran
Vaslına mahrem idik hecrine bîgâne idik

Şimdi hamyaze-i hicrane giriftar olduk
Bir zeman meykede-i kurbde mestane idik

Etti hüşyar bizi neşve-i ma'cun-i firak
Nevbehar-i nigeħ-i lûtf ile divane idik

Nabiya sakî-i çerh eyledi kâm-i dili telh
Bir zaman gerçi ki lebberleb-i peymane idik

GAZEL

Ne bu renciş sana küstah nigâh eylemedik
Bakup ayine-i ruhsarına ah eylemedik

şahidimdir ol iki çeşm-i siyahmestin kim
Harem-i meykenen gayri penah eylemedik

Neden oldu bu kadar kûfte-i pay-i melal
Dilimiz ferş-i reh-i hahiş-i cah eylemedik

Badeyi âb ile âmihte sun ey sakî
Hayli demdir ki hakimane günah eylemedik

Zîr-i ta'birdedir âb-i hayat-i ma'na
Nabiya yok yere evrakısiyah eylemedik

GAZEL

Yâri açtım açıl ey goncedehanım diyerek
Bezme geldi gele ey serv-i revanım diyerek

Payine bari bu takrib ile düşsem yârin
Kalmadı ah meded tâb ü tüvanım diyerek

Ah bir kerre miyanını alup âguşe
Sineye çeksem o siminteni canına diyerek

Hat beraverde olan taze dem-i vusletde
Başka bir zevk verir geçti zamanım diyerek

Yâr söyletti bana bu gazeli ey Nabî
Söyleye söyleye ey taze zebanım diyerek

GAZEL

Üzümdü rişte-i can zülfü-i pürşiken diyerek
Büzüldü çehre-i dil berg-i yasemen diyerek

Nesim nehgüzerinde vücudum ettim hâk
Eceb hevalara düştüm çemen çemen diyerek

Derunnişinim olan razı eyledim itlâf
Tehi hizaneye düştüm sühan sühan diyerek

Ne hale saldı dili tavr-i küştegi-hahı
Salındı zülf-i nigâre resen resen diyerek

Heva-yi zülf-i sanemdir inankeş ey Nabî
Olursa rubereh-i deyr berhemen diyerek

GAZEL

Zeman-i hecr dem-i vasl-i yâr olur giderek
Zemanedir bu zemistan behar olur giderek

Mahallesin dolaşur dil o afetin amma
O saydgâh bir gün şikâr olur giderek

Hat-âver olmadan evvel bu şiveyi satagör
Sana da âşîka da sonra bar olur giderek

Zeman-i cahde bîgâne-i tevazu' olan
Miyân-i nasde bîitibar olur giderek

Sutur-i metne sığışmaz gazellerin Nabî
Misal-i hatt-i bütân derkenar olur giderek

GAZEL

Gerçi zinangir-i teng-i mahbes-i tendir gönül
Şehnisin-i arş ile revzen berevzendir gönül

Tengna-yi sineye küncidelikden teng iken
Vüs'atinden sahib-i arşa neşimendir gönül

Şemme her bînîde yok kudret gül-i esrarını
Dide-i bîganeden derbeste gülşendir gönül

Cilvegâh-i varidat-i kuds-i gaybülgaybdir
İlme mecla gevher-i esrare mahzendir gönül

Mühr-i beyn-el-isba'in-i kabza-i icaddır
Nam-i sultan-i hakikatle müzeyyendir gönül

Mülki vasi' leşkeri bîhad hazain bîkıyas
Âlem-i ma'nade sultan-i muanvendir gönül

Tîrehal ü zahmdar ü pürgubar olsa n'ola
Kerde-i nakş-i tecelligâh-i eyمندir gönül

Vüs'atâbad-i devairhane-i icade
Nokta-i merkez makamında muayyendir gönül

Nabiya meşhududur pest ü bülend-i kâinat
Âlem-i envare meşrık kasr-i ruşendir gönül

GAZEL

Gelin ey badekeşan azm-i harahat edelim
Cayimiz dergeh-i Cemşidde isbat edelim

Olalım reşhageda-yi der-i meyhane-i feyz
Destimiz kâse-i deryuze-i hacat edelim

Ta ki mahmuri-i hicrane ola çareresen
Lenimiz sagar-i sahba-yi münacat edelim

Âlemin nik ü bedinden olalım âsude
Afvi fermandih-i iklim-i mükâfat edelim

Şevkimiz havsale-i hameye sığmaz Nabî
Anı vabeste-i hengâm-i mülâkat edelim

GAZEL

Ne azm-i kûşe-i rahat ne azm-i hab edelim
Girince damen-i maksud ele Őıtab edelim

Şu'a-i meyle çerağ-ı ızar-ı dilber ile
Őevad –ı Őamı ziyabahŐ-ı afitab edelim

Piyaleler çekelim rağm-ı erha reŐkinden
Sabah-ı mahŐeredek mest-ı ızdırab edelim

ŐiriŐkimiz dökelim ağladınca dildarı
Őerabı gıbtakeŐ-ı perde-ı pürab edelim

Elemle sinemizi Őerhazar edüp Nabî
Kitab-ı mihneti Şerh ile bab bab edelim

GAZEL

Eyyam-i behar olmaz idi gülşen olaydım
Hurşid tulû' etmez idi revzen olaydım

Glberge seba urmaz idi pence-i târâc
Sahra-yi temennade eğer damen olaydım

Ol şuh diriğ etmez idi nakd-i visalin
Hahişker-i ihsanı heman bir ben olaydım

Kettan gibi fersude olursam da olaydım
Tek ol meh-i simintene pirahen olaydım

Nisanı bedid olmaz idi silk-i fsuln
Nabî heves-i gevher ile mahzen olaydım

GAZEL

Dili hahişker-i cah-i der-i şah eyliyemem
Yok yere ruy-i temenna-yi sipah eyliyemem

Halkdan gönlümün ol mertebedir vahşeti kim
Aksını âdem deyü mir'ate nigâh eyliyemem

Zur-i serleşker-i gam def'ine aklını var iken
Saye-i şişe-i sahbayi penah eyliyemem

Düşer ibram-i ahibba ile ya gaffetle
Yoksa ben kasd ile tedbir-i günah eyliyemem

Nice def'eyleyeyim suz-i dili ey Nabî
Yâri görsem dahi şerm eylerim ah eyliyemem

GAZEL

Hurşid inerdi meclisime sagar istesem
Tûbâ olurdu hâknişin nevber istesem

Taht-i nikâha Zühreyi alurdu Müşteri
Bir tab'-i serbülende seza dilber istesem

Gerdun verürdi çehre-i mihr ü mehe kesad
Hafz-i gubar-i hatırıma berber istesem

Etmezdi eşgim ile nihan dağ-i sinemi
Derd-i derunu arza eğer mahze istesem

Şevk-i sadeifle katre-i nisan olur nücüm
Ruy-i arus-i himmetime gevher istesem

Sinemde şerhalar yetişür bana Nabiya
Tahir macera-yi dili mistar istesem

GAZEL

Suz-i gamle içmeğe dil ateş-i seyyaleden
Ateşin sagal gerektirir şu'le-i cevvaleden

Ol gülün dili bülbül-i gûyasıdır kim gösterir
Serteser çin-i cebin bar-i giran-i jaleden

Bağa gel kadd ü ruh ü halin görüp olsun hacil
Serv gülden gül karanfülden karanfül laleden

Mihr-i hüsnün hahse ferman etti gûya mahı kim
Mahv-i endam eylese çıkmaz derun-i haleden

Nabi-i dilhastesin görmüş dün ol afet demiş
Za'fin i'lâme ne hacet anlanurken naleden

GAZEL

Nühüfte suzişim anlandı pîç ü tabımdan
Gamım nihan idi faş oldu ızdırabımdan

Egerçi bir yere geldim o şuh ile amma
Niyazmend-i visal almadım hicabımdan

Behakk-i sıdk-i nefes rast söyle ey dem-i subh
Ne gün gelür haberin var mı afitabımdan

Sipihir gibi tevazu' kadim ham etmiştir
Yağan mekarim-i ahlâktır sehabımdan

Benin muhasib-i gerdune minnetim yoktur
Aşağa varsa bile Nabiya hesabımdan

GAZEL

Azürdedir ümmid-i ümidi visal eyledüğümden
Averde-i aguş-i hayal eyledüğümden

Ol gonce-i ter cebhesini eyledi pürçin
Bülbül gibi tafsil-i mekal eyledüğümden

Ağyare eder kûşe-i ebru ile iyma
Cevrin görüp ızhar-i melâl eyledüğümden

Şebnem gibi huykerde-i şerm oldu izari
Ruhsarına gülbergi misal eyledüğümden

Nabî beni rüsvalığa âmâde sanurlar
Yârin ser-i kûyünü sual eyledüğümden

GAZEL

Kadd-i sipihrin anlıyan anlar ham olduğun
Biçare çerh-i barkeş-i âlem olduğun

Eyler hazan baharı teakub hazan hazan
Hemvare istemez çemenin hurrem olduğun

Memnun olurdu pestliğinden bileydi hâk
Ruhşuy-i mihr-i enver olan şebnem olduğun

Fehmeyle çâk-i sine ile eşg-i dideden
Hame harim-i ma'niye namahrem olduğun

Olmaz güsiste demeni dest-i hayalden
Ol mahpere ben dahi bilmem nem olduğun

Zahm-i niğâhın etmez idi kimseye diriğ
Zımnında bilmiyeydi hafi merhem olduğun

İcra ederdi hükmünü asl-i keriminin
Nabî bileydi herkes eger adem olduğun

GAZEL

Herf-i niyazım ol şeh-i bîdad eşitmesün
Söz bunda kalsın ey dil-i naşad eşitmesün

Su-i edeb vesile-i redd olmasun sana
Senden şuh nale vü feryad eşitmesün

Nekl eyler ab ü tab ile durmaz çemen çemen
Ey gül bana açıldığını bad eşitmesün

Bir söz yaparlar ettiğimiz zevk-i vusleti
Allah saklasın bunu hussad eşitmesün

Yine o namuradın olur başına bela
Şirin-i visakini Ferhat eşitmesün

Hiç şüphe yok ki suz-i hasedle kurur kalır
Vasf-i şirişkimi şat-i Bağdad eşitmesün

Nabî rakîbler sakın ol şuhun olduğun
Nahfice iltifatına mutad eşitmesün

GAZEL

Gülgün-i şefakla felek gazelenmesün
Düşmez o pîrezen kati tannazelenmesün

Evrakın en son eyliyecek çerh tarümar
Mecmua-i ümid ko şirazelenmesün

Aguşümi tehi koma ey merhem-i ümid
Ol zahmalar ki sinededir tazelenmesün

Açma dehan-i tengini harf-i cefa ile
Sırr-i mühüftedir sakın avazelenmesün

Bîmüşteri kalemzen-i nazm ola Nabî
Kale-yi şi'r yok bize endazelenmesün

GAZEL

O periyi edelim meclise davet gelsün
Gelmesi şevk ile meclise zinet gelsün

Korkarım tevbeyi âbe düşürürsün zahid
Hele hengâm-i çemen mevsim-i işret gelsün

Asiyab-i kadehin kaide-i devri bulur
Sende sabreyle biraz tâ sana nevbet gelsün

Leb-i sak-î iledir lezzeti sahbanın da
Bade kim anda nemek olmaya la'net gelsün

Beddúa etmeğe kıyamam sana ey şuh ancak
Bağına sebze-i ter çeşmine sıhhat gelsün

Derler ağvarı mezemmet nemek-i meclisdir
Bizde gıybet edelim meclise lezzet gelsün

Payimal ol gam-i devrane demektir Nabî
Her kim eylerse dua kim sana devlet gelsün

GAZEL

Yâre vursun peyk-i nalem ah ü zarım söylesün
Ab-i çeşm-i girye-i bîhtiyarım söylesün

Çâ çâk-i sine versün mevce-i gamdan haber
Zahm-i humpaş-i derunüm inkisarım söylesün

Gonca gülsün gül açılsun cuy feryad eylesün
Sen dur ey bülbül biraz gülşende yarım söylesün

Arzu-yi vasl ile şebzindedar olduklarım
Giryeye-i hasretle çeşm-i ihtizarım söylesün

Bende kudret edaye harf-i şevki Nabiya
Hame-i rengin sarir-i bîkararım söylesün.

GAZEL

Beni şad eylemedin sen dahi naşad olasın
şu'le-i ah-i garihan gibi berbat olasın

Künç-i hicrane olup sen de benim gibi esir
Ruz ü şeb destzen-i damen-i feryad olasın

Vere nehl-i emelin meyve-i eşg-i hırman
Bir sitemkâre niyaz etmeğe mu'tad olasın

Ruzigâr eylesün eflâke gubarın peyvend
Göreym pazedede-i leşker-i bîdad olasın

Telhkâm-i sitemin gör ne çekermiş bilesin
Sen de zehrabe hor-i kâse-i hussad olasın

Eyledin Nabi-i biçareye çok cevır ü sitem
Yok ümidim ki mükâfatdan âzâd olasın

GAZEL

Ey name sen ol mahlikadan mı gelürsün
Ey hüdhüd-i ümmid sabadan mı gelürsün

Alüda-i hundur yine daman ü giriban
Ey gamze-i hunhar gazadan mı gelürsün

Şevkin var olup satmağa erbab-i niyazı
Sevdakeri-i suk-i münadan mı gelürsün

Teşrife bu şeb va'di ol şem'-i ümidin
Ey hab-i siyehbat uşadan mı gelürsün

Bu secda-i bîhude nedir her kademinde
Ey hame-i bîmağz likadan mı gelürsün

Etmiş sana dilhastelerin haleti tesir
Ey çeşm-i siyah dar-i şifadan mı gelürsün

Her bir yere muyünden akar âb-i letafet
Derya-yi letafetde şinaden mı gelürsün

Zahid bizi tahvif ile teşvişe düşürme
Sen mahkeme-i ruz-i cezadan mı gelürsün

Bilmem ne için varmış idin kûyüne ey eşğ
Tahrik-i gazabden mi ricadan mı gelürsün

Nabî gazeli gibi hoşayendeliğın var
Ey bad-i revenbahş Rühadan mı gelürsün

GAZEL

Dest-i sitmle yıkma dilin tire hanesin
Dağıtma şahbaz-i gamın aşıyanesin

Kasdim heman hikâyet-i baht-i siyahdır
Ey dud-i ah sen arada bir bahanesin

Bir zahm-i cansitan olacak tîre değmedin
Çoktan gönül hadeng-i cefaye nişanesin

Bir kerre bana gelmedin ey sagar-i neşat
Bildim seni de tâbi-i devr-i zemanesin

Ruhser-i yâri hal-i hıramında seyredüp
Balâye çekti ateş-i ahım zebanesin

Hamuş-i şerm olurdu seher andelib-i zar
Pervanenin göreydi niyaz-i şebanesin

Yaran-i nazm hep taraf-i taze tuttu lîk
Nabi-i hasteditil taraf-i âşikanesin

GAZEL

Gonca gördüm seni ey gül sen o şah olmıyasın
Gösterirlerdi hilal iken o mah olmıyasın

Ah edersin ser-i rahında o mahım amma
Korkarım güle derd-i ser-i rah olmıyasın

Nazarın düşmeden balalara bedr oldukça
Sakın âyâ hedef-i navek-i ah olmıyasın

Evvelin pendî budur pir-i muganın rinde
Ki sakın sevh ile dildade-i cah olmıyasın

Beste-i çeşme-i afv olmadan olma nevmid
Hum-i sahba gibi lebriz-i günah olmıyasın

Beddüa eylemem ancak göresin ol günü kim
Teşne-i naz olasın gark-i nigâh olmıyasın

GAZEL

Yanmış derunu makdemine intizar ile
Şah-i çenar pençeleşür rüzigâr ile

Geldikçe nakd-i huşümüzü sarfeder gider
Oktur bizim muhasebemiz nevbahar ile

Dilberler olmayınca harabatı neyleyim
Girsün mi kimse meykedeye ihtiyar ile

Gülçin-i kâm odur var ise rüzigârde
Gülgeşt-i bağ ede bir iki gül'izar ile

Olsun haram zevk-i mahabet o meşte kim
Nabî kanaat etmeye bus ü kenar ile

GAZEL

Etti yekteg seba gülşeni meyhane ile
Germhun oldu gl-i ter yine peyman ile

Gece çok yandı bana zannım odur kim bu gece
Tutuşur şem'-i şebârâ yine pervane ile

Ahdim olsun o peri meclise gelmezse eger
Yıkayım âlemi bir na're-i mestane ile

Siteminden gilemend olmaz idim eyleyim ah
Aşına olmasa her gördüğü bîgâne ile

Nabiya terk-i hired vasıta-i rahat imiş
Kati çok meşveret ettim dil-i divane ile

GAZEL

Bu bezm ki peymane-i devlet var içinde
Ne kimseye payende ne rahat var içinde

Helva-yi fena zehr ile âlûdedir amma
Geçmek anı güç gizlice lezzet var içinde

Camı kefi sakîde şikest olması yektir
Ol bade ki keyfiyyet-i minnet var içinde

Ol gül ki gir nahvet-i gülçin ile deste
Şemmeyliyemem buy-i mezellet var içinde

Bir ayinedir kim görünür ayb-i şigâfi
Ol maslahat-i şer' ki rüşvet var içinde

Hicran ana nisbetle sefabahş-i derundur
Ol meclis-i vuslet ki meşakkat var içinde

Nabî bilmem farkı nedir bey'u şiraden
Ol zühd k'anın hahiş-i cennet var içinde

GAZEL

Vermezdi kimse kimseye nan minnet olmasa
Bir maslahat görölmez idi rüşvet olmasa

Halkın meyanesinde bulunmazdı itihad
Meşreblerine vasıta-i hisset olmasa

Kendi vücudüne bile kıymazdı mali halk
Kasd-i nümayiş-i şeref ü şevket olmasa

Yok bîgarez muamele ehl-i zemanede
Kimse ibadet etmez idi cennet olmasa

Tahsil-i ilmin üstüne tercih eder mi nâs
Tahsil-i mâl vasıta-i rif'at olmasa

Gümyab idi miyan-i leimandan imtizac
Mabeynde alâka-i cinsiyyet olmasa

Bad-i bürud ederdi füsürde bedenleri
Nar-i tama' müeddi-i germiyyet olmasa

Etmez zuhur arsede bir kimseden kerem
Zımnında kasd-i daiye-i şöhret olmasa

Bakmazdı kimse ayine-i safe Nabiya
Hodhînlik alâkasına âlet olmasa

GAZEL

Hun olmaz idi diller endiŖe-i sahbade
Bir katre Ŗarab olsa nüh kâse-i mînade

Ey eŖg ko men' etme divane gönül gezsün
Geh vadi-i firkatde geh kûy-i dilârârde

Ayine-i sagerde seyreylediğim ruyi
Seyretmedim ey sakî mir'at-i musaffade

Saçtım güher-i aŖgi Ŗebnem gibi didemden
Açılmadı bir gence gülzar-i temennade

Ŗevk-i gül-i ruhsarın gönlümde nümayanadır
Kim eyliyemez aksin mir'at-i cilâdade

Nabî feres-i tab'ın sürsün bu yola yaran
Bir taze zamin buldum namure-i ma'nade

GAZEL

Ol goncafem gelür mi gülistane bir dahi
La'lin sunar mı âşık-i nalane bir dahi

Pervanevar mürğ-i dilim yansa gam değil
Hemmeclis olsa şem'-i şebistane bir dahi

Zahm-i dilim onulmaz olur haşredek sakın
Zülf-i siyahe urma meded şane bir dahi

Mest eyler idi can-ü dili tâ beruz-i haşr
Sakî sunaydı lutf ile peymanne bir dahi

Mecnun gibi bir ahu-yi ra'naye ol esir
Nabî düşerse yol Arabistane bir dahi

GAZEL

Bu naleden sana bülbül kell gelmedi mi?
Dimaç-i Őevke dahi ihtilal gelmedi mi?

Pr etti âlem anberle krvan-i hati
Dahi meŐamına by-i visal gelmedi mi?

Cihanı yıkma sakın tab-i eh ile ey dil
Heva-yi aşka dahi i'tidal gelmedi mi?

Neden tevakkuf-i pervaz Şah-i maksude
Henüz mrg-i dile perr  bl gelmedi mi?

Ksuf-i hatle siyah oldu ruyi dildarın
Hanz dildeki mihre zeval gelmedi mi?

Bu nazm-i nadereden doğru söyle ey Nabî
Dehane lezzet-i b-i zlal gelmedi mi?

GAZEL

Hicab-i nale-i bîca hezare gelmedi mi?
Hanüz pîş-i güle i'tizare gelmedi mi?

Ata-yi buseye dilber dahi eğilmedi mi?
Nihal-i nevres-i ümmid bare gelmedi mi?

Aceb mi perde-i namusu bülbül eylese çâk
Bu bağa damen-i gül pare pare gelmedi mi?

Nühüftedir dediğin düzd-i gamze-i çalâk
Şikâr-i cane meğer aşikâre gelmedi mi?

Hanüz vermedesin bedban-i ahe güçsad
Dahi sefine-i hahiş kenare gelmedi mi?

Açıldı gül sen açılmazsın ey dükânçe-i dil
Nüvidifeth dahi bu diyata gelmedi mi?

Nemapezir değil tohm-i arizu Nabî
Sirişk-i nîlreviş bir karare gelmedi mi?

GAZEL

Bir kimse hane-i dili âbed görmedi
Kim gördü ise hatırımı şad görmedi

Vaslın nice mürüvvet eder bilmem ey gönül
Senden o şuh nale vü feryad görmedi

Gülçin-i matleb eylemedi bağban-i feyz
Ol dideyi ki giryeye mu'tad görmedi

Ol nevhıram-i kûçe-i bidadın ettiğin
Ömründe cevır eşitmedi bidad görmedi

Dil da'vi-i teferrüd-i nazm eylese n'ola
Nabî gibi henüz bir ustad görmedi

GAZEL

Gül gülşeni terkeyledi sohbet sana kaldı
Bülbülyine meydan-i mukabet sana kaldı

Ferhat ile Kays eyledi berçide meta'ın
Ey dil ser-i bazar-i melâmet sana kaldı

Biz da'ıye-i vuslet ilehak-i reh olduk
Ey bad-i seba lutf ü mürüvvet sana kaldı

Târiki-i isyane esiriz bize çare
Ey ah-i sehergâh-i nedamet sana kaldı

Mest eylemeğe âlemi sahba-yi sühanden
Ey hame-i Nabî yine himmet sana kaldı

GAZEL

Kaplıca havzı içinde gören ol sîmteni
Çehe üftade sanur Yusûf-i gülpireheni

Kaplıca havzı değil ayine-i saf gibi
Görünür dide-i pür eşgden aks-i bedeni

Gösterir çerhde seyyare-i giysudarı
Ruy-i abe döşenüp kâkül-i anberşikeni

Cism-i nazikterine da'ıye-i puşış ile
Futa avihtedir boynuna asmış reseni

Nice huydade-i hasret dolaşur futabeduş
Mürdeler seyre gelür duşüne almış kefeni

ŞAİR NABİ VE URFA

Altı asır süren Osmanlı uygarlığının kültür ve edebiyatına damgasını vurmuş birkaç şairden biri olan nam-ı değer Urfalı Nabi, Urfa'nın yetiştirdiği istisna birkaç isimden biri olmasına karşın, ne yazık ki, memleketi olan Urfa'da bile hatırlanmıyor. Özellikle Divan edebiyatında “Hikemiyat Ekolü”nün piri sayılan Nabi'nin gönlünde Urfa'nın ayrı bir yeri vardır.

Urfa, onu hatırlamasa da o eserlerinde, gazellerinde Urfa'ya ayrı bir önem vermiştir. Yirmi üç yirmi dört yaşlarında Urfa'dan İstanbul'a giden Nabi, bir müddet sonra saray çevresinde kendini ispatlar ve hak ettiği yere gelir. İstanbul'un bütün depdebe ve şaşaasına rağmen memleketi olan Urfa'yı unutmayan Nabi, birçok şiirinde Urfa'ya gönderme yapar. Mesela bir gazelinde:

*“Hakimüz Mevlidüdir Hazret-i İbrahim'ün
Nabiya rast makamında Ruhavi yüz biz”*

Diyerek hem doğduğu şehir Urfa ile Hz. İbrahim'i, hem rehavi makamına gönderme yaparak Urfa müziğini ve Urfalılığını bir beyitte çok güzel ifade eder. Nabi'nin Urfa'da geçen dönemi bilinmemekle birlikte, onun, Gaffarzadeler ailesine mensup olduğu ve Urfa'da iken bir kadiri şeyhine intisap ettiği bilinmektedir. Yine Nabi, Urfa'dan İstanbul'a giderken burada engin kültür ve birikime sahip olduğu, Arapça ve Farsça'yı çok iyi bildiği anlaşılmaktadır.

Aslında Nabi'nin şiirini besleyen kaynaklarda bence Urfa'nın önemli bir yeri vardır. Zira bir şairin bilgi, birikim, dünya görüşü ve ilhamını oluşturan bütün öğe ve nesnelere çocukluk ve gençlik dönemidir. Nabi'ye baktığımızda çocukluk ve gençlik döneminin büyük bir kısmını Urfa'da geçirdiğini görürüz. Divan edebiyatı geleneği içinde “Hikemiyat” ekolünü Nabi'nin getirmesi üzerinde durulmaya değer bir konudur. Urfa'nın Mistik havasının, çoğulcu yapısının ve geçmişte iki tane felsefe ve ilahiyat ağırlıklı (Urfa ve Harran) okulunun olmasında aramalıyız. Bilindiği gibi din ve felsefe hikmet ve erdem üzerinde durur ve yaratılışı sorgular. İnsanı düşünmeye ve akletmeye zorlar. Şiir ile felsefenin iç içe geçişi, yine peygamberin “şiir hikmettir” sözü sanırım bunu doğrular mahiyettedir. Nabi gibi Urfa'nın tasavvuf ortamında büyümüş ve Kadiri tarikatına intisap etmiş biri, elbette gazellerinde Hikmeti en iyi ve en güzel şekilde işleyecektir. Meşhur bir görüş vardır:

“Felsefe, Batı'da doğdu, Ortadoğu'da yorumlandı ve İran'da kemale erdi.” Bilindiği gibi Batı felsefesi, islam düşünürleri tarafından yorumlanarak yeniden Batıya aktarılmıştır. Gazali'nin icthath kapısını kapatması ve felsefeyi red etmesiyle İslam âlemi düşünceden kopmuş ve bugünde görüldüğu gibi bir tıkanma yaşamaktadır. Yanızca Şii İran felsefeyi alarak onu hikmete çevirmiştir. Bugün bile İran'da düşünce, sanat edebiyat ve sinemanın ileri olması hikmet'i yakalamasındandır. Urfa, uzun yıllar boyunca Batı'da Roma ve Bizans, Doğuda Sasani imparatorluğu etkisi altında kalmıştır. Bu yüzden kültürel dinamiklerinde bu iki medeniyetin izlerini bulmak mümkündür. Nabi'nin böylesine zengin ve çoğulcu bir toprakta yetişmesi onun şiirinin belirleyici öğesi olmuştur.

Nabi gözünde büyüttüğü İstanbul'a geldiğinde aradığını bulamamış, önceleri bir hayal kırıklığı yaşamıştır. Daha sonra iş bulup, padişaha yakın olduğunda yıldızı parlar. Uzun yıllar İstanbul'da kalır. Hacc seyahatına çıkar ve yolda meşhur “Tuhfetül Harameyn” adlı eserini yazar. Urfa'dan geçerken ailesiyle görüşür ve duygularını şiire döker ve bir yerde : “vatanum şehr-i dil-ara-yı Ruha” diyerek Urfalılığını dile getirir. Bir zamanlar Cuma selalarında Urfa'da okunan meşhur gazelini işte bu eserinde yazar:

***“ Sakın terk-i edebden kuy-u mahbub-ı Huda'dur bu
Nazargah-ı İlahidür makamı Mustafa'dur bu ”***

Nabi, hamisi Muhasip Mustafa Paşa'nın ölümü üzerine 1686 yılında Halep'e yerleşir. Çünkü o dönemde Urfa Halep'e bağlı bir sancaktır. Urfa ve Halep o kadar bir birine çok benzer ki, ikliminden, suyuna, mutfağından kültürüne kadar birçok yönden benzeşirler. Nabi'nin Halep'e yerleşmesindeki amaç, hem Urfa'ya yakın olması hem de kitapların yazdığına göre Nabi'nin bu yerin havasını ve suyunu çok sevmesindedir. Gerçekten de Urfa ve Halep suyu bol olan şehirdir. Urfa'ya tarihte Kalireu adı verilmesinin, yine Edessa adının verilmesi suyunun bol olmasından dolayıdır. Kaleriu'nun bir anlamı da “çoşkun pınarlar şehri” ...

Nabi birçok şehir gezmiştir. Bu şehirlere gazellerinde bol bol atıf yapar. Tabi en çok gönderme yaptığı şehir hiç kuşkusuz Urfa'dır. Hayriye adlı kitabında şöyle der:

***“Ne ruha nüsha-i gülzar-ı Cinan
Maksat-ı re's-i Halilü'r-Rahman***

***Ne Ruha gıpta-geh-i hutta-i Şam
Mazhar-ı mu'cize-i Berd-ü Selam”***

Şair Nabi ölümüne kısa bir süre kala Halep'ten ayrılarak İstanbul'a gitmiş ve orada 1712 yılında vefat etmiştir. Ölüm tarihi bazı kaynaklarda 10 Nisan bazı kaynaklarda 12 Nisan olarak geçmektedir. Messeret Diriöz'ün Nabi Divanı adlı kitabında yaptığı yoruma göre 10 Nisan 1712 tarihi doğrudur. Şair Nabi'nin ölüm yıldönümü her yıl büyük etkinliklerle kutlanmalı diye düşünüyorum. Bunun için en büyük görev Başta Şanlıurfa Belediyesi olmak üzere Üniversite ve Valiliğe düşüyor.

NOTLAR

Hüseyin Yorulmaz, Urfalı Nabi

Messeret Diriöz, Nabi Divanı

A.Kadir Karahan, Şair Nabi, Hayatı ve Eserleri

İKİNCİ BÖLÜM
(Hayatı şahsiyet ve hakkında yazılanlar)

NABİNİN HAYATI

İbrahim TEZÖLMEZ

Divan edebiyatının en büyük ve en geniş şöhretli şairlerinden olan Nâbi eskiler arasında “**ekmel-i şuarâ-yı Rum**” (Anadolu şairlerinin en mükemmeli) ve “**melikü’ş-şuar**” (şairlerin sultanı) olarak anılır.1642 (H.1052) yılında o zamanki adıyla **Ruha**’da, yani Urfa’da doğmuştur. Bunu, **Hayriyye** (Hayriname) adlı eserinin başlarında şöyle ifade eder:

*“Vatanım şehr-i dilârâ-yı Ruhâ
Vakt-i tahrir makarrim Şehbâ
Ne Ruha, nüsha-i gülzâr- cinân
Maskat-ı re’s-i Halilür’Rahman
Ne Ruhâ gıpta-geh-i hitta-i Şâm
Mazhar-ı mu’cize-i “Berd ü selam”*

Bu mısralarda Nâbi, “Vatanının gönül süsleyen Ruba olduğunu, eserini yazdığı vakitler Halebü’ş Şehba’da (akçıl, kırçıl Halep) bulunduğunu, Ruha’nın adeta Cennet bahçelerinden bir nüsha olduğunu ve buranın Hz.İbrahim’in de doğduğu yer olduğunu belirttiikten sonra Ruha’ya, Şam’ın imrenmesi gerektiğini, çünkü Urfa’nın ‘berd ü selam’ mucizesinin de meydana geldiği şehir olduğunu vurguluyor. Diğer bazı şiirlerinde de yer yer Nâbi, Urfalı olduğunu dile getirmiştir. Mesela gazellerinden birinde;

*“Hakimüz mevlididir Hazret-i İbrahim ‘ün
Nâbiya rast makamında Rûhavüyz biz”*

derken, bir diğer gazelinde şöyle seslenir rüzgâra:

*Nâbi gazeli gibi hoş- âyendeliğin var
Ey bâd-ı revan-bahş Ruhadan mı gelirsen?*

“*Tuhfetül Haremeyn*” adlı Hac izlenimlerini anlattığı seyahat namesinde, Hacc’a giderken Urfa’ya uğrayışı sırasında, duğduğu eve girişini şöyle anlatır:

*“Bu hâlet-i girye-hîz-i sürür-engiz ile, sahra-yı ademden,
darül beriyye-i imkâna kadem-nihâde olduğum hânenün çeşm-i
deriçesine, gubâr-ı râh ile dühûl müyesser oldukça..”*

(Bu coşkun sevinç ağlayışı haliyle dünyaya geldiğim evin kapısına ayağımın tozuyla girmek kısmet olduğundan...)

Asıl adı *Yusuf* olan şair, daha sonraları “yüce, yuksek; haber veren” gibi anlamlara gelen Nâbimahlasını almıştır. Bu konuda Safâyî tezkiresinde “*Ol tûti-i sükkeristân-ı halâvet ü fesâhâtün ism-i şerifleri Yusuf’tur. Asrın melikü’ş*

şuârası ve evc-ı maarif ü kemâlün ferhunde azîz-i Mısr-ı helâğat...” der

(Açık ve güzel söz söyleme şekeristanın papağanının şerefli adları Nâbî’dir. Asrım şairlerinin, bilgi ve marifetler zirvesinin mübarek belâğat mısırının (ülkesinin) sevgilisi...) ayrıca şu ifadeleri kullanan Safayî: “*Meclis âra, letâif-pîrâ, sezâ-ver-i sohbet-i vüzerâ, bebga-i nâtuka-i irfan*” (Sözleriyle meclisi şenlendiren, nüktedân, vezirler sohbetine layık, manavi bilgilerin güzel sözlerini söyleyen papağan...)

Sâlim ise tezkeresinde, Nâni için “*Şuârâ-yı Rum’un şâir-inâyâbı*” (Anadolu şairlerinin bulunmaz şairi), **üstad-ı küll** (herkesin üstadı) *hârir-i bâf-ı kâlâ-yı maârif*” (bilgi ve marifet ipek kumaşının dokuyucusu) gibi tabirler kullanır.

Şeyhî Mehmet de “*Vekâyi’ül Fuzelâ*” adlı eserinde şöyle dile getirir şairimizin niteliklerini; *Seri’ül intikal bedi’ül irtica, letâif-i muhâzarât-ı müstahzer, nâzikü’l kelâfe, lezizü’s sohbet, huluvvu’l muhâvere latîfü’lmücâvere...*” (derhal anlayan, hazırlıksız güzel konuşan ve yazan, hafızasındaki latifeler hemen anlatılmaya hazır, ipek kelebi (kumaş gibi dokuduğu edebi malzeme) çok ince ve zarif olan, sohbeti, konuşması şirin, komşuluğu latif...)

Nâbî’nin Urfa’da *Hacı Gaffarzâdeler* diye anılan bir aileye mansup bulunduğu ya da **Karakapıcılar**’dan lduğu sanılıyor. *Prof.Dr. Meserret Dirîöz’ün* bulduğu belgelere göre; şair’in **Seyyid Ahmet** adında ilim sahibi bir kardeşi olduğu, babasının *Seyyid Mustafa*, dedesinin *Seyyid Mahmut*, dedesinin babasının adı *Seyyid Muhammed Bakır* ve dedesinin dedesinin adı da *Şeyh Ahmed’ün Nakşibendî* olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Nâbî’nin âlim kardeşinden başka *Hacı Mahmut Ağa* ve *Hacı Muhammet* isimli iki erkek kardeşi ve iki kız kardeşinin daha olduğu anlaşılmaktadır.

Çocukluğu ve gençliği hakkında kesin bilgilir bulunmamakla birlikte Nâbî’nin Urfa’da kuvvetli bir eğitim ve öğretime tabi tutulduğu, Arapça ve Farça’yi çok iyi öğrendiği muhakaktır. **Yakup Halife** isimli bir Kadiri şeyhine müntesip olduğu rivayeti de mevcuttur. Tezkireciler, Nâbî’nin genç yaşta arzuhalçılığe başladığını, yazdığı dilekçelerin Urfa mutasarrıfının dikkatini çektiğini, bu valinin İstanbul’a gitmesi için kendisine tavsiyede bulunduğunu, hatta yardımcı olduğunu yazmışlardır.

Avcı Sultan Mehmet (IV. Mehmet) zamanında İstanbul’a gelen şair, yetmiş yıllık ömründe altı padişahın (I. İbrahim, IV. Mehmet, II. Süleyman, II. Ahmet, II. Mustafa, III. Ahmet) saltanatını görmüştür. 24 yaşlarında imparatorluk merkezi İstanbul’a gelen şair, önce umduğunu bulamamış, hayal kırıklığına uğramıştır. Bu sırda vezir olan *Musahip Mustafa Paşa*’ya:

*“Bir garibim cenâbına geldim
Bin ümit ile bâbına geldim
Kereminden zemâne sîr oldu
Fakr devrinde bir fakîr oldu”*

Şeklinde yazdığı methiyelerle intisap etmiş, himâyesine girmiştir. Şiirleriyle şöhrete ulaşan Nâbî, Mustafa Paşa’nın teveccühünü kazandığı gibi, devrin ünlü şairi **Nâilî**’nin de taktirine mazhar olmuştur.

Musahip Mustafa Paşa’ya divan kâtibi olan şair, onun mahiyetinde *IV, Mehmet’le* Lehistan Seferi’ne katılmış ve dokuz günde *Kamenîçe*’nin alınması üzerine söylediği şu beyit, padişah tarafından çok beğenilerek kale kapısına yazdırılmıştır:

*Tarihini felekte melek yazdı Nâbîyâ
Düştü Kamençe hısnına Nûr-ı Muhammedî*

(Beyit 1 672-[H. 1083] tarihini vermektedir.)

Nâbi, Mustafa Paşa'nın tavsiyesiyle bir de *Kamençe Fetihnemesi* kaleme almış, bu eserle padişahın takdirine ve iltifatını kavuşmuştur. Bu itibar devam edip gitmiştir. Edirne'de şehzâdeler için yapılan sünnet düğününde bulunmuş, bir de *Surnâme* yazmıştır. Doğan şehzâdeler, Mustafa Paşa'nın çocukları, saray in çeşitli etkinlikleri için söylediği kasideler, tarihi vesikalar değerindedir.

1678'de Nâbi, Haccagitmekistemiş, padişaha "*Haremeyn-i Şerifeyn*" hakkında medihler taşıyan bir kaside sunmuş, Padişah da **Mısır** valisi **Abdurrahman Paşa**'ya hitaben "*Refah üzre hacettirmek murâd-ı humâyundur, Haccı mebrurunda sa'y-i meşkûrunuz bile bulunmak matlubumdur.*" Diye bir ferman verir. Otuz beş yaşındaki şair, Hac'dan döndükten sonra (1678) padişaha "*Tuhfetü' Haremeyn*" adlı mensur eserini sunmuştur. Eseri çok beğenen padişah, Nâbi'ye bir samur kürk armağan etmiştir. Bu arada *Mustafa Paşa*'ya *kethüda* olan Nâbi, onunla birlikte Mora'ya gitmiştir. Paşanın ölümünden sonra çok sevdiği İstanbul'da kalmak istememiş, 1685'te *Halep*'e yerleşmiştir.

Halep'e vali olarak gelen *Baltacı Mehmet Paşa*, Nâbi'ye büyük yakınlık göstermiştir. Nâbi, 25 yıl gibi uzun bir süre ikamet ettiği Halep'te hayli rahat bir ömür geçirmiştir. Burada evlenmiş, 1 694'te *Ebu'l Hayr Mehmet Çelebi*, daha sonra da öteki oğlu *Mehmet Emin* Halep'te doğmuşlardır. Burada *Hayriyye v e Hayrabad* gibi tanınmış mesnevileri de yazmıştır.

Baltacı Mehmet Paşa, ikinci dafa sadrazam olarak İstanbul'a gittiğinde yetmiş yaşındaki ihtiyar dostunu da beraber götürmüştür.(1710)

İstanbul'a nelince çok iyi karşılanan Nâbi, devrinin en ustadaşairi "Şeyü'ş Şuara"sı sayılıyordu onun gelişine bütün şairler memnun olup, övgü dolu beyitlerle hayranlıklarını belirtiyorlardı. İstanbul'da yeniden devlet görevi alan Nâbi, iki yıl kadar daha yaşamış ve 1712 de vefat etmiştir. *Üsküdar Karacaahmet Mezarlığı*'na gömülmüştür. İnançlı ve imanlı bir hayat yaşayan Nâbi, ölüm döşeğinde kendi ölüm tarihini taşıyan Farsça bir kıta söylemiştir.

Bu kıtanın sonunda yer alan "*Nâbi be-huzur âmed* (Nâbi, rahata, huzura kavuştu...) sözleri ebced hesabıyla H.1124 yani 1712 tarihine tekabül eder.

REFERANSLAR

- 1-Derinöz, Prof. Dr. Meserret; Nâbî Divânı, Fey-Vakfı, 1994, İstanbul
- 2-Karahan, Prof.Dr. Abdülkadir; Nâbî, Kùltür ve Turizm Bakanlığı, 1987, Ankara
- 3-Karakş, Mahmut; Tuhfetü'l Haremeyn, Özdal Yay.1989, Ş.Urfa
- 4-Uğur, Nurer; Divan Bahçesi, Örgün Yayınları,1992, İstanbul

ŞAİR NÂBÎ'NİN MANZUM HİKÂYESİ HAYR-ÂBÂD HAKKINDA

Mahmut KARAKAŞ

Urfa'nın yetiştirdiği büyük **Şair Yusuf Nâbî**'nin (1642 – 1712) eserleri içinde zamanımızda belki de hiç tanınmayan, en azından fazla bilinmeyen bir eseri muhakkak ki “**Hayr-Âbâd**” adını verdiği manzum hikâyesidir. Tanınmayan demek ki gayem değersizliği değil, fakat köşede kalmış olmasıdır. Bilindiği gibi Osmanlı devletinin son zamanlarına kadar hikâye ve romana fazla önem verilmemiş olmasına rağmen Hayr-Âbâd olduğuca beğenilmiştir. Fakat nedense zamanımızda bu eser fazla tanınmamış, edebiyatçılar onun sadece kısa bir tanıtımını vermişlerdir.

Nâbî Hayr-Âbâd'ını, mutasavvıf ve şair olan **Şeyh Ferideddin Attar**'ın yazdığı “**İlahi-name**” adlı kitabındaki “**Fahri Can ile Padişahın kölesi**” adlı hikâyesini tercüme etmek ve bir şekilde tamamlanmakla yazmıştır. Ferideddin Attar, İranlı bir mutasavvıf şair olup Devlet-şah tezkiresine göre 13 Aralık 1119 tarihinde Nişabur'da doğmuş ve uzun bir ömür yaşadıkdan sonra bir rivayete göre 1229 veya 1193 diğer bir rivayette de 1222 tarihinde Moğollar tarafından öldürülmüştür.³⁰ Ferideddin Attar birçok eser yazmıştır. Bu eserlerin içinde “İlahi-Name” adlı kitabı, hikâyelerle öğütler ve dersler veren bir kitaptır. Bu kitapta altı oğlu olan bir babadan söz edilmektedir. Kitapta, bu oğulların her birinin babalarından istekleri ve babalarının oğullarına verdiği cevaplar yer almaktadır. Kitap makalelere ayrılmış olup, makaleler de hikâyelerden meydana gelmektedir. Şair Nâbî'nin tercümesini ettiği ve sonunu değiştirerek devam ettirdiği hikâye, İlahi-Name'nin altıncı makalesinde geçmektedir.³¹ Bu makalede oğullardan biri babasına büyü öğrenmek istediğini söylemekte, baba da ona verdiği cevaplarında büyüünün kötülüğünü anlatmaktadır. Tabi bu cevaplarını hikâyeler anlatmak suretiyle vermektedir. İşte bu cevaplar arasında anlatılan hikâyelerden biri de “Fahri Can ile Padişahın kölesi”dir.

Nabî bu “Fahri Can ile Padişahın kölesi” adlı manzum hikâyeyi tercüme etmiş ve hikâyenin kötü bir sonla bitiş şeklini beğenmediğinden ilave yaparak, mutlu bir şekilde son vermiştir. Böylece Nabî'nin bu çalışması başlı başına müstakil bir eser olmuştur. Eserinin adına da “Hayr-Âbâd” adını vermiştir. Nâbî, bu eserini ömrünün sonuna doğru kaleme almıştır. “Hayr-Âbâd” manzum bir eser olup mesnevi tarzında yazılmış bir hikâyedir. “Maf'ulü/ Mafa'ilün/ Fa'ulün” vezninde yazılmıştır. Ahlakî ve öğüt verici olan “Hayr-Âbâd”ın tercüme kısmı, hikâyenin ancak dörtte birini teşkil etmektedir. Diğer kısmı Nâbî'nin kendi ilavesidir. Hayr-Âbâd'ın baş tarafında ki Hamd ve Na'at kısmı da Nâbî'nin kendisindedir.

“Hayr-Âbâd” her ne kadar zamanımızda şöhet kazanmamış ise de Osmanlı devri mesnevilerinin en meraklısı ve hareketlisi olmuştur. Meşhur **Şair Şeyh Galip**'in (1757 – 1799) “**Hüsn-ü Aşk**”ı yazmasına sebep olmuş ve “Hüsn-ü Aşk”, **Hayr-Âbâd**'ın bir modeli durumuna geçmiştir. Şeyh Galib bir Mevlevi şeyhi olup, Osmanlı devrinde yetişmiş büyük bir şairdir. O, Mevlana

30 Devlet-şah, Devlet-şah Tezkiresi, tercüme. Prof. Necati Lügal, İstanbul 1977, II, 247

31 Ferideddin Attar, İlahi-Name, çeviren. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1967, s. 142

hakkında:

“**Oldu ulema-yi dine faik – Peygamber-i Rum denilse layık**”³² “din alimlerin en üstünü oldu. Ona Rum ülkesinin (Anadolu’nun) peygamberi denilse yeridir.” Anlamındaki mısralarıyla Mevlana Celaleddin Rumi’ye ifrat denilecek şekilde aşırı bir sevgi gösterdiğini belirtmiştir.

Şeyh Galip, Hüsn-ü Aşk’ın telif sebebini açıklarken;
“Bir meclis-i ünse mahrem oldum – Ol cennet içinde Âdem oldum”
Mısralarıyla bir mecliste ki sohbeti anlamakta olup;
*“Gahi okunurdu Hayr-Abad – Nabî olunurdu hayr ile yad”*³³

Mısralarıyla o mecliste Hayr-Abâd okunduğunu ve Nabî’nin daima hayırlarla yâd edildiğini dile getirmektedir.

*“Hakka ki acib bir eserdir – Erbabı yanında muteberdir”*³⁴

Mısralarıyla eserin önemini belirtmek istemiştir. Gerçekten Hayr-Abad’ın acıip bir eser olduğunu ve onun ancak erbabı yanında itibar gördüğünü söylemekle dikkati çekmek istemiştir. Şeyh Galip, Nabî’nin Hayr-Abad’ının pek fazla övülmesi ve ona nazire yazılmasına imkân bulunmadığının söylenmesi üzerine Nabî’yi aşmak gayretiyle kendi eseri “Hüsn ü Aşk”ı kaleme aldığını belirtmektedir.³⁵ Fakat diğer taraftan da Nabi’nin bu eserinin öyle methettikleri gibi hayırlı bir eser olmadığını da söyleyerek, Hayr-Abad hakkında;

“Mebna-yi binâ-yi Hayr-Abâd – Bir Hayırsızın kemâlin irad”
*“El-Hak çalıp alma kıssadır ol – Hırsızlara hayli hissedir ol”*³⁶

“Hayr-Abad’ın yazılışının temelini bir hayırsızın kemalini göstermek üzere bina edildiğini, bu hikâyenin başkasından çalıntı olduğunu ve hırsızları öven bir hikâye olduğunu” söylemek suretiyle, kendi eserini kıymetlendirmek için Nabî’nin bu büyük eserini küçük göstermek istemiştir. Şeyh Galip bu hareketiyle de Şair Nabî’yi kışkırdığını açıkça göstermiştir.

Oysa ki zamanımıza kadar yazılmış hikâyeler hep ayrılık ve hüznle biterken, Nâbî’nin bu eseri Hayr-Abâd, vuslat ve sevinçle son bulmakta, bu bakımdan da ayrı bir özellik taşımaktadır. Şeyh Galip, Ferideddin Attar’ın yazdığı hikâyesine ilave yaparak uzatmasını ve böyle mutlu bir şekilde sona erdirmesinden dolayı da;

“Kim Nabi’ye hiç düşer mi evfak – Şeyhin sözüne kelim katmak”
“Ey kıssadan olmayan haberdar – Nakıs mı bıraktı Şeyh Atar”
*“İşte o kadardır ol hikayet – Bakisi düruğ-i bi-nihayet”*³⁷

Mısralarıyla Nabî’yi tenkit etmiştir. “Nabi’ye hiç şeyhin sözüne söz katmak muvafık düşer mi? Ey hikâyeden haberdar olmayan, Şeyh Attar hikâyeyi eksik mi bırakmıştı ki ilave yaptın? O hikâye ancak Şeyh Attar’ın yazdığı kadardır. Geri kalanı – yani Nabî’nin yazdığı kısmı – ise sonsuz bir yalandır.” Anlamına

32 Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk, Yayınlayan Orhan Okay-Hüseyn Ayan, Dergah yayınları İstanbul 1975, s. 33

33 Şeyh Galip, a.g.e. s. 38

34 Şeyh Galip, a.g.e. s. 39

35 Abdülbaki Gölpınarlı, Şeyh Galip Divanından Seçmeler, Ankara 1985, s. 9

36 Şeyh Galip, a.g.e. s. 42

37 Şeyh Galip, a.g.e. s. 40

gelen bu mısralarla Nabi'ye bayağı hakaret ettiği de görülmektedir.

Şeyh Galip bunun gibi birçok yerde Nabi'yi tenkit etmiş ve kendisi;
“Esrarını Mesnevi’den aldım – Çaldımsa da mîrî malı çaldım”

Mısralarıyla yazdığı “Hüs ü Aşk”ın ilhamını Mesnevi’den aldığını anlatmak istemiştir. Oysaki bu eserini yazmasına sebep olan Nabi'nin eseri olduğu açıktır. Kaldı ki “Hüs ü aşk” kendinden önce Fuzulî ve daha başkalarının yazmış oldukları “Leyla ve Mecnun” hikâyelerinin tasavvufî bir şekilde kaleme alınışdır.

Hayr-Âbâd'ın muhtelif kütüphanelerde birkaç nüshası mevcuttur. Hayr-Âbâd'ın incelediğimiz nüshası Ayasofya Kütüphanesi 3851/ 2 kayıt numaralı ve Ankara Milli Kütüphanesi M.F. A. (A). 678 kayıt numaralı nüshasıdır. Bu nüshanın müstensihî ve istinsah tarihi belli değildir. Yalnız Sultan I. Mahmut'un (1730 – 1754) vakıf mührü ile Mustafa Tahir'in tescil kaydı ve mührü bulunmaktadır. Demek oluyor ki elimizde ki nüsha, 1730 ile 1754 tarihleri arasında istinsah edilmiştir. Nâbî, Hayr-Âbâd'ını Hicri 1117 (miladi 1705) tarihinde yazmış olduğuna göre, elimizde ki nüsha da Nâbî'den en fazla 50 sene sonra istinsah edilmiştir. Nâbî, Hayr-Âbâd'ı yazdığı tarihi, hikâyenin sonunda ki:

Yazsun varak-ı sipihre Hurşid – Tarihin eser mübârek olsun

Beytinde düşürdüğü tarihte vermektedir. Burada, ikinci mısradaki “eser mübârek olsun” cümlesindeki Arap harfleri toplandığında hicri 1117 (M. 1705) tarihini vermektedir.

Şair Nâbî bu eserini 60 yaşını geçmiş olduğu senelerde yazmıştır. Bunu,
Şesti güzer etdi sinn u sâli – Meyl eylemedi salaha hâli

Beytinde belirtmektedir. Bu da onun vefatından altı sene evvel, 64 yaşında iken yazdığını göstermektedir. Çünkü Nâbî, Hamisi Mustafa Paşanın 1687 senesinde vefatından sonra İstanbul'da fazla kalamamış, Halep'e gelerek yerleşmiştir. Burada, niçin Urfa'da yerleşmemiştir de Halep'te yerleşmiştir? Sorusu akla gelebilir. Yazarlar, Nâbî'nin Halep'te yerleşmesini, Halep'in Urfa'ya yakınlığı ve havasının Urfa'ya benzemesine yormaktadırlar.³⁸ Yine şehrin bizzat kendisi dururken benzerinde yaşamasının sebebi nedir? Sorusu da bizi tekrar düşündürmektedir. Acaba Halep, yakınlık ve havasından başka Urfa'ya göre daha büyük olmasından mı oraya yerleşmiştir? Yoksa idarecilerin davranışı, halkın ilgisi gibi daha başka bilmediğimiz bir sebep mi vardır? Bu henüz iyice öğrenilememiştir.

Nâbî, bu sıralarda 45 yaşlarında bulunuyordu. Burada kendisine maaş bağlanmış, konak tahsis edilmiştir. Nâbî, Halep'te bulunduğu senelerde evlenmiş, iki oğlu olmuştur. Birçok eserlerini de Halep'te vermiştir. Sultan III. Ahmet'in (1703 – 1730) saltanatı sırasında, 1710 senesinde ikinci defa sadrazamlığa getirilen Halep Valisi Baltacı Mehmet Paşa İstanbul'a giderken 26 Eylül 1710 tarihinde, o sıralarda artık yaşlı olan Şair Nâbî'yi de yanına alarak beraberinde İstanbul'a götürmüştür. Öyleyse Nâbî, Hayr-Âbâd'ını da bir çok eseri gibi Halep'te iken yazmıştır fakat Baltacı Mehmet Paşanın ilk sadareti olan 13 Aralık 1704 – 3 Mayıs 1706 seneleri arasında yazmıştır. Çünkü eserde sadrazam olarak Baltacı Mehmet Paşayı övmektedir.

Hayr-Âbâd'ı birkaç bölüme ayırmak mümkündür. Bunlar:

- a. Hamd ve naat,
- b. Mirac-ı Nebi,

38 Prof. Dr. Abdulkadir Karahan, Nabî, Ankara 1987, s. 12

- c. Devrin padişahına ve sadrazama methiye,
- d. şeyh Attar'dan tercüme edilen kısım,
- e. Nâbi'nin hikâyeye ilavesi, şeklinde olabilir. Müstensih eseri yazdığında konudan konuya geçerken başlık koymamış, onun yerine bir satırlık ara vermiş ve kalın çizgilerle çevrelemiştir.

HAMD VE NA'AT

Hayr-Âbâd diğer bütün eski eserlerde mu'tad olduğu gibi Allah'a (C.C.) hamd ve sena ile başlamaktadır. Cenab-ı Hakkın hamd ve senaya, övülmeye layık olduğunu, hatta defalarca hamd etmenin bile O'nun için az olacağını söylemektedir. Çünkü O olmasaydı, kâinat olmayacak, alem bu sureti bulamayacaktı. Nâbî, Hayr-Âbâd'ın başlangıcında Allah'ı şöyle zikreder:

Hamd A'na ki hamd A'na revâdır – Hamdın dahi hamdına sezâdır
Hamd A'na ki olmayaydı mutlak – Hamd olmaz idi vücuda mülhak
Hamd A'na ki namı olmasa Hay – Olur(i)di bu kâinat lâ-şey

Hamd ancak O Allah'a layıktır. O'ndan başkasına hamd edilmez. Allah'a ne kadar hamd edilse azdır. Çünkü Allah olmasaydı, hamd etme durumu bile olmazdı. Eğer, O olmasaydı bu kâinat da olmazdı diye esere başlayan Nâbî, mecazlar ve benzetmelerle mahlukatın her hareketinin Allah'ın (C.C.) iradesine bağlı olduğunu, kâinatın, Allah'ın koyduğu bir kanun ile hareket ettiğini ve bütün feleklerin O'nun emrinden dışarı çıkamayacağını belirtmektedir.

Hamd A'na ki etmese irâde – Çıkmaz (idi) şeb-i gayb bâmdâde
Hamd A'na ki olmayaydı Kadir – Olmaz(i)di bu kârhâne zâhir

Nâbî edebî sanatları ustalıkla kullanarak devam ediyor ve diyor ki Allah'a hamd olsun ki eğer o dilemeseydi, karanlık gece bile sabaha çıkamayacak ve eğer O kudret kuvvet sahibi olmasaydı, bu dünya, bugün var olmayacaktı. Nâbî, kuvvet ve kudret sahibi olan Allah'a bu bakımdan binlerce hamd etmenin yerinde olacağını söyledikten sonra bütün varlıkların O'nu hamd ve tesbih edişini:

Tesbih ile hamdin eyler irad – Gülşende zeban-i serv (u) şimşad

Beyti ile anlatmakta olup, gül bahçesinde servi ve şimşir ağacının dahi kendi dilleri ile Allah'ı hamd ve tesbih eylediklerini ifade etmektedir.

Rûmal-i cemal halka-i cesim – Hamd etmeğe dal (u) harf-i hâ mim

O'nun emaline yüz sürmek, O'nun huzurunda eğilmek, secde etmek gerektir. Ama O'na dil ile hamd etmeye sadece dal, ha ve mim harfleri yeterlidir diyor ve Cenab-ı Hakkın “Rahman, Rahim, Hay, Kayyum, Alim ve Hakim” gibi sıfatlarını sayıyor. Nâbî, Cenab-ı Hakkın kâinatı yaratışını anlatmaya devam ederek:

Seyreyle bu sun'î bî-misâle – Gerdişde piyâle ber piyâle
Bî-rûğen (u) bî-fitil takıb – Kandil-i muallâk kevâkib

Dünyanın bu emsalsiz sanatla, sarhoş gibi dönüşünü seyreyle ki Allah (C.C.), onun üzerinde yağsız ve fitilsiz kandiller gibi yıldızları asmıştır. Bu da çok güzel bir manzara da arz etmektedir, demektir. Nitekim “**And olsun ki biz yere en yakın olan göğü kandillerle donattık...**”³⁹ yine “**(Allah) Onlarda ayı bir nur yapmış, güneşi de bir kandil olarak asmıştır.**”⁴⁰ Ve başka bir ayette “**(Ona) parıl parıl parlayan bir kandil astık.**”⁴¹ Anlamlarında ki ayetlerde Cenab-ı Hak ay, güneş ve yıldızları gökyüzünde bir kandil gibi asarak

39 Kur'an-i Kerim, Mülk suresi / 5

40 Kur'an-i Kerim, Nuh suresi /16

41 Kur'an-i Kerim, Nebe suresi /13

insanlara faydalı kıldığını da buyurmaktadır. Yani Nâbî, Kur'an-i kerimde ki bu ayetlerden faydalanmıştır.

Nâbî, Allah'a hamd ettikten sonra Resulullah'a (S.A.S.) naat bölümüne geçmektedir. Bunun için de Resulullah'a methiye yazmaya alet olduğundan dolayı önce kalemi ve kâgıdı tebrik ediyor.

*Ey hame başında devletin var – Kim hizmet-i na'ta himmetin var
Ey safha ne saha-i safasın – Kim damen-i na'ta çehre-sâsın*

Ey kalem! Resulullahı övmeye ihtimam gösterdiğinden dolayı senin başına devlet kuşu konmuştur. Ey Sayfa! Sen ne kadar berrak, temiz bir sayfasın ki Resulün övgüsüne yüz sürmekteisin. Böyle bir vazife her kalem ve kağıda müyesser olmaz. Diye kalem ve kağıdı övdükten sonra Resul-i Erkemin na'atına başlıyor.

*Ser halka-i enbiya u mürsel – Hâdi-i sübül Nebi-yi ekmele
Bahşende-i kişver-i muhalled – Şehinşah-i enbiyâ Muhammed
Mana-yi kitap-ı asumânî – Maksud-i hitap-i kün fekânî
Sultan-ı kalem-rev-i risâlet – Ser çeşme-i cûy-bâr-i rahmet*

Bu mısralarda Nâbî, Hazreti Muhammed'in, peygamberler halkasının başı ve hidayet yolunun en kâmil peygamberi olduğunu anlatır. O'nun, bütün enbiyanın şahı, kâinatın yaratıcısının sevgilisi olduğunu beyan eder. O, ebedilik ülkesini bahşeden Muhammed... O, semavî kitabın yani Kur'an-i Kerimin ifade ettiği zat... O, Cenab-ı Hakkın kâinatı yaratmasındaki maksat... O, risalet ülkesinin, peygamberler zümresinin sultanı... Yine O, rahmet ırmağının kaynağı ve günahkâr ümmetinin şefaataçisidir, denilmekte ve Resulullah'ın fazileti, kıymet ve önemi uzun uzadıya anlatılmaktadır. Zaten, Resulullah (S.A.S.) için Allah (C.C.) Kur'an-i Kerimde **“Ey Peygamber, biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeci ve bir korkutucu ve hem Allah'a, (izni ile) bir davetçi ve nur saçan bir kandil olarak gönderdik.”**⁴² Diye buyurmuştur. Başka ayette de **“Biz seni bütün alemlere rahmet olarak gönderdik.”**⁴³ Buyurmak suretiyle Cenab-ı Hak, Resulünü insanlık alemine gönderme sebebini şüphe götürmeyecek şekilde açıklamaktadır.

Resulullah'ın (S.A.S.) dünyaya teşrifinden sonra onun en kutlu ilim irfan kaynağı nurunun bütün doğuyu aydınlattığını da:

Yenbu'-i füyuz-i nur-i akdes – Tab efken maşrik-i mukaddes

Demek suretiyle dile getirmektedir. O'nun doğumunda görülen bazı mucizeleri de anlatan Nâbî:

Kesr âver arz-ı Lât ve Uzza – Çâk efken Habib-i tak-ı Kistrâ

Putperest Arapların meşhur Lat ve Uzza putlarının devrildiği ve İran Şahının çok sevdiği güvendiği sarayın taklarının yıkıldığı görüldüğünü de söylemektedir. O'nun dünyaya gelişi ile insanlar doğru yolu bulmuş, karanlıklar içinde çirpınan kavimler zulmetten kurtulmuştur.

Nâbî, Hazreti Muhammed'in (S.A.S.) ahlak ve faziletini anlattıktan sonra, ilk peygamberden başlayarak bazı peygamberlerin de özelliklerini anlatmaktadır. Hazreti Adem'in yaratılmasından sonra meleklerin Adem'e secde edişlerini,

42 Kur'an-i Kerim, Ahzab suresi /45,46

43 Kur'an-i Kerim, Enbiya suresi / 107

Envarının olduğu müsellemler – Mescûd-i melâik olmak Adem

Beytiyle anlatmıştır. Hazreti İdris'in melekler safına fazilet dersi verdiği hakkında da şu mısraları sıralamıştır:

Tefsir-i faziletinden İdris – Eyler saf-i kudsiyana tedris

Arkasından Nuh aleyhisselam hakkında da:

Cudinden alub bıda'e-i ruh – Cudi'ye yanaşdı keşti-i Nuh

Ruh hakkındaki bilgiyi cömertliğinden alan Nuh'un gemisi Cudi dağına yanaştı, diyerek peygamberlerin ceddı olan İbrahim aleyhisselamın güzel ahlakı sayesinde, kendisini yakarak öldürmek için yaktıkları ateşin bir gül bahçesi haline geldiğini:

Ahlakına olmayadı mi'den – Olmaz(i)di Halil'e nâr gülşen

Mısraları ile anlattıktan sonra Hazreti İbrahim'in oğlu Hazreti İsmail'i kurban ederken Allah Taala'nın, İsmail'in yerine kurban edilmesi için bir koç gönderdiğini de:

*Olmakla ruhunda nur-i taban – İsmail'e keşş olundu kurban
Mısraları ile anlatmıştır. Hazreti Yusuf'un güzelliğini de:
Nakkaş-i izarı bî tekellüf – Neyreng-i cemâlin etdi Yusuf*

Mısraları ile anlatıyor. Yine Musa'ya (A.S.) beyaz elin mucize olarak verilmesini, Davut'un (A.S.) sesinin heybetli oluşundan ve demirin elinde mum gibi ezilmesinden bahseder. Hazreti Süleyman'ın yüzüğünü anlattıktan sonra hazreti İsa'nın, Allah'ın (C.C.) feyz nefesinden olduğunu ve O'nun, Allah'ın (C.C.) izniyle ölüleri dirilttiğini de:

Feyz-i nefesinden oldu İsa – Emvâta kitâb(ı)han-i ihyâ

Mısraları ile dile getirmiştir. Nâbî, peygamberlerden sonra yine sıraya dikkat ederek ilk dört halifenin özelliklerinden de kısaca bahseder.

*Siddik-ı siddiki etdi Teyfik – Şâyeste-i ibtida-i tasdik
Adlinden alınca bihre Faruk – Tiryak-i fütuha oldu Faruk*

*Şerminden alınca vâye Osman – Şerm etdiler andan ins ile cân
İlminden alınca mâye Haydar – Oldu meden ülâmuna der*

Hazreti Muhammed'e (S.A.S.) risalet verilince, müşrikleri İslam dinine davet eder. Bu davet sırasında kendine inanmayan Mekkeliler, Resulullah'a peygamberliğine delil olarak bir mucize göstermesini isterler. Bunun üzerine Resulullah elini aya taraf doğrultunca, ay ikiye bölünür. Bunu:

Engüştü edüb dü nîme mâhi – Heminter etdi peyk-i râhi

Mısraları ile anlatmaktadır. Burada Nâbî, Kur'an-i kerimin nazıl oluşu ile bütün eski kitapların hükmünün kalktığını, âlemin müşriklerden ve putperestlerden temizlendiğini anlatır. Artık köhne kitaplara ve geleneklere kıymet verilmediğini hazreti Muhammed'in ve İslamın alemini nura ğark ettiğini ve büyük şöhret kazandığını söyler. Nâbî, Muhammed aleyhisselamin bu kadar ulviyetine bakarak, kendi değersizliğini ve aczini de şu mısralarla ifade ediyor:

*Nâmın senin afdalü'l-fâdıl – Kadrim benim asfala'l-asâfil
Her vecihle sana nisbetim yok – Nâmın anacak liyâkatim yok*

Bu şekilde kendi aczini hatırlayan Nâbî, hesap gününde hazreti Muhammed'in (S.A.S.) kendine şefaet etmesini yakınlıkla dilemektedir.

Rahm eyle koma h'ar u zârî – Üftâde-i hâk u hakısârî

MİRAC-İ NEBİ

Nâbî, Hazreti Muhammed'in miraç hadisesine de oldukça geniş yer vermektedir. o gece bütün alemin süslendiğini, Allah'ın (C.C) sevgilisinin arş-i âlayı ziyaret edeceğinden, göğün ve yıldızların bayramlıklarını giydiğini edebî sanatlarla anlatmaktadır.

*Bir Şeb ki inâyet-i İlâhi
Zin etmiş idi bu bârîgâhi
Ahterle sipihr olup müzehheb
Zer câme ile satardı kevkeb
Bu köhne saray-i ânbüsi
Giymişdi libace-i ârûsi*

Miraç gecesi Resulullah (S.A.S.) tatlı uykusunda iken vahi meleği Cebrail aniden gelerek O'a görünür. Peygamberin uykulu hali geçince, Cebrail huzuruna çıkar, kendini takdim eder. Allah'ın (C.C.) selamını söyleyerek, kendisini katına davet ettiğini, bir peygambere yakışır bir şekilde edebîle bildirir. Cebrail, hitabet bahçesine su verircesine yüzünü yerlere sürdü. Öylece O'na hitap etti: Ey gökyüzünün güneşi! Ey cihanın ruhu ve Ulu Yezdan'ın sevgilisi! Ey cömertlik merkezi varlığının kutbu, varlık ve yokluk âleminin yaratılışının gayesi... Ey âlemin en fazıllarının fazılı, Ey Âdemoğlunun en kâmillerinin kâmili, Ey bütün yaratılmışların içinden seçilmiş olan, Ey kadri yüce büyük insan, Ey sedeflerin bahşettiği inci ve Ey önde gidenlerin rehberi... Ey ümit meclisinin nurunun ışığı, Ey ebediyet meclisinin ışık kaynağı, Ey Őefaât ülkesinin hâkimi, Ey hidayet alayının kumandanı, Ey mutlak denizler makamının dalgası! Hazreti Hak Taala senin yüzünü görmeye susamıştır. Ey toprak üstünde oturan dünya hazinesi! Ulvî âlem senin teŐrifine susamıştır. Bu âlem senin ikbâlîne dar gelir. Ağzına kadar inci ile dolu dokuz tabak, ayaklarına saçılmak için hazırlanmıştır. Senin ayak basmanla bütün felekler ve yer süslendi, mutlu oldu. Rıdvan İrem bağını boşalttı, buna karşılık Huri ve Gülmanlar cenneti süslediler. Senin gelişine melekler saf bağlarken, felekler de Şevk ile oynamaya başladılar. Diye Resul-i Ekreme hitaptan sonra.

*Ey Şah-i minassa-i nübüvvet
Etdi seni Hak huzura davet*

Davet mısraından sonra kendisine, ey ümitler güneşi, ey sabahların ümidi! Ay ve güneş senin ayaklarını öpmeye susamışlardır. Meleklerin karışık arzularına gir ve ayağını mekânsızlık düzlüğüne bas ki melekût âleminin gözü aydınlansın. Ceberrutluk âlemini gülşen eyle. Diyerek Cenab-i Hakkın davetini bildiriyor. Cebrail'in bu davet haberi üzerine Resulullah, Allah'ın emrine icabet etmek için Cebrail'i takip eder. Cebrail, Peygamberin (S.A.S.) binmesi için Burak isminde bir binek getirir. Burak dünyadaki hayvanların hiç birine benzememektedir. Vücudu nur gibi parlamakta, yüzü ise insana benzemektedir. Öyle bir yaratık ki denizde ve karada yürümekte, istediği zaman uçabilmektedir. Uçtuğu zaman kendisine ancak Cebrail yetiŐebilmektedir.

*Pervaz için etdiğinde perdaz
Cibril idi ancak âna demsaz*

Hazreti Muhammed (S.A.S.) Burak'a binmek isteyince, onu tanımayan Burak huysuzlanır. Peygamberin binmesine engel olur. Cebrail bu hali görünce, Burak'ın yaptığından dolayı utanır. Burak'a binicisinin Allah'ın (C.C.) Resulü olduğunu, saygılı olmasını, rahat durmasını söyler. Bunu duyan Burak, yere yüz sürerek Resulullah'tan özür diler.

Resulullah, Burak'a binmiş olarak Cebrail'le beraber Mescid-i Aksa'ya gelir. Orada bütün peygamberlere imam olur, cemaatle namaz kılarlar. Sonra sırasıyla göğün katlarından geçerek sekizinci kata gelir. Geçtiği her katta bütün mevcudat peygambere ihtirama geçerler. Sidretü'l-münteha denilen mevkie yetiştikleri zaman, Cebrail ve Burak dururlar. Cebrail, Hazreti Muhammed'e (S.A.S.) buradan ileriye kendilerinin geçemeyeceklerini, geçmeye teşebbüs ettikleri an helâk olacaklarını söyler. Peygamber yalnız kalınca aniden bir kapı açılır ve Refref namında bir mahluk gelir. Refref'in kendisine kılavuzluk etmesiyle, Habibullah onunla yoluna devam eder. Refref havanın çekimi ile fakat Hazreti Muhammed Cenabı Hakkın cezbesi ile giderlerdi. Nâbî bunu şu mısralarla anlatmıştır.

*Ağuşe alub o can canı
Tay etdi hudud-i lâmekâni
Ol cezb-i hava ile yürürdü
Bu cezb-i Hüda ile yürürdü
Kaldı O edince evci seyran
Cibril u Burak zar u giryan*

Nihayet öyle bir an gelir ki Refref de fazla ileri geçemez. Hazreti Muhammed yalnız kalarak, Cenab-i Hak ile aralarında mesafe kalkıncaya kadar ilerler. Allah (C.C.) ile Resulullah (S.A.S.) arasında mekânsız ve lafızsız bir konuşma olur ki bu konuşmayı bir kendi bilir bir de Allah...

*Bir kimse değil o sırdan âgâh
Bir kendü bilir âni bir Allah*

Mirac olayını uzun uzadıya anlatması bitince Nâbî, mukaddes yerlerin ve bu gecenin hürmetine Cenab-i Haktan kendisini af etmesini ister.

*Ya Rab bi-Hakk-ı çeşm-i mağmum
Nâbî-i fakiri etme mahrum
Teshil kıl ana her âsîri
Ol dest-i keremle destgîri*

Ya Rabbi, gamlı gözlerin hakkı için bu gecenin feyzinden fakir Nâbî'yi mahrum etme. Ona her zorluğu kolaylaştır. O kerem eliyle, Nâbî'ye yardımcı ol.

DEVİRİN SADRAZAMINI VE PADİŞAHINI ÖVMESİ

Nâbî kendisi için yukarda verdiğimiz duayı da ettikten sonra devrin sadrazamı ve Nâbî'nin hamisi olan Baltacı Mehmet Paşayı över.

*Ğayretkeş-i devlet-i muhalled
Hemnam-i şeh-i rüsul Muhammed*

Zaman, Baltacı Mehmet Paşanın ilk sadareti olan 13 Aralık 1704 – 3 Mayıs 1706 seneleri arasına rastlamaktadır. Bu da Nâbî'nin 1705 yılında yazdığı bu eserini, vefatından en az altı sene evvel yazdığını göstermektedir. Nâbî, zamanın padişahı Sultan III. Ahmed Hanı (1703-1730) da kısaca:

*Sertac-ı müluk melik-i devran
Arayış-i nesl-i Âl-i Osman
Han Ahmed-i adil-i yegâne
Kim zatı hayatdır cihâne*

Mısralarıyla medhinden sonra Nâbî, uzun, uzun kendi sanatından bahsediyor. Burada eserini ne şekilde yazacağını planladığını açıklar. Dünyada hiç olmazsa bir eser yadigar bırakmak istediğini, bırakacağı bu eserin ebediyen kalmasını istediğini söylemektedir.

İşte bu yadigar bırakmak istediğı eserine de “Hayr-Âbad” ismini verdiğini anlatıyor ve:

*Bu bünyeli eyle vakf-ı evlad
Kıl tesmiye ana Hayr-Âbad
Kalsun ko cihanda yâdigârın
Olsun okuyan dua güzârın*

Bu kitabın adını Hayr-Âbâd koy ve evladiye vakfı gibi evlattan evlada geçen bir vakıf eyle. Böylece bu dünyada bir yadigarın kalsın ve okuyanlar sana dua etsinler, diyerek bu kitabını okuyanların kendisine dua etmelerini istiyor.

HİKÂYE

Olay İran'da Cürcan isimli bir şehirde geçmektedir. Cürcan şahı melek tabiatlı, kâmil, edepli ve neşeli Hurrem adında bir zattır. Hurrem Şah bu özelliklerinin yanında içki ve eğlence meclislerinden de oldukça hoşlanmaktadır. Böyle bir şahın ülkesinde hikâye şöyle başlamaktadır:

*Kim var idi bir şeh-i yegâne
Ferman revan idi cihâne
Sultan-ı cihan hidiv-i devran
Şahinşah-ı payitaht-ı Cürcan
Dara-yi melek şirist-i ekrem
Nanı dahi tab'i gibi hurrem*

Hurrem şahın vezirleri ve yakınlarının da kendi gibi bilgili ve kâmil kişiler olduğunu

*Saff-ı vüzerası silk-i lu'lu
Her birisi h'ace-i Aristo*

Mısraları ile anlatmaya çalışmıştır. Her biri Aristo'ya hocalık yapacak kadar bilgili olan bu vezirlerle Hurrem şahın devri gayet sakin ve mutlu bir devirdir. Ülkesi adata cennetten bir bahçe gibidir. Adaletle hükmeder, kimseye işkence edilmez, herkes bu şehirde rahat ve mutlu bir şekilde yaşar.

*Bağında hezar nağme perdaz
Bi-def gül eylemezdi âvaz
Metruk idi alet-i şikence
kullanmaz idi tüfek tabanca*

Tabi bütün bunların yanında eğlenceye de büyük rağbet gösterilmektedir. Öyle ki Cürcan şehrinin bağında ki güller çalgı olmadan konuşmazlardı. Memleketinde mahzun ve mağdur kimse bulunmaz, kimse silah taşımazdı. Silah taşıyan cezalandırılır, hırsızlık ve soyğun vakaları görülmezdi.

*Şhrinde bulunmaz(i)di düzdan
Dildüzlük etmeseydi hûban
Soymağa eder yoğidi ikdam
Olmasa vilayetinde hammam*

Eğer güzelleri gönül çalmasaydı, bu şehirde hırsızlık vakaları olmazdı. Yine bu şehirde hamama giden olmasaydı, kimse soyulmazdı. Böyle bir sulh ve sükun şehri idi Cürcan şehri.

Böyle bir şehir olan Cürcan şehri, gece eğlenceleri ile de meşhurdur. Çünkü Hurrem şah, geceleri eğlence meclisleri kurar, sabahlara kadar eğlenilirdi. Bu meclislere şehrin ileri gelenleri katılır, içkiler içilirdi. Şahın, Cavid adındaki

kölesi onlara içki dağıtırdı. Önce büyük bir sayğı ve edeple başlayan mecliste zaman ilerledikçe içki içen herkes kendinden geçer, aklı başından gider ne yaptığını, ne ettiğini bilmez, böylece meclis bir mezbeleğe dönerdi.

İşte Nâbî, bu içkili eğlence meclislerinin kötülüğünü insanlara ders vermek bakımından anlatmaktadır. Bu gibi içkili meclislerin hemen her zaman kötü bir şekilde sonuçlandığını anlatmaya çalışmış ve insanların bu olaylardan bir ibret almalarını istemiştir. Şeyh Attar'ın bu hikâyeyi yazmasının sebebi de bu kötülükleri göstermek olduğu gibi, Nâbî'nin "İlahi-Name" kitabı içerisinde bu hikâyeyi seçmesinin sebebi de budur. Bu hikâyeyi anlatmak suretiyle "İçki bütün kötülüklerin anasıdır" hadis-i şerifi ışığında, içki meclislerinin doğuracağı rezil sonuçlarını göz önüne sermiş, kötü sonu gösterdikten sonra, bu defa hikâyeyi kendi istediği gibi bitirmek istemiştir. O, kötü sonuçlanan hikâye ile insanlara ders verdiği gibi kötü sonu değiştirip, belki insanların rollerini bile tersine çevirmek suretiyle hikâyeyi mutlulukla sonuçlandırmakla da mutluluk için yapılan iyilik ve yardımın her zaman önemini vurđulamıştır. Bu suretle kendinden sonra gelenlere yadigar bırakacak bir duruma getirmiştir. Hikâyede ki Cavid hikâyeye şu mısralarla giriyor:

*Olmuşdu bir afet-i melek zad
Tuti-i dil (u) hidiv-i Mir 'at*

Sakilik yapan melek yüzlü, papağan dilli bir afet, adeta şahın elinden bırakamadığı aynası olmuştur. Bu güzelin isminin,

*Gül gonce-i gülistan-i ümmid
Mehpâre-i âlem ismi Cavid*

Mısralarıyla ümit gülistanının gonce gülü, alemin ay parçası olan bu güzelin adı Cavid'dir. Hürrem şah bu melek yüzlü, tuti dilli afete gönül bağlamıştı, diyerek cavid'in güzelliklerini şöyle saymaktadır:

*Ebrûları tiğ-i dahme-i hasen
Müjganları tar-i dahme-i ahsen
Çeşmâni du havz-i ab-i Hayvan
Piy râmeni sebze zar-i müjgan
Her ğamze bir âşiyân-i fitne
Her kuşesi bir keman-i fitne*

Cavid'in kaşları keskin bir kılıç, kiprikleri bodrum karanlığı gibi kap karadır. Gözleri iki abı hayat havuzu, kipriklerinin çevresi çimenlik yeşili gibidir. Her bir gamzesi bir fitne yuvası, her tarafı bir fitne yayıdır. Bu şekilde Nâbî, Cavid'in her tarafının daha uzun uzadıya güzelliklerini saymaktadır. Cavid'in güzelliği dünyada nam yapmıştır. Bütün bunlar anlatılırken Cavid için ne köle, ne de cariye denilmiştir. Sadece güzel kelimesi kullanılmıştır. Ama Cavid bu güzelliklerle tanıtılırken, adeta çok güzel bir cariye tasvir edilmiştir. Çünkü bir erkek ne kadar yakışıklı olursa olsun, bir kızın güzelliklerinin vasıfları ile vasıflandırılmaz. Bu tanıtım yapılırken kadın ve erkek vasıfları da bir birine karıştırılmış gibi görünmektedir. Yani burada mübalağanın da ilerisine

gidilmiştir. Bunları hikâyenin ilerdeki akışına bir hatırlatma olarak yazıyoruz. İşte bu Cavid’i şah çok beğenmektedir. Yüzünü yarım saat göremezse hemen ardından gider, elini elinden ayırmazdı. Cavid böyle meclislerde içki dağıtır, sakilik ederdi.

Bununla birlikte Şahın bir de şairi vardı. Adı Fahr-i Cürcan olan bu dostu da çok güzel konuşurdu. Şahın meclisinde bulunur ve ona nedimlik ederdi.

*Söylerdi o denlü taze u ter
Kim şi’rine teşne idi Kevser*

O kadar yeni ve güzel şiirler söylerdi ki kevser bile onun şiirine susamıştı. Anlamındaki mısraları ile Nâbî, Fahr’in şiirdeki ustalığını över.

Buraya kadar hikâyenin kahramanlarını tanıtan Nabi, bundan sonra hikâyeyi Şeyh Attar’ın yazdığı “İlâhi-Name”den aldığını;

*Hatta ki emin-i genc-i esrar
Yani ki Cenab-i Şeyh Attar
Telif edecek İlâhi-nâme
Bu vakasın etdi zib-i hâme*

Mısralarıyla anlattıktan sonra, aşağıdaki mısralarla da bu hikâyenin çok acayip bir hikâye olduğunu söylüyor.

*Erbâb-i kemâle mâyedir bu
Hakka ki acib hikâyedir bu*

Demek suretiyle bu hikâyenin acayip bir hikâye olacağını kendisi söylemektedir. Onun böyle demesi, hikâyeyi sonunda değiştireceğine ve devam ettireceğine işaretler.

Hikâye bundan sonra asıl mecrâna giriyor. Şah her zaman ki alışkanlığı üzere yine bir akşam eğlence meclisi kurar. Eğlence sırasında içki içilir, gazeller okunur. Bu arada Şair Fahr gazel okumakta, Cavid de sakilik yapmaktadır. Her taraf meşâlelerle süslenmiş, bu meşâleler altında çalgılar çalmakta, şarkılar söylenmekte, içkiler içilmekte ve eğlence her an biraz daha hararetlenmektedir. Bu sarhoşluk içinde rakkaseler de bütün maharetlerini göstererek ince vücutlarını kıvrırmaktadırlar. Kendilerinden o kadar geçmiş, o kadar zevke dalmışlardır ki inciler ve mercanlar yerlere serpilmektedir. Vakit ilerledikçe meclistikilerin neşeleri artar, şarap içmekten adab ve ahlaklarını kaybederler.

*Peymâne-i hande idi lebler
Rizan idi mey gibi edebler
Şair dahi mest olub safâdan
Kemter değil idi pâdişâdan*

Mısraları, içkide ne kadar ileri gittiklerini anlatmaktadır. İçilen her bardak içki ile edepleri de birlikte dökülüyordu. Şair Fahr de şahdan geri kalmıyordu. İşte böyle edeplerin yerle bir olduğu sırada o güzel de sakilik yapıyordu. Şair Fahr, sarhoşluk içinde bir Cavid’in güzelliğine bakıyor, bir elindeki içki bardağına bakıyordu. Sarhoşluğun verdiği ahlak dışı hareketler ve istekler artık kendini gösteriyordu. Şair Fahr’in Cavid’e olan meyli galebe çalmıştı. Onun

bu halini gören Hurrem Şah, şarhoşluğun verdiği cüretle Cavid’i Fahr’e hediye etti. Halbuki kendisi de Cavid’e hayrandı.

*Cuş etdi itâ-yi padişâhi
Fahr’e hibe eyledi o mâhi*

Bu mısralarla şahın Cavid’i hediye ettiğini belirten Nâbî, devam ederek Fahr’in yaptığından korktuğunu da anlatmaya çalışıyor. Evet... Şair Fahr, şahın Cavid’i kendisine hibe etmesine oldukça şaşırmıştır. Bu hareketi şahın gazaba gelerek yapmış olduğunu düşünerek, korkar. Çünkü Cavid şahın gözdesidir. Bunun üzerine şahtan ısrarla özür dileyerek Cavid’in kendisi gibi bir kula yakışmayacağını anlatır. Fakat şah, şahların ihsanlarının şaka olmadığını ve sözünden geri dönemeyeceğini söyler. Cavid de şahın bu hareketine oldukça içlerlemektedir. Böylece meclis bu üzücü olay üzerine dağılır. Şah da haremine gider.

Diğer taraftan Fahr yaptığına bin pişmandır. Ama artık yapacak bir şey de kalmamıştır. Gerçi Cavid gibi bir güzele kavuştuğu için sevinmiştir ama şah korkusu da onu oldukça düşündürmektedir. Şahın sarhoşluktan aylarak yaptığını anladığında, kendisini cezalandıracağını düşünür. Şair ne yapacağını böyle düşünürken aklına sarayın altındaki bodrum gelir. Cavid’i oraya koyarak, şaha geri vermek için sabahı beklemeyi düşündüğünü dostlarına söyler. Onlar da bu fikri uygun görürler.

*Huddam u havas olub nigehban
Fahr etdi o şuhu anda pinhan*

Böylece Şair Fahr, Cavid’i sabahleyin şaha geri vermek için sarayın altındaki bodruma koyar. Yanına da bir desti su ve üç mum yakarak bırakır. Kapıyı üstüne kilitler, kilidi kapıcıya teslim eder.

Bu olaydan sonra şah, Cavid’in yokluğuna üzülür, ne yapsa hatırandan çıkaramaz. Şahın bu üzüntüsünü oldukça uzun anlatır Nâbî. Nihayet şahın çok üzüldüğünü gören hademeler bodrumun anahtarını vererek, Cavid’in orada olduğunu müjdelerler. Şah buna çok sevinir, Fahr’i yaptığından dolayı tebrik eder. Bunun üzerine,

*Bu nisbeti dilden etdi pinhan
Kim vezni kadar zer ede ihsan*

Şah, kendi içinden Cavid’in ağırlığı kadar altın ihsan edeceğini vadettiğini yukardaki mısralarla dile getirir. Şah, Cavid’i hemen yanına getirmelerini emreder. Fakat bodruma girenler, bodrumda yanđın olduğunu ve Cavid’in ortalarda olmadığını görürler. Meğer Cavid’in aydınlanması için yanına koydukları mum devrilmiş ve yanđın çıkmıştır. Cavid’in de yanđında yandığına kanaat getirirler.

*Gitmiş güli gülistan kalmış
Bülbül uçub âşiyanı kalmış*

Mısrasında dediği gibi Cavid yok olmuş, sadece yerde külden izler kalmıştı.

Bunu duyan şair Fahr,

*Aramın edüb bu nakş-i yağma
Sahralara düşdü bi ser ü pâ*

Kendini kaybederek baş açık yalın ayak çöllere düştü, kayboldu. Cavid'in yanması, Fahr'ın kaybolması Hurrem şahi mateme ğarkeder.

*Devletinden edüb firağı tasımım
Mülkün vükelaya etdi teslim*

Hurrem şah, dünya ve devlet işlerinden el çeker, inzivaya çekilir. şah bodrumu hemen temizlettirir, içeriyi aydınlatmak için bir kandil ve okumak için de birkaç kitap alır, gündüz oruç, gece namaz kılmak niyetiyle bodruma girerek kapıyı üzerine kilitler. Böylece Hurrem şahın aşırı zevk ve içkili meclisleri felaketle kapanır.

İşte Nâbî'nin İlâhi-Name'den tercümesi burada bitiyor. Zaten oradaki hikâye de bu kadardır. Nâbî, bu âlemin durumunun daima böyle olduğunu, içki ve aşırı eğlence ile vakit geçirenin elbette bir gün böyle kötü bir duruma düşeceğini anlatarak, kendi nefsinde de içki ve bu türlü eğlencelerden men ediyor. Böylece başkasına yaptığı nasihatı önce kendinde uygulamaya geçiriyor.

*Nâbî bu fenadan eyle perhiz
Bir gün demeden zamana berhiz
Çek kendi iradetinle desti
Devran sana vermeden şikesti*

şeyh Attar'ın hikâyesinin burada bittiğini söyleyen Nâbî, hikâyenin bu şekilde felâketle bitmesine razı olmuyor. Onu değiştirerek tamamlamaya niyet ediyor ve:

*Amma bu fakir-i na-behencar
Tekmile olub anı heveskâr*

Kaideye uymayan bu fakir, bu hikâyeyi tamamlamaya heves etti, diyor. şeyh Ferideddin Attar'ın hikâyesinin bitişini beğenmeyen Nâbî, hikâyeyi eski kahramanları aynı kalmak şartıyla ve yeni kahramanlar da eklemek suretiyle tamamen değiştirmiştir. Bunu yapmakla Nâbî adeta hikâyesinde ahlaksızlıklara savaş açmış, her kötünün karşısına bir iyi çıkarmış ve o kötülüğü ortadan kaldırmasını bilmiştir. Hikâyenin bu ilave kısmı oldukça hareketli geçmekte ve insanı hayli meraka sevk etmektedir. Gerçekten Nâbî, bu hikâyesinde çok dahîyâne seneryolar kurmuş, olayları ustalıkla bir birine bağlamıştır. Bu yüzden bu eseriyle Nâbî, hikâyede de ustalığını ispat etmiştir. O, hikâyeyi şöyle değiştirmiştir:

NÂBÎ'NİN HİKAYEYE İLÂVESİ

*Nâgah açılıb deriçe-i ğayb
Gösterdi cemal açılmadık ceyb*

Mısralarıyla, ansızın gaybden bir pencere açıldı. Henüz açılmamış kese (yaka) içindeki güzellikleri gösterdi diyerek hikâyeye başlayan Nâbî, hikâyesine şöyle devam ediyor. Meğer Cürcan şehrinde o devirde Çalâk adında bir hırsız vardır. Çalâk sanatında dünyada eşi bulunmayacak derecede mahir ve ustadır. O kadar ki merdivenlerden yel gibi iner, isterse göge tırmanır, ayın başını kaşır. İsterse feleğin damına kement atar, yıldızları çalmadan satardı. Onun korkusundan yıldızlar sabahlara kadar birbirlerini beklerdi.

*Var idi o şehri içinde nagâh
Bir düzd-i zemin şikâf-i bi-rah
Ayyarınla rüba-yi bi-bâk
Tırrazı zamane namı Çâlâk
Bam-ı feleğe kemend atardı
Kevkepleri çalmadan satardı*

İşte böyle mahir bir hırsız olan Çalâk, evinden sarayın altındaki bodruma kadar, sarayı soymak için bir tünel açmıştı. Bundan saray halkından kimsenin haberi olmamıştı. Şahın eğlence gecesi bodrumda yangın çıkınca, Çalâk dumanı evinden görür. Ne olduğunu anlamak için tünelden geçerek bodruma gelir ve Cavid'i yerde baygın bir vaziyette bulur. Çalâk meğer Cavid'i tanıyormuş.

*Nef'i yetişir bana mukarrer
Bir feth-i hazineden füzunter*

Cavid'in, kendisine bir hazineden daha fazla faydalı olduğunu söyleyen Çalâk, bu yüzden şahdan bir hayli bahşış alabileceğini düşünerek Cavid'i yanmaktan kurtarır ve evine götürür. Cavid sabahleyin uyandığında kendini yabancı bir evde bulur. Çalâk'a nerede olduğunu sorar, Çalâk da bütün macerayı anlatır ve şaha müjdeyi yetiştirmek ister. Fakat Cavid, şahın kendisini şair Fahr'e vermesinden dolayı şaha kırğındır. O bakımdan

*Amma ki (Cavid) ru-yi tannaz
Kasd etdi ki şahe eyleye naz*

Mısralarında anlatıldığı gibi Çalâk'ın bu hareketini herkesle eğlenen Cavid kabul etmez. Onun niyeti, kendisine bu kötülüğü yapan şaha hem biraz naz etmek, hem de biraz onu üzmeğdir.

*Amma bu taraftan şah-i Hurrem
Çeşmani pür ab u kalbi nem*

Diğer taraftan şah, ızdırap ve üzüntü içinde bodrumda ağlaya sızlaya dua ile

meşğuldür. Gece yarısına doğru, bodrumda serin bir rüzgar estiğini farkeder. Şah, yerin altında bulunan bodruma rüzgarın nereden gelebileceğini düşünerek şaşkın bir halde etrafına bakınırken, bir köşede bodruma açılan bir tünel olduğunu görür. Bu tünelin ne olduğunu merak eder, eline bir kandil alarak tünele girer. Tünelin sonunda bir ahşap evle karşılaşır.

*Sakafından olur iyan kevâkib
Sedd etmese perde-i anâkib*

Nâbî bu evi de kendi üslubu ile güzelce tasvir eder. Evin her tarafı yıkılmaya yüz tutmuş, üzeri saca örtülü, dışardan bakınca içerisi görünecek haldedir. Eğer örümcek ağı kapamamış olsaydı, tavanından bakınca göğdeki yıldızlar görünür olacaktı. Şah, Çalâk'ın evi olan bu evin içine bakınca, Cavid'i görür. Karşısında Cavid'i yatar görünce gözlerine inanamaz.

*Fikr etdi aceb nedir bu hâlet
Rüya mı aceb yahud hayâlet*

Aniden karşısında Cavid'i gören şah, bu acayip olayın rüya mı, yoksa hayal mi olduğuna karar veremez. O sırada Cavid de şahı görmüştür. Ama utancından neye uğradığını şaşırır ve çareyi şahın önünden kaçmakta bulur. Bunu gören şah ise kavuşmanın verdiği sevinç ve heyecanla Cavid'in arkasından koşar.

Bu olay karşısında tamamen şaşkına dönmüş olan Çalâk ise, şahın yolu bilmediğini düşünerek kaybolmasından korkar ve haberleri olmadan o da, onları arkalarından takip eder. Yolda bu hırsız Çalâk'i gören bekçiler de onu yakalamak için arkasından bağırarak kovalarlar. Böylece herkes bir birini kovalarken,

*Bilmezdi kafada düzd-i şûmi
Kendiye sanurdu ol hücumu*

Bekçilerin kendilerine bağırdıklarını zanneden şah ile Cavid, telesa düşerek yollarını şaşırır ve çıkmaz bir sokağa saparlar. Çıkmaz sokakta karşılarına eski bir cami çıkar. Caminin avlusunda bir kuyu ve kuyunun hemen yanında yaşlı bir ağaç bulunmaktadır. Cavid, dalları kuyunun üzerine sarkan yaşlı ağacın üzerine çıkar. Aşağıda şahın kendisine, inmesi için yaptığı ikazlara aldırmaz.

*Nâgâh ğusûn olup şikeste
Ol şuh zemine oldu ceste*

Zaten çok yaşlı olan ağaç Cavid'i fazla taşıyamaz, dalları kırılarak cavid kuyuya doğru fakat kuyunun içine değil de, üzerinde ki su çekmek için konulan dolabın üzerine düşer. Yine burada Nâbî:

*Bindi o gice ol tıfl-i nevzad
Dolaba misal-i ruz-i a'yad*

O gece, küçük çocukların bayram günlerinde dolaba bindikleri gibi o da

kuyunun dolabına bindi diyerek, güzel bir benzetme yapmıştır. Zaten her mısrası ayrı bir sanatla süslenmiş olan bu eser, hikâye olarak da insanı ayrı bir heyecan ve değişik duygulara sürüklemektedir.

*Muhill olacak resende ki tab
Ol çuha salıncak oldu dolap*

Dolaba bağlı olan ip, Cavid'i salıncığa binmiş gibi sallamaya başlıyor ve ağırlığına dayanamayarak kırılınca, Cavid hazreti Yusuf misali kuyunun dibine düşüyor.

*Gitdi dibine o tir çâhın
Çeh gibi açıldı ağzı şahın*

O genç kuyunun dibine ok gibi düşerken, bunu gören şahın ağzı da kuyunun ağzı gibi açıldı. Bu kader denilen öyle bir şeydir ki

*Düzdü çıkarır sara-yi şahe
Şahi getirür dihan-i çâhe*

Bazen hırsız şahın sarayına çıkardığı gibi bazen de şahi kuyunun ağzına kadar getirir. Diye kaderin insan üzerindeki etkisinden söz ederek hikâyeye yeniden bir yön veriyor. Cavid'in kuyuya düşmesi ile şah ne yapacağını şaşırır. Onu kurtarmak için kendi de kuyuya atlar.

Meğer kuyunun suyu akar bir su imiş ve başka kuyulara akıyor, böylece mahalleden mahalleye geçiyormuş. Bu yüzden su, hem az ve hem de aktığı yatağı bir insanın yürüyebileceğı kadar genişmiş. Şah kuyuya inince, Cavid'in kuyu içinde yürüdüğünü görür. Kendi de arkasından onu takip eder. Bunları gören Çalak da kuyuda şahla Cavid'i takip eder. Nihayet şahla Cavid başka bir mahallede başka bir kuyudan dışarı çıkarlar. Çâlâk bu mahalleyi iyi bildiğinden, kuyunun ağzında saklanarak onları gözetler. Şahla Cavid, etrafı güllerle süslü ve gayet güzel bahçesi olan eski ve boş bir konakla karşılaşrlar.

*Çeşmanı du şehriyar-i hud-bin
Ebruları sayebân-ı müşgin*

Konakta oldukça güzel, gözleri hükümdarlar gibi mağrur, kaşları misk kokusunun gölgeliğı gibi olan melek gibi bir kız ve yanında gayet çirkin bir adam vardır. Bu adam kötülüğü ve ahlaksızlığı ile ün salmış, kan dökücü ve ırz düşmanı bir eşkiyadır. Kim onu görse korkusundan neuzubillah çekerek kaçır, bekçiler bile onun şerrinden uzaklaşrlardı.

*Huni u ceri sefih hudkâm
Bi-rahm u bi-mürüvvet adı Tamtam*

Bu adam, katil ve canî, sefahata düşkün kendi isteğinden başka bir şey düşünmeyen, merhametsiz ve mürüvetsiz Tamtam adında bir kimse idi. Azılı bir eşkiya olan Tamtam, her tarafta aranmasına rağmen yakalanamamıştı.

*Her kande ki guş edeydi duhter
Zor ile olurdu ana hemser
Bi-bâk hücum edüb visâle
Eylerdi bekâretin izâle*

Nerde yalnız kalmış bir kız görse oraya baskın yapar zorla tecavüz ederdi. Halkın malını elinden zorla alırdı. Artık halk kendisinden bizâr olmuştu.

O evdeki kızında babası vefat etmiş, annesi ve kölesi ile yalnız kalmıştı. Bunu duyan Tamtam, o gece evi basmış, kıza tecavüz için saldırmıştı. Fakat bütün çabalarına rağmen kıızı yakalayamıyordu. İrzını kurtarmak için ev içinde sağa sola kaçan kızcağız, Tamtam'a kendini bırakması için yalvarıyor, rica ediyordu.

*Na-çar sürüb yere ru-yi zerd
Yalvardı ana ki ey civanmerd
Gel etme dıraz sen bana dest
Etme el içinde ırzımı pest*

Korkudan sararmış yüzünü yerlere sürterek ona yalvarıyor ve ırzına tecavüz etmemesini, kendini rezil etmemesini söylüyordu. Hatta kendini serbest bırakırsa, onunla evleneceğini söylemesine rağmen Tamtam'ın elinden kurtulamıyordu.

Bu durumu gören şahın dünya gözüne karardı. Ama kıızı kurtarmaya gitse, eşkiya ile dövüşemeyeceğini biliyordu. Yanında onunla savaşacak askeri de yoktu. Cavid de kendi derdini unutarak hemen Şaha yardım için hazırlandı. Şah böyle çaresizlik içerisinde kıvranıırken, eşkiyanın arkadaşları arkadan gelerek şahı ve Cavid'i yakalarlar. Ellerini bağlayarak bir odaya korlar. Tamtam'a haber verdikleri zaman, Tamtam gelerek şaha:

*Ejderleri sayde eden ikdam
Ya Hamza gerek ya Rüstem u Sam*

Ejderhaları avlamaya çalışanın ya Hazreti Hamza (R.A.) olması lazım, ya da Rüstem ve Sam olması gerekir diyerek,

*Çün bendime düşdün ey melikzâd
Gör kim nice olur cihanda bidâr*

Ey melik! Artık tuzağıma düştün, bak dünyada zulüm nasıl olurmuş gör, diye hakaret eder. Cavid de şahın düştüğü bu durum karşısında ne yapacağını şaşırmış, kendi derdini unutmuştur. Şah ve Cavid bir müddet böyle çaresizlik içinde bekler kalmışlardır. Çünkü şahın halkı ve bütün adamları şahın bodrumda ibadete çekildiğini biliyorlardı. Onun böyle bir tuzağa düştüğünden kimsenin haberi yoktu. Onun için kimsenin yardımına gelemeyeceğini biliyordu. Böyle ümitsiz bir şekilde kala kalan şah:

*Beste elini dutub havaya
Bend eyledi dâmen-i duâya
Dil hanesine verib güşâyış
Dergah-i Huda'ya etdi nâliš*

Elini havaya kaldırarak bütün gönlü ile kendini duaya verdi. Gönlünü her şeyden kopararak, kendilerini bu beladan kurtarması için Cenab-ı Hakkın kapısında inleyip ağlamaya başladı. Yüzünü yerlere sürerek derdini gizlice kuvvet kudret sahibi olan O'na arz eyledi.

Nâbî burada bir çeşit nasihat etmekte ve şöyle demektedir: Ey feleğin işkencesinden, yankesicisinden şikâyetçi ve zamanın tavırlarından bağrı kan dolan! Daima dönen bu felek, her devirde ayrı bir çeşit döner. Her şeyi ezelden en iyi bilen Allah, izzet ve ikbali ondan yüz çevirtti. Bin tane lütf O'nun kahrında gizlenmiş, zehrinde de bin tane şeker gizlenmiştir. Gece olmadan gündüz gelmez, kış olmazsa ilkbahar gelmez. Altın, ateşin azabını çeker amma ayarı gider eksikliği de onda kalır. Eğer altın çekiçle dövülmezse padişahın sikkesine mazhar olmazdı. Üzüntünün sonu mutluluk, viraneliğın sonu da bayındırlık olur. Kim zahmetle imtiyaz kazanmışsa, devletinde başı dik olur. Yusuf zindanlara atılmasaydı hiç Mısır'a sultan olur muydu? Elbette devlet adamı kendi durumuna göre zahmet çekecektir. Alem meyveli ağaçla doludur, ama bunların içinde ancak bu iki ağaç önemlidir ki Bunların biri dut, diğeri de üzüm ağacıdır. Bu ikisinin dalları çatlak olur. Fakat ikisi de mutludur. Çünkü bunların mahsülleri ipekle üzüm olur. Artık onların olgunluğu herkes tarafından bilinir. Bunların kıymeti daima aynıdır, eksilmez. Bu şaha da şimdiye kadar yaptığı pek çok zevk ve safaya olan arzusundan dolayı, ders alması için Allah böyle bir üzüntü isabet ettirdi diyor. İşte böyle bir sırada;

*Nâgah erişüb nesim-i nusret
Cûş eyledi lücce-i inâyet*

Ama aniden yardım rüzgârı yetişti ve engin iyilikler coşmaya başladı. Kuyuda saklanmış olan Çâlâk, bu hali görünce şahla Cavid'in imdadına koşar. Çâlâk kendi kendine ne yapması lazım geldiğini, eğer şahı kurtarırsam hem fakirlikten kurtulur, zengin olurum. Hem de cihanda bir isim bırakırım. Diye düşünür,

*Aher sığınub Hüdâ'ya Çâlâk
Çehden çimene atıldı bî-bâk*

Allah'a sığınarak kuyudan korkusuzca ileri atılır. Her zaman yanında taşıdığı aletlerini alarak, bir tarafta dinlenen tamtam'ın arkadaşları olan eşkıyalara gizlice yaklaşır, tütsü yakarak onları bayıltır. Sonra başlarını gövdelerinden ayırır. Hikâye bu ya, bu iş bitince hala kızı yakalamaya çalışan Tammam'a arkasından yetişerek,

*Fırsat düşürüb mesâbe-i şîr
Etdi serine havâle şimşir*

Fırsatını düşürüp, başına bir kılıç vurmasıyla o zalimi öldürür. Eşkıyayı öldüren bu adamı tanımayan şah, önce bu adamdan da şüphelenir.

*Adâbla geldi piş-i şâhe
Sürdü rüh-i özrü hâk-i râhe*

Fakat Çâlâk eşkıyaları öldürdükten sonra edeble şahın yanına gelir, yüzünü yerlere sürerek, ondan özür diler ve ellerinin bağını çözer. Sonra da Cavid'in ellerini çözer. Şah,

*Kimsin kerem eyle söyle adın
Bu vakadan nedir muradın*

Diye hayatını kurtaran bu adama kim olduğunu sorar. Çâlâk, hep beraber kızın evine gittikten sonra macerayı baştan sonuna kadar şaha anlatır. Şah, hem Cavid'i kurtardığından, hem kendilerini gece yol boyunca takip ederek muhafızlık ettiğiinden ve hem de o katil Tamtam'dan kendilerini kurtardığından dolayı Çâlâk'ı tebrik ederek onu gözlerinden öper.

*Bu güft u şenid içinde amma
Cavid ile duhter-i dilâra
Biri birine edüb nezâre
Saçdı ulüv-i nıgeh şırâre*

*Biri birine bakub demâdem
Peyvend-i taalluk oldu muhkem*

Bu konuşma ve dinleme sırasında Cavid ile o gönül alıcı güzel kız birbirlerine bakarak, bakışlarıyla kıvılcımlar saçtılar. Arada bir bakışarak birbirlerine kuvvetli ilişkilerle bağlandılar.

*Ol iki nihâl (u) mah-i ruhsar
Oldu biribirine giriftar
Bir birine dil verüb iki zat
Yerleşdi mesâbe-i du mir 'at*

O iki ay yüzlü taze fidan birbirlerine bağlandılar. Birbirlerine gönül vererek aralarında ki derece iki defa yerleşti. Fakat,

*Amma ki bu serden oldu agâh
Hem düzd-i dakika-dân ve hem şah*

Onların bu hallerine hem çok dakik olan hırsız ve hem de şah vakıf oldular. Onların bu halleri gözlerinden kaçmamıştı. Şah, çok üzgün olan kızın annesini de teselli ettikten sonra Cavid ve Çalakla birlikte, Çalak'in evine giderler. Orada Çâlâk kalır, Şahla Cavid tünele girerek bodruma doğru yollarına koyulur ve saraya gelirler.

Meğer Cürcan Şahı ile Kirman şahı arasında eskiden beri süre gelen bir düşmanlık varmış. Her sene iki şah arasında savaş yapılır, her sefesinde Kirman şahı yenilir, fakat yine de savaştan vaz gemezdi. Kirman şahı savaşla Cürcan şahını yenemeyeceğini anlayınca, hile yoluyla intikam almaya karar verir.

*Kirmanda var idi bir fedâyi
Kim hayr eline basmaz idi pâyi*

Böyle bir katili Hurrem şahı öldürmek için Cürcan'a gönderir. Fedâî Cürcan'a gelir ve şahın hareketlerini takip eder. Onu yakalamak için ne lazımsa yapar. Hurrem Şah nereye gitse arkasından onu takip eder. Öyle değişik kıyafetlere girer ki kimse onu tanıyamaz.

*Bin suret ile olub bedidâr
Eylerdi hidive kasd-i âzâr*

O katil çeşitli kıyafetlerle Hurrem şahı öldürmek için fırsat kolluyordu. Hurrem Şah, o eyence gecesinden sonra Bodruma girip yalnızlığa çekildiğinde, katil de bodruma girmek için çeşitli çarelere başvuruyordu. Katil, bir ara fırsat düşürüp bodrumun kapısında bekleyen nöbetçileri ilaçla uyutarak içeri girer. Hurrem şahı bodrumda göremeyince bir yere gizlenerek onu bekler. Nihayet şahla Cavid Çâlâktan ayrıldıktan sonra neşe içinde tünelde bodruma doğru gelirlerken, katil onları görür. Hemen yeniden bir tütsü yakar ve her tarafı koku kaplar.

*Cavid ile oldu Şah-i Cürcan
Bir cânibe her birisi ğaltan*

Kokunun etrafa yayılması ile Cavid ile Cürcan şahı Hurrem bayılırlar ve birer tarafa yuvarlanarak, kalırlar.

*Çün buldu bu fırsatı o gaddar
Hurrem Şahı eyledi giriftar*

Katil bayılan şahın üzerine atlayarak hemen el ve ayaklarını bağlayarak bir çuvala kor ve sarayın damına çıkarır. Ordan da sokağa inmeye çalışır. Hikmet bu ya, katil fedai sokağa inmeye çalışırken bu durum, oraya yakın bir yerde bulunup etrafı gözetleyen Çâlâk'ın gözüne ilişir. Fedai çuvalı damdan yere bırakmış, kendi de arkasından aşığı atlamıştı. Bunu gören Çâlâk, hemen arkasından yetişerek;

*Bir hamle-i saht edüb havale
Dönderdi yere yatan çuvala
Bend etdi elin kafada muhkem
Sordu ana kim nesin sen âdem*

Çâlâk, katil fedaiye aniden kuvvetli bir hamle ederek onu yerdeki çuvalın yanına yıktı. Ellerini arkasından bağladı ve ona kim olduğunu, bu çuvalın içinde ne bulunduğunu, onu nerden çaldığını sordu. Zor durumda kalan fedai,

bütün meseleyi sonuna kadar anlatır. Durumu öğrenen Çâlâk, şahın ellerini çözerek, onu ayıltır. Fedaiyi ise kendi evine götürür, ayaklarını da bağlayarak hapseder. Sonra şahla beraber bodruma girerek, orada baygın yatan Cavid'i de ayıltırlar. Olan bu vakaları anlatarak güle eğlene yollarına devam ederken, şah Çâlâk'a yaptıklarından dolayı hayranlığını bildirir. Bu kaçınıcı defadır hayatını kurtardığını söyler.

Öte yandan hiçbir şeyden haberleri olmayan Cürcan Şahı Hurrem şahın vezirleri toplanarak, Hurrem şahın böyle bodrumda yalnızlığa çekilmesinden duydukları üzüntüyü dile getirirler. Aralarında bu işin sonunun ne olacağını düşünerek, fikirlerini birbirine açıklarlar. Bazısı şahın şuurunun yerine gelince tekrar vazifesine döneceğini, bazısı bir köle için tahtın terk edilemeyeceğini söylerler. Bazısı da düşmanın bunu duyunca tehlikeli olacağını söyleyerek şaha ricaya gitmeyi düşünürler. Onlar böyle birbirleriyle konuşurken;

*Nâgâh açıldı bab-ı serdab
Manende-i derun-i tenk-i ahabab
Gördüler anı ki oldu sultan
Pür hande güşâde ru nümâyan
Ardınca ne gördüler ki Cavid
Arz etdi rühun misal-i Hurşid*

Aniden bodrumun kapısı, dostların daralmış, nazik kalbi gibi açıldı. Vezirler şahın gülümseyen yüzünü ve yanında Cavid'i gördüler. Şahın gelmesine çok sevinen vezirler, Cavid'in gelmesine de o kadar şaşkırdılar. Onun öldüğünü bildikleri için, birden karşılarında görünce hortladığını zannetmişlerdi. Onların arkasından da Çâlâk görününce bu adam da kimdir diye şaşkınlıkları biraz daha arttı. Onların meydana çıkması üzerine her tarafa haberler salındı.

*Kim yanmış iken misal-i anber
Kanden buna bu hayat-i diger*

Herkes Cavid'in anber gibi yandığını düşünerek, onun yeniden hayata kavuşmasının şaşkınlığını yaşıyordu. Kimi şahda velâyet olduğunu düşünüyor, kimi de bodrumdan çıkan bu garip adamın nereden geldiğini soruşturuyor, her biri ayrı bir şey söylüyordu.

*Mechul idi halka çün hikâyet
Heb oldu esir-i dâm-ı hayret*

Çünkü hikâye henüz halka meçhuldu. Onun için herkes hayret tuzağının esiri olmuştu. Hiçbir akıllı ve bilgin kimse bu garip olaya bir anlam veremedi. Akıl anahtarını çalışmaz olmuş, bu müşkül işi kimse çözememişti.

Bu hal içinde iken o adil Şah, devletle gelerek tahtına oturdu ve hemen bir divan tertipledi. Şair Fahr'in ne olduğunu sordu. Onlarda şair Fahr'in aklını kaybettiğini,

*Sahralara düşdü Kays vâri
Geşt etmede deşt (u) kuhisâri*

Kays gibi Mecnun olarak sahralara düştüğünü, dağları ovaları dolaştığını söylediler. şah, Fahr'in bu durumuna çok üzüldü, çünkü Fahr de kendisinin eski bir dostudur. Arkasından adamlar göndererek onu buldurur ve getirir. Kendisine son derece ikramda bulunur. Fahr, Cavid'i sağ salim görünce sanki Hind ve Sind'e şah olmuş gibi sevinir. Çünkü o da yaptığına çok pişman olmuştur. Zaten dağlara düşmesinin sebebi de bu kötü davranışını kabul etmesidir.

Bir birini takip eden bu olağanüstü olaylar herkesi meraka düşürdüğünden Devlet erkânı, şair Fahr vasıtasıyla şahtan bütün bu olayların nasıl olduğunu sorarlar. Nasıl olur da bodrumda tamamen yanmış bir kimse tekrar canlandı? Ya o adam bodrumdan nasıl çıktı geldi? Diye hayretlerini de bildirirler. O zaman şah, başlarından geçen bütün olayı eksiksiz olarak oradakilere anlatır. Çâlâk'ın ise kardeşi durumunda olduğunu, kaç defa hayatını kurtardığını anlatarak, hayatını ona borçlu olduğunu söyler. Durumu öğrenen devlet adamları hem sevindiler, hem hayretlerini gizlemediler. Çâlâk'a da son derece sayđı göstererek ihsanlarda bulundular. Bu durumunu duyan memleketin her tarafındaki hırsızlar, Çâlâk'ı örnek alarak hırsızlığı bıraktılar. Böylece memlekette hırsızlık diye bir şey kalmadı. Hüzün ve elem kalktı, huzur ve mutluluk her tarafı sardı. Bunun üzerine şah, Cürcan şehrinin süslerle donanmasını emretti.

*Dükkânlara zeyn edüb serâser
Giydi der u bâm câme-i zer
Gark oldu meta'a şehr u bâzar
Etdi li'an-ı kumaş (u) zer kâr*

Bütün dükkânlar baştanbaşa süslendi. Bütün damlar ve kapılar altından elbiseler giydi. Böylece bütün Cürcan'da bayram havası esmeye başladı. Bu bayram havası içinde sobet edilirken, birden şah Çâlâk'a;

*Duydun mu ne etdüğin bu akşam
Cavid ile duhter-i huş endâm
Gördün mü du şem'a-i şeb efruz
Birbirine olduğun nazar duz*

—Ey dost dedi, bu akşam Cavid'le o güzel kızın durumlarına vakıf oldun mu? Geceyi aydınlatan o iki kandilin bir birlerine nasıl baktıklarını gördün mü? Dedi. Çâlâk da hemen söz alıp şaha bu ikisinin birbirlerine gönül verdiklerini söyleyerek;

*Yokdur bu cihanda şimdi mahzun
İlla meger ol iki ciger-hun*

Bu cihanda şimdi kimse mahzun kalmadı. Eğer kaldıysa sadece gönlü kan ağlayan o iki kişi kalmıştır. Onların ikisi birbirlerine çok layıktır. Onların birbirlerine kavuşmaları için izin ver diye şaha fikrini açıkladı. Bunun üzerine şah da, Çâlâk'a kızın annesine giderek, selamını söylemesini ve kızı Cavid için istemesini emreder. Çâlâk da hemen şahın emri üzerine kızın annesine giderek, şahın selamını ve yanına geliş sebebini anlatır. Bunu duyan kızın annesi;

*Dedi işidüb peyâm-i şâhi
Baş üstüne emr-i padişâhi*

Şahın emri baş üstüne diyerek hemen rıza gösterdi. Yalnız bir isteği olduğunu, onun da bu evin boş kalmaması için kızın buradan çıkmaması, onun yerine Cavid'in buraya gelmesi olduğunu söyler. Çâlak gelerek kızın annesinin isteğini Şaha arz eder. Şah, kızın annesinin isteğini kabul eder ve kızla Cavid'in nikâhlarını kıydırır. Yine bir gün şah, o gece şehrin her tarafının kandillerle süslenmesini emr eder.

*Bi'l-cümle süvar olub ekâbir
Hengâme-i mahşer oldu zahir
Alayı çün etdiler müheyyâ
Şah kasırden eyledi temâşa
Cavid'i süvar edüb şehâne
Kız kasrine oldular revâne
Sağdıçlık edüb o şûhe Çâlak
Ol haneye vardılar tarabnâk*

Bütün devlet büyükleri bineklerine binerek hareket ederlerken bir mahşeri hengame meydana geldi. Hazır olan gelin alayını şah da kendi sarayından seyr ediyordu. böylece Cavid'i de bir ata bindirerek kız evine doğru yol alırlar. Bu düğünde Çâlak da sağdıçlık etmektedir.

*Teslim edüb ol nihâli bağa
Pervaneyi urdular çırağa
Ol iki ğazal-i gun-i puş
Etdi biribirini der âğuş*

Böyle bir şadımanklıkla Cavid'i kız evine götürerek o taze fidanı, güzelim bağa teslim ettiler. Işığa düşkün olan pervaneyi meftunu olduğu ışığa bıraktılar. Birbirine kavuşan o iki güzel gazel, kavuşmanın heyecanı ile hemen bir birini kucakladılar.

*Bir rişteye bend olub zen u merd
Oldular ikisi zevc iken ferd
Germ oldu miyanlarında ülfet
Giydi ikilik libas-i vahdet*

Kadın ve rekek bir ipek tel ile birbirlerine bağlandılar. İki önce çift iken sonra tek oldular. Aralarında ülfet meydana gelince artık ikisi birlik elbisesini giydiler.

Nâbi, bu düğünü ve gerdek gecesini uzun uzadıya anlatmakta, kendine mahsus bir şekilde tasvir etmektedir. Hatta sabah olduğunda damadın hamama gidip altın tasla guslettiğini bile anlatmıştır. Bundan sonra bütün a'yan gelerek Cavid'i tebrik ederler. Onu ata bindirerek saraya götürürler. Şah da ona hilatler giydirerek birçok ikramda bulunur.

Bu düğün karđaşalığı bittikten sonra Çâlak ortadan kaybolur. Bu defa şah

Çâlak'ın kaybolmasına çok üzülür. Günlerce onu her tarafta arattırır, fakat bulamaz.

*Çâlak'a olub ziyade mâil
Bend etmiş idi alaka-i dil*

Çalak'a çok meyletmış, gönül bağlamış olan şah bu defa da onun kaybolması ile üzüntülere gark olur. Yine her şeyi terkeder, yemekten içmekten kesilir, saltanatı bile bırakır.

*Etdikçe hukuk-i hizmetin yâd
Manende-i ebr ederdi feryad*

Çalak'ın kendine yaptığı hizmetleri hatırladıkça feryat ederek, buluttan dökülen yağmur gibi gözlerinden gözyaşı dökerdi. Hurrem Şah, Cavid'in kayboluşunda olduğu gibi Çalak'ın kayboluşunda da gece gündüz üzüntülere gark olur. Çünkü bunlar birbirlerine gerçek bir dostlukla bağlanmışlardı. Fakat bütün aramalara rağmen bulunamayınca kazaya rıza göstererek onu Allah'a (C.C.) ısmarladılar.

Bu hikâyelerde Hurrem Şahın, Şair Fahr'in, Cavid'in ve Çalak'ın aralarında gerçek bir dostluğun oluştuğu görülmektedir. Yoksa bir kölenin ölmesinin veya önceleri hırsız olan bir kimsenin kaybolmasının hatta bir şairin dağlara düşmesinin, bir şahın hayatında ne önemi olabilirdi. Şeyh Attar olsun, Şair Nabi olsun, bu hikâyede gerçek bir dostluğu vurgulamışlar, çeşitli sınıftan insanların birbirlerine sadakatle bağlanabileceklerini göstermişlerdir. Şeyh Attar burada, içkinin insanlar üzerindeki kötü etkisini göstermek için Şair Fahr'in Cavid'e olan hareketini göstermek istemiş, hikâyeyi ölümle bitirmiştir. Ama Nâbi de bütün bu kötülüğu ortadan kaldırarak, iyiliklerin yeryüzüne hâkim olmasını, dostlukların sağlam bir şekilde daim olmasını sağlayabilmek için hikâyeyi devam ettirmiştir. Evet, Nâbi yazmış olduğu bu hikâyeye ile gerçek dostluğun nasıl olduğunu insanlara öğretmek istemiştir.

Diğer taraftan Çâlak, Hurrem şahını öldürmeye kaseden Kirman şahını, bu defa kendisi öldürmeye niyet etmişti. Onun için Şahın yanından gizlice ayrılır, günlerce yol aldıktan sonra bir gece Kirman'a yetişir. Hemen saraya giderek uykuda olan Kirman şahın ellerini bağlar, sırtlayarak kimseye görünmeden yine bir hafta yol aldıktan sonra Cürcan'a gelir. Kirman şahını da kendi evine getirir ve fadainin yanına bırakır. Fedai, Kirman şahını karşısında görünce, şahın bu haline kendi sebep olduğu için sevinir ve bu cezayı hak ettiğini söyler.

Çâlak'ın geldiğini yolda görenler hemen şaha müjdelerler. Şah, Çâlak'ın gelmesini bekleyemez, onu kapıda karşılar. Çâlak bütün macerayı Hurrem Şaha anlatır ve;

*Lütf-i Hak olup bana mededkâr
Dergâhına etdim anı ihzar*

Hurrem Şah, Çâlak'ın Kirman Şahını getirdiğini duyunca sevinerek gözlerinden öper. Devlet adamları Kirman Şahından bıktıkları için bu düşmanın öldürülmesini isterler. Fakat Hurrem Şah onlar gibi düşünmez, ona bir şaha yapılması gereken hareketi yapar. İleri gelenleri göndererek izzet ve ikram ile

saraya getirir. Ona bir misafir şah muamelesi yapar. Kirman'a elçi gönderilir, vezirleri de davet edilir. Ayrıca askerleri de gelerek günlerce beraber kardeş gibi eğlenirler. Aralarında ki düşmanlık kalkar. Bir gün Kirman Şahı vatanını özlediğini söyleyerek Cürcan Şahından izin alır ve memleketlerine giderlerken, Cürcan Şahı Hürrem Şah da onları şehrin kapısına kadar uğurlar. Böylece iki şah fitneden kurtulmuş olurlar.

Bundan sonra artık bütün kederler ortadan kalkarak artık safadan başka bir şey kalmaz.

*Cavid ile şah ve fahr Çâlak
Evkat geçirdiler tarabnâk
İşretten alub tamam vâye
Pâyâne erişdi bu hikâye*

Şah, Cavid, Fahr ve Çâlak hep bir arada sevinç içinde uzun seneler güzel vakit geçirerek yaşadılar. Hikâyenin bu kahramanları İşretten tam olarak nasiplerini aldıktan sonra da böylece mutlu bir dünyanın kurulmuş olması ile bu hikâye son bulur.

Hikâyenin sonunda Nâbi yine nasihat ediyor ve:

*Sim u zer için çeküb ta 'ablar
Gördük nice hilm ile ğazablar*

Nice halim selim veya hiddetli, sinirli olan kimselerin, altın ve gümüş için bu kadar zahmet çektiklerini gördük. Onun için altın ve gümüşe önem verme, diyor. Çünkü bu gibi şeyler,

Gah oldu deccal-i harbe alet Gah oldu zene hulli u ziyinet

Altın ve gümüş bazen savaş deccallerine alet olur, bazen de kadınlara süs eşyası olur. Nâbi, bu altın ve gümüşten levha olduğu gibi mühür ve yüzük de olur. Bazen mutluluklara sebep olduğu gibi bazen de insanlara matem olur. Bazen başa çıkar, bazen ayaklara serpilir. Hatta bazen taç olur, başa konulur. Bazen de ayaklara takılarak halhal olur. Hasılı bu altın ve gümüş bin ülkeye seyahat eder ve binlerce evi ziyaret eder. Sandıklar içinde saklandığı gibi bazen de keseler içinde gizlenir. Bunlar dünyanın her yerinde her şey için bir kıymet olmuştur. Savaşlar için silah alınmasına yaradığı gibi sulh için de kullanılır. Hasılı o vefasız gaddar şey, hiç kimseye vefadar olmadı. Onun için kimse altınım, gümüşüm çokdur diye sevinmesin. Elden ele dolaşan bu nesnenin kimseye bir fayda sağlamayacağını uzun uzadıya anlatmaya çalışıyor.

*Fanûs-i hayaldir bu âlem
Timsal-i kederdedir demâdem*

Diyerek bu alemin sade bir hayalden ibaret olduğunu da anlatmaya çalışıyor. Nâbi bu dünyanın geçici olduğunu dile getirerek, bir çok kimsenin bu dünyada imar işleriyle uğraştığını ve bir çok eser meydana getirdiklerini söyler. Fakat taş ve toprakla eser olamayacağını, çünkü bunların baki olmadığını anlatır.

Sonunda harabe olacak, yıkılıp gidecek bir imaretin yapımını akıl hiç kabul eder mi? Diyor. Onun için:

*Sahba-yi fenâya olma sâki
Yap dâr-i bekada kasr-i bâki
Bakiye çalış fenâdan el çek
Dehr eylemeden vücudunu hâk*

Yok olacak şaraba sâkilik yapma, baki alemde kalıcı bir köşk yap. Zaman senin vücudunu kazıyıp yutmadan, yok olacak şeylerden el çekerek, kalıcı şeylere çalış diyor, Nâbi. Onun için dünyada da ahirette de sana faydası olacak binalar yap diyor. Bir eserin baki olması için onun mimar eliyle yapılmamış olması gerektiğini söyler. İşte **Hayr-Âbad**'ın böyle bir eser olduğunu ve bu esere yabancı elinin değmediğini anlatıyor ve

*Yoksa gil u senge denmez âsâr
Ol nesne değil sırren has û hâr
Minnet Hakk'a oldu bu imâret
Ebyâtı kusurdan ibâret*

Yoksa taş ve toprağa eser denmez, çünkü içinde ot ve diken saklanmış olan şey bir nesne değildir, diyor. Allah'a hamd olsun ki bu eser, her biri bir kasrdan, köşkten ibaret olan beytlerden yapıldı.

*Manend-i kusur-i bağ-ı mevâ
Hurileri bikirdir serâpâ*

Köşklere bağ-ı mevâ gibidir. Hurileri baştan ayağa bikirdir, el değmemiştir, diyerek Nâbi uzun uzadıya **Hayr-Âbâd**'ını över. Sonra da

*Ben de olub ol güruha peyrev
Verdim rüh-i nazma ziyet-i nev
Firdesî u Hüsrev u Nizâmî
Şeh Kasım u Hatîfî u Câmî*

Nâbi, bu eserini o kadar beğenmiştir ki başka yerlerde söylemediğini bu eserinde söylemiş ve nazımın çehresine yeni bir süs vererek, dünyanın büyük şairlerinden olan Firdevsî, Hüsrev, Nizâmî, Şah Kasım, Hâtîfî ve Câmî gibi büyük şairler arasına kendisinin de katıldığını söylemiştir.

Bu öyle bir nazımdır ki bu mektebde yeni ders öğrenenler, bunun manasını öğrensinler ve ondan istifade etsinler, ziyadesiyle faydalansınlar. Bu eserde ki manalı, sanatlı ince sözleri irşat vasıtası yapsınlar, kederlerinden ayrılarak gönülleri şâd olsun. Bu beyitlere baktıkça mutlu vakit geçirsınler, beyitlerin dalğaları, okuyanların kalplerini yıkasın, temizlesin diyor Nâbi. Arkasından,

*Her kim ki görürse bu kitabı
Bir fatihadır rica-yi Nâbî
Bu taze eserle yine Nâbî
Mecmu 'a-i ruzigâr dolsun
Yazsun varak-ı sipihre Hurşid
Tarihin eser mübârek olsun*

Nâbî'nin bu kitabı görenlerden ricası, kendisini hatırlayıp, ruhuna bir fatiha okumalarıdır. Diye isteğini bildirdikten sonra bu taze eserle zamanın mecmuası dolsun ve güneş, gök sayfasına bu eserin yazıldığı tarihi tebrik etsin diyor. Böylece bu son mısradan tarih düşürüyor. **“eser mübârek olsun”** cümlesindeki Arap harfleri toplandığında hicri 1117 (M. 1705) tarihini vermektedir. Bu şekilde Nabî “Hayr-Abad”ına son veriyor. Bu son mısradan anlaşıldığına göre Nâbî bu eserini 1705 tarihinde yazmıştır.

NABİ: (1642–1712)
(Gazel Şerhi)**Prof.Dr. Cihan OKUYUCU**

Adı memleketi olan Urfa bütünleşmiş olan Nabi, kendisi gibi taşralı olan Nefi ile birlikte 17.yy.a damgasını vurmuş ve geliştirdiği tarzla ekol olmuş şairlerimizden. Büyük sanatkârlarımızın her birinin kendisini hatırlatacak bariz bir özelliği var. Nabi'nin öne çıkan özelliği de “düşünen adam” olması. Bu duyan, düşünen, yorumlayan ağırbaşlı ve ölçülü adam eserlerinde ortaya koyduğu tespitleri ve Nefinin aksine özenli, ölçülü, insafılı tenkit ve teklifleriyle çağının tanığı olabilmiş ve bize dikkatleri daha çok siyasi hadiselerle sınırlı olan tarihçilerin esirgediği toplumun o iç fotoğrafını ustalıkla vermesini bilmiştir. Bakideki özgüven ve saf neşenin aksine onun şiirlerinde devlet-i aliyyenin yaklaşan sonbaharının hüznünlü gölgeleri dolaşır. Sınırlardan felaket haberlerinin geldiği, içeride de haksızlığın hak ve yolsuzluğun yol olduğu bir devirde dindar ve temkinli bir insan ne yapmalı idiye Nabi de öyle yaptı. Türk edebiyatının en güzel Harameyn hatıralarından birini bize kazandıran Hac ziyaretinden sonra artık kendisine ağır gelen İstanbulun dağdağasından Halebe sığındı ve bu dingin köşeden çağının olaylarını uzaktan uzağa gözlemledi. Burada yazdığı eserlerden bilhassa Hayriyye'si çağına tuttuğu ayna ile bu gün hala tarihçilerden sosyologlara kadar farklı kesimlerden birçok araştıracının ilgisini çekmeye devam ediyor. Uzun süren Halep inzivasından İstanbula döndüğünde adeta yer yerinden oynamıştı ama aslında bu geliş mezar toprağının çekmesinden başkası değildi. Şairimizin şiirleri arasından kendisine isnat edilen kerametleri doğrular tarzda şu vefat tarihi çıktı: Nabi be-huzur amed” (Nabi Hakkın huzuruna geldi/Yahut: Nabi dünya dağdağasından kurtulup huzura erdi)

GAZEL

1. Bilmeziz rast reviş cünbiş-i aklam gibi
Satra düşmez yolumuz nokta vü i 'câm gibi
2. Germ ü serdine bu mihnetgede-i devranın
Görmedim karşı durur revzene-i cam gibi
3. Çirk-i dünyayı suhuletle ne mümkün tahsil
Rû dürüş olmayıcak kîse-i hammam gibi
4. Kimsenin haline hiç olmayanı harf-endaz
Leb-i mihr ile öper subh leb-i bam tel gibi
5. Dem gelir kim dübüründen çıkarırlar nefesin
Olma leb-teşne-i hun şişe-i haccam gibi
6. Nukreden hali olan pençe-i merdüim Nâbi
Çeşm-i halka görünür danesi yok dam gibi

MANZUM SÖYLEYİŞ

- 1.Eğrilikte kaleme benziyor gidiőimiz
Hareke gibiyiz biz satırda yok iőimiz
- 2.Mihnet yurdu cihanın cevrini çilesini
Göremedim çekmekte cam kadar iyisini
- 3.Hamam kesesi gibi sert olmayı iyi bil
Yoksa dünya kirini kazımak kolay değil
- 4.Kim ayıbı gölgeler gizler çatı altına
Sabah öper alnını güneőten dudağıyla
- 5.Ey hacamat Şişesi gibi kana doymayan
Çıkar senin de bir gün dübüüründen kızıl kan
- 6.Nabi eğer avcunda yoksa paradan eser
Halkın gözünde elin yemsiz tuzağa benzer

AÇIKLAMA

Elimizdeki gazel Nabi şiirinin tipik özelliklerini taşıyor. Hikmet şairinin ilhamı daima günlük hayata, çevresinde gördüğü, dokunduğu nesnelere âlemine bağlıdır. Bu özellikleriyle Nabinin şiiri kendi dönemini tanımlamaya bize ışık tutar. Ne var ki bu şiir yalnız tasvirici değil, aynı zamanda yorumcudur. Şair için nesnel âlem sadece anlatmak istediği hususun materyali olarak önemlidir. O, âleme hikmet nazarıyla bakar ve basit gerçeklerden ahlaki neticeler çıkarır. Böylece mana somuttan soyuta doğru ilerler. Aşağıdaki ilk beyitte bu husus özellikle dikkat çekicidir.

*1. Bilmeziz râst revîş cünbiş-i aklam gibi
Satıra düşmez yolumuz nokta vü i'cam gibi*

Beyit, birinci mısranın okunuşuna göre iki türlü manalandırmaya müsaittir. a-- Halimiz, gidişatımız, kalemin yazış tarzı gibi eğri büğrü. Nokta ve hareke gibi bizim yolumuz da bir türlü satıra düşmüyor.

Beyitte kalem; boy bakımından insana benzetilmiş; onun yazma esnasındaki hareketi ise insanın yürüyüşüne.. Kalem görünüşü bakımından düzdür ama işiyle eğridir. Çünkü yazma esnasında satır üzerinde düz bir çizgi halinde ilerlemez. Harflerin eğri büğrü olması dolayısıyla bu yürüyüş de eğri büğrüdür. Aynı şekilde yazıdaki imla işaretleri, yani nokta(cezim) ve hareketler de daima satırın ya altında ya üstünde kalır. Hareke anlamındaki i'cam uzak anlamıyla zaten; “yanlış yazmak” demektir ve beyitte anlatılan fikri pekiştirmektedir. Şimdi şairin bu basit gözlemden çıkardığı sonuçlara geçebiliriz:

Beyitte satır düz oluş bakımından doğru yolu veya doğruluğu temsil ediyor. Sırat-ı müstakimde giden insan dosdoğru ilerler. Satırdan çıkmalar manevi tökezlemeyi temsil ediyor. Gidişi satıra uğramayan şairin de böyle bir tökezleme içinde olduğu düşünülebilir. Ancak burada o, şahsi bir maceradan ziyade kendi asrında yoğunlaşan toplumsal bir arızayı ifade ediyor olmalı. Bu durumda kalemin yazışındaki eğrilik aslında kalemle ilgili işlerde doğruluğa riayet edilmemesine bir telmih olmalıdır. Zira kalem mecaz yoluyla adaleti temsil etmektedir.

Bunlar yanında şair kullandığı kelimelerin çağrışımlarıyla da şiiri zenginleştirmektedir. Sözelimi rast aynı zamanda yön olarak “sağ” demektir. Kalem, revîş (buradaki anlamıyla amel, iş) ve sağ kelimeleri bir araya gelince hemen İslam kültürünün şu tanıdık mülâhazaları hatıra gelir: Biz bir kalem gibiyiz ve her an yaptığımız işlerle-hesap kitap gününde karşımıza çıkarılacak olan- bir kitap yazmaktayız. İyi işler sağdaki meleğin kalemiyle yazılır ve bu kitap hesap günü sağdan verilir vs.

b-Kalemin yürüdüğü gibi dümdüz yürümeyi bilmeyiz. Nokta ve hareke gibiyiz; satıra (satırın altına)düşmeyiz.

Beyitten böyle bir anlam çıkarmak için satırın günlük anlamıyla kullanılması gerekiyor. Bilindiği gibi satır et veya odun doğramaya yarayan aletin adıdır. Kalem ve satır bir araya gelince hemen kalemin kesilerek açılması hatıra gelir. Esasen kalem diğer anlamıyla “kesmek” demektir. Kalem açıldığında meydana

gelen kamaş kırıntısı da bir nevi nokta ve harekeye benzer. Ancak bir kalemin yolunun satıra uğraması yani yazıya başlaması açıldıktan sonradır. Yani kalem önce satıra/bıçağa uğrayacak sonra yazı satırına uğrayacaktır. Aıklamamızın başında buradaki kalemin insandan kinaye olduğunu söylemiştik. O halde insanın yolunun satıra uğraması/veya uğramaması ne anlama geliyor? Bu tabiri iki manada anlayabiliriz. İlk elde halk arasında kaba insanlar için kullanılan ‘‘yontulmamış adam’’ tabiri hatıra gelmektedir. Kalemle kitapla iştigal eden insan da bu anlamıyla yontulmuş ve incelmiş insandır. Ama şairin asıl amacının bu mana olmadığı başka bir karineyle ortaya çıkıyor. Zira şiirde kalem doğruluğu dolayısıyla satıra (veya satırın altına)düşmektedir. Normalde satır kalem açmaktan daha mühim işlerde kullanılır. Sözgelimi cellt satırı kafa kesmeye yarar. Kimlerin kafası kesilmez? şair bu soruya ;’’Kalem gibi doğru olmayanların’’ cevabını veriyor. Peki kim bunlar? ‘‘Nokta ve hareke gibi olanlar.’’ Yani, kalem gibi dik duramayanlar, zaten yerle bir olanlar, dalkavuklar vs. Böyleleri için can korkusu söz konusu değildir. Böylece beyitte- ilk anlamını izah ederken de karşımıza çıktığı üzere-dönemle ilgili sosyal bir tenkit söz konusudur

Beyitte kullanılan kelimelerle bazı lafız ve mana sanatları yapılmaktadır. Rast ve cünbüş kelimeleri kullanılmayan anlamlarıyla musiki tabirleridir. Nokta-kalem-satır-i’cam gibi yazı etrafındaki kelimeler de kendi aralarında yeni bir gurup oluşturuyor.

*2. Germ  serdine bu mihnetgede-i devranın
Görmedim karşı durur revzene-i cam gibi*

Bu beyti de tamamen birbirine zıt iki şekilde tercüme etmek mümkündür.

a-Bu dünya ile hanesinin soğuğuna sıcağına dayanmak herkesin kri değildir. Bu ileler karşısında herkes cam kadar dayanıksızdır.

b-Bu dünya ile hanesinin soğuğuna, sıcağına karşı durma hususunda ben pencere camı gibi kabiliyetlisini görmedim.

Birinci anlam düz anlam olduğuna göre şiirin mana yoğunluğunu ikinci tercümede aramalıyız. Divan şiirinin yaygın kabulüne göre bu dünya bir viranedir. Viranede oturanın rahat etmesi ne mümkün. O, içindekini soğuk ve sıcaktan koruyamaz. O halde bu dünyaya gelen daima ile çekmeye razı olmalıdır. Peki, her tarafı dökülen viranede en evvel ne kırılır. Tabiatıyla camlar. Ama şair bunu tersine çeviriyor ve camları en dayanıklı kısım olarak niteliyor. Bunun doğru olması için germ  serd kelimelerini delalet ettikleri mana yerine sözlük anlamlarıyla yani sıcak ve soğuk anlamlarıyla almak gerekir.

Cam şeffaf ve nahif yapısına rağmen ısıya karşı başka cisimlerin gösteremediği bir mukavemet kabiliyetine sahiptir. Zira gelen ısı ve ışığı tutmaz. Bunu geçirgen yapısına borçludur. Camın kendi rengi, kendi benliği yoktur, gelen ışığa göre renk kazanır. Buna mukabil kesif ve renkli maddelerin soğuk ve sıcaktan etkilenmeleri de daha fazladır. Genleşip büzülmeleri, tabiat olayları karşısında onları daha edilgen,daha dayanıksız bir konuma sokar. Nesnelerin olaylar karşısında duygusal bir tepkileri olamayacağı açıktır. O halde şairin camı teşhis yoluyla kişileştirmesi, bu benzetmeden insanlar için bir kıyas çıkarma amacına yöneliktir. şairin okuyucuya bıraktığı bu fikri Divan şiirinin dünya idrakine göre biz tamamlayabiliriz. Buna göre bizim hadiseler

karşısındaki dayanıksızlığımız rengimizle, diğer bir ifadeyle “ben” duygusuna sahip olmamızla ilgilidir. Benlik duygusu arttıkça emellerimiz, umutlarımız ve bunları kaybetme korkumuz da o derece artacaktır. Hâlbuki sufiyane bir bakış açısıyla bütün hadiseler tek renge bürünür. Sufi için bütün olaylar ilahi cilvelerdir ve hoştur. Ancak Nabi işi bu noktaya vardırıyor ve sözkonusu bakış açısını sadece gerçek bir mihnet evi olarak gördüğü dünyaya katlanmak için kullanıyor.

Cam kelimesi aynı zamanda kadeh anlamındadır. Burada doğrudan bir atıf olmamakla birlikte şairin çeşitli üzüntülere karşı koymanın en iyi yolunun kadehe sarılmak olduğu şeklindeki fikre çok dolaylı bir göndermede bulunduğu da düşünülebilir.

Beyitte; revzene-cam ve mihnetgede kelimeleri ile germ-serd ve devran kelimeleri birbirleriyle tenasüp içindeki iki kelime öbeği teşkil ediyor.

3.Çirk-i dünyayı suhuletle ne mümkün tahsil Rû dürüş olmayıcak kîse-i hammam gibi

Tahsil kelimesine giydirilen anlamlara göre beyti iki türlü tercüme edebiliriz:

1. *Hamam kesesi gibi sert yüzlü olmadıkça bu dünya kirini kolaylıkla kazanmak ne mümkün.*

2. *Hamam kesesi gibi sert yüzlü olmadıkça bu dünya kirini kolaylıkla kazımak ne mümkün*

Divan şairinin telakkisine göre dünya malı bir kirdir. Ama insanlar yine de bu kire taliptirler. Peki, hangi tip insanlar mal, mülk kazanmakta başarılı olurlar? Yüzü sert olanlar, katı olmasını bilenler, menfaatleri için gerekirse insanların canını acıtmaktan çekinmeyenler. Tahsil kelimesi aynı zamanda vergi anlamına geliyor. Vergi memurlarının da her dönemde ekşi suratlı olarak nitelendiklerini biliyoruz. Bir anlamda bu mesleki bir zarurettir. Şair bu fikri ispat için hamam kesesi örneğini kullanıyor. Bedendeki kiri kazınması için kesenin de bir miktar sert olması gerekir. Bu örneğin seçilmesi onun şekil olarak yüz derisine benzerliğinden olmalı. Diğer taraftan kese aslında içine para konan torbacığın ismidir. Böylece şairin kesedeki parayla hamam kesesindeki kiri birbirine denk gördüğü söylenebilir. Suhulet ise aynı zamanda “yumuşaklık” manasındadır ve bu manasıyla “dürüş” ün zıttıdır. Kir yumuşatılarak çıkarılır. Bu ikinci anlam bu olaya da bir atıf olmalı. Şimdi de ikinci anlama geçelim: Hamam kesesinin amacı kazdığı kiri sahiplenmek değildir. O bedeni can acıtarak da olsa kirden arındırmakta, temizlemektedir. Dünya malı da bir kir olduğuna göre amaç ondan kurtulmak olmalıdır. Peki ama kimler kendisine bir kir gibi yapışan bu dünyadan kurtulabilir? Ancak dünyevi mahrumiyete biraz olsun katlanabilenler, ona yüz vermeyenler. Sufiler bu perhizkârlığı çileye girmek, çileye soyunmak gibi tabirlerle ifade ederler.

4. Kimsenin haline hiç olmayanı harf-endaz Leb-i mihr ile öper subh leb-i bam gibi

Diğer beyitler gibi bu beyit te okuma biçimine göre şu iki şekilde tercüme müsaıttir:

1. *Sabah, kimse hakkında ileri geri konuşmayan kişiyi, güneşin dudağıyla*

öper. Tıpkı çatı dudağını öper gibi.

2. *Çatı dudağı gibi sabah da kimse hakkında ileri geri konuşmayan kişi, güneşin dudağıyla öper.*

İnsanların her biri başkasınca yadırganan bir hal ve özelliğe sahiptir. Herkes başkasında gördüğu kusuru diline dolar, onu kınar. Genellikle de bunlar gece olur. Çünkü sohbet meclisleri geceleri kurulur. Çatı ise altındaki her türlü ayıbı örter. Asla örttükleleri hakkında bir sırrı ifşa etmez. Konuşmak dil ve dudağa mahsustur. Evlerin çatısı da ileri uzanan görünüşüyle şair tarafından dudağa benzetilmiştir. Şair çatılara düşen güneşin ilk ışıklarını da bu takdire layık davranışa karşı bir sabah öpücüğu olarak tefsir ediyor. Böylece bu ikisi dudak dudağa gelmiş oluyorlar. Nabi böyle bir ilgi kurmak için sabahın ilk ışıklarının yüksek yerlere düştüğünü gözlemiş olmalı. Bilindiği gibi mihr aynı zamanda sevgi anlamındadır. Leb-i mihr tamlamasını “sevgi dudağı” olarak aldığımızda bu sefer sabah çatıyı sevgi dudağıyla/sevgiyle öpmüş olur. Diğer taraftan güneşin dudağı anlamına gelen leb-i afitab veya leb-i mihr terkipleri ışığın gölge ile buluştuğu çizgi için kullanılır.

Kullanılan kelimelerden harf ile dudak; dudakla öpmek; çatı, gölge, güneş ve sabah birbiriyle tenasüp teşkil ediyor.

5. *Dem gelir kim dübüründen çıkarırlar nefesin
Olma leb-teşne-i hun şişe-i haccam gibi*

Ey zalim! Hacamat şişesi gibi kan içmeye o kadar meraklı olma. Gün gelir - hacamat şişesinin havasını aldıkları gibi- senin de arkandan havanı çıkarırlar.

Beytin etrafında döndüğu olay hacamattır. Hacamat, yani kan aldırarak eski tıbbın pek rağbet ettiği tedavi usullerinden biri olduğu gibi günümüzde de oldukça yaygındır. Görmeyenler için nasıl kan aldırıldığını kısaca özetleyelim: Önce vücudun kan aldırılacak olan nahiyesine –özellikle, sırt ve kalça- jilet ve ustura gibi keskin bir aletle küçük bir çizik atılır. Daha sonra içine yanan bir pamuk parçası yahut kibrit konmuş bulunan bir fincan çizilen yerin üzerine kapatılır. Yanan ateş fincandaki oksijeni bitirince hasıl olan basınç farkı dolayısıyla et kaba doğru kabarır, şişer. Bu şişmeyle birlikte küçük sıyrık da genişler ve kan dışarı çıkar. Böylece vucuttaki kirli kan alınmış olur.

Şair kan içmeye meraklı olanları bu hacamat şişesine benzetiyor. Bu tip insanlar aynı zamanda havalı, mütekebbirdirler. Ancak gün gelir şişenin havasını aldıkları gibi onların havasını da alan biri çıkar. Beyitte hava yerine nefesin çıkmasından bahsedildiğine göre şair ecelden bahsediyor olmalı. Ya da şiddetli korku karşısında insanın yellenmesi olayına bir hatırlatma yapıyor olabilir.

Ifadeyi bu şekilde anlayabileceğimiz gibi birinci mısradaki dem kelimesini diğer manaları ile de açıklayabiliriz. Tevriyeli kullanılan kelime aynı zamanda kan anlamındadır. Bu anlamıyla beyti : “Ey kan içici. Senin nefesini de keserler de dübüründen kan gelir !” ilh. Şeklinde tercüme etmek mümkün. Kelime bu anlamıyla hun ve haccam kelimeleriyle bir gurup teşkil ediyor. Dem aynı zamanda nefes demektir. Böylece mısrada iki kere nefes kelimesi geçmiş oluyor.

*6.Nukreden hâli olan pençe-i merdüm Nâbi
Çeşm-i halka görünür danesi yok dam gibi*

Ey Nabi! Elinde para olmayan insanın pençesi halkın gözüne içine tane konmamış bir tuzak gibi gelir.

Beyitte o zamandan bu zamana kadar devam edegelen yaygın bir kuş tutma olayına göndermeler vardır. Bu basit usulun özeti şudur: Kuşun konacağı yere halka şeklinde bir ip ve bunun ortasına da kuşu çekmesi için birkaç tane konur. Taneye gelen kuş ayağına ipin dolanmasıyla yakalanır. Şayet halkanın ortasında tane yoksa kuş bu tuzağa yakalanmayacaktır. Şair insan ilişkilerinden bahsederken bu olaya bir göndermede bulunuyor. İnsanlar parasız birisine karşı mesafeli dururlar, uzattığı eli sıkmakta tereddüt gösterirler. Şekil bakımından halkaya benzeyen el ayası onların gözüne bir tuzak gibi görünür. Ancak içinde tane olmayan bu tuzak kimseyi celbetmez. Böylece halka ve el ayası yuvarlak oluşlarıyla tenasüp teşkil ediyorlar. Ancak halka şekli bu iki kelimeyle sınırlı değildir. Bu tuzağı gören göz de şekil bakımından daireseldir. Diğer taraftan merdüm kelimesi aynı zamanda gözbebeği anlamındadır ve çeşm ile parça bütün ilişkisi içindedir. Göz bebeği ile göz halkası bir araya gelince içinde tane bulunan halka şeklindeki bir tuzak manzarası ortaya çıkıyor. Halk ile halka kelimeleri arasında da eksik cinas söz konusudur.

Diğer taraftan Türkçede dam ev için de kullanılır. Tane ise yiyecektekî mecazdır. Böylece elinde parası olmayanın evi bir nevi tuzaktır. Aynı zamanda vahşi hayvanlara da dam denir. Bu durumda parası olmayan insan pençesinde yiyeceği olmayan bir vahşi hayvan gibi tehlikeli oluyor.

GAZEL

1. Taze hırama gelmiş ol şûh-ı nev-reside
Tâvus-ı cennet olsun ser-tâ-be-pây dide
2. Bî-mevc-i şûriş olmaz âsâyişi cihanın
Derya ta'affün eyler oldukça âremide
3. Her nâ-kabûle etmez zahm-ı sitem teveccüh
Görmez cefâ-yı sûzen kâlâ-yı nâ-deride
4. Nev-müselmân aceb mi takvâ-fürûş olsa
Eyler füzûn perestiş gilmân-ı nev-haride
5. Her seng-dil hevâ-yı kadünle nâziş eyler
Pişânî-i nigîne revnak verir keşide
6. Mahv ol ki zâhir olsun hâsiyet-i vücûdun
Virmez neşât-ı hâtır sahbâ-yı nâ-keşide
7. Peygüle-i kanâat Nâbî güzel mahaldir
Hayfâ ki yokdur anda efrâd-ı âferide

ACIKLAMA

*1. Taze hırama gelmiş ol şüh-ı nev-resîde
Tâvus-ı cennet olsun ser-tâ-be-pây dîde*

O işveli ve yeni yetme dilber yürümeye henüz başlamış; cennet tavusu baştan ayağa göz kesilsin de yürüme nasıl olurmuş görsün.

Divân edebiyatında makbul sevgili tipi yeni yetme olanıdır. Nitekim Nedim, sevgiliye babayani yollu ;

*Sen böyle soğuk yerde niçin yatar uyursun
Billah döğer dur hele dâyen seni görsün
Dahi küçüceksin yalnız yatma üşürsün
Serd oldu hevâ çıkma koyundan kuzucağım*

gibi tavsiyelerde bulunurken bu hususu biraz da mizahi bir şekilde ortaya koymakta. Ancak Nâbi, eldeki beyitte mübalağada daha da ileri gidiyor ve önümüze yürümeyi yeni öğrenmiş bir bebek-sevgili çıkarıyor. *Taze* kelimesi hem sevgilinin tazeliğine hem de onun yürümeye yeni başladığına delalet etmekte. Beyitte sevgili ile tavus arasında biri yürüyüş ikincisi güzellik olmak üzere iki benzerlik mevcuttur. Bebek sevgilinin yalpalayarak yürümesi tavusun yürüyüşünü andırmaktadır. Bu çocuk sevgili aynı zamanda da şuh. Kırıla döküle yapılan şuh bir yürüyüş şekilce yine bebek yürüyüşüne benzer. Şöyle veya böyle sevgili çirkin yürüyorsa tavus bu yürüyüşün nesine özensin? Sevgiliyi çirkin yürüme isnadından kurtaran şey onunla ilgili umumi telakkidir. Klasik şiirde bütün güzellikleri kendisinde toplayan sevgili yürüyüşüyle de güzeldir. O bir serv-i revandır, küçük ve seri adımlarıyla sanki yürümekte, su gibi akmaktadır. Durum böyle olunca şair sevgiliye yürümeyle ilgili iki farklı özelliği aynı anda atfetmekte: Kötü yürüyüş, iyi yürüyüş. Tavusta hoş gitmeyen yalpalama küçük bir çocukta gözü okşar. Netice olarak Nabi tüyelerinin güzelliğine karşı yürüyüşü çirkin olan tavusa, sevgilinin yürüyüşünü seyretmesini ve onu kendisine örnek almasını tavsiye ediyor. «Baştan aşağı göz olmak», dikkat kesilmek demektir; fakat bu ifadeyle aynı zamanda tavusun tüyleri de imâ edilmektedir. Bilindiği gibi bu kuşun tüyleri üzerinde göze benzeyen şekiller vardır. Bu husus, hüsn-i talil ile tavusun, dikkat ve haset ile baştan aşağı göz kesilmesi şeklinde yorumlanmakta.

*2. Bî-mevc-i şûriş olmaz âsâyişi cihanın
Derya ta'affün eyler oldukça âremide*

Kargaşa dalgaları olmadan dünyâ düzene girmez; nitekim deniz durgun kalırsa kokuşur.

Dünyâ denize, sonu gelmeyen hâdiseler ise dalgalara benzetilmiş. Aslanan sükündür. Peki o halde bu dalgalar, bu karmaşa lüzumsuz mu? Hayır, şair bu karmaşayı sükûna ermenin ve tazelenmenin bir zarureti olarak görüyor. Uzun süre durgun kalan deniz kenarlarda biriken çer çöpten dolayı kokmaya başlar. Bir fırtına kopmalı ki dalgalar denizi temizlesin, kokmayı önlesin. Benzer şekilde dünyada da bu hay u huy tabii ve gereklidir. Hayatın devamı hareket ve mücadele esasına dayanır. *Şûr*, kargaşa manâsı yanında “tuzlu” demektir ki bu manâsı ile denizle tenasüp teşkil etmekte. Bu anlamlar yanında beyti ilk beyitle birlikte düşünmek de mümkün. Klasik edebiyatımızda sevgilinin “hırama gelmesi” büyük bir hadisedir. Onun boyu posu ve yürüyüşü kendi etrafında âşıklardan meydana gelen büyük bir kalabalık vücuda getirir. Öyle ki ölümler bile bu güzelliği görmek için dirilip ayağa kalkarlar. Hasıl olan ve kıyametten haber veren manzara tam bir dalgalı deniz manzarasıdır. Böylece sevgili sebep olduğu sinerjiyle ekolojik dengeye hizmet etmekte..

*3. Her nâ-kabûle etmez zahm-ı sitem teveccüh
Görmez cefâ-yı süzen kâlâ-yı nâ-deride*

Sitem yarası öyle her kabiliyetsize iltifat etmez; nitekim yırtılmamış kumaş da iğne cefâsı çekmez.

Defaatle geçtiği üzere sevgilinin sitemi ve cefası âşık için iltifatın ta kendisidir. Zira sitem şeklinde bile olsa sevgilinin ilgisine mazhar olmak âşık için kafi saadettir. Asıl talihsizlik, siteme bile layık görülmemek, bütünüyle unutulmaktır. Bu mantığa göre sevgili âşıkları arasında kimlere sitem ediyor? Sadece değer verdiklerine! O halde sitem bir kabul edilmiş, ilgisizlik ise hiçbir şekilde kaale alınmayıştır. Peki sitem neye benzer? Oka, süngüye yahut hançere. Bütün bunlar bir nevi iğne gibidirler. Kumaş önce yırtılmalı ki iğne onu diksin, âşık da aşkla sinisini paralamalı ki sevgili onun sevgideki ciddiyetini anlasın ve sitemini esirgemesin. İğne sevgilinin aşığa karşı tutumunu ifade eder oldukça manidar ve isabetli bir seçimdir. Zira iğne kumaşı hem yaralamakta hem de dikmektedir; sitem de aynı şekilde bir yandan aşığın gönlünde yara açmakta diğer taraftan ilgisiyle derde derman olmakta. Mevlananın benzetmesiyle aşk hem zehir hem de panzehir. Beyitte iğne ve onunla ilgili kelimeler arasında tenasüp olduğu gibi, iğne/kumaş ve nâkâbul/sitem kelime grupları arasında nsurların mütekabiliyeti açısından leff ü neşr sanatı mevcuttur.

*4. Nev-müselmân aceb mi takvâ-fürûş olsa
Eyler füzûn perestiş gilmân-ı nev-haride*

Yeni müslüman takva satsa şaşılır mı? Nitekim yeni satın alınmış köle de kendini beğendirmek için pek çok hüner sergiler.

Yeni müslüman olan yahut sonradan dine sarılanlar, bu konuda herkesten fazla gayretkeş kesilir, çok önceden beri bu işin içinde olanları beğenmez görünürler. İşte Nâbî, bu psikolojik hâli yeni satın alınmış kölenin sahibinin gözüne girmek için gösterdiği dalkavukluğa benzetiyor. Yeni köle efendiye

yapmacık ve abartılı bir saygı gösterir. Şair «takvâ-fürûş» tabiriyle yeni müslümanın-veya yeni dindarın- gayretinin de bu kabilden, yapmacık bir gayret olduğunu ifâde ediyor. Beyitte bir takım kelime oyunları ve tevriyeler de sözkonusu. Meselâ «perestiş» tapınma manâsına da gelir ki, diğer dinî tabirlerle tenasüp teşkil eder. Keza, aslında cennet oğlanı demek olan «gilmân», kullanılıştaki köle ve bazen erkek sevgiliyi ifâde eder. «Haride» ise ikinci manasıyla «kız-oğlan kız»demektir ve gılmanın ikinci manâsıyla irtibatlıdır. Biri *satma*, biri *satın alma* demek olan «fürûş» ve «haride» kelimelerinin de bir arada kullanıldığına dikkat çekelim.

*5. Her seng-dil hevâ-yı kadünle nâziş eyler
Pişânî-i nigine revnak verir keşide*

*Her taş gönüllü, boyuyla övünür ve nazlanır; elhak keşide de mührün
alnına bir güzellik verir.*

Sevgili âşığa acımadığı için «seng-dil» yani taş gönüllüdür. Onun nâz sebeplerinden biri de uzun boyudur. Diğer taraftan eskiden mühür de taştan yapılır ve süs olmak üzere keşide (bazı harflerin kuyruklarının uzatılması yahut kenar çizgisi) çekilirdi. Sevgilinin kalbini -taş olması bakımından- mühre benzeten şâir, keza övünüp durduğu uzun boyunu da bu mührü süsleyen bir keşide telakki ediyor. Nitekim eskiler uzun boylulara «keşide-kâmet» derlerdi. Kalbin mühre benzetilişinde, klasik şiirde sevgilinin kâfir telakki edilmesinin de rolü olmalı. Nitekim Bakara Süresinde kafirler için «Allah onların kalplerini mühürlemiştir» (1/2) buyurulmuştur. «Pişânî» lafzından sevgili yüzünün de mühüre benzemesi akla gelir.

*6. Mahv ol ki zâhir olsun hâsiyet-i vücûdun
Virmez neşât-ı hâtır sahbâ-yı nâ-keşide*

Mahv ol, kendi varlığından geç; ta ki gizli özelliklerin ortaya çıksın. Nitekim içilmeyen kadeh(şarap) insana gönül hoşluğu vermez Şarapta insana haz veren çeşitli hassalar bulunmakla beraber, bunların görünür hale gelmesi onun içilmesine bağlı. İçilmekle zahiren yok olan içki, özellikleriyle, yani insana verdiği sarhoşluk ve yaşattığı coşkunlukla, kısacası hal suretinde yeniden var olur. Şair insanı bedence şarap dolu bir kadehe benzetmiş. Şarap gibi insan da ten cihetiyle yok olmalı ki varlığında gizli olan hakikatler ortaya çıksın. Mahv olmak, kendini ifna etmek tasavvufun üzerinde ısrar ettiği hususlardandır. Tasavvufta ilk merhale, «nefy» yani kendi varlığı dâhil bütün varlığı inkârdır, bunu daha sonra «isbat» takip eder. Aynı hâdise, kısaca «lâ» ve «illâ» tabirleri ile de ifâde edilir. Olgunlaşmanın önündeki en büyük engel insanın bizzat kendi maddi varlığıdır. Cismani varlığın zayıflaması ve ruhi kabiliyetlerin inkişâfı da muhtelif çilelerle gerçekleşir. Vü cûd kelimesi, hem varlık hem de beden manâları taşır ki, burada her iki manası da lüzumlu olacak şekilde kullanılmıştır.

*6. Peygüle-i kanâat Nâbî güzel mahaldir
Hayfâ ki yokdur anda efrâd-ı âferide*

*Nâbî, kanâat köşesi ne güzel bir yer!
Amma ne yazık ki, orada bir Allahın kulu yok!*

Bulunduğu hâle razı olma, en büyük zenginliktir. Nitekim bir hadis-i şerifte, «Kanâat, tükenmez bir hazinedir» denmektedir. Ancak insanların hiç biri, hâline kanâat etmediği için bu güzel makam boş kalmıştır. Muhtemelen verdiğimiz hadisi hatırlayan şâir, kendisi dâhil, kanâat gösteremedikleri için insanlara acırken kendisini kanaat Kafi'nın ankası olarak niteleyen Fuzuli'yi unutmuşa benziyor:

*Cife-i dünya değil herkes gibi matlubumuz
Bir bölük Ankalarız Kaf-ı kanaat bekleriz (Fuzuli)*

KLASİK TÜRK ŞİİRİNDE NÂBÎ EKOLÜ

Hasan AKÇAY

Klasik Türk edebiyatının altı yüz yıllık süresi içinde yüzlerce şair yetişmiştir. Bu yüzlerce şairden günümüze kalan isimler ise çok azdır. Yaşadığı dönemde büyük bir şöhret kazanarak, ismini edebiyat tarihine silinmemek üzere yazdırmasını bilenler bu gün de tanınmakta, bilinmekte ve severek okunmaktadırlar. Kendine özgü tarzı, üslubu ile gönül tezgahında şiirini dokuyanlar; yine kendine has desenlerle renklerle eserlerini her daim canlı ve taze kılanlar klasik Türk şiirinin zirveleri olmuştur. Diğer şairler ise, şiiriyle yeni bir tarz oluşturan şairleri taklit ettikleri, kendi seslerini bulamadıkları için ikinci veya üçüncü dereceden şairler olarak anılmışlardır.

Şairin yaşadığı toplum içindeki olaylardan etkilenmemesi düşünülemez. Bu etkileniş ya belirgin veya gizli bir şekilde mutlaka kendini gösterir. Bireyselliğin ön planda olduğu şiirlerde bile bu etkileniş olumlu veya olumsuz şekilde kendini ele verir. Özellikle klasik Türk şiirinin kapalı, kendi dünyası içinde kalmış, toplumdan ve toplumsal olaylardan uzak olduğu söylenir. Bu anlayışın gerçekte bir ilgisinin olmadığını, bu edebiyat geleneğine daha yakından bakanlar ve yeteri derecede vakıf olanlar göreceklerdir.

Toplumun, bugün olduğu gibi dün de en duyarlı insanları şairler olmuştur. Bir şair yüreğinin, etrafında olup bitenlerden etkilenmemesi, çağının tanığı, döneminin bir aynası olmaması düşünülebilir mi? Elbette düşünülemez. Her şairin şiirinde, genel bir ifadeyle eserinde, yaşadığı coğrafyanın içinde yetiştiği toplumun izleri vardır. Bu bir kader gibidir, sanatçı istese de bu kaderden kaçamaz. Sanatçı, özellikle de şair; cemiyete hakim olan hissi, fikri, idari, hatta ekonomik durumu, tavırları, tutumları dolaylı veya direkt olarak ortaya koyduğu eserinde aksettirir. Bâkî'nin şiirindeki ihtişam, parlaklık yüksek edâ; Fuzûlî'nin yanık, çaresiz, aşk feryatları; Galîb'in ateşler içinde bir kaknüs oluşu; Nedîm'in bir devrin içinde gününü gün eden şuh edası ve sayılabilecek birçok örnek çevre ve genel hayat şartlarının farklı oluşunun bir ifadesidir.

Nâbî'nin yaşadığı dönem itibariyle, şiirlerini farklı bir tarzda söylemesi gerekiyordu. Bu tarz hem kendi mizacına uygun düşen, hem de kendisine gelinceye kadar bakir kalmış, bu alanda eser verilmemiş olan hakimane tarzıdır. Nâbî'nin tam anlamıyla inançlarına bağlı bir müslüman olarak yaşaması da, tefekkür kaynaklı şiir söylemesinde etkili olmuştur. O'nun, Hac farızasını yerine getirmek için çıktığı yolculukta, Medine-i Münevvere'ye yaklaştıkları bir sırada meydana geldiği söylenen olay, O'nun halkın gönlündeki yerini daha da yüceltmıştır. Olay kısaca şöyledir: Medine-i Münevvere'ye yaklaştıklarında vakit gecedir, Nâbî'nin gözlerine peygamber aşkının verdiği sevinçten dolayı uyku girmemiştir. O yüreğini dalga dalga kabartan heyecanla yola devam etmek için sabahı beklerken, devlet ricalinden biri uyumaktadır ve de ayaklarını Kibleye doğru uzatmıştır. Şair bu durumdan büyük bir üzüntü duyarak, o anda irticalen;

*Sakin terk-i edebten kûy-i mahbûb-i Hudâ'dır bu
Nazargâh-i İlâhîdir Makam-ı Mustafa'dır bu*

matlı gazel tarzındaki na'tı söyler. Sabah ezanından önce müezzinlerin bu şiiri terennüm ettikleri duyulur. O anda irticalen söylenen şiirin, biraz sonra bütün minarelerden duyulması başta Nâbî olmak üzere, durumdan haberdar olan herkesi şaşırtır. Hz. Peygamber'in müezzinlerin rüyasına girerek bu na't-ı şerifi okumalarını tavsiye ettiğini öğrenirler. Böylece halk arasında yaşayan bu rivayet, Nâbî'nin bazı çevrelerce bir "ermiş" gibi görülmesine sebep olur. Bu anlatılan hikayenin gerçek olup olmadığı bir yana, gerçek olan Nâbî'nin peygamber aşkıyla yanan, onun izinde yürümeye çalışan samimi bir mü'min olduğudur.

Şiiri kalıcı kılan, okuyucu üzerinde etki bırakan farklı söyleme tarzıdır. Nâbî kendisine gelinceye kadar söylenmiş olan şiir anlayışından farklı olarak, fikir ve tefekkür kaynaklı şiir söyleme tarzını seçmiştir. Bu şiir, duygu yoğunluğundan ziyade düşündürücü, öğüt veren bir şiir tarzıdır. Nâbî'den önce Fars edebiyatında bu alanda ünlü şairler yetişmiş olsa da, Türk edebiyatında bu tarz şiir söyleyen ilk şair Nâbî olmuştur. Bundan dolayıdır ki, Nâbî bu ekolün kurucusu ve Türk edebiyatındaki temsilcisi olarak kabul edilmiştir.

Nâbî için makbul olan şiir hikmetten kaynaklanan şiirdir. Hikmet, yüksek bilgi, gizli sebep anlamlarına gelir. Aynı zamanda ahlâki söz, nasihat verici söz anlamları da vardır. Gazali'ye göre hikmet, bilgilerin, varlıkların en güzelini bilmektir; buna göre varlıkların en güzeli Allah, bilgilerin en güzeli de Allah'ı bilmektir. Aynı şekilde, Allah'ın, insanları Hak yoluna çağırırken Hz. Peygamber'e emir ve tavsiye buyurduğu bir davranış biçimidir. Allah, Hz. Peygamber'e; "Ya Muhammet! Sen Rabbinin yoluna, hikmetle ve güzel öğütlerle çağır" buyurmuştur. Bu tavsiye ile birlikte, yine Hz. Peygamber'in, "Şiirin öylesi vardır ki, hikmetin ta kendisidir..." hadisine dayanarak, Nâbî, "hikmetlerin sırrını beyan etmek olmasaydı, şiire bu kadar yönelmezdim" der.

Nâbî fikir ve tefekkür şairidir. Toplumdaki olayların, kainattaki varlıkların hakikatlerini anlamak ve anlatmak, insanları doğru ve güzele yönlendirmek onun şiirinin temeli olmuştur. Şiirinin öznesinde insan vardır. İnsan asıl gâyesinden uzaklaşınca, toplum ahlakının, toplum düzeninin, bölüşmenin her türlü erdemin ortadan kalkacağına inanır. Bunun için de, çağının huzursuz ve kararsızlıklarını, hükümet yönetiminden başlayarak, çeşitli meslek erbabı arasında yaygınlaşan zulüm, hile, yalan, rüşvet, mala-mülke aşırı rağbet, riyakarlık, her işte menfaate bağlılık gibi kötü huyların toplumu kemirmesi karşısında söylenilecek olanın, insanları kendine getirecek sözün etkisinin de derin olması gerekir. Söz öylesine etkili olmalı ki, dilden dile dolaşırken, gönüllerden geçerek, düşüncede kalsın, bütün benliği ile insanı sarsın ve sarssın... Nâbî bu anlamda, kainatta olup bitenlere bir mütefekkir gözüyle bakarken, toplum içindeki değişimleri de bir sosyolog ve psikolog bakışıyla takip etmiştir. Nâbî bir tefekkür, fikir şairi olduğu kadar, aynı zamanda toplumcu bir şairdir de.

Düşünceyi esas alan bu şiir tarzı, uygulandırmaktan ziyade, insanı düşünce ve fiiliyatı ile birlikte kendi içinde hesaba çeken, tefekküre sevk eden bir anlayışa sahiptir. Şiir, gerçek mânâsıyla da lafzı az, mânâsı çok olan sözdür. Az sözle çok mânâ ifade etmek aynı zamanda şairin de kudretini gösterir. Birçok şiirde mânâyı kuvvetlendirmek ve fikirlerine bir dayanak teşkil etmek için,

şairler şiirleri içinde atasözlerini kullanma yoluna gitmişlerdir. Aynı zamanda bu bir sanattır da. Nâbî, sözün, yani şiirin içinde atalar sözü kullanmaya bir diyeceğimiz yoktur, fakat öyle bir söz söylemelisin ki, senden sonra o söz atalar sözü gibi kalmış olsun mealindeki;

*Sözde darbü'l- mesel irâdına söz yok amma
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel*

beytiyle bu vadiye ne kadar güçlü olduğunu da göstermektedir.

Hakimâne söyleyişte haklı olarak kendisiyle bir anlamda da övünmektedir. Benim söylediğim sözler atasözü gibidir, mânâsı da bu söyleyişten sezilmektedir. Nâbî 'nin kendine has bu tarz, kasidelerinde de kendini göstermektedir. Klasik Türk şiir geleneğinde genel olarak kasidelerin nesib bölümleri mevsim tasvirleri veya sevgili için söylenmiş bir anlamda gazel tarzındaki bölümlerdir. Nâbî bu geleneğin de dışında kalarak, kasidelerin nesib bölümlerinde de bu hikemi söyleyiş tarzını sürdürmüştür. Genel olarak kasidelerin asil maksada geçmeden önceki bölümlerinde, kâinata, insana, gizli-sırlı olup biten her şeye derin bir bakış, görünenin ötesinde var olanları anlamaya, anlamlandırmaya çalışan düşünce ağırlıklı beyitler vardır. Her ne kadar "Hayriyye"de düşündürün ve öğüt veren beyitler eserin temelini oluştursa da, aynı tarzı kaside ve gazellerinde de görmek mümkündür. Özellikle "görmüşüz" redifli gazeli bu anlamda söylenmiş en güzel şiirlerinden biridir.

Nâbî klasik Türk şiirinde oluşturduğu bu ekol ile birlikte kendisinden sonra gelen birçok şairi; başta Seyyid Vehbi, Münif, Koca Ragıp Paşa, Sümbül-zade Vehbi, Râşid, Râmi Mehmed Paşa olmak üzere, etkilemiş ve şairin klasik Tür şiirine getirdiği bu yeni anlayış "**Nâbî Okulu**" diye adlandırılmıştır. Halk arasında da, etkili, anlamlı söz söyleyenlere "Nâbî gibi söylüyor" denilmesi, Nâbî 'nin sâdece ilim ve edebiyat erbabı arasında değil, halk tarafından da tanınıp sevildiğinin bir delilidir.

Nâbî 'nin herbiri darb-ı mesel özelliği taşıyan birçok beyti arasından, farklı konular arz eden beyitlerinden seçtiğimiz birkaçını burada zikretmek istiyoruz.

*Bu âlem bir kitâb-ı hikmet endûz-ı hakâyıkdur
Me'âlin her kim istihrâc ederse âferîn bâdâ*

Diyor ki Nâbî ; "Bu âlem, hakikatlerin hikmetini toplamış bir kitaptır. Onun muamma gibi gizlenmiş mânâsını, kim bulup çıkarırsa ona aferinler olsun."

Kısaca açıklamak gerekirse; şair bu kâinat bir kitap hükmündedir diyor. Her satırında, her sayfasında derin mânâlar gizleyen bir kitap. Görünen eşyanın, nesnelere arkasında görünmeyen, daha doğrusu kendini göstermeyen, bir bakışta ele vermeyen derin mânâlar vardır. Burada, şiirde bir sanat olan muammaya da dikkat çekiyor. Bu sanat içinde bir isim veya bir kelime gizlenir, onu ancak erbabı olan kişi anlayabilir. Burada Nâbî 'nin mahlasının gizli olduğu o ünlü beyti de zikretmek gerekir. "**Bende yok sabr u sükûn sende vefâdan zerre / İki yoktan ne çıkar fikir edelim bir kerre**" diyor. Buradaki iki yok, Farsçada olumsuzluk bildiren **nâ** ve **bî** edatlarıdır. Bu görünmeyen kelimelerin birleşmesiyle de **Nâbî** kelimesi ortaya çıkmış olur. Bu âlemin kitabı da aynı şekilde gizli bilgilerle, isimlerle doludur, onları ancak tam bir okuyucu olan,

yani erbabı olan kimse çözebilir, anlayabilir. Bu sırları keşfetmek, çözmek o kadar kolay olmasa gerek. Günümüzde sır veya gizem denilenleri bulup çıkarana, ifşa edenleri de takdir etmek gerektiğini belirtiyor. Çünkü böyle derin mânâları bulup anlayanlar, izah edenler ancak sathi bir nazarla değil derin bir tefekkürle etrafına bakmasını bilenlerdir. Özetleyecek olursak, nakşı görüp de takılıp kalmayan bir nazar, nakıştan nakkaşa gidebilen, o yolu keşfeden bir nazardır aferini hak eden.

*Adldür asl-i nizâm-i âlem
Adlsüz saltanat olmaz muhkem*

“Dünya düzeninin temeli adalettir; adaletsiz saltanat, hükümet sağlam olmaz.”

Bir milletin küfürle idare edilmesi mümkündür fakat, zulümle asla idare edilemeyeceği gün gibi gerçek olarak ifade edilmiştir. Dünyayı, milletleri idare edenlerde aranılan, olması gereken en önemli vasıftır. Adaletin bozulduğu bir devlet, bir millettten söz etmek asla mümkün olmaz. Adalet gök kubbeyi ayakta tutan direk gibidir. O yıkılınca her şey yıkılır. Nâbî de, yaşadığı dönemde bütün bu olumsuzluklara şahit olmuştur ki, unutilan bu önemli unsuru tekrar tekrar hatırlatma gereği duymuştur.

Geçmişte yaşananlar ve bunlara karşı duyulan üzüntüler bu gün içinde geçerlidir. Dünya var olduğundan beri zıtlar devam edegelmiştir. Kazan iyiler, doğrular, dürüstler, hakşinaslar, adil olanlar olmuştur. Kaybedenler de bütün bunların ve benzerlerinin zıddını yaşayan, yaşatanlar. Bu anlamda söylenmiş olan beyitlerin çok fazla ayrıntısına girmeden, beyti ve kısaca anlamını vererek geçmek okuyanları beyitler üzerinde düşünmeye davet etmek istiyoruz.

*Etsün vücûd nushasın evvel mütâla'a
Esrar-ı hikmet'e taleb-i uttila'eden*

“Hikmet sırları için bilgi isteyen kimse, önce kendi varlığının sırlarını okusun.”

*Bir pül gibidir bu köhne menzil
Cisr üzre yapar mı hâne âkil*

“Bu eski konak yeri bir köprü gibidir. Akıllı bir kimse hiç köprü üzerinde ev yapar mı?”

*Çok görmüşüz zevâlini gaddâr olanların
Hengâm-ı fursatında dil-âzâr olanların*

“Gaddar olanların ve ellerine fırsat düştüğünde gönül incitenlerin yok olduğunu çok görmüşüzdür.”

*Devleti eylediler böyle perîşan cühelâ
Nice teklîf olunur gürg'e mürâ'ât-ı ganem*

“Câhiller, devleti böyle perişan eylediler, dağıttılar, ağlanacak hale getirdiler. Kurda, koyunları koruması nasıl teklif edilebilir?”

*Vermezdi kimse kimseye nân minnet olmasa
Bir maslahat görülmez idi rüşvet olmasa*

“Eğer karşısındakini minnet altına sokmak düşüncesi olmasa, kimse kimseye ekme bile vermezdi. Rüşvet olmasa, hiçbir iş görülmezdi.”

*Gülistân-ı dehre geldik renk yok bû kalmamış
Sâye-endâz-ı kerem bir nahl-i dil-cû kalmamış*

“ Dünyanın öyle bir gül bahçesine geldik ki, renk yok, koku kalmamış. İnsana kerem gölgesi salan tek bir gönül çekici fidan (güzel) kalmamış.”

*Olmuş o kadar halk-ı cihân mekirde üstâd
Kim sâbika-i şöhret-i şeytan unutulmuş*

“İnsanlar hîle ve düzenbazlıkta o kadar usta olmuşlar ki, şeytanın bu konudaki şöhreti unutulmuş gitmiş.”

Nâbî ‘nin fikir ve tefekkür dünyasından sunmaya çalıştıklarımız damlanın da damlası hükmündedir. O’nun hayatın içinden olan, her konuyla ilgili söylenmiş olan beyitlerine insanlığın dün olduğu gibi bugün de muhtaç olduğu kanaatindeyiz. Okuyup ve düşünmek gerektiğine inanıyoruz. Huzurlu, mutlu, bilinçli yaşamak için buna ihtiyacımız var çünkü...

ÇÖZÜLME DEVRİ ZİHNİYETİ VE ŞAİR NÂBİ’NİN ŞİİRİNDE İNSAN

M.Atilla MARAŞ

Mütefekkirler veya mütefekkir şairler, ideal olarak düşündükleri toplumu kuran fertlerin özelliklerini anlatırken, öğüt veya nasihat yoluyla hep kendi özoğullarını muhatap almışlardır veya mücerret bir *oğul*’un şahsında bir nesli idealize etmişlerdir. İmam-ı Gazalî’nin (Ya eyyühel veled) “Ey oğul” hitabıyla başlayan oğluna nasihatları, Şair Nâbi’nin oğlu Ebulhayr Mehmet Çelebi’ye hitaben mesnevi tarzında yazdığı Hayriyye’si, M. Akif’in “*Asımın Nesli*” dediği ve özlemine çektiği ideal bir nesil, N. Fazıl’ın “*Altın Nesil*”i ve son olarak, günümüzün yaşayan büyük şairi Sezâî Karakoç’un “*Diriliş Nesli*” dediği bir ideal nesil ve bu neslin özlemi, kaygısı ve düşü...

Geçmişten günümüze önceleri fert plânında, günümüze gelindikçe fertten topluma doğru bir “*İdeal insan*” kurma özlemi; düşünen ve ızdırap duyan her şairi, her düşünce adamını hep meşgul edegelmiştir. Neden? Bunun nedeni gayet açıktır. Sağlıklı yaşayan bir toplumun yaşayış dengesi bozulduğu zaman, merkezden kutuplara doğru bir dağılım, bir çözülme yaşanmaya başlar. Bu noktada düşünen insanlar, toplumu derleyip toparlamak için idealize ettikleri insan tipini ve bu idealize edilmiş insanlardan oluşan bir neslin yetişmesi için gereken işlerin yapılmasını tavsiye ederler. Ancak her dönem, kendi iktisadi, siyasi, kültürel yapısıyla bir bütün olduğundan kendi döneminin insan yapısını da beraberinde ortaya çıkarır.

Şimdi Şair Nâbi’nin yaşadığı dönem olan 17. yy’a bakalım. Bu Osmanlı – İslâm toplumunun iktisadi ve sosyal yönden çözülme veya duraklama dönemidir. Şair Nâbi’yi ortaya çıkaran bu dönemin, ahlâk ve zihniyet dünyasına bakmak istediğimizde bize yine bu dönemin sanat ürünleri bir takım ipuçları vermektedir. Gördüğümüz kadarıyla da o dönemin iktisadi ve sosyal olaylarını araştıran tarihçiler, Şair Nâbi’nin *Divan*’ına, *Hayrabad*’ına ve **Hayriyye**’sine başvurmuşlardır.

17. yy. Osmanlı iktisadi çözülmesinin ahlâk ve zihniyet dünyasını araştıran Prof.Dr. Sabri F. Ülgener, Şair Nâbi’nin şiirlerinden önemli ölçüde yararlanmışır. Nâbi bu şiirlerinde bir ideal insan tipi çizmekle kalmıyor, Hayriyye’de oğluna, öğütler verirken, kendi döneminin iktisadi ve sosyal yapısına ayna tutarak o dönemi beyit beyit görüntülüyor. Böylece, araştırmacılara o dönemin aydınlığa kavuşması için ışık tutmuş oluyor.

“*Gerçek Sanatkâr, çağından sorumludur*” ve *sanatkâr çağının tanığıdır* hükmü, Nâbi için de geçerlidir. Şair Yusuf Nâbi, bu yönüyle de gerçek ve büyük sanatkârdır. Yaşadığı dönemin bir şahidi olan Nâbi, çağının toplumsal ve sosyal olaylarını, kendi alt şuurunda şekillendirdikten sonra şiirlerine de yansıtmıştır. “*Edebiyât*, bir bakıma sosyo kültürel kişiliğimizin söz ve yazı halinde dışa vurması, sosyal varlığımızı olduğu gibi aksettiren ifade ve

sembollerin toplamıdır”⁽¹⁾ Nâbi'nin yaşadığı dönemin sosyo-politik, sosyo-kültürel özelliklerini, Nâbi'nin şiirlerinden yola çıkarak yakalayabiliriz. 17. yy. ortalarından 18. yy.ın başına kadar olan dönem; yükselmenin bittiği, fütühatların durduğu, her konuda bir durgunluğın başladığı ve sürüp gittiği bir dönemdir.

Sipâh-ı memlekette iftikârı sabit iken ⁽²⁾
Mülük-i âlem-i sûret geda değil de nedir

Nâbi'nin bu beytini dönemin giderek hızlanan siyasi ve iktisadi çözülmesine bir gösterge olarak verebiliriz.

Bu dönemin ahlâki yapısı kısaca şöyle özetlenebilir: İçe dönük, dış dünyaya büyük ölçüde kapalı, yer yer dinî – mistik duygularla örülü bir ifade toplamı. Dünyanın (fâni) geçiciliği, âhiretin devamlılığı... Sürekli bu düşüncenin baskın etkisiyle mistik temayüllerin artması... Bu ahlâk yapısına ilaveten genel *şarklı karakter*. Şark insanını, batı insanından ayıran en önemli özellik, geleneklere sıkı sıkıya bağlanış, *itaat* ve *teslimiyettir*. Bunu 17 yy. dönemi için ele alırsak, daha da genişletebiliriz. Bu dönemdeki şarklı insanın bariz özelliği *Tevekkül'* dür. Bunun daha da ötesi dünyayı hiçleme, *kafa konforu* ve *eleştiriden* (Tenkid) yoksunluktur. İşte klâsik şarklı bu insan tipini Nâbi, bir rübaisinde çok güzel dile getirmektedir.

Nâbi sitem-i dehre tehammül hoştur
Esbâb-ı tehammüle tecemmül hoştur
Meydan-ı elemde ızdırab etmekten
Dükkân-ı kanaatte tevekkül hoştur. ⁽³⁾

Kanaatkârlık ve tevekkül; dünyanın türlü eza ve cefasına sabırla katlanıp dayanmak ve isyan etmemektir.

Her çağın dünya görüşü ile beraber ideal insan ölçüsü de değişir. Nâbi'nin yaşadığı dönemin ideal insanı “*İnsan-ı kâmil*” dir. Kâmil insan, eli açık ve yüreği pek insan demektir. Bu tanımlama “*bahadır*” tipine daha uygundur. “Hamaset” devri edebiyatından din-i - tasavvufi kaynaklara geçtikçe insân-ı kâmil'in çehresinde bahadırılık ve yiğitlik çizgileri azar azar silinerek yerine, mütevekkil, münzevi bir insanın dış âleme küskün, soluk ve silik çerçevesi geçmektedir. ⁽⁴⁾

Kâmil insan artık edebiyat kaynaklarında sık sık karşımıza çıkan çâlak, tuttuğunu koparan insan değil, sadece kendi huzur ve sükûnunun içine gömülmüş bir zâhid yahut dünya, ahiret umurunda olmayan bir ⁽⁵⁾ Rind'den ibarettir.

Rind; Geleceği düşünmeyen, bu günü gün etmeye çalışan, geçmişini aramayan, zahid ve sofi bir kimsedir. Kimseye zararı dokunmayan bu ortaçağ şark insanının ruhunda, hudutsuz kaza ve kader inancı, ferdin **irade** ve **arzusuna** hacet bırakmadan en mükemmel bir kuvvet olan **Allâh'a** bağlanış... Bu inanç ve yaşayışta olan **Rindler'**de **say** ve **cehd** en düşük seviyede tutulmuştur. Öyle ki bu insanın üzerindeki bütün bir dış dekor şudur: Bir elinde keşkül diğer

elinde demir asa, ayağında çarık, sırtında bir hırka ve ağzında bir lokma... Bütün dekor ve dünyaya bağlanış bu kadardır. Gerisi tevekkül yoluyla, işleri külfete girmeden Allah'a havale etmektir.

Nâbi'nin yaşadığı dönemde ideal insan yahut insan-ı kâmil anlayışı şudur: "Madde dünyası ile devamlı temasların doğuracağı her türlü ihtiras taşkınlığından, hatta gelecek kaygısından uzak, iç âlemine çekilmiş, telâşsız ve rızkından emin bir insan"⁽⁶⁾

Aşırı **zühdi** eğilimlerde olanlar, dünyadan tam anlamıyla el-etek çekmeye kadar giderler. Nâbi insanda şu gayeyi gözetir: Ne **itikâf**'a çekilir gibi dünyadan çekilme ve ne de maddi ihtirasların peşinden koşarak bir yaşama biçimi. Üçüncü bir hayat tarzı ki o da bu iki anlayış arasında mutavassıt olmaktır. Yani Nâbi'nin tabiriyle "**Evsattün-nas**" (orta yolda olma ve yaşama şekli..) "İtidâl ve kanaat sahibi olmak", "yükte hafif olmak", "sineyi kârlı işlerden korumak", "servet ve gelirle fazla meşgul olmamak"... İşte ancak kişi bu tutumlarıyla huzur ve sükûn bulur diyor. Acaba Nâbi bu tip bir insanı ve bu insanın vasat yaşayışını neden öngörmektedir? Çünkü "sayısız düşman, hadsiz hesapsız borç, bitip tükenmeyen işgücü, sürü ile evlât ve ayâl. Gailleli ve külfetli bir hayat. İşte bu hayat yıkılmalıdır."⁽⁷⁾ Hedef budur Nâbi için. Nâbi'nin "**evsattün-nas**" dediği insan tipi buraya kadar gördüğümüz kadarıyla kendinden önceki dönemlerde rol almış *alp-gazi-eren* tiplerinden oldukça farklıdır. Bilindiği gibi alp tipi, Türklerin Müslümanlığı kabulünden sonra *Gazi* tipine dönüşür. *Gazi insan tipi*, dışa dönük, atak, aktivitesi olan, fonksiyoner bir tiptir. Tabir caizse savaşçı bir insan tipidir. *Gazi*, Fütühatlara katılmış ve sonunda hem gâlip hem de sağ olarak çıkmıştır. *Veli tipi* ise mistik yönelişleri olan insan demektir. Burada aksiyondan çok duygu ön plândadır. Duygunun en kesif, en yoğunlaşmış hali ise *Vecd*'dir. Bunlar Yunus ve Mevlâna gibi tipler olup içlerinde bir "*Öte özlemi*" çekerler, muzdariptirler, bu dünyadan çok öteye yönelmişlerdir. Ölümü, öteye geçiş için bir köprü olarak gördüklerinden "*düğün gecesi*" gibi karşılırlar. Allah aşkı, tüm diğer aşk ve özlemleri bastırmıştır. Sevgiliye kavuşmak için mallarının, mülklerinin adeta talan olmasını isterler. *Veli* tipi insan, kavgacı değildir. Savaşçı olmayıp sürekli bir barıştan yanadır. Öyleki biri kendilerine bir tokat attığında öteki yanaklarını da ikinci tokada hazır halde tutarlar, tepkisizdirler. Bu tiplerin daha uç noktasındakiler adeta *Gassal* elindeki *mevit* gibidirler. Hayata karşı pasifize olmuşlardır. Nâbi'nin "**evsattün-nâsı**", ne *alp* ve *gazi* tipi gibi aktif ne de *veli* tipi gibi cezbeli ve muzdariptir. O kendi içine kapalı, sâkin ve rahattır"⁽⁸⁾ Nâbi'nin çizdiği kültürlü, pasif ve aynı zamanda konfor meraklısı insan tipi o dönemin şartlarının ortaya çıkardığı bir tiptir. Kendi döneminden sonra da, benzer dönemlerde de aynı şartların zuhurundan günümüze kadar hep var olagelmiştir. İşte Nâbi'nin Divanında ve özellikle Hayriyye'sinde bu çizilen tipin, yani orta yol insanının hemen hemen bütün cephelerini gösteren örnekler vardır.

Göçebe hayattan yerleşik hayata geçişte köylü ve şehirli gibi iki sosyal sınıf meydana gelmiştir. Köylüler; üretken, say ve gayret peşinde, şehirli; tüketicidirler. Fatih Sultan Mehmet'e gelinceye kadar alp ve gazi kimliklerini muhafaza eden Türk hanları, daha sonra büyük şehirlerde zevk ve sefa içinde hüküm süren padişahlar durumuna düşüyorlar.⁽⁹⁾ (Özellikle Kanunî Sultan Süleyman'dan sonra Fütühatların durmasıyla.) Yerleşik hayatta **at** ve *çadırın*

yerini *saray* ve *taht* alıyor. *Veliler ve Dervişler*, büyük tabiatla münasebetlerini devam ettiren köy çevrelerinde ancak mistik duygularını geliştiren bir zemin bulabiliyorlar. ⁽¹⁰⁾ Mistik yaşayış, bir yerde modern şehir hayatı ile çelişiyor. Köy hayatı, toprakla haşır neşir olmayı, şehir hayatı ise ticaretle iştigal etmeyi ön plânda tutuyor. Nâbi'nin yaşadığı dönemde köyde yaşayan çiftçi (müstahsil) de, şehirde yaşayan küçük esnaf ta pasiftir. Hayata bakışları, sessiz ve yorgun, hayattan bekleedikleri fazla bir şey yoktur. "İptidai", teknik şartlar altında her şeyi toprağın bereketinden ve gökyüzünün "rahmet"inden bekleyen geniş bir çiftçi (köylü) tabakası yahut müşteri peşinde birbirleriye yarışircasına koşmaya ihtiyaç duymayan, rızkını kapı eşiğinde bekleyen ve gerçekten de hazır bulan iş ve san'at erbabı."⁽¹¹⁾ "Nâbi'nin yaşamış olduğu devir, şehir hayatının çoktan teşekkül ettiği devirdir. *Servet, para, mevki ve eğlence*, şehir hayatının başlıca ihtiras konularıdır. Şehirde kahramanlık (gazi) ve vecd'in (veli) yerini, *akıl, zekâ, bilgi, maharet*, hatta *kurnazlık ve hile* almıştır."⁽¹²⁾ Kendisi de şehirli olan Nâbi, hayata, eşya ve olaylara bir şehirli gibi bakar. Nâbi'ye göre kâinat, bir çelişkiler bütünüdür. Ancak bu tezatlar arasında bir denge söz konusudur. Şiirlerindeki tüm imajları yaşadığı şehir hayatından alır. Bu açıdan da hayalci değil gerçekçidir (realist).

17. yy. Müslüman şehir insanı tabiat, kâinat ve hayat karşısında nasıl bir tavır alıyor? Davranışları nasıl? Önceleri konformist ve pasif bir tavır, 18. yy. da ve daha sonraki yıllarda giderek hedonist ve bencil oluyor. Demek ki duraklama döneminde iktisadi ve sosyal bünyedeki rahatsızlıklar aynıyle kişilerin âhlâk ve zihniyet dünyasına da yansıyor. 17. yy. da şehir hayatına hâkim olan zümre; *kadılar ve âyânlardır*. Bu iki zümre arasında maddi açıdan diyalog vardır. Kendi aralarında anlaşmalı olarak sürdürdükleri baskı ve zulüm, şehir halkını pasif olmaya ve suskunluğa itiyor. Nâbi bu çevrelerin ahlâksızlıklarını görüyor ve fakat elinden bir şey gelmiyordu. ⁽¹³⁾ Âyanlar o devirde tek kelime ile şehrin zorbalarıdır. Hayriyye'nin 29 ve 30. sayfalarında hâkim ve âyanın zulüm ve baskıları, geniş olarak sergilenmektedir. Bu zümrelerde haya ve hicap aramak boşunadır. Kimki âyân olmak ister, edep ve hayayı kaldırıp atması gerekmektedir. Nâbi oğluna bu durum karşısında sıkı sıkı tembih ederek âyânlığa heves etmemesini ve "*evsatiün-nas*" olarak kalmasını öğütler.

Etme âyânlığa zinhâr heves ⁽¹⁴⁾
Evsatiün 'nas ol o devlet sana bes.

Bu dönemin asıl zihniyeti, tüketime dayalıdır. "Çalışma ve kazanmanın verdiği iş zevkinden ziyade, harcama ve *tüketimin getireceği*" "*damak zevki, ağız tadı*" daha önemlidir. Onun içindir ki, el emeği, asırlar geçtikçe en düşük değer seviyesine inerek alçalırken, tüketim hevesi, hem de konak hayatına has ifratlarıyla (ki bunlar bol yaşama, bol harcama, bol evlat ve âyâl v.s.) halk ruhiyatından hiçbir zaman sökülüp atılamamıştır.⁽¹⁵⁾ Bu açıdan, feragat ve kanaatin en veciz öğütlerini dinlediğimiz Nâbi, oğlu ile baş başa kaldığında aynı değerleri ona da benimsetmeye çalışmıştır.

Maldan olmaya hâli bucağın ⁽¹⁶⁾
Namdan olmaya hali ocağın

Bir başka beyitte de şöyle diyor;

Çok ola malın ile evlâdın (17)
Arta evlâdın ile iradın

Şairin kendi şahsında temsil ettiği bütün bir orta sınıf, o dönemde bu ferah ve zahmetsiz yaşama arzusu içindedirler. Oğlunun da rahat ve kavgasız bir hayat sürmesi için adeta dua eder.

Bulasın nimeti sây ü emel (18)
Göresin rahatı bi cenk ü cedel

Bunun yanında oğluna; mutedil insan olmayı ehli namus olmayı, oğütler, senelerini rahat ederek geçirmesini arzular. Böyle rahat bir hayat yaşamak için para lâzımdır. Para kazanmak için ziraati metheder, ama köyü ve köy hayatını sevmez. Şehirdeki yüksek tabakanın hayatını tehlikeli ve ahlâksız bulmaktadır. Bu durumda orta tabakayı tercih eder. Oğluna, bu tabakadan olmayı, memuriyette meslek olarak “**divan hocalığı**”nı tavsiye eder. Çünkü devletin üst düzey yöneticileri bu hocalara itimâd ve itibâr etmektedirler.

Görmedim ben hele bu devlette (19)
Hocalıklar kadarın rahatta

.....
İ'timad ede mülük ü vüzera
İ'tibâr ede südur u vûkelâ
Ola gayret-keş-i din ü devlet
Hayr-hânende-i mülk ü millet

Bundan â'la dahî devlet mi olur
Merkez-i emn ü selâmet mi olur

der.

Orta sınıf, bu gün de memur ve idare adamlarından müteşekkildir. İstisnalar hariç bugün de memurlar pasif, çekingen ve rahatlarına düşkünderler. Bu tabaka, genel davranışları açısından nâzik, efendi, ilim ve irfan sahibidirler. Prof. Mehmet Kaplan bu konuda şunları söylüyor: “Osmanlı bürokrasisi, Osmanlı kültürü, Osmanlı nezaketi bu tabakanın eseridir. Nabi'nin orta insan'ı (evsatünnas) bu zümreye mensuptur. Nâbi, dini, bir geçim vasıtası haline getiren din bezirganlarından da nefret eder. Şekilci din anlayışını onaylamaz. Sahte şeyh ve cahil, akılsız avam'a kızar. “Dini, yerine getirmesi icab eden bir takım farzlardan ibaret telâkki ediyordu”⁽²⁰⁾ der. Nâbi'ye göre İslâmın beş şartını hakkıyla yerine getiren kişi, İslâm dairesi içindedir ve rahattır. Dışında kalmak ise alettir. Bu dairenin içi cennet bahçesi, dışı cehennem ateşidir. İslâm dairesinin içerisindekiler hidayet ehli, dışındakiler ise sapıtılmışlardır. Nâbi dini özünden çarpıtan cahil insanların durumunu da şöyle özetler; çok yemin eden insanların dindarlığından şüphe eder, nice ham softaların velayet peşinde koştuklarını, sahtekâr olup ta dindarmış gibi gözüken cahillerin iki dünyada da rahat edemeyeceklerini, bir iki tasavvuf ıstılahı ezberleyerek bedavadan kendini

tarikât şeyhi ilân edenlerin sonunun hüsrân olacağını söyler.

Nâbi şehir insanıdır. Eve kapanıp kitap okumayı sever. Oğlu Ebul Hayr Mehmet Çelebi'ye de bunu tavsiye eder. Bir kalem efendisinin hayatı, kalem, kağıt ve kitaplar arasında geçer. Nâbi'nin bu orta insan tipi, toplumdan ve dış âlemden de tecrit edilmiş, kendi evine ve iç âlemine kapanarak yaşayan biridir. Burada şairin mizacından kaynaklanan bir yaklaşım vardır. Dini hayatı, içine kapanılan bir ev gibi görmektedir. Kapalı, sâkin, şekil ve gösterişten uzak bir dini hayat arzular. Nâbi ilme büyük bir değer verir.

İlm bir lûcce-i bisahildir (21)
Anda âlim geçinen câhildir

der.

İlim, pratik hayatta faydalı olduğu gibi bir kalem efendisi olmak için de gereklidir. Bu açıdan oğluna, durmadan çalışmayı ve ilim öğrenmeyi tavsiye eder. Nâbi'nin İstanbul şehrine hayranlığının bir sebebi de, burasının bir ilim ve irfân merkezi oluşundandır. **Taşra**, Nâbi'ye göre iki şey bilir; **para** ve **tafra**. Nâbi, oğluna bütün ilimleri öğrenmesini tavsiye etmesine rağmen din ilimlerini dünyevi ilimlere tercih etmesini öğütler. Oğluna felsefeyi adeta yasak eder.

Hikmet ü felsefeden eyle hazer (22)
Evliya nüshasına eyle nazar

der.

Birçok konuda olduğu gibi şiire de edebi kaynaklık eden **aşk** konusunda da şair orta bir yolu savunmaktadır. Ne Fuzuli'de görüldüğü gibi mistik ve mücerret bir aşk anlayışı ve ne de Nedim'de görüldüğü gibi aşırı haz etrafında dolaşan bir aşk. Aşk konusunda akılcı ve gerçekçidir. Bu konuda oğluna öğüt verirken sapık sevgilerden, özellikle lûti temayüllerden korunmasını salıklar. Kadını anlatırken de mücerret ve müşahhas yanlarını birlikte verir.

Nedir ol cazibe-i ruhâni (23)
Nedir ol nazike-i cismani
O girişme o nigâh-ı pür fen
Berk-i gülden müterekkip o beden
Nedir o yerli yerinde a'za
Çeşm ü ebrû leb ü dendân kef ü pa.

Nâbi devamlı bir şekilde zıtlar arasında denge arayan bir insandır. Bu denge anlayışı aslında kâinatta var olan *tezatların dengesidir*. Bilindiği gibi insanların bir iç, bir de dış dünyası vardır. İnsanlar ya içe dönüktürler, ya dışa. Nâbi, ne tam dışa dönük bir aksiyon ve eylem adamı, ne de tam içe dönük bir *vecd* adamıdır. Nâbi bu ikisi arasında gidip gelen ve bu iki zıt kutup arasında denge kurabilen insandır. Oğlu Ebulhayr'a bu yönde telkinleri olmuştur. Aslında bu düşünce ve yaşayış, başından beri anlatmaya çalıştığımız Nâbi'nin orta insan tipinin genel

yaşama biçiminin kendisidir. Nâbi şu üç şeye önem verir. *Ölçü, denge, akıl ve şuur*. Şiirlerinin iç yapısını da bu esaslara bina ederek kurmuştur. Bu ölçülere bağlı kalarak ve kendi hayat tecrübelerini de göz önüne alarak şiirlerini *hikmetli* söylemiştir.

Hayriyye'deki şiir'e ilişkin kısımlar şairin *Poetikasını* bize göstermektedir; Birkaç örnek verelim:

Hikmet-amiz gerektir eş'ar ⁽²⁴⁾
Ki meâli ola irşada medar

Nâbi tâbiattan ve aşktan söz eden şairleri pek beğenmez.

Baksan ekser sühen-i şâir-i hâm ⁽²⁵⁾
Zülf ü sünbül gül ü bülbül mey ü câm

(Ham şairlerin birçok şiirlerine baktığında zülûf, sümbül, gül ve bülbül mey ve kadehle doludur. Başka şey bulamazsın)

Hüsne sarf eyle sözü şair isen ⁽²⁶⁾
Halkı teshire çalış kadir isen

(Sözü, güzellik uğruna harca şair isen ve elinden geliyorsa halkı elde etmeye çalış)

Hikmet'e büyük önem verir. "Anlamsız şiir" den pek hoşlanmaz. Çünkü "şiirden maksat mana" dır.

Manasız şiir, kokusuz lâl'e benzer. Belki şiirde hikmetli söyleyişler, estetik açıdan zayıf kalabilir. Ancak büsbütün estetikten yoksun olamazlar. Estetik kaygıyla beraber önemli olan şiirin manasıdır, söylenmek istenendir. Değilse boş ve manasız söz yığınlarından ibaret kalan şiirler, okuyucuyu yok yere oyalar ve gerçek dünyadan kopararak hayal âleminin her vadisinde gezdirir. Nâbi böyle bir şiir anlayışını tasvip etmemektedir. Bu yönüyle Divan edebiyatında şair Nâbi, öğretici, öğüt verici (didaktik) şiir çığırının da öncüsü sayılmaktadır. Geleneksel konu ve kalıplardan uzaklaşarak divan şiirine yeni ve taze bir açılım getirmiştir. Dönemin özelliğinden kaynaklanan, toplumsal kargaşa ve düzensizlikler, bunlardan etkilenerek şaşkına dönen dönemin insanına Nâbi, yazdığı şiirleriyle yaşama sevinci ve inanç vermiştir. Dünyanın geçiciliği, tecrübelerinden kaynaklanan öğütler, iyilik güzellik, ölçülü olma, akıllı ve şuurlu olma, doğruluk gibi kalıcı kavramları şiirlerine tema yapmış ve hep vasat insan olmayı savunmuştur. Bütün yönleriyle, döneminde ve kendinden sonra gelen dönemlerdeki bir çok şairi de etkilemiştir. Gayet edibane, rindane, safiyane ve hâkimane bir söyleyişle beyit ve mısraları halk arasında söylene söylene *darb-ı mesel* olmuştur. (Hikmetli söz)

Bağdatlı Ruhi (Ö. 1650) ve İran'lı Şair Saib'ten (Ö.1677) sonra hikmetli söyleyiş tarzı Nâbi'de son şekline kavuşmuştur.

Nâbi, şiirlerinde çok rahat bir söyleyişe ulaşmıştır. Zorlama yoktur. İnceleme konusu yaptığımız Hayriyye'si toplumsal yanı ve öğretici özelliği ile divan edebiyatının en önemli eserlerinden sayılmıştır.

DİPNOTLAR

- (1) Sabri F. Ūlgener, İktisadi Çözölmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası S.17, İst. 1981
- (2) Nâbi: Divan S.56, 1292 Hicri
- (3) Hâlil Aktüccar, Nâbi, Hayatı, Sanatı, Eserleri S. 64 İstanbul. 1984
- (4) S. F. Ūlgener. Age. S.62
- (5) Age. S. 62–63
- (6) Age. S. 73
- (7) Age. S.76 Prof. Sabri Ūlgener'e göre **pedname** yazarı Feridüddin-i ATTAK, Marifetname yazarı İbrahim Hakkı ve Ahlâk-ı Alâyi yazarı **Kınalızade** de bu görüştedir.
- (8) Prof. Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar S. 216 İstanbul, 1976
- (9) Mehmet Kaplan, Age, S. 218
- (10) Mehmet Kaplan, Age, S. 219
- (11) Sabri F. Ūlgener, İktisadi Çözölmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası S. 71
- (12) Mehmet Kaplan, Türk Edebiyatı Araştırmaları S. 218
- (13) Mehmet Kaplan, Age. S.220
- (14) Nâbi, Hayriyye, S. 23, Hicri 1292
- (15) S. F. Ūlgener Age. S.186
- (16) Nâbi, Hayriyye S. 60
- (17) Hayriyye, S.60
- (18) Hayriyye, S. 59
- (19) Hayriyye, S. 51–52
- (20) M.Kaplan, Türk Edebiyatı Araştırmaları S.227 İstanbul, 1976
- (21) Hayriyye, S. 13
- (22) Hayriyye, S. 14
- (23) Hayriyye, S.18–19
- (24) Hayriyye, S. 32
- (25) Hayriyye, S. 32
- (26) Hayriyye, S. 32

KAYNAKLAR:

- 1- Abdül Kadir Karahan, Nâbi, İstanbul, 1953
- 2- Halil Aktüccar, Nâbi, Hayatı, Sanatı ve Eserleri, İstanbul, 1984
- 3- Hayriye-i Nâbi, İstanbul 1292 (Divanla birlikte, bağımsız baskısı 1307)
- 4- Mehmet Kâplan, Türk Edebiyatı Araştırmaları İstanbul, 1976
- 5- Sabri. F. Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, 1981

* (Hayriyye-i Nâbi, İstanbul'da Şeyh Yahya Efendi matbaasında Hicri 1292'de Divan ile birlikte basılmış olup, orijinali 62 sayfadır. Mesnevi tarzında yazılan Hayriyye Hicri 1113, Milâdi 1705'te Halep'te neşredilmiştir. (Şairin vefatından 7 yıl önce). Hayriyye'nin bağımsız baskısı 1307'de İstanbul'da basılmıştır. Bizim faydalandığımız baskısı, Divanla birlikte olan 1292 Bulak baskısıdır. (Eskişehir Halk Kütüphanesinden istifade edilmişti

NABİ'NİN DİVANINDA ADINA KASİDE YAZILAN DEVLET ADAMLARI

Arş. Gör. Türker UYGUR^{44*}

Asıl adı Yusuf olan Nabi'nin Urfa'daki hayatı ve gençlik dönemi hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Nabi, Tuhfetü'l Haremeyn adlı eserinde, 1678'de hacca gidişi vesilesiyle uğradığı Urfa hakkında: "sıla-i rahim meselesi ile onüç sene evvel..." ifadesine yer verir. Buna göre, şairin 1678'de hacca gittiği göz önünde bulundurulursa, on üç yıl evvel İstanbul'a gidişi 1665-1666 yılına rastlar. Böylece Nabi'nin 24 yaşlarında İstanbul'a gittiği tespit edilmiş olunur. Nabi'nin İstanbul'a gelişi sırasında IV. Mehmed tahta geçmiştir⁴⁵.

Osmanlı tahtına, İslam hukukunun aradığı şartların çoğunluğu bulunmadan gelen IV. Mehmed, (1648 – 1687) I. İbrahim'in Turhan Hatice Sultan'dan 1642 yılında dünyaya gelmiş ve 7 yaşına basmadan Ağustos 1648'de Padişah olmuş müstesna bir şahsiyettir. Kendisini devlet işlerinden uzaklaştırdığı için oğlunun idamına dahi göz yuman Kösem Sultan, 7 yaşındaki torununu tahta geçirmekle, istediğine kavuşmuştur. Ertuğrul Gazi, Osman Gazi ve Kanuni'den sonra en uzun süre tahtta kalan Osmanlı Padişahıdır ve 39 yıl tahtta kalmıştır⁴⁶. Ava merakı sebebiyle Avcı Mehmed de denilirdi. Sultan IV. Mehmed'in Musahibi⁴⁷ ve II. veziri olan Musahip Mustafa Paşa'ya bağlanan Nabi, kısa sürede Divan Katibi olur ve şiirleriyle IV. Mehmed'in dikkatini çekerek padişahın av gezmelerine davet edilir. Nabi'nin Musahip Mustafa Paşa'ya intisap etmek / bağlanmak isteği ile yazdığı şiir, şairin içinde bulunduğu ruh halini de göstermektedir.

*Musahip Mustafa Paşa'nın olsun devleti efsun
Ne gördükse anın lutiyla gördük dar-ı dünyada*

Sultan IV. Mehmed'in (1648-1687) musahibi ve II. veziri olan damat Mustafa Paşa, kesin olmamakla birlikte 1640 tarihinde, Kuloğlu Süleyman Ağa'nın oğlu olarak Bolu Kazası'nda dünyaya geldi⁸. Babası Süleyman Ağa sanatkâr, bestekâr ve saz şairi, bir şahsiyettir. Musahip Mustafa Paşa, tahsilini Enderûn-ı Hümayûn'da tamamlayarak hazine odasına dâhil oldu. Temmuz 1663'de Has Oda'ya nakil olunarak, aynı yılın Ağustos ayında musahiplik unvanını aldı. Ağustos 1666 tarihinde, Padişah'ın musahibi ve ikinci vezir olmasına rağmen, saraydaki görevleri sebebiyle devlet yönetimine pek katılmamıştır. Sultan IV. Mehmed'in, Haziran 1672'de Kamça Kalesi'nin fethi için yaptığı sefere Musahip Mustafa Paşa da katılmış, Kamça Kalesi'nin muhasarasında Karaman ve Sivas eyaleti askerlerine kumanda etmiştir. Kale, 3 Eylül 1672'de teslim alınmıştır. Musahip Mustafa Paşa bu fetihten on dört ay sonra, Kasım 1673'de "Rikab-ı Hümayûn Kaymakamlığı"na yükselmiştir.

Sultan IV. Mehmet, Şehzade Ahmet'in sünnet ettirilmesini ve büyük kızı Hatice Sultan'ın, Musahip Mustafa Paşa ile evlendirilmesini istemesi üzerine

44 *Harran Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

45 Abdülkadir, Karahan, , "Nabi", *İslam Ansiklopedisi*, MEB. Yayınları, C.9, İstanbul 1964, s. 3-7.

46 Mücteba İlgürel, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.11, Çağ Yayınları, s. 20.

47 Musahip: padişahın yakın arkadaşı olan, padişahın özel işleriyle ilgilenen kişi demektir. Bkz. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 2004, s. 1355

Temmuz 1675’de, Şehzade Ahmet sünnet ettirilmiş ve iki hafta sonra da bu evlilik gerçekleşmiştir. Edirne’de yapılan, on dört gün süren ve Osmanlı tarihinin en büyük şenliklerinden biri sayılan düğünde, tiyatroya benzer eğlenceler düzenlenmiş ve ziyafetler verilmiştir. On bir yıl süren bu izdivaçtan, Sultan-zade Mehmet Bey, 1684’de yedi yaşlarında vefat eden Hasan Bey ile çocuk yaşta vefat eden diğer kardeşleri dünyaya gelmiştir. Musahip Mustafa Paşa, Aralık 1683’de Silahtar Mustafa Paşa’nın yerine kaptan, daha sonra Aralık 1684’de, Mora Seraskeri Siyavuş Paşa’nın şehit olması üzerine Mora seraskerliğine tayin edilmiştir. Mora Adası’nda bulunan Koron Kalesi’ni üç ay müdafaa etmesine rağmen; kuvvetinin çok az olması, yardım ve mühimmatın gelmemesi, düşman kuvvetlerinin çok güçlü olması sebebiyle kale düşmüştür. Eylül 1685’de Boğazhisar’ına muhafız tayin olunmuş, 1685 Ekim ayının sonunda vefat etmiştir. Musahip Mustafa Paşa; sanatkarların ve sanatın hamisi, güzel şiirleri olan, ilim, irfan sahibi, sanat ehli bir insandı. Aynı zamanda padişahın itimatını kazanmış bir devlet adamıydı⁴⁸. Nabi Muhasib Mustafa paşa için bu beyitleri söylemiştir;

*“Musahib Mustafa Paşâ-yı ‘ali-kadr-ı devran kim
Zamâne görmedi öyle vezîr-i sâhib-isti’ dâd*

*Koyup izn-i hümayûn ile hâtt-ı ‘âlem-ârâsın
Serây-ı dîn-i pâkin sünnet üzere eyledi bünyâd*

*Ne ha erkâm-ı ‘anber-çihre-i mecmû ‘a-i devlet
Ne hat perverde-i gülzâr-ı ‘izzet bülbül-i nevzâd”*⁴⁹

Musahip Mustafa Paşa, Boğazhisar Muhafızlığı görevinde iken vefat edince, Nabi İstanbul’da duramaz. Uzun yıllar (yirmi beş, otuz yıllık bir süre) kalacağı Halep’e gider. Halep, Nabi’nin hayatında önemli bir dönüm noktasıdır. Çünkü Halep’te geçirdiği yıllar içinde, dünya görüşünü yansıtan düşüncelerinin önemli yer tuttuğu, ünlü eserlerini, Hayriye ile Hayrabat’ı burada yazmış ve divanını burada düzenlemiştir. Divan “Tevhid” kasidesiyle başlamaktadır. Şair, bu kasidede Divanın, Halep Valisi İbrahim Paşa’nın isteği üzerine müsveddelerin bir araya toplanmasıyla tertip edildiğini söyler.

*“Cenab-ı aşaf İbrahim Paşa-yı bülend-ikbal
Vücûdiyle müşerref olduğında hitta-i Şehba*

*Teveccüh ildi divan-ı fahri itmeghe tertib
Kühen müsveddelerden bir yire cemc itdi ser ta-pa*

*Didi dibacesinde olsa bir ser-name-i tevhid
Olurdu nakşdan cari mükemmel nüsha-i garra”*

Nabi, Halep’te iken devletin merkezinde olup bitenleri yakından takip eden Nabi, II. Süleyman’ın, (1687) ve II. Ahmed’in (1691) tahta çıkışlarına sessiz

⁴⁸ Yılmaz Öztuna, “Mustafa Paşa (Damat Musahip 1640?-1686)”, *Türk Ansiklopedisi*, C. XXIV,s.499.

⁴⁹ Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, MEB. Yayınları, İstanbul 1997, s.180.

kaldığı halde, II. Mustafa'nın tahta geçişini bir cülus kasidesi ile tebrik etmiştir. Nabi, bu dönem vezirlerine tebrik kasideleri de yazmıştır. Divanda ki Kasideler bölümünde 4 naat, 1 Çehar-yar medhiyesi, Muhyiddin-i Arabi ve Mevlana medhiyeleri, II. Mustafa ve III. Ahmed için cülûsiye, Musahib Mustafa Paşa'ya cidiye ve cazliye, Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa için yazılmış sulhiye türünde şiirler yer almaktadır⁵⁰.

Sultan II. Mustafa, Amcası II. Ahmed'in vefatının duyar duymaz, Edirne'deki Veliâhd Dairesinden Hünkar Dairesine gelerek tahta oturmuş ve kendisine bi'at etmeleri için devlet adamlarını çağırmıştır (Şubat 1695). IV. Murad'dan sonra gelen Osmanlı Padişahları içinde en liyakatlısı, en alimi ve en kültürlüsü idi. Valide Sultan'ın da devlet işlerine karışmayarak kendini hayır hizmetlerine vermesi onun için iyi bir imkandı.

Osmanlı padişahı IV. Mehmet zamanında 3 Kasım 1676- 15 Aralık 1683 tarihleri arasında yedi yıl bir ay oniki gün sadrazamlık yapmış bir Osmanlı devlet adamıdır. II. Viyana Kuşatması ile özdeşleşmiş olan sadrazamdır ve kuşatmanın hüsrana sonuçlanması üzerine idam edilmiştir⁵¹.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Avusturya seferine çıktıktan sonra diğer önde gelen paşalarla savaş divanı kurup Yanıkkale (bugün Macaristan sınırları içinde kalan Győr-Moson-Sopron şehri) mi yoksa Viyana üzerine mi gidilmesini tartışmıştır. Birçok paşanın bu sene Yanıkkale'nin alınıp seneye daha iyi hazırlanılarak Viyana'nın üzerine gidilmesi fikrine karşı Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Viyana üzerine gidilmesine karar vermiştir ve bunun üzerine Osmanlı ordusu Viyana'yı kuşatma altına almıştır. Merzifonlu Kara Mustafa Paşanın amacı şehri vire (teslim) ile ele geçirmek böylece yeniçerilerin şehri yağmalamalarını önleyerek Viyana hazinelerini korumak idi. Böylece kuşatma uzadı. Bu da Polonya kralı Jan Sobieski komutasındaki haçlı ordusunun vakit kazanarak Viyana'nın imdadına yetişmesine sebep oldu. Haçlı ordusunun Viyana önlerine gelmesi üzerine askerleri siperlerden çıkararak kuşatmayı kaldıran sadrazam, savaş pozisyonu aldı. Haçlıların ilk saldırısı üzerine Osmanlı hatları yarıldı ve askerler kaçmaya başladılar. Bunun üzerine sadrazam ordunun tüm ağırlıklarını geride bırakarak Belgrad'a çekildi. Viyana bozgunu üzerine Sultan IV. Mehmet bir hatt-ı şerifle kapıcılar kâhyasını Belgrad'a göndererek Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'yı idam ettirdi⁵².

*“Ne kâdir böyle târih itmege Nâbi kulun ancak
Dehânın eyledi te şîr-i şevk-i midhatun gûya*

*Dehân-ı hâmeden çıkmazdan evvel itdiler gördüm
Melekler bâm-ı 'arşa birbiriyile nûr ile imlâ*

*Beşâretler(le) birbirine dir kim budur târih
Yed-i yümn ile aldı mühr-i sadrı Mustafa Paşa”⁵³*

Kara İbrahim Paşa Avcı Mehmet saltanatında, 15 Aralık 1683 - 18 Aralık 1685 tarihleri arasında iki yıl dört gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet

50 Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2001, C.II, s.670-671.

51 Giacomo E. Carretto, Akdeniz'de Türkler, Çev. Durdu Kundakçı-Gülbende Kuray, TTK. Yayınları Ankara 2000, s.45

52 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.IV, TTK Yayınları, Ankara 1995, s.421-423.

53 *Nabi Divanı*, a.g.e., s. 198.

adamıdır. Türk olup Bayburt'un Kelkit'e bağlı Hınzeverek köyünden olup gençliğinde Celali Hasan'ın maiyetinde levendlik etmiş sonra İran'a kaçmış tehlike geçtikten sonra memleketine dönüp Mısır Valisi Firari Mustafa Paşa'nın hizmetine girip Paşasına Çuhadar ve Kethuda olmuştu. Daha sonra Kara Mustafa Paşa'ya intisap ederek onun Silistre valiliği esnasında kethudası olup o sayede paşası yükseldikçe bu da yükselerek büyük emir-i ahur iken 1676'da üçüncü vezirlikle sadaret kaymakamlığına 1677'de Kaptan Paşalığa getirilmiş ve efendisinin Avusturya seferine serdar oluşunda sadaret kaymakamı olarak veli nimeti aleyhinde hareket edip katline sebep olarak yerine vezir-i azam olmuştur. (1683)

Kara İbrahim Paşa'nın sadareti üç cephede (Avusturya, Lehistan, Venedik) muharebe zamanına rastladığından kendisi Avusturya cephesine gitmeyerek devlet merkezinde oturmuş ve işleri merkezden idare etmek istemiştir. Az zaman sonra İbrahim Paşa'nın hastalığı sebebiyle Lehistan cephesindeki serdar Boşnak Sarı Süleyman Paşa kendisine vekalet etmek üzere Edirne'ye getirildi fakat Kara İbrahim Paşa, bunun veziriazam olmasından korkarak kendisini Avusturya cephesine serdar yapmak suretiyle İstanbul'dan uzaklaştırmak istediye de maksadı anlaşılacak 1685 Aralığında azlolunarak yerine Fazıl Ahmet Paşa kethüdalığından yetiştirme olup Lehistan cephesinde hizmeti görülen Boşnak Sarı Süleyman Paşa getirildi. Nihayetinde Kara İbrahim Paşa, 1687 yılında Rodos'a sürgün edilerek orada boğdurulmak suretiyle öldürülmüştür⁵⁴.

*“Semiyi-i cedd-i pâk-i enbiyâ mîr-âhûr-ı evvel
Kerimü 't-tab' ü İbrahim-meşreb âkil ü dana*

*Bu âli caygahı kurtarub dest-i ecanibden
Yed-i mimarı hüsnü himmet ile eyledi ihyâ”⁵⁵*

Amcazade Hüseyin paşa, II. Mustafa saltanatında, 11 Eylül 1697 - 4 Eylül 1702 tarihleri arasında dört yıl onbir ay onaltı gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. 1644 yılında doğduğu sanılıyor. Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi, Hasan Ağa'nın oğludur. Bu yüzden “Amcazade” olarak anılır.

Gençliğinde babasının Bulgaristan'ın Prevadi kasabasının Kozluca köyündeki çiftliğinde serbest bir hayat sürdü. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın Viyana seferine katıldı. Viyana kuşatmasının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine sadrazama olan yakınlığından ötürü tutuklandı. 1684 yılında serbest kaldıktan sonra bir beylerbeyi göreviyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Gelibolu yakınlarındaki Çardak muhafızlığına getirildi. Birkaç sene sonra vezirliğe getirildi ve 1689'da Seddülbahir muhafızı oldu. 1691'de kısa bir süre İstanbul kaymakamlığı yaptı ancak Seddülbahir muhafızlığına geri gönderildi. Çok geçmeden kaptan-ı deryalığa atandı ve Sakız adasının geri alınmasını sağladı. Kendisine Sakız'ın muhafızlığı verildi. 1696'da ikinci kez İstanbul kaymakamlığına getirildi. O yıl Belgrad muhafızlığına getirildi. Belgrad'da toplanan savaş meclisinde Temeşvar üzerine gidilmeyip Varadin'in alınmasını ileri sürdü. Ancak önerisi kabul edilmedi. Osmanlı ordusu Zenta savaşında ağır bir yenilgiye uğrayınca 1697'de Amcazade Hüseyin Paşa tam bağımsız iş görmek koşuluyla sadrazamlığa getirildi.

54 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.IV, s.423-424

55 *Nabi Divanı*, a.g.e. s.

Vergi sisteminde, ordunun teşkilatında ve eğitiminde, kürekli gemilerden oluşan eski donanmanın yerine yelkenli gemilerden oluşan yeni bir donanma yapılması gibi konularda büyük değişiklikler yaptı. Kaptan-ı Derya Mezmorto Hüseyin Paşa'nın yardımıyla denizcilikte başarı sağlandı. Ancak bu sert reformları ulemayı gücendirdi. Şeyhülislam Feyzullah Efendi'nin işlerine karışması otoritesinin kısılmasına neden oldu. Görevden çekilmek istediye de kabul edilmedi. Ancak hastalanınca emekli oldu ve Silivri'deki çiftliğine çekildi. On beş gün sonra 1702'nin Eylül ayında burada öldü. Cenazesi İstanbul'a getirilerek Saraçhane başı'ndaki türbesine gömüldü.⁵⁶ Nabi Amcazade Hüseyin Paşa için yazmış olduğu kasidesinden örnek olarak şu beyitleri söyleyebiliriz.

*“Li'llâhi'l hamd olup ma'rek-i ceng tamâm
Buldu 'âlem yeniden sulhu salâh ile nizâm*

*Geçti sermâ-yı sitem geldi bahâr-ı râhat
İ'tidal itdi çemen suffa-i eyyâma hırâm”⁵⁷*

Nabi divanında kasideler bölümünde yer alan önemli devlet adamlarından biri olan Daltaban Mustafa Paşa II. Mustafa saltanatında, 4 Eylül 1702 - 24 Ocak 1703 tarihleri arasında dört ay yirmi gün sadrazamlık yapmıştır. 1684 yılında kapıcılar kethüdası oldu. Sırasıyla cebecibaşı ve yeniçeri ağası oldu. Vezirliğe yükseltilerek Babadağı muhafızlığına atandı. 1695 yılında Anadolu Valiliği'ne, 1696 yılında Diyarbakır Valiliği'ne atandı. Avusturya seferi sırasında Sofya'da iken mezaliminden şikayet olunması üzerine vezirliği elinden alınarak Bosna sınırında Puçitel palangasında görevlendirildi. Bosna'ya düşman saldırısının artması üzerine 1697 yılında vezirliği iade edilerek Bosna cephesi seraskerliğine getirildi. Bosna'da başarılar göstererek düşmanı püskürttü. 1698 yılında Urfa merkezli Rakka Valiliği'ne tayin edildi. 1699 yılında Bağdat Valiliği'ne görevlendirildi. Asi kuvvetlerin elinden Basra ve Korna'yı geri aldı, asi kuvvetleri sindirdi. Başarıları üzerine önce tekrar Anadolu Valiliğine sonrada 1702 yılında sadrazamlığa getirildi. Şeyhü'l-İslam'ın ve kendisini istemeyenlerin nüfuzunu kıramadı. Kırım Hanı'nı padişaha karşı tahrik etmek suçuyla 1703 yılında görevinden azledilerek üç gün sonra öldürüldü.

*“Yegâne-i vüzerâ ya'ni Mustafâ Pâşâ
Ki sanat-ı kereme dest-i cûdudur üstâd*

*Vezîri-i a'zam ü Ekrem-i müşîr-i ferruf-den
Vekîl-i dâver-i 'âlem güzîde-i emcâd”⁵⁸*

Nabi'nin 1703 yılında padişah olan ve divanında cülusiye yazarak tahta çıkışını kutladığı III. Ahmed, IV. Mehmed'in 1674 yılında yine Emetullah Gülnûş Sultan'dan dünyaya gelen ikinci oğludur. Ağabeyi ile ahenk içinde 9 yıla yakın veliahd olarak hayatını devam ettirmiştir. Ağabeyi kadar olmasa dahi, hattat, şair ve müziğe meyli bulunan kültürlü bir padişaktır. Birinci Edirne Vak'ası'ndan hemen sonra yani 1703'ün Ağustos ayında, Hanedan-ı Al-i

⁵⁶ Palmer, Alan *Bir Çöküşün Yeni Tarihi, İstanbul 1992, s.29.*

⁵⁷ Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı, C.I, s.85*

⁵⁸ Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı, C.I, s.98.*

Osman aleyhine sözlerin dahi söylendiği bir havada, Şeyhülislamın ısrarıyla tahta geçirilmiştir⁵⁹.

1703'te Daltaban Mustafa Paşanın yerine sadrazam olan Rami Muhammed Paşa da Nabi divanında adına medhiye yazılan önemli devlet adamlarından biridir. Rami Muhammed Paşa 1654'te İstanbul Eyüp'te doğdu. Terazici Hasan Ağa adında birinin oğludur. İlk tahsilini Eyüp'te yaptıktan sonra Reisü'l-Küttaplık Kalemine kâtip olarak girdi. Bu sırada şiire istidadı sebebiyle Nabi ve Sami gibi devrinin büyük şairlerinin meclisine devam ederek yükseldi. Rami mahlasını aldı. 1686'da Divan-ı Hümayûn Kalemine girdi. Divan işlerindeki geniş bilgisi ve mahareti göz önünde bulundurularak, 1690 yılında Beylikçiliğe tayin olundu. Yıllarca bu vazifede bulunduktan sonra, 1696'da Acem Bekr Efendinin yerine Reisü'l-Küttab oldu. Karlofça Antlaşması için yapılan görüşmelere Murahhas olarak katıldı. Bu müzakerelerde gösterdiği başarılarından dolayı, padişahın iltifatını kazandı. 1703'te Daltaban Mustafa Paşanın yerine sadrazam oldu. Yedi ay kadar sadarete kalan Rami Mehmed Paşa, pek çok ıslahat hareketlerinde bulundu. Harpler dolayısıyla bozulmuş olan mali vaziyeti düzeltti. Tersane işlerini yoluna koydu. Milli Sanayiye ehemmiyet verdi. Yerli çuha ve ipek sanayisini teşvik etti ve her hususta himaye edileceklerini taahhüt etti.

1703'te İkinci Mustafa Hanın tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Edirne Vakası ile, Rami Mehmed Paşa da görevinden alındı. Önce Kıbrıs (1703) ve arkasından Mısır valiliğine getirildi. Bu görevdeyken halkın hoşnutsuzluğu sebebiyle azlolunarak Rodos'a, sürgüne gönderildi. Burada, 1704 yılında üzüntü içerisinde öldü⁶⁰.

Rami Mehmed Paşa, işgüzar, geniş malumat sahibi, mali işlerde ehliyetli ve gayretli bir devlet adamıydı. Arapça ve Farsça bilir, divan edebiyatında seçkin bir üslûp ustası olarak tanınırdı. Bursalı Mehmed Tahir onun için; "Şiirde Nef'i ve Nabi derecesinde, en büyük simalardan olmasına rağmen, layık olduğu şöhreti bulamamıştır" demektedir. Rami Mehmed Paşanın başarılı gazellerinin yer aldığı bir Divan'ı, Karlofça sulh müzakerelerini bütün teferruatı ile anlatan Karlofça Sulhnamesi ve 1400 kadar resmi yazının toplandığı Münşeat'ı başlıca eserleridir.

*"Mani-i nusha-i ahlak Muhammed Paşa
Ki ider ayine-i reyine hurşid kase*

*Didiler cümlesi ahsent zihî nuri nazar
Padişahın olur kalbi şerîfi mülhem"*⁶¹

Kalaylıkoz Ahmet Paşa III. Ahmet saltanatında, 28 Eylül 1704 - 25 Aralık 1704 tarihleri arasında iki ay yirmi yedi gün sadrazamlık yapmış Osmanlı devlet adamıdır. Kayseri'de doğdu. Sarayda Baltacı ocağında yetişmiş, bazı saray hizmetlerinde bulunduktan sonra beylerbeyi olarak Cidde'ye gönderilmiştir. Sonra Van valisi ve 1688'de vezirlikle kaptan-ı derya olmuş, iki yıl sonra başarısızlığı sebebiyle görevinden alınarak Bozcaada muhafızlığına

59 *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908*, Yayın Yönetmeni, Sina Akşin, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s.275.; Yılmaz Öztuna, *Osmanlı Padişahlarının Hayat Hikayeleri*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005, s.311-312.

60 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.263-268

61 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.108.

gönderilmiştir.

Trabzon, Sivas, Kıbrıs valiliklerinde bulunmuş, 1693'te bir süre sadaret kaymakamlığı görevine getirilmiş, sonra da Diyarbakır, Bağdat ve Adana valilikleri yapmıştır. 1696'da Trabzon valisi bulunduğu sırada Ruslar tarafından alınan Azak Kalesi'ni kurtarmakla görevlendirilmişse de düşman karşısından kaçmış ve dört yıl izini belli etmemiştir, II. Mustafa'nın son zamanlarında meydana çıkarak önce Bursa'da oturmaya izin almış, sonra da vezirliği geri verilerek Girit valiliğine gönderilmiştir.

II. Ahmed'in tahta çıktığı sıralarda eski kapı yoldaşları olan bazı saray adamlarının övmeleri üzerine padişah, kendisini gizlice İstanbul'a getirterek 28 Eylül 1704'te sadrazamlığa tayin etmişse de beceriksizliğini anlayarak üç ay sonra azledip Limni Adası'na sürmüştür. Sonradan yine kendisini affettirerek birkaç yere daha valilikle gönderilmiş, fakat daima halkın şikâyetlerine sebep olduğundan hiçbirinde tutunamamıştır. 4 Ekim 1714 de Trabzon valiliğine tayin edildiyse de İnebahti hareketinden evvel Ocak 1715 de vefat etti⁶². Süs ve gösterişi pek sevdiği ve sarığının biçimine çok özen gösterdiği için kendisine "Kalaylıkoz" adı verildi.

*"Nagehan bir gün Kalaylıkoz gelüb oldu vezir
Her gören didi vezaret 'ırzını eyler şikest
Ben didüm uslandı zira çerh te'dib eyleyüb
Terbiyet kılmak gerekür anı bunca ser-güdaht
Didi bir dana-yı kar-agah ü sahib-tecribe
Terbiyet na-ehl-ra çün kirdgan ber gündest"*⁶³

Nabi'nin divanında yer verdiği ve dönemin önemli devlet adamlarından biride herkes tarafından Baltacı Mehmet Paşa olarak bilinen Teberdar Muhammed paşadır. Teberdar Yeniçeriler arasında baltalı asker sınıfı olup Osmanlı Askeri Teşkilatında Baltacı ocağı yetişen askerlere denilirdi. Sarayda ve saray dışında yaşayan şehzadelerin ve sultanların hizmetlerini görürler, aynı zamanda onları korurlardı. Beyazıt Camisinde ders görürler ve içlerinde kabiliyetli olanları Darüssaade ağalarının idaresi altındaki Harameyn evkaf yazıncılığına getirirlerdi. Bunlar arasında da kendini gösterenler daha yüksek mevkilere atanırlardı. Bunlar arasından yetişmiş meşhurlar, Tabanı Yassı Mehmet Paşa, Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, Bolulu İzzet Paşa ve Baltacı Mehmet Paşa'dır.

Baltacı ocağından yetiştiği için Oscancıklı Mehmet Paşa tarihe Baltacı Mehmet Paşa olarak geçmiştir. Saray hizmeti gördüğü sırada Şehzade Ahmet'le tanışmış ve onunla sık sık görüşmüştür. Sesi çok güzel olduğundan, "pakçe müezzin" olarak tanınmıştır. Bu durumu ile Şehzade Ahmet'in gözüne girmiş ve 1703'te III. Ahmet olarak tarihe geçen padişah olunca, 1704'te Baltacı Mehmet Paşa'yı vezir yapmıştır. Fakat bu görevde başarı gösteremeyen Baltacı azledilerek Sakız Adası'na sürülmüştür. Sürgünde iken affedilmiş ve bir valiliğe atanmıştır.

Nabi vaktiyle bozduğu Çorlulu Ali Paşa'nın sadrazamlığa gelişi ile şairin devlet tarafından bağlanan maaşı kesilmiş ve daha önceden verilen evi de

62 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.284-286

63 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.II, İstanbul 1997, s.1138.

elinden alınmıştır. Bu durumda Nabi zor günler geçirmiştir. Çorlulu Ali Paşa, 1670 yılında doğdu. Çorlu'da yerleşmiş bir çiftçi ailesinin oğluydu. Sultan İkinci Ahmed devri Kapıcıbaşı Türkmen Kara Bayram Ağa'nın evlatlığı olarak, önce Galata Sarayı'na, daha sonra Enderun-ı Hümayun'daki Seferli Koğuşu'na, buradan da Hane-i Hassa'ya yerleştirildi. Şubat 1699'da rikabdarlık hizmetinde bulunuyordu. Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa'da kendisinden bizzat silahdarlık rica etti. 15 Ekim 1700 tarihinde bu memuriyete tayin edildi.

Silahdarlığı, Saray-ı Humayun'da daha üst derecede bir memuriyet haline getirdi. Padişah ile sadrazam arasındaki haberleşmenin silahdarlık makamı vasıtasıyla yerine getirilmesini ve Darüssade'den başka Babüssade ile Enderun-ı Hümayun'a ait bütün işlerin de silahdar ağa nezaretinde yapılmasını sağladı. Çorlulu Ali Paşa'nın bu başarıları çok geçmeden birbirleriyle yarış halinde bulunan sadrazamın ve şeyhülislamın dikkatini çekti.

İstanbul'daki cebeci ayaklanması sırasında Çorlulu Ali Paşa, vezirlik rütbesiyle saraydan uzaklaştırıldı. Sultan Üçüncü Ahmed'in vezir olmasından sonra üçüncü vezir olarak Edirne'de kaldı. Halep Valiliğine tayin edilmek üzere İstanbul'a çağrılan Çorlulu Ali Paşa, İstanbul'a geldiğinde Halep valiliğinden vazgeçilerek, Kubbealtı'nda beşinci vezirlikle görevlendirildi. Enişte Hasan Paşa'nın yerine 1703 Kasım ayı sonlarında rikab-ı hümayun kaymakamı oldu. Bir süre sonra Trablusşam valiliği ile İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Tekrar İstanbul'a dönen Çorlulu Ali Paşa, 3 Mayıs 1706 günü üçüncü vezirlikten Baltacı Mehmed Paşa'nın yerine sadarete getirildi. 1708 yılında yedi yıldır nişanlı bulunduğu Sultan İkinci Mustafa'nın kızı Emine Sultan'la evlendi.

Çorlulu Ali Paşa sadrazam olduktan sonra, devletin mali işleriyle ilgilendi ve saray masraflarını kontrol altına almak istedi. Tersane ve donanmaya önem verdi. Toplar döktürdü, askeri ocaklarda düzenlemelerde bulundu.

İsveç - Rus savaşı sırasında İsveç'i Ruslara karşı destekledi. Amacı ilerde meydana gelebilecek Rus-Osmanlı savaşında yorgun düşmüş bir Rus ordusuyla karşılaşmak ve galip çıkmaktı. Sultan Üçüncü Ahmed'in bu siyaseti tasvip etmemesi ve bir süre sonra Rusların savaştan galip ayrılması üzerine Çorlulu Ali Paşa, aleyhinde yapılan propagandalar sonucu gözden düştü. Sultan Üçüncü Ahmed, Ali Paşa'yı sadareten azletti ve bir gün sonra Kefe'ye sürdü. Çorlulu Ali Paşa, sadrazamken Sinop'a sürdüğü Şeyhülislam Paşmakçızade Seyyid Ali Efendinin fetvası ve padişahın Aralık 1711 tarihli fermanı ile idam edildi⁶⁴.

*“Kevkeb-i şân ü şükûhî o kadar ‘âli kim
Olamaz dâ'ire-i rif ‘atine fikr resâ*

*Âsmân-kadr ü felek-paye ‘Ali Paşa kim
Rütbe-i câhını tahrir idemez istifa”⁶⁵*

Nihayet eski dostu Baltacı Mehmed Paşa Halep Valiliği'ne atanmasıyla kendisini bu zor durumdan kurtararak maaşını ve evini tekrar verir. 1710 tarihinde Baltacı Mehmed Paşa ikinci defa sadrazamlığa yükselince Nabi'yi de beraberinde İstanbul'a getirir⁶⁶.

64 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.286-288

65 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.289.

66 Zübeyde Güneş-Yağcı, “Çorum'dan Bir Vezir-i Azam: Baltacı Mehmet Paşa”, *Baltacı Mehmet Paşa, Sempozyum Bildirileri*, Derleyen: Prof. Dr. Kemal Çiçek, Osmancık Belediyesi, Çorum 2007, s.31-32.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.295

*“Fahrü’l-vüzerâ Hazret-i Pâşâ-yı keremkâr
Hem nâm-ı Muhammed şeref-efzâ-yı vezâret*

*Ol âsaf-ı Memdûh ki buldı nice müddet
Zâtiyle şeref mesned-i ‘ulyâ-yı sadâret”⁶⁷*

Prut seferinden dönüşünde azledilerek (20 Kasım 1711) Aralık 1711’de Midilli’ye, daha sonra Temmuz 1712’de Limni adasına sürülmüştür. 1712 yılının Temmuz ayında Limni adasında vefat etmiştir. Ortaköy’de yaptırdığı bir cami bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti sadrazamlarından Köprülüzade Numan Paşa, Salankamen Muharebesinde şehit olan Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşanın büyük oğlu olup, ilmi, fazlı, valiliklerinde dürüst ve âdilâne hareketi ve muvaffakiyetiyle şöhret bulmuş vezirlerdendir.

Demirkapılı Fazıl Süleyman ve Kayserili Hafız Ahmed Efendi gibi devrinin önde gelen âlimlerinden ders aldı. Babasının ölümünden sonra bir müddet Köprülü ailesinin vakıflarını mütevellî olarak idare etti. 1696’da İkinci Avusturya Seferine katıldı. 1700’de altıncı vezir olarak Divan-ı Hümayuna girdi. 1701’de Erzurum valiliğine, 1702’de Daltaban Mustafa Paşanın veziriazam olması dolayısıyla Anadolu valiliğine getirildi. Ağrıboz, muhafızlığı ile Kandiye ve Bosna valiliklerinde bulundu. 1710’da İkinci Mustafa Hanın kızı Ayşe Sultanla evlendi. Aynı yıl Çorlulu Ali Paşanın yerine veziriazam oldu. Ancak, Numan Paşanın şöhreti dolayısıyla Anadolu ve Rumeli’den birçok dava sahibi, haklarını almak için İstanbul’u doldurdular. Bu karışıklıklar sebebiyle altı ay kadar sonra azledilerek, yeniden Ağrıboz muhafızlığına gönderildi.

1714’te Bosna valiliğine getirilen Numan Paşa, Karadağlıların isyanını şiddetle bastırmak suretiyle mühim bir gaileyi önledi. 1715 Şubatında Silifke sancağıyla Anadolu’da eşkıya te’debine memur oldu. 1716’da Kıbrıs valiliğine tayin olundu. Daha sonra Avusturya’nın ani bir hareketle Tuna ve Sava nehirlerini aşması ihtimali üzerine, Kıbrıs valiliği üzerinde kalmak üzere Bosna serdarlığına getirildi.

Numan Paşa, Bosna Hersek Serdarlığı sırasında düşmana karşı muvaffakiyetle karşı koydu ve Belgrad’ın Avusturyalılar tarafından işgali esnasında Bosna’ya yaptıkları taarruzlara, karşı taarruzlarla cevap vererek Avusturya kuvvetlerini mağlup etti ve Bosna’ya sokmadı. 1718 Ağustosunda Girit valiliğine getirilen Numan Paşa, Şubat 1719’da Kandiye’de vefat etti.

*“Nâbi sirâc-ı ümmetün itdükde yümn ile
Hem-nâmı zîb-i sadr-ı bisât-ı sa ‘adeti*

*Tarih-i taze tarh zuhûr itdi gaybdan
Mekşûf ehl-i hâle cemâl-i melâhati”⁶⁸*

III. Ahmet saltanatında, 27 Nisan 1713 - 5 Ağustos, 1716 tarihleri arasında üç yıl üç ay sekiz gün sadrazamlık yapmış olan ve Nabi tarafında divanında adına kaside yazılan diğer bir Osmanlı devlet adamı da Silahdar Ali Paşadır.

67 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.323.

68 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.326.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın oğludur. Sadrazamlığı başlangıcında 1699 Karlofça Barış Antlaşması ile Venediklilere eline geçen Mora sorunları ile uğraşmıştır. Venedikliler bu anlaşma hükümleri tamamen ihlal ederek Karadağ'daki isyanı teşvik edip isyancılara yardım edince ve İstanbul-Mısır seferleri yapan Osmanlı ticaret ve hac gemilerine saldırınca 8 Aralık 1714de Venedik ve bağlaşığı Habsburglar idaresindeki Avusturya'ya karşı yeni bir savaş başlatmıştır.

1715 yazında Sadrazam Silahdar Ali Paşa komutası altında bir Osmanlı kara ve deniz harekâtı ile Venedikliler Mora'da yenilmiş; Korint, Anapoli, Modon, Koron ve Navarin kaleleri fethedilerek; Venedikliler Karlofça Barışı ile ele geçirdikleri Mora yarımadası'ndan atılmışlardır.

Mora'nın yeniden fethedilmesi başarisından sonra Sadrazam Silahdar Ali Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu kuzeye Avusturya'ya karşı sefere geçmiştir. 5 Ağustos, 1716'da sadrazamın serdarlığı altındaki Osmanlı ordusu Petervaradin Savaşı'nda Savoy Prensi Eugen komutanlığı altındaki Avusturya ordusuna yenik düşmüş ve Silahdar Ali Paşa bu savaşta Şehit düşmüştür. Bu nedenle tarihlerde "Şehit Ali Paşa" adı ile anılır olmuřtur⁶⁹.

*"Südde-i devlet-me'ab-ı Aşaf-ı sâni k'odur
İltifât-ı pâdişaâh-ı kadr-dânun mazharı*

*Aşaf-ı Memduh dâmâd-ı Őehenřâhî k'odur
Cümle desturân-ı 'asrun kadr ile bâlâteri'"⁷⁰*

Nabi, Prut savaşının kazanılmasında büyük pay sahibi olan kişilerden biri olan Kırım Hanı Devlet Giray Han hakkında da divanında bir mehdiye yazmıştır. Devlet Giray Han, Kırım hanlarının yirmi dördüncüsü. Babası Hacı Selim Giray Han olup 1654te doğdu. Veliiahtlığı zamanında 1694te Engürüs, 1695te Sadrazam Ali Paşanın Varadin Seferine katıldı. 1696da Rus arı Petro, Azak Kalesini kuşatınca, kardeşleriyle beraber kalenin muhafazasına yardım etti. Petro kaçmak zorunda kaldı.

Selim Giray Han, 1699da yaşlılığını ve hacca gideceğini belirterek büyük oğlu Kalgay Devlet Girayı yerine aday gösterdi. Bu isteği kabul eden ikinci Mustafa Han, ayrıca Devlet Girayı Edirne'de kabul ederek iltifatlarda bulundu. Ancak biraderi Saadet Giray kendisinden yüz çevirince, isyan ve huzursuzluklar baş gösterdi. Bu sebeple, 1703te Hanlıktan alındı ve yerine babası Selim Giray, dördüncü defa getirildi. 1708de Kaplan Giray, Kabartay Seferinde ağır bir bozguna uğradığı için azledilerek yerine ikinci defa Devlet Giray getirildi. Rusya zerine birkaç defa sefer yaptı. O sıralarda meydana gelen Rus harbi esnasında meşhur Prut Savaşında Tatar Salih ve Çerkez Mehmed Paşaların yardımlarıyla Ruslar 1711de Huş Geidinde evirip Osmanlı ordusuna yardımcı oldu. O sırada Osmanlı ülkesine sığınmış bulunan İsveç Kralı On ikinci Őarl'a (Demirbaş Őarl) esir muamelesi yaptığı için Osmanlı devlet politikasını zedeledi. Bu sebeple hanlıktan alınması uygun görülerek Edirne'ye çağırıldı. Edirne yakınlarında Derbent kyne gelen Devlet Giraya durum bildirildikten sonra Gelibolu'ya gönderildi. 11 Nisan 1713'te Gelibolu'da yeni Kırım Hanı Kaplan Girayla karşılaşan Devlet Giray, Rodos'a gitti. Böylece siyasi hayattan çekildi.

69 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.VI, s.300-305

70 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.131.

Sürgünlüğü affedilerek Vizede kendisine verilen çiftliğe yerleşen Devlet Giray, 1725te orada vefat etti⁷¹.

*“Hazret-i Devletgiray Hân pâdişâh-ı kâr-dân
Kim felek çâkerliğine müşteridür can ile*

*Şehryâr-ı tahtgâh-ı devlet-âbâd-ı Kırım
Kim tutar rif ‘atde pençe sa ‘id-i keyvân ile*

*Mürtebitdür nesl-i pâki devr-i Yâsef’den berü
Saltanatla merkemetle şân ile ‘üvân ile”⁷²*

Sonuç olarak Nabi'nin yaşadığı dönemde iç karışıklıklardan dolayı padişah ve sadrazamlar çok sık değişiyordu. Bu yüzden Nabi yetmiş yıllık ömründe (I. İbrahim, IV. Mehmed, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed) gibi çoğu zayıf ve türlü felakete uğramış olan altı padişahın saltanatını gördü. Fakat Nabi yazmış olduğu divanında bu padişahlar arasında II. Mustafa ve III. Ahmed'in tahta çıkışları üzerine birer cülusiye yazmış ve özellikle bir zamanlar doğumunu kutladığı, şehzadelğinde iltifatını gördüğü III. Ahmed tarafından uzaklarda da olsa ihسانlara nail olmuştur. Halep'te yaşadığı dönemde tanıdıklarıyla mektuplaşıyor ve kendisine şiir gönderenlere cevaplar yazıyordu. Yine Divanında Musahib Mustafa Paşa (3 tane), Sadrazam Amcazade Hüseyin Paşa, Sadrazam Daltaban Mustafa Paşa, Sadrazam Rami Muhammed Paşa, Kara İbrahim Paşa, Kara Mustafa Paşa Köprülüzade Numan Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Kalaylıkoz Ahmet Paşa, Teberdar Muhammed Paşa (Baltacı Mehmed Paşa), Silahdar Ali Paşa, adına yazılmış kasideler, medhiyeler ve gazeller bulunmaktadır. Ayrıca Halep'te yaşadığı dönemde valilik yapan ve haklarında çok detaylı bilgiler bulunmayan Cafer Paşa, Abdi Paşa, Ali Paşa, İbrahim Paşa, Hasan Paşa, ve yine Osmanlı vezirlerinden Mora Fatihî Ali Paşa Hacı Hüseyin Paşa, İbrahim Paşa, Süleyman Paşa, Kaplan Paşa, Hacı Ali Paşa, Mustafa Paşa, Karakulak Mustafa Paşa, Arslan Paşa, İbrahim Paşa, Kalaylı Ahmet Paşa, Yusuf Paşa Çerkes Muhammed Paşa, Bakî Paşa, gibi devlet adamları ve Kırım Hanı Devlet Giray adına kaside, mehdîye ve gazellerin yanı sıra yazmıştır. Bunun yanı sıra Nabi Divanında Muhassıl Hacı Ali Ağa, Birri Çelebi, Köprülüzade Esad Beg, Yusuf Ağa, Mahmut Ağa, Yeşilli Muhammed Efendi, Fevt-i Kethuda-yı Hazinevi Şehriyari Ali Ağa, Mustafa Ağa , Ali Beğ, Hüseyin Ağa, Eyyub Hayri Efendi, Hacı Hüseyin Ağa, İbni Taha, Abdurrahman Ağa, Es-seyyid Mustafa Ağa (Mekke Kadısı), Hüseyin Beg, Arifi Ahmed Efendi Hekim Dede, Vahdi Efendi (Halep Şudeni), Ayn-ı Mahir Efendi, Vahhab Çelebi gibi bir çok tarihi şahsiyet Nabi'nin divanında çeşitli yerlerde geçmektedir.

71 Halil İnalçık, “Kırım Hanlığı”, Türk Dünyası El Kitabı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1976. s.946-947

72 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.145.

NÂBÎ'NİN ŞİİRLERİNDE DÖNEMİNİN SOSYAL ELEŞTİRİSİ

Ömer SAVRAN
Harran Üniversitesi, Fen Ed. Fak., Öğr. Üyesi

ÖZET

Nâbî'nin yaşadığı 17. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun en karışık olduğu, toplumsal yapının bozulmaya başladığı, dışarıda başarısız savaşlar sonucu yenilgilerin arttığı, içeri de ise isyan ve ihtilallerin baş gösterdiği bir dönemdir. Çalışmamızda, bu çağda yaşamış divan şairlerinden Nâbî'nin gazellerinde o dönemin sosyal, kültürel ve ekonomik alanlardaki yapısal bozukluklarını dile getiren şiirleri tespit edilmiş ve sanatçının bu konular üzerindeki değerlendirmeleri üzerinde durulmuştur.

Giriş

Nâbî'nin yaşadığı XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu, tarihinde o zamana kadar görmediği ezici sorunlarla karşı karşıya kalır. Bu yüzyılda siyasal ve ekonomik sorunların yanı sıra kişisel ve toplumsal değerler de tehlikeye düşmüştür. Oysa geleneksel Osmanlı toplumunun geleceği, bir bakıma, öteden beri sürdürdüğü bu değerlerin korunmasına bağlı olmuştur.

Toplum yapısıyla sanatçının hayata bakış açısı ve edebî kişiliği arasındaki ilişkinin özelliklerini belirlemek bir ölçüde toplumsal yapıya bakmayı gerektirir. [1] Bu nedenle özellikle XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun siyasal ve sosyal görünümüne değinmek gerekir.

XVII. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun en karışık olduğu, dışarıda başarısız savaşların, memleket içinde isyan ve ihtilallerin etkisiyle bocalamalar içinde geçtiği bir dönemdir. XVI. yüzyılın ikinci yarısında görülen gerileme başlangıcı, kuvvetli bir idarî teşkilata dayanan devletin zenginliği ve debdebesi sebebiyle hissedilmemiş, fakat XVII. yüzyıl başlarında bütün belirtileriyle ortaya çıkmıştır.

Bu yüzyıl, imparatorluğun kuruluşundan beri sürekli bir tempo ile devam eden yükselme ve gelişmenin durduğu ve hatta birçok kurumlarda bir gerileme hareketinin başladığı bir devre rastlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunda XVII. yüzyılda Sultan I. Ahmet (saltanatı: 1613–1617), I. Mustafa (1617–1618), II. Osman (1618–1622), IV. Murat (1623–1640), Sultan İbrahim (1640–1648) ve IV. Mehmet (1648–1687) padişahlık etmiştir.

Çoğu zayıf ve tecrübesiz olan bu padişahlar devrinde, devlet idaresi zayıflamış, halk arasında sızlanmalar ve şikâyetler çoğalmış, devlet idaresinden memnun olmayanların sayısı artmıştır. XVII. yüzyılda imparatorluğun içine düştüğü buhranın sebeplerini Haluk İpekten kaynaklara bağlı olarak Nef'i adlı eserinde şu şekilde ifade eder: [2]

1. Dönem padişahlarının zayıf oluşu, devlet idaresinde ikinci derecede kudret sahibi olan sadaret makamının umumiyetle cahil ve yetersiz insanların eline geçmesine sebep olmuştur.

2. Çeşitli kesimlerin (saray kadınları, ağalar, dönemin askerleri) idareye karışması sonucu adam kayırma ve hırsızlık dedikodularının artması yüzünden sık sık yönetim değışiklikleri olmuştur. Dürüst ve kıymetli vezirler sadarettten uzak kalmışlar; makam ve servet hırsları, kinler, düşmanlıklar pek çok sadrazamın hayatına mâl olmuştur. Öte yandan sadaret isteklileri hiçbir zaman eksilmemiş, türlü dolambaçlı yollardan bu makama ulaşanlar da kısa zamanda aynı akıbete uğramışlardır. Hânedan ve sadaret makamı bu hâle gelince diğer yüksek memuriyetler de alınıp satılır birer rüşvet ve ticaret malı hâline dönüşmüştür. Bu durum bilgisiz ve beceriksiz kişilerin memuriyete getirilmesine sebep olmuştur.

Dönemin bir diğer özelliği ise ordudaki askeri disiplinin bozulmuş olmasıdır. Düğünlerde ustalık gösteren cambaz ve hokkabazların Yeniçeri ocağına yazdırılması, askerın dükkân açıp esnaflık etmesi için izin verilmesi, bu konuyla ilgili geleneklerin bozulmasına sebebiyet vermiştir.

3. Hazine, memur maaşlarını ve asker ulufelerini ödeyemez hâle gelmiştir. Hazinesinin açığııı kapatabilmek için saray eşyasının eritilip akçe kesilmesi de işe yaramayınca çeşitli vergilerin konması, halk arasında şikâyetlerin artmasına sebep olmuştur.

4. Vergilerin ağırlığı, hayat pahalılığının artması, adaletsizlik halkın yer yer kıpırdanmaya başlamasına sebep olmuştur. İstanbul'daki Yeniçeri ve sipahi ayaklanmalarına karşılık, Anadolu'da Celalî isyanları baş göstermiştir. Önceleri halkın da iştirakiyle, zulme karşı ve iyi niyetle başlayan ayaklanmalar zamanla çapul ve yağmacılığa dönüşmüştür.

5. Devlet idaresinde ve bunun sonucu olarak bütün kurumlarda bir gevşeme ve çözüme devam ederken, buna bir de ulemâ sınıfının taassubu eklenmiştir. Bu zümreden bazıları tavırlarını temellendirmek için Birgivi Mehmet Efendi'nin (ö.1573) eserlerini kullanmışlardır. [3]

NÂBÎ'NİN EDEBÎ ŞAHSİYETİ

Nâbî, XVII. asır divan şiirinde bir “tefekkür edebiyatı çığı” açacak ve kendi adıyla anılabilir bir şiir mektebi teessüs edecek kadar şiirde değişik bir şahsiyet ve hususiyet gösteren geniş tesirli bir şairdir. [4] Klâsik şark dillerini ve Islâm ilimlerini iyi bilen Nâbî, aynı zamanda âlim ve fazıl bir şahsiyete sahiptir.

Fikri, birtakım söz sanatlarıyla süslemeden fikir olarak söylemek yolunu seçmiş ve bunda da başarılı olmuştur. Nâbî'nin -şiirlerindeki- bu tutumu umumiyetle bir inkılap sayılmış ve şairin yolunda yürüyen daha başka sanatçılar da yetişmiştir. Dili sade, şiirinde his ve hayalden ziyade düşünceye ehemmiyet veren Nâbî, bol yazmak ve değişik konular üzerinde söz söylemek temayülünde bir şairdir. [5]

Eski şiirimizin kültür ve düşünüş heyecanlarını, bir his ve hayal şâhası, bir musiki saltanatı içinde söylemeye alışmış bir edebiyat geleneği olarak düşünüldüğünde, Nâbî'nin fikir ve düşünceleri gibi, dil ve edebiyat hakkındaki görüşleri de kendi çağı içinde orijinal ve yenidir. [6]

Iran edebiyatında Sâip (1591-1671) gibi şairlerin Türk edebiyatında da Bağdatlı Ruhî'nin tesirleri altında gelişen bu tarz, sonraki dönemde daha da tesirli bir yol olmuştur. Aynı yolun kurulup gelişmesinde XVII. asrın tarihi, idari ve sosyal hayatında görülmeye başlayan huzursuzlukların da şüphesiz mühim tesirleri olmuştur.

Osmanlı Padişahlarından altısının saltanat dönemlerini idrak eden Nâbî, devlet adamı eksikliğinin (kaht-i ricâl) çokça hissedildiği bir dönemde yaşamıştır. Zira bu yüzyılda hükümdarlar ve saray halkı, âlimler, vezirler, nüfuz sahibi kişiler de hep kendi rahatları peşinde koşmuşlar, zevklerinden fedakârlık edememişlerdir. Bunun yanında düşmanlarla savaş hâli, askerde düzen bozukluğunun oluşması ve yenilgilerin artması gibi sebepler ülkede huzur bırakmamıştır.

Bir kararsızlığın ve belirsizliğin hâkim olduğu bu devirde sadece Köprülü Mehmet Pasa ve aynı aileden Damat İbrahim Paşa'nın sadrazamlığı yıllarında belli bir sükûn ve huzur ortamı olmuşsa da bu sürekli olmamıştır. Sosyal hayatın, özellikle saray israfları ve savaşlar yüzünden bir hayli düzensizlik içinde bulunduğu bir zamanda yasayan Nâbî de tabii ki bu donemi şiirlerinde yansıtmıştır. [7]

Toplumuyla ve toplumunu etkileyen olaylarla ilgisiz bir insan olmayan Nâbî, devrini ve toplumunu birçok eserinde başarı ile yansıtmış ve yaşadığı yıllar hakkında tarih araştırmaları açısından çok değerli gözlemler sunmuştur. Nâbî'nin gözlemleri yüksek bürokrat bir görgü şahidinin, birçok olayı yaşayan, yakından müşahede eden ve ıstırabını çeken bir insanın değerlendirmeleridir. [8]

Şair, dikkatini bilinçli bir şekilde sürekli olarak toplumuna yöneltmekle kalmamış, 17. yüzyılın ikinci yarısında bozulmuş olan Osmanlı toplum düzenini ciddi biçimde eleştirmiş, niteliğini ve nedenlerini teşhis etmeye çalışmış hatta çözümler sunmuştur. [9] Divanındaki pek çok şiirinde çeşitli tarihi olaylara değinen Nâbî, ayrıca 156 tarih manzumesi de yazmıştır. [10]

Nâbî dile hakimiyeti, tefekküre verdiği önem, akıcı üslûbu, tamlamalardan kaçınması, rahat ifadesi, çağının bazı olaylarını kolayca ve gerçeğe yakın bir

biçimde eleştirmesi, ona, sanatı ve şahsiyeti açısından ayrı ve üstün bir değer vermemizi gerektirmektedir. şairimizin bir başka özelliği ise klâsik edebiyatın hayata bağlı olmadığı, tamamıyla soyut bir edebiyat olduğu, devrin siyasî ve sosyal çalkantıları, yükseliş veya öküntüleriyle ilgisi bulunmadığı şeklindeki telakkileri tekzip edecek derecede döneminin resmini başarılı bir şekilde ortaya koymasıdır. [11]

Nâbî, bağlı olduğu edebiyat anlayışının kuralları çerçevesinde ve onun hayat felsefesine ayrı gelmeyecek şekilde eserlerinde realiteyi de görüp ifadelendirmiş, günün olaylarını, çağının haksızlıklarını, huzursuzluklarını dile getirmiştir. Nâbî, çağının huzursuzluk ve kararsızlıkları, hükümet yönetiminden başlayarak çeşitli meslek erbabı arasında yaygınlaşan zulüm, hile, yalan, rüşvet, mal ve mülke aşırı rağbet, riyakarlık, her işte menfaate bağlılık gibi kötü huyların toplumu kemirmesi karşısında fikir ve hikmetin kanatları gölgesinde düşüncelerini dile getirmiştir. şiirlerinde; bazen eleştirilerde bulunup ferahlamak, bazen şikâyetlerde gönlündekileri etrafında bulunanlara duyurmak, bazen tevekkülle olayları göğüslemek arasında gelip giden bir duyuşa sahiptir. [12]

Nâbî, insanı ve özellikle kendi devrinin huzursuz, menfaate bağlı, endişelerini yenmekte güçlük çeken, bazen de başkalarına zarar vermekte pervasız davranan sorumsuz yöneticilerini, eline fırsat geçtiğinde mevkii ve makamını, yetkilerini kötüye kullananları eleştirmekten çekinmemiştir.

Nâbî'nin içinde yetiştiği devrin siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik görünümünü bu dönemle ilgili çalışma ve kaynaklardan yararlanarak vermeye çalıştık.[13]çalışmamızın bu kısmında ise şairin Ali Fuat Bilkan tarafından hazırlanan Türkçe divanındaki 888 gazelinin taranması sonucu elde edilmiş konumuzla ilgili örnek beyitler üzerinde durulacaktır. Aşağıda örnek olarak sunacağımız beyitler, şairin divanında bulunan 345. gazelin yorumu içinde verilecektir.

ŞAIRİN DÖNEMİNİN SOSYAL ELEŞTİRİSİYLE İLGİLİ ÖRNEK BEYİTLER

1. *Bir devrde geldük ki ‘azîzân unutulmuş
Tutmuş yirini hurd ü büzürgân unutulmuş* [14]

“ Öyle bir zamanda geldik ki değerli kişiler unutulmuş ve büyüklerin yerini küçük, değersiz insanlar almış.”

Şairin yaşadığı dönem öyle bir devirdir ki, büyük küçük unutulmuş, insanlar küçük menfaatler uğruna kılıktan kılığa girer olmuştur. Dönemin insanları makam, mevki, şan, şöhret uğruna her türlü gelenek ve kaideleri çiğneyecek durumdadır. Yukarıda da bahsedildiği üzere bu dönemde daha önceki yüzyıllardaki gibi nitelikli devlet adamları yetişememiş şairin ifadesiyle “kaht-ı ricâl” yaşanmıştır. Nâbî’nin dönemine ilişkin bir başka tespiti ise vatan sevgisinin azalmasıdır:

*Biz ol metâ’ı nâsereyüz Nâbiyâ k’olur
Kaht-ı ricâle beste zamân-ı revâcumuz* (G/281-5)

*Bu gurbethânede halk eylemiş bir gûne ülfet kim
Hezârânında bir dilbeste-i hubbû’l-vatan yokdur* (G/141-5)

2. *Gitmiş nemeki mâ`ide-i hân-ı vefânun
Âlemde hukuk-ı nemek ü nân unutulmuş*

“ Vefa sofrasının yemeğinde tuz kalmamış, âlemde ekmek ve tuz hakkı unutulmuş.”

Şair döneminde vefa duygusunun ve kültürümüzde büyük bir değeri bulunan ortak hukukun unutulmuş olduğundan şikâyet eder. Aynı konuyu başka bir şiirinde, insanlığın hamurunda bulunan vefanın kaybolması şeklinde dile getirir:

*Nakş-ı safâ sahife-i ‘âlemde kalmamış
Büy-ı vefâ hamîre-i Âdem’de kalmamış* (G/351-19)

Şairin, beyitlerinde sık sık üzerinde durduğu konulardan biri de “hukuk-ı nemek” diye ifade ettiği yeme-içme tuz hakkıdır. Şair, “ Nemek hakkın ferâmuş eyleyenler behremend olmaz” [15] sözüyle ortak hukuku unutanların bu hukuktan hissedar olamayacaklarını dile getirir.

Bu yüzyılda törelerin ve geleneklerin bozulması nedeniyle insanlar arasındaki münasebetler zayıflamıştır. Zamane halkı arasında küçüklere sevgi, büyüklere saygı gibi bizim kültürümüze has hasletlerde toplumda bir duyarsızlık baş göstermeye başlamıştır:

*Burun ucıyla virür her söziün cevâbını kûh
Anun tayandığı gûyâ ki ol kayalığadur (G/196-4)*

*Kim sorar hâtırı hep câme vü destârın arar
Halk âyinelerün şimdi safed-kârın arar (G/158-1)*

*Aramaz kimse ma'âni vü nikâtın ketbün
Nakş-ı ser-levha vü dîbâce-i halkârın arar (G/158-2)*

*3. Nâ-pâk yatur dest-i kerem dâmen-i 'ismet
Has-pûş kalup çeşme-i hayvân unudulmuş*

“ Temizlik eteği ve iyilik eli kirlî bir şekildedir. Âb-ı hayat çeşmesi de çöp ve otlâ tıklı kalmıştır. ”

Şairin dönemi ile ilgili şiirlerinde işlediği bir başka konu ise insanların karşılık beklemeden birbirlerine yardım etmemeleri hususudur. Şair bu durumu bir beytinde şu şekilde belirtir:

*Vermezdi kimse kimseye nân minnet olmasa
Bir maslahat görülmez idi rüşvet olmasa G/75-1*

İnsanlar o kadar maddeci olmuşlardır ki, bir çıkarları olmadıkça başkasına yardım etmeyi kolay kolay düşünmezler. Şair çeşitli beyitlerde bu konuyu şöyle dile getirir: “Zamane insanları bir iyilik yapacakları zaman şöhret kastiyla yaparlar. Zamane halkından usandırıcaya dek ısrar etmedikçe bir lütuf çıkmaz. İnsanlar arasındaki ilişkileri zayıflamış halkın birbirine karşı itimadı eksilmiştir. Bu manada ortak paylaşım olarak alınıp verilen sadece selam kalmıştır. Dönemin cimri insanların kerem üzerine meziyeti o türlüdür ki, yaptıkları iyilikleri övünerek anlatmalarından başa kalkmaya yer kalmaz. Devrin zenginleri himmet yapacaklarını söylerler ama bu dil iledir, fiiliyatta gerçekleşmez. Asrın mayası bozulmuş insanların lütuf ummak, sineğin kanatları altında gölgelenmeyi düşünmek kadar yersizdir.”

*İtmez zuhûr 'asrda bir kimseden kerem
Zımnında kasdi dâ'ye-i şöhret olmasa (G/757-6)*

*Sudûr-ı lutf ne mümkün zamâne halkından
Meger ki idesin ibrâm usanduruncaya dek (G/406-5)*

*Rüsûm-ı lutf u kerem halk içinde mensîdür
Fakat alup virilür bir selâm kalmışdur (G/142-2)*

*Lutf uman 'asr fîrû-mâyelerinden Nâbî
Sâye ümmîdin ider bâl ü perinden mekesün (G/401-9)*

*Garîb himmeti var agniyâyı devrânun
Lisân ile toyurur âb u nâna yir kalmaz (G/315-3)*

Şair, bir beytinde, ihsan edenlerin kastı şöhret olursa bunun günahının daha fazla olacağını ifade ederek insanları bu tür davranışlardan uzak tutma durma konusunda dini öğretileri hatırlatma yoluna gitmiştir

*İmsâk-ı bâri ehline bir kat günâh olur
Şöhret olursa maksadı ihsân idenlerin* (G/429-6)

4. *Kalmış ser-i meydân-ı mahabbet tek ü tenhâ
Zen-tab'lar almış yiri merdân unutulmuş*

“ *Sevgi meydanının başı yalnız ve ıssız kalmış; erkeklerin yerini kadın tabi'atlılar almıştır.* ”

Şairin yaşamış olduğu dönemde, toplumda sevgi, saygı ve hoşgörü azalmış ikili münasebetlerde menfaat aranır olmuştur. İnsanlar arasında takdir görmesi gereken yiğitlik ve mertlik unutulmuştur. Şaire göre, insanlar gerek davranışlarıyla gerekse sözleriyle adeta kadın tabiatına bürünmüştür. Dönemde kaybolan değerlerden biri de doğruluk, vefa ve sadakatin verilen kıymetin, önemin azalmasıdır. Şairin ifadesiyle sevgilinin sözüne ne kadar güven duyulursa, zamane insanları da o kadar itimat edilir:

*Binâ-yı 'ahd-ı hûbân gibi te'sîr-i burûdetden
Buz üstinde turur hep şimdi bünyân-ı sadâkatler* (G/ 61-5)

5. *Nâdânlık olup mu'teber ebnâ-yı zamânda
Hattı bozulup nüsha-i irfân unutulmuş*

“ *Zamane insanı, cahillere değer vermektedir. Yazısı bozulan irfan kitabı da unutulmuştur.* ”

Şairin döneminde, ilim ve irfan sahipleri değil, cahiller muteber olmuştur. Bu yüzyılda insanlar yükselme pâyesi olarak ilim tahsil etmeyi değil, mal biriktirmeyi görürler. Şairin bu konuyla ilgili diğer düşünceler ise şöyledir: “Zamane halkı, fazilet ve erdeme önem vermez, irfana kıymet vermez, halkın eğilimi kaba sofuluğadır. Bu asrın insanları şahsın zatına önem vermeyip mal ve makama rağbet gösterirler. Halkın bakışı, değerlendirmesi zata değil, elbisededir. İnsanların nazarında fazilet ve marifetin yeri yoktur, halkın itibarı makam ve mansıbadır. Akılsız kimselerin itibarı ilme, bilgiye ve bilge kişilere olmayıp gösterişedir.” Çeşitli beyitlerde bu tespitleri yapan şair, “kıyafetin, dış görünüşün ilim ve hünerde yeri yoktur” diyerek bu konudaki hükmünü de ortaya koyar:

*Tahsil-i 'ilmün üstine tercîh ider mi nâs
Tahsil-i mâl vâsita-i rif'ât olmasa* (G/757-5)

*Ne hadd-i fazlı bilürler ne kadr-i 'irfanı
Zamâne halkının ikbâli pârsâlıgadur* (G/196-3)

*Degüldür zâta mâ'il halk mâl ü câhadur ragbet
Dıraht etrâfına kimse tolaşmaz bârdan sonra* (G/799-2)

*Yok vak'ı çeşm-i nâsda fazl u ma'ârifün
Halkun hep i'tibarî makâm u mukarradur* (G/131-2)

*Ne 'ilmedür ne dânişe ne ehl-i hûşadur
Hep i'tibar-ı bî-hiredân hod-fürûşadur* (G/113-1)

*Zâtî gerek kemâl ü hüner yohsa Nâbiyâ
İlm ü hünerde medhali yoktur kıyâfetün* (G/430-10)

Şairin çeşitli yerlerde önemle ve ısrarla durduğu konulardan biri de hüner sahiplerine sahip çıkılmayıdır. Sanatçı bir rubaisinde “Çağın adamları her hünere bir aferin verirler. Allah'ım, bu aferin ne bitmez tükenmez hazine imiş.” [16]sözüyle hüner sahiplerinin imrendirici bir mükâfatla ödüllendirilmediklerinden yakınır. Yine şairin ifadesiyle hüner, bu dönemde, o kadar aranmaz olmuştur ki, mahalle mahalle gezip, adeta kapı kapı müşteri aranan eski bir semer derecesine düşmüştür:

*Hüner ol mertebe kâsid ki gezip kûy- be-kûy
Der-be-der köhne semer gibi hâridârın arar* (G/158-4)

*6. Hikmet taleb-i mâlda Kârun gibi şimdi
Hâhişger-i lokmada Lokmân unutulmuş*

“ Bugün bilgelik, Karun gibi mal biriktirmededir. Yiyecek aramada halk Lokmanı bile unutturmuştur.”

İnsanlar mal biriktirmede ve cimrilikte adeta Karun'la yarışmaktadırlar. Pek çok değerini yerini mal ve para almıştır. Bilindiği gibi Karun adı Kuran'da da geçen cimri ve zalim biridir. Rivayetlere göre Allah kendisine çok büyük bir servet verdiği halde zekatını vermeyip kibirlendiği için Hz. Musa'nın duası ile yerle bir olmuştur. [17]Şaire göre, devrinin insanları adeta Karun gibi para biriktirme hevesindedirler ve parayı kutsallaştırmışlardır. Dönemin insanları her şeyi para ile ölçer biçer hale gelmişlerdir. Şairin ifadesiyle adeta “mangır kuşu” [18] gibi para peşinde koşuşturmaktadırlar.

*Kâfir-dilânı hırs ferâmuş idüp Hak'ı
Şimdi sanem-misâl perestiş gurûşadur* (G/113-2)

*Ehl-i himmetün câyını hod-kâmlar almış
Ni'metkede-i himmetün lezzeti gitmiş* (359-4)

*Kabz eylemiş imsâk makamını 'atânun
Hisset yirin almış keremün şöhreti gitmiş* (G/359-2)

*Mangır kuşuna dönmiş ahâli-i mecâlis
Bî-çâre Hümâ-yı hünerün rağbeti gitmiş* (G/359-5)

Nâbî'nin şiirlerinde, döneminin tarihi hadiselerine ışık tutacak pek çok örnek vardır. Aşağıdaki rubai, o çağda kullanılan “kara kuruş, kalb, kızıl, züyuf” gibi ekonomik tabirlere bağlı olarak paranın değerinin eksiltilmesi sebebiyle halkın maruz kaldığı kafa karışıklığına örnek olarak verilebilir. Tarih Deyimler Sözlüğü’nde bu konu ile ilgili şu bilgiler vardır: “Kuruş, Osmanlılar zamanında kesilen paralardan birinin adıdır. Kaynaklar, beher kuruşun dokuz dirhem halis gümüş olduğunu söyler. Halisül-âyar dirhemlere tam ayarda delâlet etmek üzere ‘Kara kuruş’ namıyla anılmıştır.” [19]

*Üç sülse bir kara guruşu bozdu rûzgâr
Birisi kalb biri kızıl birisi züyûf
Sarrâf-ı dehr didi görünce bu hâleti
Üç sül-s-i kem-’ıyarına la’net gurûşa yûf* (Rub. s. 1150)

7. Olmuş o kadar halk-ı cihân mekrde üstâd
Kim sâbika-i şöhret-i şeytân unutulmuş

“İnsanlar, aldatmada o kadar ustalaşmışlar ki, şeytanın (bu konudaki) şöhreti bile unutulmuştur. ”

Dönemin insanları arasında, yalan, hile, iki yüzlülük, dalkavukluk gibi kötü hasletler yayılmaya başlamıştır. Şair, bu durumu mübalağalı bir şekilde, “insanlar, aldatma konusunda şeytanın şöhretini unutturacak derecede ustalaştı” sözleriyle dile getirir. Şaire göre, çağında ahlâkî ve kültürel anlayıştaki yozlaşmaya bağlı olarak başkasından alınan mal veya eşyaların sahibine teslim edilme noktasındaki gerekli hassasiyet de kaybolmuştur. Bu manada şairin eleştirdiği hususlardan biri de verilen emanetlerin geri dönmemesidir:

*Bulınca nev-hevesân-ı zamâne bir sâ’at
Ne pîç tâba düşerler tolanduruncaya dek* (G/406-4)

*O güne eyledi âsâr-ı serma ‘âleme te’sîr
Ki virmez tondurur şimdi kime virsen emânetler* (G/61-4)

8. Halk açmadadır birbirine pençe-i târâc
Ahkâm-ı Hudâ ma’nî-i Kur’ân unutulmuş

“Halk, birbirine yağma, talan pençesi (ile yaralar) açmaktadır. Allah’ın hükümleri ve Kur’an’ın anlamı unutulmuştur. ”

Yüzyılın özelliği gereği sosyal yapıdaki bozulmadan adalet sistemi de etkilenmiştir. Şaire göre, ahlaki ve kültürel yapının bozulması sebebiyle birtakım değerler alt üst olmuş, insanlar arası anlaşmazlıklarda haklı olanın değil, güçlü olanın sözü geçer olmuştur. Zamane insanlarını çeşitli şekillerde eleştiren şair, onları samimi olmamakla suçlar:

*Zebânlardan olurdu yâd-ı Hakk iksîrden nâ-yâb
Eger bir nîsti halkun elinden gelse hest itmek* (G/476-2)

*İtmezdi halk kasd-ı sevâb ile pâ-y-mâl
Seccâde olsa secde için rûy-ber-zemîn* (G/579-4)

*Zamâne da `vî-i ihlâs iderse ey Nâbî
İnanma lâf u güzâfına hep mübâlagadur* (G/196-5)

*9. Nâbî kimi görsen yürüdür hükmini nefsün
Hakkun bize gönderdüğü fermân unutulmuş*

“Ey Nâbî, herkes kendi nefsinin isteklerine göre hareket etmektedir. Allah ’ın bize gönderdiği emir ve buyruklar unutulmuştur. ”

Nâbî’nin dönemiyle ilgili dile getirdiği konulardan biri de bir önceki beyitte de olduğu üzere dini inançlardaki hassasiyetin azalması ile ilgilidir. Şair bunun sebebini haktan gelen fermanın anlaşılmasına ve unutulmasına bağlamaktadır. Bu noktada şairin eleştirdiği topluluklardan biri de döneminin din adamları olmuştur. Bu dönemdeki yapısal bozukluklara bağlı değişmeden her kurum gibi din müessesesi de etkilenmiştir. Nâbî, pek çok şiirinde halkı aldatan, mala menale önem veren devrinin din adamlarını da eleştirmiştir. Aşağıdaki rubaisinde halkı aldatan din adamlarını şair, sert bir şekilde tenkit eder:

*Sular üstinde reftâr itmeden gayre degül kâdir
Bu demde şeyhlerden olsa da sâdır kerâmetler* (G/61-6)

*Yok bî-garaz mu’amele ehl-i zamanade
Kimse ibadet etmez idi cennet olmasa* (G/757-4)

*‘Asrda zındik-sîmâ şeyhler
Müstecâbü’ d-da `velikle lâf atar
Gaybden mansıb virüp tâliblere
Aldayup halkı velâyetler satar* (Rub., s.1146)

Şaire göre, bütün bu olumsuzlukların çaresi, dünya malı ve sevgisinden vazgeçerek güzel ahlâk sahibi olmaktan geçer. Zira şairin düşüncesine göre bu dünya vakıf malıdır, kimseye mülk olmaz:

*Cihânun Nâbiyâ müstagnî ol bûd u ne-bûdından
Girîzân olma ahlâk-ı İlâhiye tahallukdan* (G/572-6)

*Vakfdur mülk olamaz kimseye bu dâr-ı gurûr
Olma dil-beste bu vîrâne-i bî-bünyâda* (G/765-4)

SONUÇ

Nabî, bağlı olduğu edebiyat anlayışının kuralları çerçevesinde ve onun hayat felsefesine ayrı gelmeyecek şekilde eserlerinde realiteyi de görmüş ve ifadelendirmiştir. Sanatçı, döneminin tarihi, sosyal, kültürel, ekonomik özelliklerini, çağına ait çeşitli yozlaşma unsurlarını şiirinde başarıyla yansıtmıştır. Şair, gözlemlemiş olduğu sosyal aksaklıkları eleştirirken yanında, kötü gidişin niteliğini ve nedenlerini teşhis ederek kendisine göre çözümler de sunmuştur.

KAYNAKLAR

1. Mengi, M., (2000), “*Divan Şiiri Yazıları*”, Ankara, Akçağ, s.176; Mengi, (1978), “Çağının İnsanı Olarak Nâbî”, Ömer Asım Aksoy Armağanı, TDK. Yay.
2. İpekten, H., (1998), “*Nef’i, Hayatı Sanatı Eserleri*”, Ankara, Akçağ.
3. Kortantamer, T., (1993), “Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleler”, Ankara, Akçağ, s. 89; (1983), “17. Yüzyıl Şairi Atayî’nin Hamsesinde Osmanlı İmparatorluğunun Görüntüsü”, *Tarih İncelemeleri Dergisi II*, İzmir, s. 61-105.
4. Karahan, A. ,(1964), İslâm Ansiklopedisi, “Nabi Mad.” İstanbul, MEB., c.9, s. 3-7 ; Banarlı, N. S., (1987), “Resimli Türk Edebiyatı Tarihi”, İstanbul, MEB. Yay, c. 2, s.669.
5. Büyük Türk Klasikleri, (1987), “Nâbî”, İstanbul, C.5, s. 267.
6. Banarlı, age., s.670; Büyük Türk Klâsikleri, s. 267.
7. Karahan, A., (1987), “*Nâbî*”, Ankara, Kültür Turizm Bakanlığı, s. 51.
8. Kortantamer, (1993), age., s. 152; Kortantamer, (1984), “Nâbî’nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, İzmir, s. 83-16.
9. Kortantamer, age., s. 152.
10. Bilkan, A. F., (1997) “Nâbî Divanı”, İstanbul, MEB., s.17.
11. Karahan, age., s. 53.
12. Karahan, age., s.56.
13. Konumuzla ilgili diğer kaynaklar: ; Bilkan, A. F., (1999), “*Nabi, Hayatı Sanatı Eserleri*”, Ankara, Akçağ ;
Bilkan, A.F., (1994), Nabi’nin “Sulhiyye”si ve “Yorgun Osmanlı”, Dergah, Nisan, S. 50, s.9 ;
Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi,(1986), Çağ Yay., İstanbul, c.1;
Hammer, (1991), Osmanlı Tarihi, MEB. Yay., İstanbul, cilt 2, s .330-331;
İsen, M-Kurnaz, C., (1992), Türk Dünyası El Kitabı, , “XVII. Yüzyıl Divan Edebiyatı”, c.3, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsünü Araştırma Merkezi Yay., Ankara;
Kaplan, M., (1997), Nâbî ve Orta İnsan Tipi, Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar 1, İstanbul, Dergah Yay., s. 214;
Köprülü, M. F., (2004), Edebiyat Araştırmaları, “XVII.-XVIII. Asırlarda Türk Klasik Edebiyatının ve Milli Edebiyat Cereyanının Kuvvetlenmesi”, c. 1, Ankara, Akçağ, s. 264 ;
Okuyucu, C., (2001), “*Nâbî*”, İstanbul, Timaş Yay. ;
Mengi, M, (1987), Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yay.
Uzunçarşılı, İ. H., Osmanlı Tarihi, TTK. Yay., cilt 3, II. Kısım; cilt 4, 2. Kısım, Ankara, 1988 ;
Ülgener, S., İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, Der Yay., 2. Baskı, İstanbul 1981, s. 17-18
14. Nâbî Divanı, Gazel: 345. (Çalışmamızda şiiirlerle ilgili atıflar Ali Fuat Bilkan tarafından hazırlanan ve yukarıda adı geçen “Nâbî Divanı” adlı esere göre yapılmıştır.)
15. Nâbî Divanı, G/313-4

16. Nâbî Divanı, Rubai: s. 1143.
17. Pala, İ., (1995), “*Divan Şiiri Sözlüğü*”, Ankara, Akçağ, s. 313; Onay, A. T., (200), “*Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*”, Ankara, Akçağ, s. 283.
18. (Mangır: Bakırdan kesilmiş, dördü bir akçe kıymetinde eski bir paradır.) Onay, age., s. 319; Pakalın, M. Z., (1993), *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü*, cilt 2, s. 405
19. Pakalın, (1993), c. 2, s. 326; c. 3, s. 670.

FİKİR VE TEFEKKÜR ŞAİRİ NÂBÎ

Hasan AKÇAY

Klasik Türk edebiyatının zirve isimlerinden olan Nâbî Urfa doğumludur. O da birçok şair gibi taşrada kendini yetiştirerek, devrin ilim ve sanat merkezi olan İstanbul’da üne kavuşmuştur. Nâbî gibi âlim bir şairin Urfa’da yetişmesi, asrın kültür hayatı bakımından önemli bir özelliktir. Bu durum, sâdece İstanbul, Edirne, Bursa gibi önemli kültür merkezlerinde değil, Anadolu’nun diğer şehirlerinde de ciddi bir ilim ve kültür hayatının var olduğunu göstermektedir.

Şiir vadisinde kendisinden önce yürüyen ve çağdaşlarından farklı bir yol takip ederek “ekol” olma başarısını gösteren Nâbî ‘nin özelliği, “hikemî şiir” diye bilinen, fikir ve tefekkürün ön planda olduğu şiir anlayışının edebiyatımızdaki öncüsü ve en büyük temsilcisi olmasıdır. Onun, sosyal ve ahlâkî konuları işleyerek, içinde yaşanan devrin ve muhitin kusurlarını, haksızlıklarını, sorumsuz davranışlarını eleştirmesi çağına nispetle bir yenilik olarak görülmüştür.

Nâbî ‘nin hikmet ve fikir yolunda örnek aldığı şair, kendine yakın bir çağda yaşamış olan İran şairi Saib-i Tebrizi’dir. Ancak Nâbî, Saib’in ne fikirlerinde ne de üslûbunda bir taklitçi değildir. Sâdece onun öğretici ve toplumcu şiir tarzını seçmiştir. Ayrıca kendisinden önce yaşayan Necatî, Bâkî, Fuzûlî, Hayâlî, Nef’î, Nâilî gibi şairlerden farklı bir tarz ve şiir anlayışı ile bu usta şairlerin arasına adını yazdırmasını bilmiştir. Daha yaşadığı dönemde bile İmparatorluğun her yerine şöhreti ulaşan şair, başta pâdişahlar olmak üzere her tabakadan insanın takdirini kazanmış; dindar, temiz ve faziletli bir insan olması sebebiyle de saygı ile anılmış, kendisine bir ermiş gözüyle bakılmıştır.

Nâbî için makbul olan şiir, hikmetten kaynaklanan şiirdir. Bu anlayış içinde söylediği şiirlerinin pek çok beyit ve mısraları âdetâ birer atasözü kimliğine bürünmüştür. Şiirde güzeli aramaktan çok iyi ve doğruyu bulmak amacıyla şiir söyleyen Nâbî ‘nin sanat anlayışı diğer şairlerden farklıdır. Nâbî ‘nin mizacı, kendisine gelinceye kadar oldukça bâkir kalmış denebilecek olan fikir ve hikmete daha müsait olduğu için olmalıdır ki, şiirlerinde genellikle olaylara ibret gözü ile bakış, bir nevi nasihate yöneliş, olup bitenleri kendine göre değerlendirme hâkimdir. İyi ve güzel yazmaktan çok, bol yazmak ve değişik mevzular üzerinde söz söylemek düşüncesindedir. Üslûbunda çoğu zaman bir sanatkâr itinası bulunmayışı, böyle çok söylemek ve çeşitli söylemenin bir neticesidir. Bununla birlikte Nâbî de büyük bir ifade kabiliyeti, dile hakim olmanın verdiği açık bir söyleyiş ve yer yer gizli bir lirizm olduğu da görülmektedir.

Nâbî’nin “hakimane” söyleyişı bütün eserlerinde kendini göstermekle birlikte, oğlu Ebulhayr Mehmed için yazdığı Hayriyye isimli eseri, baştan sona didaktik bir eser olma özelliği taşır. Şair, oğlunun şahsında dönemin gençlerine de öğüt verir. Ayrıca, şairin değişik alanlardaki görüşlerini yansıtması, devrin tarihi ve toplumsal olaylarını göz önüne sererek, yanlışları eleştirmesi bakımından da önemlidir. Onun hakimane söyleşi sâdece Hayriyye’inde değil gazellerinin büyük bir çoğunluğunda da kendini göstermektedir.

Şairin yaşadığı dönem gereği, şiirde böyle bir tarzı seçtiğini söylemek yanlış bir tespit olmaz kanaatindeyiz. Onu hikmete, fikre, az da olsa tasavvufa

meylettiren, zamanın sosyal nizamının bozukluđu, insanların paraya pula dűşkűnlűđűnűn sebep olduđu ahlák kusurları nedeniyle muhitin ruhlara sıkıntı veren güven eksikliđi, ۆlűmle noktalanacak hayatın ۆtesinde var olan ebedi yařamanın mutlu hayalleri, gűnlűk olaylar yűzűnden sevinmenin de zűlűmenin de akilliça bir davranış olmayacađı hususundaki engin tecrűbesidir.

İnsan, her ne kadar kendinden kurtulmak, iç leminden uzaklařmak yahut meydana gelen her tűrlű deđiřme ve alkınmadan korunmak istese de bu műmkűn deđildir. Bu insan bir de řair ise, etrafında olup bitenlere duyarsız kalması imkűnsűzdir. Gizli veya açık olsun, meydana getirdiđi eserlerde devrin ۆzellikleri mutlaka gۆrűlecektir.

Klasik Tűrk edebiyatı çerçevesinde eser vermiř řairlerin de, her ne kadar deđiřen olaylar karřısında deđiřmeyen iç dűnyalarından ve hayata bakışlarından sۆz edilse de bunun gerçekle bir ilgisinin olmadıđını, bu edebiyatı hakkıyla kavrayanlar ve onda derinleřenler anlayacaklardır. Bu edebiyatın siyasi, sosyal, kűltűrel hatta ekonomik deđiřmeler ve geliřmelerle oldukça yakın ilgisi vardır. Bu ilgi kimi zaman sanatın gizliliđi içinde, kimi zaman da açık bir řekilde kendini gۆstermiřtir.

Nbđ, Osmanlı Devletinin altı padiřahının (I. İbrahim, IV. Mehmed, II. Sűleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed) dۆnemlerini idrak etmiř bir řairdir. IV. Murad'ın vefatından sonra geçen ۆeyrek asırlık zamanın gۆrűnűřű bir hayli zűzűcű ve ibret verici manzaralarla doludur. İki valide sultanın (Kۆsem ve Turhan) devlet idaresine karřarak tűrlű entrikalara sebep olmaları ve etraflarındakileri ya kendilerine bađlayarak yahut onların tesiri altında kalarak hareket etmeleri ve devleti beceriksizce yۆnetmeye kalkışmaları kargařaya yol açmıřtır. Ayrıca yeniçerilerin bař kaldırıřları, tařrada Cellđ isyanları, devlet ricaline ۆken kıtlık, İstanbul'da meydana gelen ayaklanmalar bu hazin tablonun bir bařka yۆnden gۆrűnűřű olmuřtur. Bűtűn bunların yanında savařlar ve alınan sonuçlar ۆlkeden huzuru bűsbűtűn kaldırmıřtır. Dűzenin ve güvenin yıkılmaya dođru gittiđi bir dۆnemde bireyde ve toplumda da istenmeyen özűlmeler, buhranlar kendini gۆsterecektir. Bۆyle bir ortamda řaire dűřen de yařanılanları fotođraflamak ve okuyucunun nazarına sunmak olacaktır.

Nbđ, ađının huzursuzluk ve kararsızlıklarını, hűkűmet yönetiminden bařlayarak çeřitli meslek erbabı arasında yaygınlařan zulűm, hile, yalan, rűřvet, mala műlke ařırđı rađbet, riyakarlık, her iřte menfaate bađlılık gibi kۆtű huyların toplumu kemirmesi karřısında, fikir ve hikmetin etkili olacađını dűřűnműřtir. Bűtűn bu yanlıřları gۆzler ۆnűne sererek, tenkid ederek, olumsuzlukların bir an ۆnce ortadan kalkması için çareler aramıřtır.

Nbđ bir fikir ve tefekkűr řairidir. Toplumcu, ahlkı ve dolayısıyla műtefekkidir. řiirlerinde řahsi duygularına ve gۆnűl arzularına pek az yer vermiřtir. Bazı řiirlerinde az da olsa gۆrűlen ařk motifleri, sâdece klasik Tűrk řiirinin gidiřatı icabıdır. Nbđ bir duygu řairi olmaktan çok fikir adamıdır. Hislendirmeden çok ۆđreticiliđe yatkındır. Kűűk olaylara ve gűnlűk dedikodulara karışmayan řair, toplumu ilgilendiren ۆnemli olaylar karřısında pasif ve ilgisiz kiřilerden deđildir. Dűřűndűklerini çekinmeden sۆyleyen, çađının bozuk ahlâk ve gidiřini makul ۆđűtlerle dűzeltmeye çalıřan bir insandır. Ezelđ ve beřerđ dođrulara dayanarak kۆtűlűkleri, dűřkűnlűkleri, mevki ve iktidar hırslarını, tamahkarlıđı ısrarlı bir řekilde eleřtirmiřtir.

Olayları eleştirirken insanların zaaflarına, devrin bozuk dűzenine samimiyezsizliklere, ařırđı ihtiraslarla gۆlgelenmiř isteklere, kibir ve azamet

içinde hamakatlerini teşhirden çekinmeyenlere, daha nice kusurla dolu zenginlere, idare adamlarına dokunmaktan kendini alamaz. Ancak Nâbî, bu insanlara hiçbir zaman kötü gözle bakmaz. Şair; bu ahlâkı bozuk kitleye, hasta cemiyete, bir hekim gözüyle bakar, onları tedavi etmek ister. Yaptığı eleştiriler kırıcı, yıkıcı değil, yapıcıdır. Bunun için, günahkâr, hatalı, cahil insanları, hikmet ve nasihatle Allah'ın yoluna çağırır. Düşünmeye sevk eder. Cemiyetin saadeti için ferdi ahlâka çok önem verir. Bilhassa fitne ve fesada sebep olacak davranışlardan, kötülüklerden etrafını kurtarmaya çalışır. Bu anlayış içinde toplumun ve ferdin yarası üzerine bir hekim gibi eğilir, yaranın tedavisi için çözüm yolları önerir, reçeteler sunar.

Kâinata, hep hikmet gözüyle bakan Nâbî 'ye göre, her şeyin başı Allah'ı bilmek ve bizzat Hâlık'ımızı tanımaktır. Onu tanıdıktan sonra her müşkül halledilecektir. Bütün noksanlar Onu bilmemekten kaynaklanmaktadır. Bunun içindir ki, şiirlerini derin bir inanç ve tefekkürle terennüm etmiş, okuyucuyu da aynı şekilde bu tefekkür dünyasına çekmek istemiştir. Sözü en yalın, etkili olanını söylemeyi kendine amaç edinmiştir.

*Sözde darbü'l-mesel îrâdına söz yok amma
Söz odur âleme senden kala bir darb-ı mesel*

Onun sanat anlayışı bütünüyle bu beyite sığmış gibidir. Zihinlerde kalacak olan ve bir iz bırakacak olan mânâsı derin olan sözdür. Nâbî de bu ilke doğrultusunda, söylediği her beyitini bir kuyumcu titizliği ile işlemiş. Söz ipliğine öylece dizmiştir. Yaşadığı olayların ve baktığı nesnelere görünmeyen, bilinmeyen yönlerini kavramaya çalışarak, bir şair duyarlılığı ile hissettiklerini ve tecrübelerini vazih bir şekilde aktarmasını bilmiştir.

Türk edebiyatının zirve isimlerinden olan ve şeyhü'ş-şuara diye tanınan Nâbî 'nin açtığı bu okulda kendisinden sonra da birçok takipçisi olmuştur. Anadolu'da derin mânâlı söz söyleyenlere "Nâbî gibi söylüyor" denmesi de açık bir şekilde göstermektedir ki, Nâbî yaşadığı çağda olduğu gibi daha sonraki dönemlerde de unutulmamıştır.

Onun, klasik Türk şiirine bir yenilik olarak getirdiği ve "hikemî" tarzda söylediği şiirlerden seçtiğimiz örnekler, şiir anlayışını, fikir ve tefekkür dünyasını anlamamıza yardımcı olacaktır.

*Bu âlem bir kitâb-ı hikmet endûz-ı hakâyıkdur
Me'âlin her kim istihrac ederse âferin bâdâ*

(Bu âlem, hakikatlerin hikmetini toplamış bir kitaptır. Onun muamma gibi gizlenmiş manasını, kim bulup çıkarırsa âferinler olsun.)

*Aceb vaz' eylemiş bu kâr-gâh-ı hikmet-âmîz'i
Ki kem-ter sun'unu derk eyleyince pîr olur Bernâ*

(O, Allah Hikmetle karışık bu iş yerini öyle şaşılacak bir şekilde tanzim etmiştir ki, en ufak bir san'atının mânâsını anlayıncaya kadar bir genç ihtiyar olur.)

*Sehâb-ı rahmet-i Hak gevher-efşân olmasa yek-çend
Ohurdu halk-ı âlem kâse-gerd-i dest-i istiska*

(Hakk'ın rahmet bulutu, bir müddet inci saçmasaydı, âlem halkı su isteme elinin kâsesini döndürür dolaştırır, su dilencilğine çıkardı.)

*Muhtâc-ı rızk-ı Hâlık iken ser-be-ser cihân
Mahlûkdan niyâz mezellet değül müdür*

(Baştan başa cihân, Yaratıcının rızkına muhtaç iken (ondan istemek gerekirken), yaratılmışlardan yalvararak istemek, alçalma değil midir?)

*Etsün vücûd nushasın evvel mütâla'a
Esrâr-ı hikmet'e taleb-i ittılâ' eden*

(Hikmet sırları için bilgi isteyen kimse, önce kendi varlığının sırlarını okusun)

*Dürr-i ma'nîden olan gûş-i kabûlü mesdûd
Anlamaz eylesen îrâd cihânun meselin*

(Dünyanın mesellerini (doğru ve güzel sözlerini) söyleyen, kabul etme kulağı mânâ incilerine kapalı olan kimse, yine de anlamaz.)

*Ser-â-pâ çeşm-i ibretten geçirdim nusha-i dehri
İçinde ma'ni-i ârâma dair bir ibret yok*

(Dünya kitabını baştan sona ibret gözü ile okudum. İçinde huzur ve istirahat mânâsını ifade eden bir ibâreye rastlamadım.)

*Ma'lum iken encâm-ı cihân ömr-i azizi
Tazyi'-i heves-kârî-i câh etmeye değmez*

(Cihânın sonu belli iken, kıymetli ömrü mevki heveskârlığı ile zayı etmeye değmez.)

*Künc-i ferâğın anlamayanlar safâsını
Devlet komuşlar adını gavga-yi âlemin*

(Feragat köşesinin safâsını idrak edemeyenler, bu dünya kavgasının adını devlet koymuşlar.)

*Bu denlü ni'met-i ma'lûme mechûleden sonra
Eder takdirden bast-ı şikâyet etmez istihyâ*

(Bu derece bilinen ve bilinmeyen nimetten sonra, insanların çoğu utanmaz da kaderden şikâyet eder.)

*Bir pül gibidir bu köhne menzil
Cisr üzre yapar mı hâne âkil*

(Bu eski konak yeri bir köprü gibidir. Akıllı bir kimse hiç köprü üzerinde ev yapar mı)

*Adldür asl-i nizam-i âlem
Adlsüz saltanat olmaz muhkem*

(Dünya düzeninin temeli adalettir. Adaletsiz saltanat, hükümet sağlam olmaz.)

*La 'net ol devlete kim ola gıda
Eşk-i çeşm-i fukarâ subh u mesâ*

(Sabah akşam fakirlerin göz yaşının gıda olduğu o devlete, zenginliğe lanet olsun.)

*Çok görmüşüz zevâlini gaddâr olanların
Hengâm-ı fırsatında dil-âzâr olanların*

(Gaddar olanların ve ellerine fırsat düştüğünde gönül incitenlerin yok olduğunu çok görmüşüzdür.)

*Erre-i şâh-ı hayât olur ana peykânı
Kim ki halkı hedef-i nâvek-i bî-dâd eyler*

(Halkı zulüm okuna hedef edenlere, kendi peykanları, hayat ağaçlarının dalını kesmek için testere olur.)

*Zilletdedür karârı eger sâğ olursa da
Kûtâh olur hayâtı sitem-kâr olanların*

(Zâlim olanların hayâtı kısa olur. Şayet sağ kalsalar da, zillet içinde bulunurlar.)

*Devleti eylediler böyle perişan cühelâ
Nice teklîf olunur gürg'e mürâ'ât-ı ganem*

(Câhiller, devleti böyle perişan eylediler, dağıttılar, ağlanacak hale getirdiler. Kurda, koyunları koruması nasıl teklif edilebilir?)

*Dâhi kimden ümid-i sıdk edersin Nâbî ya bilmem
Sabahun bir nefesde nisfi kâzib nisfi sâdukdur*

(Ey Nâbî! Sabahın bile yarısı yalancı, yarısı doğrucu olduktan sonra bilmiyorum, daha kimden doğruluk ümid edersin?)

*Kâfir-dilan-ı hırs feramuş edüb Hak'ı
Şimdi sanem misal perestiş guruş'adur*

(Gönlü, hırs kafiri olan insanlar, Allah'ı unutmuşlardır. Şimdi, paraya put gibi tapmaktadırlar.)

*Vermezdi kimse kimseye nân minnet olmasa
Bir maslahat görülmez idi rüşvet olmasa*

(Eğer karşısındakini minnet altına sokmak düşüncesi olmasa, kimse kimseye ekmek bile vermezdi. Rüşvet olmasa, hiçbir iş görülmezdi.)

*Yok bî- garaz mu'amele ehl-i zamânedede
Kimse ibâdet etmez idi cennet olmasa*

(Bugünün insanları çıkarsız bir iş yapmazlar, eğer sonunda cennet olmasa, kimse ibadet bile etmezdi.)

*Etmez zuhûr arsada bir kimseden kerem
Zımında kasd-i dâ'ıye-i şöhret olmasa*

(Altında, kesinlikle şan ve şöhrete kavuşma maksadı yatmasa, bu alanda, bir kimsenin iyilikte ve bağışta bulunduğu görülmezdi.)

*İstemekden niceleler şerm eyler
Müstahakkın ara bul sen gönder*

(Nice fakirler var ki, muhtaç oldukları halde istemekten utanırlar. Yardıma layık olanları sen ara bul da, gereken şeyleri gönder.)

*Şehr teklîfine etmez insaf
Eder etba'ını elbette mu'af*

*Âlemün anlar ederken kârın
Çekdirürler fukaraya bârın*

(Şehirde vergi alırken insaf etmez. Fakat kendi adamlarını ondan muaf tutar. Onlar dünyanın kârını ederken, yükünü fukaraya çektirirler.)

*Teber hîzümden alur intikamın âteşün amma
Sen âhen-dillik etme sebkât etmiş mâcerâdan geç*

(Balta, ateşin öcünü odundan alır. Fakat sen demir kalplilik etme, geçmiş olan bir maceradan vazgeç.)

*Bu remzi keşfi bir müşkil-şinâs-ı cûd gelmez mi
Kerem bir lafz-ı bî-ma'na gibi dillerde kalmışdur*

(Kerem, bağış anlamsız bir söz gibi dillerde kalmıştır. Acaba bu sembolün örtüsünü kaldırmaya, cömertliğin müşküllerini çözecek birisi gelmez mi?)

*Zill olsa da çekilmez bâr-ı girân-ı minnet
Seyyah-ı bî-'alâ'ik pâ-y-ı çınarı n'eyler*

(Gölge dâhi olsa, başkasına minnet etmenin ağır yükü kaldırılamaz. Her türlü alaka bağını koparmış seyyah, çınar dibini, gölgesini ne yapsın?)

*Bu perdenün derûnuna bak ıztrâbı ko
Her mihnetün verâsı meserret değül müdür*

(Bu perdenin iç tarafına bak da ıztrâbı bırak. Her sıkıntının arkası sevinç değil midir?)

*Olma ol gûne ki çeşmün nigeht etdikçe ola
Gark-ı mevc-i girih-i nâsiya vü çîn-i cebîn*

(Gözün etrafa baktıkça, alın buruşukluğu ve kaç çatılması dalgalarına gömülmesin. Öyle bir tavır içinde olma!)

*O şuh âyinede aksiyle eyler güft ü gû Nâbî
Bilen söyler nikât-i râz-i hüsni bilmeyen söyler*

(Ey Nâbî ! güzellik sırrının inceliklerini bilen söyler, bilmeyen de söyler. Lakin bütün bunlar o güzelin aynadaki aksiyle konuşmasıdır.)

*Kimdür bizi men' eyleyecek bâğ-ı Cinân'dan
Mevrûs-ı pederdir girerüz hâne bizümdür*

(Cennet bahçesinden bizi kim uzaklaştırabilecektir? Baba mirasımızdır, gireriz orası bizim evimizdir.)

REFERANSLAR:

- BANARLI, Nihad Sami. **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**.MEB Yay. İst. 1987
- BİLKAN, Ali Fuat. **Nâbî , Hikmet, Şair, Tarih**. Akçağ. Yay. Ank. 1998
- DİRİÖZ, Meserret. **Nâbî Divânı**. Fey Vakfı Yay. İst.1994
- İSEN, Mustafa. **Ötelerden Bir Ses**. Akçağ Yay. Ank. 1997
- KARAHAN, Abdülkadir. **Nâbî** . Kùltür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank. 1987

ŞAİR NABİ VE CULUSİYYE KASİDELERİ

Efe Durmuş^{73*}

Urfalı büyük şair ve âlim Şair Nabi (1640-1712), XVII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nin duraklamaya başladığı bir dönemde, savaşlarda birçok yenilgilerin yaşandığı siyasi, sosyal ve iktisadi bir buhran ortamında yaşamıştır. Bu sebeple onun şiirlerinde atasözleri ve hikmetlerden yararlanmış olduğunu, duygu ve hayal öğelerinden çok düşünceye önem verdiğini görürüz⁷⁴. Bu yönüyle şiirleri yüzyıllar boyu darb-ı mesel gibi dillerde dolaşmış, yaşadığı çağda Şeyhü'ş-Şuara olarak tanınmıştır⁷⁵. Buna güzel bir gazel misali:

*Bağ-ı dehrin hem bahârın hem hazânın görmüşüz,
Biz neşâtın da gamın da rûzgârın görmüşüz,
Çok da mağrur olma kim meyhâne-i ikbalde,
Biz hezârın mest-i mağrûrun humârın görmüşüz.*

XVII. yüzyıl başlarından itibaren Osmanlı Devleti her alanda gerilemeye başlamıştır. Gerilemeler, yönetimde, sosyal ve ekonomik hayatta, kültür ve düşünce hayatında açık bir şekilde kendini göstermiştir. Özellikle yönetim yani hükümet, saray ve orduda bozulmalar had safhadaydı.

Elbette gerilemenin sebepleri vardı. Padişahın mizaç, bünye ve yaşları dolayısıyla bizzat işleri ele almamalarının ve buna mukabil çoğunluğu cahil, menfaatperest, iktidarı olmayan vezirlerin hükümet reisi olmalarının, vali, memur ve hâkim tayinlerinde ehliyetten ziyade rüşvetle tayininin yer almasının ve mali işlerin zorba takımının ellerine bırakılarak halkın bunların ellerinde perişan olmasının ve bunun neticesi olarak çift ve çubuklarını terk eden köylünün huzursuzlukları, idarecilerin vazifelerini suiistimal etmelerinin tesiri vardır.⁷⁶

Osmanlı Devleti XVII. Asırda dışarıda yenilgiler, içeride ise isyanlarla uğraşmaktaydı. Böyle bir devirde yaşayan Nabi yetmiş yıllık ömründe altı padişah görmüştür (I. İbrahim, IV. Mehmet, II. Süleyman, II. Ahmed, II. Mustafa, III. Ahmed)⁷⁷. Osmanlı padişahlarından altısının saltanat dönemlerini idrak eden Nabi, devlet adamı eksikliğinin çokça hissedildiği bir dönemde yaşamıştır. Zira bu yüzyılda hükümdarlar ve saray halkı, âlimler, vezirler, nüfuz sahibi kişiler de hep kendi rahatları peşinde koşmuşlar, zevklerinden fedakârlık edememişlerdir. Bunun yanında düşmanlarla savaş hali, askerde düzen bozukluğunun oluşması ve yenilgilerin artması gibi sebepler ülkede huzur bırakmamıştı.

Her padişah tahta çıktığında cülus merasimi adet olduğundan Nabi de

73 *Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Araştırma Görevlisi

74 *Türk Dünya ve Edebiyatçıları*, Aziz Çalışlar, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987, s.219.; Nihad Sami Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 2001, C.II, s.670.

75 Seyit Kemal Karaalioğlu, *Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991, s.104-105.;

76 *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908*, Yayın Yönetmeni, Sina Akşin, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul 2005, s.275.

77 Ahmet Kabaklı, *Türk Edebiyatı*, C.II, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004, s.658-659.; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev., Prof.Dr. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992, s.262-262.

bu fırsatı vesile bilerek Divan'ında yer alan Osmanlı Padişahlarına nasihat veren kasideleri kaleme almıştır. Zira Osmanlı sarayının bozulan ahlakını 1701 Hayriye ve 1705 yıllarında Hayrabad adlı iki didaktik eserle eleştiren de yine odur. Esas itibarıyla yönetimdeki aksamalar üzerine temel siyaset ilkelerini ortaya koymak için devrin ilim ve kültür adamlarının, aydınlarının, bürokratlarının tecrübelerine dayanarak yazdıkları siyasetname türü birçok eser vardır. Tamamen siyasetname özelliklerine sahip olmamakla birlikte, Osmanlı yönetim problemlerine temas eden eserler arasında Nabi'nin Hayriye eseri vardır⁷⁸.

Nabi'nin kaleme aldığı cülus kasidelerine geçmeden önce kısaca Cülus ve Cülus bahşişi ve Culusiyye nedir izah edelim.

Cülus, Arapça'da oturmak anlamına gelir. Yani hükümdarın tahta oturması demektir. Cülus Bahşişi, padişahın sadrazamdan başlayarak devlet ileri gelenlerine, ulemaya ve kapıkulu ocaklarına kanuna göre belli miktarlar üzerinden verdiği, Selçuklular zamanında bile var olduğu bilenen bir bahşiştir⁷⁹. İki türüdür, biri, belli ve kanunda belirtildiği gibi, bir defaya mahsus olarak verilir, diğeri ise, askerlerin ulûfelerine (maaşlarına) zam suretiyle verilmiş olurdu. Cülus bahşişi verilirken divan toplanır ve para ulufe gibi dağıtılırdı. Tahta çıkan her padişahın; "*Kullarımın bahşiş ve terakkileri makbulümdür; verilsin*" suretinde bir belgeyi onaylaması ve bu sözün asker tarafından işitilmesi âdet olmuştu.

Culusiyye ise padişahların saltanat tahtına çıkmaları münasebetiyle söylenmiş manzume veyahut yazılmış makaleler hakkında kullanılan bir tabirdir⁸⁰.

Nabi Divanı'ndaki kasideler bölümünde iki culusiyye vardır. Biri II. Mustafa (1695-1703) diğeri III. Ahmed (1703-1730)'in tahta geçmesi üzerine yazılmıştır.

II. Mustafa'nın tahta geçmesi amcası II. Ahmed'in vefatından hemen sonradır. Vefat haberini alan Avcı Sultan Mehmed'in büyük oğlu Şehzade Mustafa (II. Mustafa), ailenin en büyüğü olması dolayısıyla hiçbir teklif beklemeden, Edirne Sarayı'nda bulunduğu mahalden çıkarak has odaya gelip vezir-i azam ve şeyhü'l-islam'ı davet ettiği gibi onlar gelmeden evvel orta kapı dışına taht kurdurmuş ve o esnada yetişen vezir-i azam ile şeyhü'l-islam ve diğere teşrifata tabi olanlar tarafından tebrik merasimi yapılmıştır. II. Mustafa tahta oturduğunda 32 yaşındaydı⁸¹.

Genç padişah II. Mustafa tahta oturduğunun üçüncü günü vezir-i azama bir hattı hümayun göndermiştir. Çünkü devlet işlerinde kesin bir karar verilmeden önce işler divan-ı hümayun'da⁸² incelenir ve bundan sonra son karar hükümdarın olurdu. Hükümdarın herhangi bir mesele hakkında verdiği karar ve kat'i olarak beyan ettiği fikir kanundu. Bununla beraber padişah devlet işleriyle ilgili meselelerde devlet adamlarından fikir alırdı. Osmanlı hükümdarlarının ilk ve

78 Coşkun Yılmaz, "Osmanlılarda Siyaset Düşüncesi (XVI-XVIII. Asırlar)", *Akademik Araştırmalar Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı*, Yıl: S.4-5, Şubat-Temmuz, İstanbul 2000, s.46-47.

79 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.65.; Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1959, s.139.

80 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, MEB. Yayınları, İstanbul 1993, s.312-316.

81 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III, TTK Yayınları, Ankara 1995, s.555.

82 Osmanlı siyasi kurumları arasında Divan-ı Hümayun, devletin yönetim ve en önemli kararların alındığı merkezdir. Kanuni dönemine kadar bu kurula başkanlık eden padişahlar, bu hükümdar devrinden itibaren perde arkasına çekilmiş, başkanlık görevini veziriazam üstlenmiştir. Bkz. Coşkun Yılmaz, "Osmanlılarda Siyaset Düşüncesi (XVI-XVIII. Asırlar)", s.63.

en kudretli zamanlarında bile divan kararlarına uydukları ve genelde bunun haricine çıkmadıkları görülmüştür⁸³.

II. Mustafa vezir-i azama gönderdiği Hatt-ı hümayun'da:

Padişahların hangisi zevk u safa ve rahata düşmüşse tebaasının rahat yüzü görmediğini ve babası zamanından kendi hükümdarlığına kadar gelen padişahların zevk ve safa ile işteki ihmalleri sebebiyle düşmanların dört taraftan hücumu geçtiklerini ve bundan dolayı zevk ve safa ve rahatı kendisine haram edip büyük cedit Kanuni Sultan Süleyman gibi bizzat ordusunun başında sefere gitmeye azmettiğini ve bu niyetinin divanda görüşülmesini emretmiştir.

Bu hatt-ı hümayun, vezir, kazasker ve devlet erkanı huzurunda üç gün görüşüldükten sonra yeni padişahın bizzat sefere gitmesinin büyük masraf gerektirdiği gerekçesiyle uygun olmadığı kararına varılmıştır. Bunun üzerine II. Mustafa: *“Bana ağırlık lazım değil, gerektiğinde kuru ekmek yerim, vücudumu din uğruna feda ederim, her ne denli meşak arz olunursa sabr ü tahammül ederim”*⁸⁴ diyerek ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir.

Şair Nabi, uzun bir şiir olan II. Mustafa için yazdığı kasidenin girizgâh bölümünde yeni padişahın gelişi ile ortamın ferahladığını ve devletin ve halkın yeni bir ümide büründüğünü ifade eden beyitler söylemiştir:

*“Göründi gayret-i Hak'dan mukaddemât-ı zuhûr
Ne gösterür görelüm Hazret-i Hüda-yı Gayûr*

*Kederden oldu musaffâ mesâlik-i ikbâl
Keselden oldu mu'arrâ memâlik-i ma'mûr”*⁸⁵

Yeni padişahın tahta geçişiyle devletin tekrar birlik-beraberlik yoluna gireceği ümidi de şairin mısralarına yansımıştır. Şair, yeni dönem için beklentilerini bu vesileyle dile getirir:

*“Gubâr-ı tefrikadan oldu münceli 'âlem
Basıldı gerd-i kudûret açıldı çeşm-i hûr”*⁸⁶

II. Mustafa tahta geçişinin ardından bizzat ordunun başında sefere çıkarak birlik ve beraberlik duygusunu yeniden canlandırmıştır. Üç büyük sefer düzenleyen II. Mustafa üçüncü seferi olan Zenta mağlubiyeti(1697) hariç Avrupa'da önemli başarılar elde etmiştir⁸⁷.

Şair Nabi, ümitlerini sıralarken geçmiş dönemde halkın çekmiş olduğu sıkıntıları da sıralar ve yeni padişaha bir şekilde adalet telkininde bulunmuş olur. Aslında bu durum kasidelerde genel bir anlatım biçimidir. Klasik edebiyatımızın şairleri, özellikle padişahlara ve paşalara bu ifade tarzı ile adalet ve doğruluğu gösterme ve tavsiye etme yolunu seçmişlerdir:

83 Yusuf Halaçoğlu, XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK Yayınları, Ankara 2003, s.2.

84 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s.556.

85 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, MEB. Yayınları, İstanbul 1997, s.39.

86 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.39.

87 Mücteba İlgürel, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.11, Çağ Yayınları, s. 98-100.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s.558-568.

*“Dehâna gelmiş idi canı ehl-i imânun
Esîr-i fırsat-ı pervâz idi misâl-i tuyûr”⁸⁸*

Osmanlı’da padişah Allah’ın yeryüzündeki halifesi sıfatını taşımaktaydı. Padişahlar, Allah’ın gölgesi ve adalet dağıtıcısı idi. Bu sebeple tahta geçen her padişah Allah’ın iradesi ile oluyor ve bu irade de hayra tevil ediliyordu. Şair Nabi de, halkın çekmiş olduğu sıkıntılardan kurtulması için yeni padişahın gönderildiğini ifade ederken, Hazreti Allah’ın yağmurun küçük bir damlası gibi yeni padişahı gönderdiğini söyler. Yukarıdaki beyitte halkı yorgun kuşlara benzeten şair, aynı ifade doğrultusunda yeni padişah döneminde halkın yani kuşların yuvalarında bir huzur uykusuna çekildiklerini belirtir:

*“Tokandı reşha-i bârân-ı hazret-i Bâri
Çekildi lânesine oldı ser be-hâb-ı huzûr”⁸⁹*

Şair Nabi, geçmiş dönemde devletin derdi ile dertlenecek, devlet işini gönüllü bir şekilde yüklenecek kişilerin azlığından yakınır. Bir şekilde kaht-ı ricalden şikâyet eder. Toplum hastaya benzetir ve memleketin sıhhaten ve sağlıklıtan uzak olduğunu söyler. Özellikle Osmanlı’nın seferlerden başarısız dönmesi, Nabi’nin ifadesi ile zafer mazuru olması şairin şikâyetleri arasındadır. Her tarafın harap bir halde olduğunu söyleyip memleketin bahçelerini yılanların ve karıncaların kapladığını aktarır. Makamların layık olamayan kişilerce doldurulduğunu, mecazen Hüma kuşu yerine serçelerin oturtulduğunu belirtir:

*“Bu devletün yoğ idi bir tabîb-i gam-hârı
Mizâc-ı memleket olmuşdı ‘âfiyetten dûr*

*Gubâr-ı gussa ve germâ-yı gamdan olmuş idi
Şikeste tab-ı sefer dîde-i zafer ma’zûr*

*Harâbe tutmuş idi yüz mezâri-i ikbâl
Riyâz-ı meleketi kaplamıştı mâr ile mur*

*Pür idi sebze-i bigânelerle gülşen-i dehr
Oturmuştu hü mâlar makâmına usfûr”⁹⁰*

Yine Şair halkın çektiği sıkıntıları, büyük dalgaların limana vurması gibi kötülüklerin başlarına gelmesine benzetmekte, fakat bundan yani çekilen sıkıntılardan ibret alınması gerektiğini söylemektedir:

*“Ne hâl ise hele pâyâna yetdi müddet-i gam
Teveccüh eyledi lîmâna lücce-i şer ü şûr*

88 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.40.

89 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.40.

90 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.40.

*Bunun da hikmeti vardur bakılsa ibret ile
Tehî midür meger âsâr-ı inkilâb-ı dühûr”⁹¹*

Şair şikâyetlerini sonlandırırken memleketin nimetlerinin boşa akıp gittiğini ifade eder ve her ne tefrika ve cevr var ise feleğin onu icra etmekten geri kalmadığını söyler:

*“Akardı âb-ı hayât-ı ni’am beyâbâna
Mecârî-i hıred üzre degüldi cûy-ı umûr*

*Netîce her ne kadr cevr ü tefrika var ise
Sipihîr cümlesin icrâda itmemişdi kusûr”⁹²*

Nabi, bu yeni dönemde devletin başsız ve nizamsız var olamayacağını bu sebeple akıllı ve şuurlu yöneticilerin görev almasını temenni etmektedir. Nitekim yeni padişahın gelişini ilahi adaletin tecelli edeceğini, cömerliğe ve şuurlu işlerin tekrar yapılacağına yorar:

*“Ne gûne neyyir-i a’zam hulâsa-i âlem
Nizâm bahş-ı ümem sâye-i Hudâ-yı Gayûr*

*Hudâygân-ı mu’azzam şehenseh-i ‘âlem
Muhît-i cûd u kerem âsmân-ı akl u şu’ûr”⁹³*

Burada padişah II. Mustafa’ya icraatlarını yaparken önceki ecdadı gibi adil olması tavsiye edilmektedir. Zaten Osmanlı siyaset düşüncesinde hükümdarlığın gerekliliği ve otoritesi ilke olarak sorgulanmamıştır. Tartışılan, hükümdarın temel işlevlerini yerine getirip getirmediğidir:

*“Cenâb-ı hazret-i Sultân Mustafa Han kim
Gubâr-ı dergehidür zahm-i rüzgâra zerûr*

*Çerâğ-ı dâde-i ecdâd-ı ma’delet-bünyâd
Fürûğ-ı dâde-i Sultân Muhammed-i mağfûr”⁹⁴*

Devletin gerilemesinin, zulmün, rüşvetin yaygınlaşmasının en önemli sebebi devlet yönetimine ehil kimselerin getirilmemesidir. Adalete dikkat edilmediği müddetçe devletin ayakta kalmasının mümkün olmadığını söyleyen Nabi, padişahın buna dikkat ederken de seçecek olduğu memurların dürüst ve hayırlı kimselerden olmasını istemektedir:

*“Fezâ-yı kişveri mürgân-ı akl ile memlû
Binâ-yı devleti erkân-ı adl ile ma’mûr*

91 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.41.

92 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.40-41.

93 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.42.

94 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.42.

*Havâş-ı nüsha-i erkânı cümle hayrî'n-nâs
Umur-ı ma'raz-ı dîvânı cümle hayrî'l-umûr*"⁹⁵

Eğer böyle adil bir idareci zümresi seçerse hakimiyeti altındakileri daha iyi tanıyacağını söyleyen Nabi bir şekilde "Balık baştan kokar" atasözünü hatırlatmış olmaktadır:

*"O denlü zabt-ı memâlikde hükmi nâfız kim
Zemâne devr idemez itmeyince izni sudûr*

*O gûne kışveri mazbût kim şemîm-i bihişt
Güzâre yol bulamaz virmeyince bâc-ı 'ubûr*"⁹⁶

Son olarak Nabi, padişahın tahta geçişinin hayırlı ve uğurlu olması temennisinde bulunarak, Osmanlı padişahlarının Ümmet-i Muhammed'in halifesi olması münasebetiyle isminin Kâbe'de zikredilmesinin ne büyük bir ihsan olduğunu söyler:

*"Senünledür bu cihânın nizâmı vacibdür
Ki emr-i hizmetüne halk sarf ide maktûr*

*Mülûk-i 'âlem içinde kime müyesserdür
Ki hutbesi ola Beytü'l-Harâm'da mezkûr*"⁹⁷

Şair Nabi, III. Ahmed için yazdığı Culusiyye'ye başlarken kendisinin yaşlanmış olduğuna da vurgu yaparak, gençliğinde devrin büyük şairi Naili'nin (1611-1666) kendisi için: "Gelecekte büyük bir şair olacaktır" övgüsüne gönderme yapar :

*"Elli yıldır ki müselleme sana seccâde-i nazm
Şimdi sensin şu 'arâ zümresine şeyh-i kebîr*

*O zamanlar sana teslim idi meydân-ı sühan
Ki senün sözlerine Nâ'ili olmuşdu esîr*"⁹⁸

III. Ahmed için yazdığı kasidenin girizgâh bölümünde yeni padişahın müjdelerle kendisine haber verilmesinden kinaye ile aslında tahta geçişine sevindiğini anlatır Nabi:

*"Didiler müjdeler olsun sana ey râst nazar
Ki seni istediğün 'asra yitürdi takdîr*

*Li'llâhi'l-hamd ki ber vefk-ı murâd itdi cülûs
İntizâr eylediğün pâdişeh-i 'âlem-gîr*"⁹⁹

95 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.43.

96 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.44.

97 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.47.

98 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.50.

99 Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.I, s.51.

Böylelikle Nabi, III. Ahmed'in tahta geçişini haber verirken onun Allah'ın gölgesi olarak devlet tahtına geçtiğini söyler:

*“Zill-ı memdûd-ı Hudâ Hazret-i Hân Ahmed kim
Sâye-i ser-‘âlem devletidür mihr-i münîr.”*¹⁰⁰

Nabi son olarak yeni padişaha hayır dualar eder:

*“Nâbiyâ sana düşen hayr du'adır ancak
İtme tasdî yiter eyle du'âyı tastîr.”*¹⁰¹

Bugün cülusiye kasidelerine baktığımızda yalnız bahşış almak için bunların yazılmadığı aynı zamanda devrinin sosyal meselelerine çözümler aranmaya çalışıldığı görülmektedir. Aynı zamanda Cülusiye kasideleri, devrinin sosyal, iktisadi ve siyasi yapısını gösteren adeta birer ayna hükmündedir. Bu açıdan Şair Nabi'de padişahlara edebi üslubuyla öğütler vermektedir.

Toplumunu etkileyen olaylara ilgisiz kalmayan Nabi, devrini ve toplumunu birçok eserinde başarı ile yansıtmış ve yaşadığı yıllar hakkında tarih araştırmaları açısından çok değerli gözlemler sunmuştur. Nabi'nin gözlemleri yüksek bürokrat bir görgü şahidinin birçok olayı yaşayan, yakından müşahede eden ve ıstırabını çeken bir insanın değerlendirmeleridir¹⁰².

¹⁰⁰ Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.1, s.51.

¹⁰¹ Ali Fuat Bilkan, *Nabi Divanı*, C.1, s.55.

¹⁰² Ömer Savran, “Nabi'nin Şiirlerinde Döneminin Sosyal Eleştirisi”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan, Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Yay. Haz., Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Mart Şanlıurfa 2006, s.104-105.

KAYNAKÇA

- Akşin, Sina, *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908*, C.3, Cem Yayınevi, İstanbul 2005,
- BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C.II, İstanbul 2001,
- BABİNGER, Franz, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, Çev., Prof.Dr. Coşkun Üçok, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1992,
- BILKAN, Ali Fuat, *Nabi Divanı*, C.I, MEB. Yayınları, İstanbul 1997,
- ÇALIŞLAR, Aziz, *Türk Dünya ve Edebiyatçıları*, C.3, Remzi Kitabevi, İstanbul 1987,
- HALAÇOĞLU, Yusuf, XIV-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK Yayınları, Ankara 2003,
- İLGÜREL, Mücteba, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.11, Çağ Yayınları, İstanbul 1997, s. 98-100.
- KABAKLI, Ahmet, *Türk Edebiyatı*, C.II, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2004,
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, *Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991,
- ÖZÖN, Mustafa Nihat, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1959,
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih ve Deyimleri Sözlüğü*, MEB. Yayınları, İstanbul 1993,
- SAVRAN, Ömer, “Nabi'nin Şiirlerinde Döneminin Sosyal Eleştirisi”, *Prof. Dr. Abdülkadir Karahan'a Armağan, Klasik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Yay. Haz., Eyüp Azlal, Necmi Karadağ, M. Emin Karahan, Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Mart Şanlıurfa 2006, s.103-110.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III, TTK Yayınları, Ankara 1995,
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, TTK Yayınları, Ankara 1988,
- YILMAZ, Coşkun, “Osmanlılarda Siyaset Düşüncesi (XVI-XVIII. Asırlar)”, *Akademik Araştırmalar Dergisi, Osmanlı Özel Sayısı*, Yıl: S.4-5, Şubat-Temmuz, İstanbul 2000,

BİR AŞK BEYTİ

Dr. Yusuf ALTINIŞIK

XVII. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan Nabi, Divan Edebiyatının önde gelen sanatkârları arasında yer alır. Klasik edebiyatımızın hikemi şiir tarzının en başarılı örnekleri veren Nabi Urfalıdır. Sultan IV. Mehmet Devrinde İstanbul'a gelerek padişahın musahibi Mustafa Paşa çevresine intisap ile onun divan kâtibi olmuştur. Hac dönüşü Paşa'nın kethüdası olmuş, daha sonra uzun müddet Halep'te ikamet etmiştir. Bilahare sadrazam olan Halep valisinin de himayeleriyle Nâbi, rahat ve huzurlu bir hayat yaşamıştır. Divan'ı Hayriye'siyle tanınan Nâbi'nin başka eserleri de vardır.

Kendisini kısaca tanıtmaya çalıştığımız Nâbi, eserlerinde daha çok didaktik bir üslup kullanmıştır. Devrinin sosyal problemlerini dile getirmiş, çözüm yollarına işaret etmiştir. Duygusal mizaçlı olmadığı için şiirlerinde pek fazla hissilik görülmez. Düşünce boyutu ağır basan eserler yazmıştır.¹⁰³

Bu yazımızda, Nâbi'nin tasavvufun öncelikli kavramlarından "aşk"a bakışının ifade eden beyti üzerinde duracağız. İlgili beyti mutasavvıf şairlerin düşünceleriyle yorumlamaya çalışacağız:

*Bir şem'dür cihâna sermâye-bahş-ı sûzîş
Amma bu sûzun aslın pervaneler de bilmez¹⁰⁴*

Nâbi bu beytinde bütün âleme yanma sermayesini bahşedenin bir mum olduğunu, ama bu yanmanın aslının anlaşamadığını, şule etrafında yanan pervanelerin bunun aslının anlamadan canlarını verdiklerini, bu yolda canlarını verdikleri için de bu sırrın gizli kalacağını ifade eder.

Nâbi'nin burada kastettiği ilâhi aşktır. Alemi sevgisiyle yakan Allah'tır. Bütün varlıklar onun aşkıyla yanmaktadır.

Nâbi'nin buradaki düşüncesinin temelini tasavvuftaki ilâhi aşk kavramı teşkil etmektedir.

Tasavvufun sevgiye verdiği değer önemlidir. Çünkü aşk varlığın sırrıdır. Yaratılış ve varlık, ilâhi aşkın tezahüründen ibarettir. Allah'ın kendi zatına ve insana; insanın da diğer insanlara ve Allah'a karşı duyduğu aşkın kaynağı hep aynıdır.¹⁰⁵

Aşk, şiddetli ve aşırı sevgidir. Kişinin sevdiğinin dışında güzel görmeyecek

¹⁰³ Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim görevlisi. Geniş bilgi için bkz. Prof. Dr. Mine Mengi, Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbi, AKM.Yay. Ankara, 1991; Doç Dr. Ali Fuat Bilkan, Nâbi Hayatı Eserleri, Akçağ Yay., Ankara,1999; Ali Fuat Bilkan, Nâbi Hikmet-Şair-Tarih, Akçağ Yay., Ankara 1998; Ali Fuat Bilkan, Nâbi Divanı, C.I-II, İstanbul,1997; Prof. Dr. Meseret Dirioz, Eserlerine Göre Nâbi, Fey Vakfı, İstanbul,1994; Prof.Dr.Abdülkadir Karahan, Nâbi, Kültür ve Turizm Banklığı Yay., Ankara 1987; Mahmut Kaplan, Hayriye-i Nâbi, AKM. Yay.,Ankara,1995.

¹⁰⁴ Nâbi, Divan, İstanbul,1292,s.102

¹⁰⁵ Prof.Dr.Mine Mengi, Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbi, Ankara 1991,s.59.

kadar ona düşkün olmasıdır. Aşk sevginin en son mertebesidir.¹⁰⁶

Aşk aslında bir sarmaşık türünün adıdır. Nereye sarılacak olsa orayı kurutur. Nitekim his olarak aşk kime musallat olsa, o kimsenin çevresiyle her türlü bağlantısını koparır, onu tecrîd eder.¹⁰⁷

Divan şiiri âşık anlayışında büyük ölçüde tasavvufun etkilenmiştir. Beşeri aşklar bile ifade edilirken tasavvufi hava verilerek söylenir. Şüphesiz bu anlayışın ana kaynaklarının başında Mevlâna (ö.1273) gelir. Mevlâna, aşkın hallerinden bahsederken şöyle der: “Aşk, gönül cezbесidir. Hak nûruna rehber olan kabiliyettir. Âşık doğru yolun ruhunu bulmuş, o ruhla iki yüz cana sahip olmuştur. Ancak her an hepsini de feda eder. Feda ettiği her cana karşılık onar can ecir alır.”¹⁰⁸

Başka bir aşk eseri Ahmed Yesevi (ö.1162) için de aşk, Halk yolcusunun en bariz vasfıdır. Aşkı, âşık olmayana anlatmak mümkün değildir. Yesevi’ye göre zühd ve taat ehli eğer âşksız ise yolda kalır. Aşk ateşi insanın gönlüne düşünce her şeyi, benlik ve ikilik fikrini yakıp yok eder. Hakk’ı tanımak ve vahdetini idrak için aşk lazımdır.¹⁰⁹

Yunus’a (ö.1320) göre ise aşk, erdirici ve öldürücü mânevi bir vasıttır. Aşkta başka her şey zevâle gidicidir. Ona göre yer gök yaratılmadan aşkın binası vardır. Ne varsa aşk yüzünden peydâ olmuştur. İnsanın ölümsüzleştiğinden güç âşktır. Bu dünyaya insan sevü (sevgi) için gelmiştir. Hakiki aşk Hakk’ın aşkıdır. Bundan gayrı sevgiler “yok sevdâ”dır. Dört kitabın manası aşkla çözümler. Aşk tarife gelmez. Mansûr aşkı başını vererek tarif etmiştir.¹¹⁰

Nevai’de aşktan söz eder ve şöyle der: “Aşk öyle bir haldir ki bunun şiddetini söylemek, zorluğunu yazmak mümkün değildir. Aşkın değeri tartılmaz. İki âlem bir tarafa aşk bir tarafadır. Pervanede görülen yanmak ve yakılmaktır. Bülbülün iradesinde olmayan nâle ve feryâdları nasıl teskin edilsin, çünkü bunda onun ihtiyarı yoktur.”¹¹¹

Çer çöpe ateş düşse tutuşmasına hayret edilmediği gibi, aşk da kişiyi yaksa sebep sorulmaz.¹¹² Pervaneye, “Mumun etrafında dönüp yanma!” diye öğüt verilmediği gibi aşıkta da “Sevgilinin aşkıdan yanma!” diye öğüt verilmez.¹¹³

Aşk ateşi cihan yakıcıdır. Her bir kıvılcımıyla ev bark, hatta cisim ve canları yakar.¹¹⁴ Aşk bir deniz ki onun sonu yoktur. Her kabarcığı dönen felek kubbesi gibidir. Aşk çok geniş bir âlem, çok yüksek bir kubbedir. Aşk ateşten bir kıvılcım sıçrasa yüz yıldırımından daha çok zarar verir. Aşk mülkünde geda ve şah birdir. Aşkın dünyasında rehber olan da, yolunu şaşırırda birdir.¹¹⁵

106 Geniş bilgi için bkz.:Prof.Dr. İbrahim Düzen, Aziz Nesafi’ye Göre Allah, Kainat ve İnsan, Ankara,1991, s.168; Yaşar Nuri Öztürk, Kur’an ve Sünnete Göre Tasavvuf, İstanbul, 1993, s. 335; R.A.Nicholson, The Mystics of İslam (İslam Sufileri), çev., Mehmet Dağ vd., Ankara, 1978, s.102; A.Schimmel, Tasavvufun Boyutları, İstanbul,1992,s.120; Prif. Dr. Mehmet Demirci, Yunus Emre’de İlahi Aşk ve İnsan Sevgisi, İstanbul,1997,s.25; E.J.W. Gibb, Osmanlı Şiiri Tarihi, çev.,Halide Edip, C.I, İstanbul,1943,s.20.

107 Ömür Ceylan, Tasavvufi Şiir Şerhleri, İstanbul,2000,s.298.

108 Mevlana, Mesnevi, çev, Veled İzbudak, C.II,2627;C.II.,2627;C.III, İstanbul,1957,3830,3836.beyitler.

109 Mustafa Tahralı, “Ahmet Yesevi’nin Divan-ı Hikmetinde Dini – Tasavvufi Unsurlar”, Yesevîlik Bilgisi, haz., Mustafa İsen, Cemal Kurnaz, Mustafa Tatçı Ankara, 1998,s.157.

110 Mustafa Tatçı, Edebiyattan İçeri, Ank.1997,s.126; M..Demirci,a.g.e. s.33.

111 Nevâyi, Mahbubu’l-Kulûb, Matba’a-i Amire, İstanbul, 1279,s. 141.

112 Nevâyi, Fevâidü’l-Kiber, haz., Önal Kaya, TDKY., Ankara, 1996,47.nazım/1.beyit

113 Nevâyi,a.g.e., 608/6:430/6.

114 Nevâyi, Leyli vü Mecnûn, haz., Ülkü Çelik, Ankara, 1996,9,10.beyitler

115 Nevâyi, Lisanü’t-Tayr, haz., Prof. Dr. Mustafa Canpolat, Ankara, 1995, 1546-1560. beyitler.

Aşkın ağzından çıkan ah soğuktur, fakat o soğuk ah âlemi ateşe verir. Hazan mevsiminin yeli de soğuktur ama yaprağı kurutur ve yakar.¹¹⁶

Aşk kâinatı istila eden bir hakikattir. Bütün varlıklar hakiki güzelden uzak oldukları için hicranda olup asıl varlığa kavuşmaya can atarlar. Gül yaprağı, lale, sümbül, kuşların namesi, akan sular... Hepsi aşkla görünür, kokar, öter ve çağlar.¹¹⁷ Varlıklar içinde aşk bir hakikattir. İster insanda, ister bülbül veya pervanede görülsün. Hep aynı hakikattir.¹¹⁸

Hülasa sözde aşk namesi gerekir. Bundan başkası hep efsanedir. Söz aşk sözüdür. Gönülde hayat nişanı odur.¹¹⁹

Aşkın kendisi gibi, aşk için söylenenler de gönülleri dağlandırır. Hak'tan gelen her şey güzeldir. Yaratılışın sebebi muhabbet, aşkın gayesi vahdettir; bu yolda aşk ile elde edilir. İnsan aşkla yanar, fakat bu yanıšta yeniden diriliş vardır.

Anlaşılan o ki Nâbi de aşkın yüceliğine kanatlanmıştır. Çünkü ulvi duygular, duyguların ulvisi olan aşkı öne çıkarır. Hak muhabbetiyle dirilmiş gönüllerde böylesi hoş sadâlar yankılanmazsa, ayna güneş önünde parlamaz olur. Nâbi'nin tevhid hâlesine sarılmış aşkının şâhidi bu beyit olsa gerek.

116 Nevâyi, L.Mecnûn, 3429,3430.beyitler.

117 Nevâyi,Ferhad ü Şirin, haz., Gönül Alpay-Tekin, Ankara,1975,II.nazım/1,2,3. beyitler.

118 Nevâyi,F.Kiber, 493/6

119 Nevâyi,M.Kulûb,s.106-114.

NABİ'NİN GİTMİŞ REDİFLİ GAZELİ VE ZAMANEDEN ŞİKÂyet

Ali Sözer

Klasik şiirimizde önemli bir yer tutan her şair belli bir özelliklerle öne çıkmıştır. 17. yüz yılın en önemli şairlerinden olan Nabi, klasik şiire getirdiği farklı dil ve bakış açısı ile öne çıkmıştır. Hikemi tarzın baş temsilcisi olan şair, kendinden sonraki şairleri etkilediği gibi, kendi çağına daha önceki şairlerden çok farklı bir gözle bakmıştır. Nabi, şiirlerinde dönemin sorunları üzerine eğilmiş ve pek mutut olamasa bile gazellerinde bile dönemin sorunları dile getirmiştir. Bu gün onun divanı tahlil edildiğinde dönemine ait birçok bozulmayı şiirlerine aldığı ve bunları eleştirdiği görülür. Şair Nabi, padişahlara veya paşalara sunduğu kasidelerinde bile dönemin bozulmuş yönlerinden bahsetmiştir.

Yine şair, mesnevilerinde de ahlaki meseleleri işlemiş ve kendine has özel bir üslup geliştirmiştir. Daha sonraki yıllarda Nabi'nin sözleri dillerde darb-ı mesel gibi dolaşmıştır. Bu yönüyle Nabi'nin Türkçeyi başarılı bir şekilde düşünüş ve özlü anlatım dili olarak kullandığını görürüz. Onun şiirlerinde köklü bir düşünce ve derin bir söyleyiş gücü sezilir. Klasik şiir için hep söylenegelen uzunca anlatmak yerine, öz anlatımı seçmek onun şiirinde zirveye çıkmıştır.

Bu yazıda şairin yukarıda özelliklerini söylediğimiz dönemini anlattığı bir gazelini ele alacağız. Nabi, kaht-ı ricalle çok fazla değinmiştir. Asıl sorun olarak da çoğu zaman bunu göstermiştir. Kaht-ı rical, meselelere yüzeysel bir bakış gibi görünebilir. Fakat şair, bu kavramı sorunların nihayeti olarak görmektedir. Şöyle ki kaht-ı ricalle sebep şüphesiz, ahlaki bozulmalar, eğitimin zayıflaması, ekonomik sıkıntılar ve benzeri sorunlar gösterilebilir.

Şairde dönemin sorunları çoğu zaman zamaneden şikâyet olarak göze çarpar. Yerine göre şair, medreseyi, orduyu, yönetimi ve halkı bahis konusu etmiştir. Şair aşağıdaki gazelde yaşadığı dönemi genel bakış ile değerlendirmiştir. Günümüzde nostalji kelimesi ile ifade edilen eski güzel günleri yad etme ve yaşanan zamanda o özelliklerin olmadığını söyler. Aslında zamaneden şikâyet çok eski bir adet de olsa, günümüzden baktığımızda Nabi'nin laf olsun diye şikâyette bulunmadığı ve haklı olduğu görülür.

Şair yaşadığı dönemde meclislerin tadının tuzunun kalmadığını ve samimiyyetin yok olduğunu söyleyerek şiire başlar:

Şairin kaht-ı ricalden sürekli dem vurduğunu söylemiştik. Burada da ehil olmayan yöneticilerin bir özelliği olan, cimrilik dile getirilmiştir.

*Bir meclise geldük nemek-i sohbeti gitmiş
Hamyâzeleşmiş neş 'esi germiyyeti gitmiş*

Osmanlı dönemi, eskiden olduğu gibi, kültürel hayatın özellikle yazar ve şairlerin ricalden kişilerce korunduğu ve desteklendiği bir dönemdir. Fakat zamanla bu destek azalmıştır. Bu durumu doğru anlamak lazımdır. Şairin burada bahsettiği, kendileri için kesilen bir ihsan kapısı değildir. Söz konusu sanattan ve ehil kişilerden anlamayan kişilerin başa gelmiş olmasıdır. İhsanda

bulunmak zamanında güzel bir sıfat iken yerini cimriliğin almış olmasđ, şairin şikâyet sebebidir:

*Kabz eylemiş imsâk makâmını ‘atânun
Hisset yirin almış keremün şöhreti gitmiş*

Toplumun bozulmaya başladığı dönemlerde herkesin üzerinde birleştiği ve kötü olarak kabul ettiği durumlar, normal bir şeymiş gibi yaygınlaşmıştır. Toplumunu tepeden turnağa bir hastalık gibi sarmış sorunlardan bahseden şair, bunlardan toplumun kurtulacak takatinin kalmadığını söyler. Bu tespit çok önemlidir. Bilindiği gibi Osmanlı, daha sonra Batılı devletlerce hasta adam olarak tanımlanacaktır. şair Nabi, bu durumu iki asır öncesinden şiirlerinde defalarca ifade etmiştir. Yaptığı şikâyet de aslında geleceğin tehlikeli olduşundandır. O çok önceden bu tehlikeyi görmüş ve şiirlerine yansıtmiştır:

*Ahlât-ı redi’e idüip âfâka sirâyet
Bî-marlaşmış tab’-ı tarab kuvveti gitmiş*

şairin çokça başvurduğu bir anlatım yöntemi de eski ile yeninin karşılaştırılmasıdır. Nitekim gazelin redifi olan ‘gitmiş’ sözü de bu karşılaştırmaya uygun bir kelimedir. şair matla beytinden gazelin sonuna kadar eski ile yeniye karşılaştırmıştır. Eski dönemin fedakâr ve diğer-kam yöneticilerinin yerini sırf kendini düşünen ve gören kişilerin aldığını belirtir. Burada şair, ufuksuz yöneticilerden söz etmektedir. Olaylara hep kendi açısından ve kendi menfaati açısından bakan yöneticiler toplumun kaderiyle oynamışlardır. Balık baştan kokar sözü fehvasınca bu durum gittikçe toplumun geneline sirayet etmiştir.

*Ehl-i himemün cayını hod-kamlar almış
Ni’metkede-i himmetün lezzeti gitmiş*

şair, nitelikli adam eksikliğinde şikâyet etmeye devam eder. Divanında başka şiirlerinde de yapmış olduğu gibi, ehil kişileri hüma kuşuna benzetir. Ehil olmayanları ise bazen usfur’a (serçeye) bazen mangır kuşuna benzetir. Hüma kuşunun başına konuğu kişilere mutluluk getirdiğine inanılır. Hüma kuşunun gitmiş olması ile saadet de gitmiştir. Aslında şair, hüma kuşunu hüner ve marifetin tecelli ettiği unsur olarak görür. Hüner ve marifet sahibi kişilerin yerine, ehil olmayan, bulunduğu makama layık olmayan kişiler gelmiştir.

*Mangır kuşına dönmiş ahali-i meclis
Bi-çare Hüma-yı hünerin rağbeti gitmiş*

şair Nabi ile başlayan ve zaman geçtikçe çoğalan bu tür ifadeler, zaman geçtikçe Osmanlı’nın yıkılışını haber vermiş ve zamanın yaklaştığına işaret etmiştir. Özellikle Tanzimat öncesi ve bu tür ifadelerin had safhaya çıktığı görülür. Bu tür şiirler daha sonraki yıllardaki benzerlerinin başlangıcı olarak görülebilir.

şairin bu gazelde kullandığı kelimeler ve terkipler oldukça manidardır. Sadece bu kelimeler cihetinden bakıldığında Nabi’nin az ve öz sözle çok güzel tarif ettiği görülür. Mesela ‘nemek-i sohbet’, hod-kâm, mangır kuşu, bî-

marlaşmış gibi kelimeler içinde bulunulan donemi çok guzel tasvir etmektedir. Tadı tuzu gitmiş meclislerin, yerini benciller ve mangır kuşları almıştır. Bunun sonucunda da toplum bî-marlaşmış, hastalıklı bir hale burunmüştur. Geride kalan guzellikler ise comertlik, ihsandır. unku ehl-i himem, ehl-i ata gitmiştir. Onların gidişiyle meclislerin sıcaklığı yok olmuştur.

şair Nabi kendi asrını çok iyi gozlemleyebilmiş ve toplumdaki bozulmayı ok onceden fark edebilmiştir. O şiirlerinde, mektep ve medreselerdeki bozulmadan, devlet idaresindeki gevşemeye, sanat meclislerinde bayağılaşmadan sosyal hayattaki ozuvmelere kadar çok çeşitli sorunları dile getirmiştir. Bu sebeple onun şiirlerinden hareketle 17. yuzyıldaki hayat çok rahat çıkarılabilir. Tabi ki bunlar yapılırken gunluk hayata dair eserlerden ve o yılları anlatan tarihi eserlerden faydalanmak, bizleri daha muşahhas sonuçlara ulaştıracaktır. Yapmamız gereken sadece araştırmak ve anlamaya çalışmaktır.

USANDIK REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ

Necdet Karasevda

Gazel

*Bir devlet için çerha temennadan usandık
Bir vasl için ağyara müdaradan usandık*

*Hicran çekerek zevk-i mülakatı unuttuk
Mahmur olarak lezzet-i sahpadan usandık*

*Düşdük kati çoktan heves- i devlete amma
Ol daiye-i dağdağa fermadan usandık*

*Dil gamla dahi dest ü giribandan usanmaz
Bir yar için ağyar ile gavgadan usandık*

*Nabi ile ol afetin ahvalini naklet
Efsane-i mecnun ile Leyla 'dan usandık*

Bu bölümde Üstad Nabi'nin içinden tecrübe ve hikmet akan meşhur bir gazelinin ilk iki beytini şerh etmeye çalışacağız. Dilerseniz gazel türü hakkında bir iki hatırlatma bilgisi verelim. Klasik şiirin en çok kullanılan nam şekli olan gazel; kadın, aşk, ayrılık, şarap tabiat gibi tamları işleyen bir şiidir. Beyitlerle yazılır. İlk beyit kenidi arasında, diğer beyitlerin de ikinci mısraları ilk beyitle kafiyelidir. Klasik şiirin bir nazım şekli olması münasebetiyle aruz ölçüsüyle yazılır. Genellikle bu şiirlerde tam ve zengin kafiye kullanılır. Gazel, Divan şiirinin başarısının en büyük kriteri olarak görülür. Bir Divan şairi gazelde başarılıysa, o şair büyük şairdir kanaati yaygındır.

Dikkat edilirse Nabi'nin bu gazali muhteva olarak klasik gazel yapısına uymamaktadır Türk Edebiyatında, nazım şeklinde, özelde gazelde, görünen bu muhteva değişiminin miladı olarak daha çok Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı kabul edilse bile, bu şiir derinlemesine incelendiğinde, gazelin muhtevasının değişimi Nâbi'yle başlamıştır diyebiliriz. Arkadaşlarımızın da belirttiği gibi, Nabi, Divan şairinin klasik duruşundan farklı bir duruşa sahiptir. Bu farklı duruş gazelin içeriğinde dahi kendini göstermektedir. Bu duruşa hikemi duruş diyebiliriz.

Bir şiiri anlayabilmek için şairin içinde bulunduğu devri bilmek çok önemlidir. Özellikle çağına tanıklık eden, yani sosyal içerikli şiirler yazan şairlerin dünyalarını daha iyi anlayabilmek, onların şiirini gerektiği gibi deşifre edebilme adına onların yaşadığı devri çok iyi bilmek gerektiği kanaatini taşıyoruz. Bu vesileyle dilerseniz, kısa bir şekilde, Nabi'nin yaşadığı dönemin birkaç fotoğrafını çekelim.

Bu asırda Kanuni Döneminin o ihtişam ve kudreti geride kalmıştır. 17. Asır Osmanlı Daveti'nin Sokullu Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra girdiği duraklama devrinin gerileme devrine dönüştüğü asırdır. Bu asırdaki genel

durumu Öyle zetlenebilir.

1.Celali İsyancı (Kuyucu Murat Paşa, isyanları son derece sert, kanlı bir Şekilde bastırıp 65 bin kişiyi öldürüp İstanbul'a dnügünde beraberinde Celalilere ait 400 bayrak getirmiştir. Bu durum isyanların geniŐliđi hakkında, yeter derecede bilgi vermektedir.)

2.Politik ihtiraslar.

3.Dinsel kışkırtmalar

4. Sosyal kaos

5. Devlet mekanizmasının kökten bozulması (Padişahların saltanatlarından emin olamayışlar, sık sık deđiŐen padişahlar, ekonomi bozukluk, valide, Sultanların müdahaleleri, devlet adamlarında görülen kalite düŐkünlüđü)

6. Kaybedilen savaşlar

İŞte Nabi böyle bir asırda sahneye çıkmış, hikmetli sözleri ile çağına ışık tutmaya çalışmıştır. Son demlerinde kıymeti bilinmeyen bir Şair, kırılmıŐ bir Şair ve kısaca fakirliğin, zor hayat Şartlarının, kalitesiz devlet adamlarını hâkim olduğu kötü bir zamana Őahitlik etmiş bir Őairle karşı karŐıyayız. Ve bu yoğun duyguların neticesinde böyle bir Şirin ortaya çıkmaması son derece normaldir.

İŞte Nabi'nin içinde bugüne dair de önemli saptamaların bulunduğu Şiiri:

Bir devlet için erha temennadan usandık

Bir vasl için ağyara mdaradan usandık

“Bir mevki için, iktidar için feleğe, yalvarmaktan usandık. Bir kavuşma için rakiplere minnet etmekten usandık”

Bu Şiiri daha iyi zmlenilebilmek için “usandık” redifi üzerinde biraz durmak faydalı olacaktır kanaatini taşıyoruz. Öncelikle bu kelime, Şairin bir nevi sanat ve Şiir anlayışının bir dışa vuruŐudur, nk Nabi, Şiirleri ile yoğun bir tecrübenin neticesinde yazmıştır. Bu kelimenin kalbinde Nabi'nin uzun yılların ürünü olan ilmi, irfanı, gözlemleri, kısaca hayat tecrübesi vardır. Nabi'nin bir çok Őirinde bilge insanlara özgü “biz” Őahıs ekinin çokça kullanıldığı göze çarpmaktadır. Kısacı. “ Usandık “ kelimesi Şairin “hikemi” sanat anlayışını iyi veren bir kelimedir. Bu kelime bir yönüyle Şiirin hem anahtarı hem ed kalbidir, ayrıca bu kelime alışılmış olan her Şeye kısaca kalıplara bir reddiye anlam da içermektedir.

erh, dünya demektir. Ama erh, felek anlamında da kullanılır,

erhi, feleği, kısaca izah etmekte fayda vardır.

“Felek, dokuz kat göğün üzerinde, ilahi iradenin tecellisi babında içinde olan her Şeydir Eskiler, dokuz katlı göğü, her biri birbirinin içine geçmiş vaziyette küreler Şeklinde düŐünmüşlerdir Her biri ayrı istikamette döndükleri için, Milli Piyango kürelerinde olduğu gibi- bir küre sağdan sola dönerken, öteki yukarıdan aŐađya döner, yahut da biri ötekinin tersine gök katmanlarının her biri ayrı istikamette döndüğü için ona dönen felek denir, yine sırtı eğri olduğu için kambur felek de denilir. Bunlar hep teŐbih yollu yakıŐtırmalardır. Felek döndüğü için her dönüşte farklı Şeylerle karŐılaŐılır. İŞte insan hayatı da bu feleğin arkı içinde bir yerlerdedir. İnsanoğlu bazen kahkahalarla güler, hıçkırıklarla ağlar bazen. Bazen gençtir, bazen de yaşlı. Sevinlidir kimi zaman, kimi zaman da kederli. Hayattır bu işte. ıkıŐ ve iniŐlerle süslü. Doğum ve ölüm gibi iki zıt kutbu içinde barındıran ark-ı felek, insana bazen zenginliği bazen

de yoksulluğu yaşatacaktır elbette. İşte bunun için Şair başka bir gazelinin matlaında;

***Bağ-ı dehrin hem hazanın hem baharın görmüşüz
Biz neşatın da gamın da ruzigarın görmüşüz.*** Diyor.

Şairin yaşadığı asır göz önüne alındığında;

Bir deveti için çerha temennadan usundık mısraı daha i yi anlaşılacaktır. Tabiri uygun ise şair bu asra ait birçok şeyden şikâyetçidir diyebiliriz. Her gün iktidar için, yalakalıkların diz toyu yükseldiği bir Bab-ı Ali’yi gören Şair, kalitesiz devlet adamlarının iktidarda kendilerinden geçişini gördükçe “ Bir iktidar için, iktidardakilere ya da feleğe yalvarmadan usandık,” Demekten kendini alıkoymuyor. Bir yönüyle bu beyitte şu mana da saklıdır. Felek kaliteli insanlara iktidar şansı tanımıyor. Oysa bizim bütün yalvarma ve yakarışlarımıza rağmen yine devleti niteliksiz insanlar yönetiyor.

İkinci mısra hem gerçek anlamıyla düşünülebilir. Hem de benzetme yoluyla iktidara talip olma gayeti olarak da düşünülebilir.

Nabi, her ne kadar fikri sanata tercih eden bir şairse de, şiirlerinde yer yer çok gelişkin bir lirizm görmek mümkündür. Bu şiirin ilk beytinin ikinci mısraında da gerçekten lirik bir söyleyişin izlerini görmekteyiz.

“O sevgiliye kavuşmak için rakiplerle yüz göz olmaktan, onlara minnet etmekten, riyakârlık yapmaktan usandık.” Bu gerçek anlam. Bir de ilk mısra ile bağlantı kurarak şöyle düşünelim isterseniz. İktidarı, yani devleti sevgiliye, ağyarı iktidara talip olan diğer kişiler, ya da iktidardaki devlet (İkbal) sahipleri olarak düşünürsek, Nabi’ nin çağına uygun bir anlam devşirmiş oluruz. Şüphesiz Nabi bu şiirinde kendi iktidar hırsını i değil de kaliteli devlet adamlarının iktidara gelmeyişlerini vurgulamaktadır.

***“Bir mevki için, iktidar için feleğe yalvarmaktan usandık.
Bir kavuşma için rakiplere minnet etmekten usandık”***

**Hicran çekerek zevk-i mülakatı unuttuk
Mahmur olarak lezzet-i sahpadan usandık**

“Ayrılık çekerek (ayrılık çek- çeke, aykırılık çekmekten) buluşup görüşmenin zevkini unuttuk. Mahmur ola ola, (ayıldıktan sonra şarabın verdiği baş ağrısını çeke çeke) şarabın lezzetinden (tadından) usandık, bıktık.”

Şair bu beyitte de alışılmış her şeye karşı olumsuz bir tavır sergilemeye devam ediyor. Şiirin geneline, hatta kendi sanat anlayışına hakim olan eleştirel bakış açısını burada da devam ettiriyor.

Nabi bir aşkın hedefi halinde olan vuslata ulaşamamasının ruhunda açtığı derin arayışı biraz tahakküm edici bir şekilde ifade ediyor. Yani “Yeter artı k ben muradına ermek istiyorum. Bir türlü kavuşma gerçekleşemedi.” diyor. Şairin kendisine kavuşamamasından dolayı müteallim olduğu sevgili, acaba gerçek sevgili midir, yoksa şairin devrinde özlem duyduğu, adil, huzur verici, bir devlet yönetimimidir? Bu sorunun cevabını şairin yaşadığı devri hatırlayarak

daha kolay verebiliriz

“Bu manzara doğrusu Nabi'nin yaşadığı çağ için fazla da yabancı değildir. Her tarafta Celali İsyanları vardır ve Anadolu ardı arkası kesilmeyecek şekilde kasıp kavrulmaktadır. İnsanlar gittikçe fakirleşmektedir. Vergiler arttıkça artmaktadır. Kişinin sekiz dönümlük araziden vardır, devlet sekiz dönüm araziden on altı dönümlük vergi istemektedir. Devlet bunun için bazı insanların gücüne yol açmıştır. İnkisar, kırılmışlık ister istemez devletle vatandaşın arasını açacaktır. Devlet güvenmez bir hale gelecektir. Nabi'nin yaşadığı çağ işte böyle bir çağdır. Söylediği boşa değildir yani”

Ayrıca bu beyitte üzerinde durulması gereken bir husus daha göze çarpıyor. Şairin daha önce beraber olduğu sevgiliden uzun bir zaman ayrı kaldığı görülüyor. Yani şairin görmeyi arzuladığı ideal yönetimi, ideal ve adil devlet adalarını bir ara gördüğünü anlıyoruz. İşte bu bağlamda şairin önceleri devlet adamlarının özellikle de Rami Mehmet Paşa ve Musahip Mustafa Paşa'dan gördüğü ilgiyi ve desteği hatırlamakta ve en sonda da Çorlulu Ali Paşanın hışmına uğramasını, elindeki köşkün ve emekli maaşının alınmasını ve kötü bir zaman geçirmeye başladığı anımsamak da fayda olacaktır.

İkinci mısra da şair ilk mısradaki duygu ve düşüncesini farklı kelime ve mazmunlarla ifade ediyor. Klasik şiirimizin ve özellikle de gazeli de gazelin konusu olan şarap mazmunu ve bu mazmunla alakalı diğer bazı kelime ve kavramlar şairin meramını anlatma sadedinde alışılmışın dışında kullanmıştır.

“Biz nimetlerin külfetlerinden dolayı, neredeyse nimetlerden de usandık.” demek istiyor şair.

URFA'NIN İLK GURBETÇİSİ

Yaşar DURU

Gurbet ve Urfalı gurbetçiler söz konusu olduğunda Türk edebiyatının zirvesindeki bir isim gelir aklıma. O Urfa'nın bilinen ilk gurbetçisi olmasa da, en eski gurbetçilerden birisi...

Urfa adını Osmanlı İmparatorluğunun en ücra köşelerine ulaştıran ve adı Urfa ile birlikte anılan ilk Urfalı...

Adı: Yusuf

Mahlası: Nabi

1642'de Urfa'da Kalaboynu Mahallesinde mütevazı bir evde gözlerini açtı dünyaya. Memleketinde sağlam bir eğitim aldı; henüz yirmisine varmadan Arapça ve Farsça'yı anadili gibi konuşarak okuyup yazmaya başlar. Birkaç yıl Urfa'da çeşitli idari görevlerde bulunduktan sonra yeteneğini fark edenlerin teşvikiyle, 1665'te darsaadet'e doğru yola çıkar.

İstanbul'da Muhasip Mustafa Paşa'nın himaye ve yardımıyla geniş çevre edinir. Şiirleri ile de kısa zamanda Osmanlı aristokrasinin göz bebeği olur. Yeni çevresinde "Urfalı Nabi" diye de anılır.

Divan Katipliği'nden Kethüdalığa kadar bir dizi makamlarda görev alan şair, Osmanlıda yücelme duygusunun hayli zayıfladığı, yönetenlerin ve üst tabakanın zevk ve sefaya dalarak yozlaştığı İmparatorluk başkentinde yıllarca çile dokur mısralarında. Her fırsatta dönemin "yüksek tabaka"sından yakını. Hayatını ilim, irfan ve edep konularına vakfetmiş bir bilge insanı olarak dikkatleri üzerinde toplar. Sanatta da, hayatta da gösterişe şiddetle karşı çıkan Nabi, zamanın modasına uyarak sözcüklerden az bilinen Arapça ve Farsça kelimeleri seçip şiir söyleyenlerle alay eder. Edebiyat tarihçileri, bu yüzden onda bir "mürşit" havası bulunduğunu belirtirler. Divanının tamamına yakını tasavvufi hikmetlerle bezelidir. O bir nasihat ustasıdır. Şiiri halkı iyiye ve güzele yönlendirmek üzere bir vasıta olarak kullanır. Bu yönüyle tekke ve dergah muhitlerinde daha çok tanınır ve sevilir. "Edep" başta olmak üzere, Türk-İslam kültürünün temel kavramları konusundaki duyarlılığı, O'nu tasavvuf ehlinin ilgi odağına yerleştirir. Çağının "caize" peşindeki taklitçi şairleri saraya yakın olmak ve yakın kalmak için çırpınırken Nabi, Bağdatlı Ruhi gibi "idealist" ve "realist" şiirin gayretli temsilcisi olarak ünlenir. Şiirlerinin, beyitlerinin ve mısralarının pek çoğu halk arasında darbı mesel şeklinde dilden dile dolaşır. Ne var ki saray ve çevresindeki lükse düşkünlük Nabi'yi rahatsız eder. Bu duygularını divanını süsleyen "öğretici" beyitler ve mısralarla sık sık dile getirir. Hamisi Muhasip Mustafa Paşa'nın vefatından hemen sonra büyük itibar gördüğü İstanbul'u terk edip Halep'e yerleşmesi de bu rahatsızlığın sonucu olarak ortaya çıkar. 1678'de İstanbul'dan ayrılır. Yolunu kilometrelerce uzatsa da, on üç sene önce ayrıldığı memleketine uğramadan edemez. Kendi ifadesiyle; "Cenab-ı Hak'ın vücudumu besleyip koruduğu Urfa yönüne doğru elde olamadan" binek hayvanlarını sürürür. O an duyduğu heyecanı: "O ülkede öyle bir şevkle salınıp yürüyordum ve sanki gelinin gerdek odasına tez koşan damad gibiyim" mısralarıyla dile getirir. "Halep'ten Urfa'ya gelirken yol ortasındaki Birecik kal'asının eteğinden Samanyolu misali akan Fırat

ırmağından sandallarla karşıya” geçer. Yolculuğunun ikinci gününde; “gurbeti vatandan ayıran Urfa şehrinin kapısını görünce secdeye kapanıp toprağı” öper doya doya. Gurbet günlerini hatırlar. İstanbul’da gerçekleşen rüyalarını, mutluluklarını dşnr. Düşüncelerini ve duygularını, bu seyahatten beş yıl sonra kaleme aldđđı Tuhfetu’l Haremeyn (Hicaz Seyahatnamesi) adlı eserinde şu satırlarla lmszleştirir. “Geçen her sene pek güzel ve Cenab-ı Hakk’ın ltflarından bir bahşiş olan büyük nimetlerle dolu olmasına rağmen, yine de: Yusuf Mısır’a sultan oldu yine de döndü ah içinde/Kenan ilinde köle olmak ne hoş olurdu dedi. Sözünün hikmetince ve vatan hatıra geldikçe; şehrin etrafındaki toz ve toprakların birbirine karışması akla dştkce lale renkli gözyaşı damlaları zincirleme olarak peş peşe akıyor ve gönül divaneye dönüyordu. Bu kadar hasret ateşiyle gönül açıcı şehrin kapısından içeriye ayak basmak müyesser olduğunda, aklın derinliklerinde yükselen memnuniyet buhari nemlenerek göz pınarından szlen gözyaşı halinde yağdı.

şayet iksir-i azamdan itibarlı görünen memleket toprağının tozu olmasa; sel halinde coşarak akan gözyaşı, Nuh tufanı kıssasının sayfalarını yıkayacak derecelere varırdı. Bu n alınmaz sevinç gözyaşlarıyla, dünyaya geldiğim evin kapısına, ayağımın tozu ile girmek nasib olduğunda; arzu rüzgarıyla kapıları, bağrı yanık pencereleri arzulu saçakları, sefa uçuşuna kanat açmış, kemerleri adeta kollarını açmış “merhaba” diyordu. Yapraklar ve ağaçlar lisan-i hal ile “hoş geldin” diyor. Yeşil bahçesi, papağan gibi dilleri ile Allah’a şükrediyordu. Gözümün gördüğü Revak senin yuvandır / Kerem gibi yanmış bu ev senin yuvandır. Nağmesiyle dört duvar arasında karmakarışık bir sevinç duyulurdu. Özellikle anne ve babamın evliliklerinin meyvesi olan kız ve erkek kardeşlerim ki; Bana hayat vermese eğer sana kavuşma midim / Ayrılığından dolayı her an ölmekten korkarım Terennmyle bu kadar zamandan beri gözleri pencerede hasretle yolu gözler, kulakları ise müjde haberini dikkatle beklerdi. Acep görür myz ol ruyi bir dahi / Yoksa kalır gider o garib’el-diyar gelmez mi? Feryadıyla ahı ve hüzünlü kalbi, kendilerine arkadaş ederek bir kgede oturdukları halde, bu denenmiş ayrılık ateşiyle harem kapısından yüzümü gördüklerinde, her biri bir süre hayretten donakaldılar, az sonra ileri atılarak: Ya rab gördüğüm hakikat mı yoka rüya mıdır?...

Manasıyla sağdan ve soldan hasretle kucakladılar. Kavuşmanın neşesi bir süre devam etti. nce Şuur şaşkınlıkla birkaç defa gidip geldi. Birbirimizle koklaşarak, eski alışkanlıklar ve tanışıklıklar yeniden kazanıldı. Yüce Allah’a sonsuz şkrlr olsun. Allah gurbete düşen, vatan hasreti çekenleri vatanlarına kavuşturmayı nasip eylesin, amin. Sanki o sevinç zamanı canlandırılarak hayata eklenmiş yeni bir sahne veya hayatını nadir görülen bir parçasından kıymetli bir bölüm olmuştur. O gönül eğlendirici zamanda, gönül bardağını dolduran sevinç badesinin nasıl olduğunu yazmak, sarhoş gibi salınan bu kalem için mümkün değildir. O günde dalgalanan ve yayılan bu dalgaların miktarını yerlerine yerleştirmek için ressam olmak lazımdır.

Cismani kavuşamadan ileri gelen ruhani zevkle gah ayrılık günlerinin ve gah içten gelen arzuların güçlüklerini konuşarak, ömür hazinesinden bir gün alındı.

Çocukluk zamanında fazla bir bilgim olmadığından koca şehre yeni geldiğimde, o zamandan unutmadığım bazı hatıralarım yeniden canlandı. Her tarafa baktıkça Cennet bahçelerinin lezzetini hissettiren gl bahçeleri, özellikle medrese köşesinde ders halkası kurduğumuz zamanlarda, kah aynı

derse çalıştığımız, kah aşk ve muhabbet yazısı meşk ettiğimiz çocukları ve arkadaşları hatırlattı. Harlar zabtaylemiş tahtını sultan gülün / Zağlar tutmuş diriğa caygaahın bülbülün. Manası gereğince dostların her birinin yanaklarında sakallar çıkmıştı. Belki çoğunluğu: Ağarmış saça rahmettir çimen çiçeği Uygunluğunca sümbülistan ortasında yaseminler göstererek; Feleğin kahrından saçına aklar düştü / Çocukken emdiğim sütler o zamanlarda kaldı. Sözüyle o zamana kadar geçen hayatlarını bir birine hikaye etmişlerdi. Böylece geçmiş zamanlarını yeniden hatırlatarak gençlik günlerinin neşesi geri geldi. Özellikle bu fakirin boynuna misafirlik nişanesi nakşolunduğu günlerden beri; güzel, tatlı yüzle, sokakta oynayan üç yaşlarındaki nice çocuklar ve nice ana rahminden doğmaya hazırlanan ay alınlılar ki, her biri bir ceylan bakışlı ay parçası ve aşk aynası olmuşlardı. Allah için söyle senin namın? / Dünyanın neresinde senin vatanın? . . .Diyerek kah isimlerin haber ve halleriyle tahsil olunmuş ümitler ve kah güzellik ve olgunluk sayfalarının mütalasıyla gönül sevinç içinde gezinip, bağ ve bahçelerde bakıldı. Yüce Allah'a hamdolsun, açılan fakirhanemizde memleketimizin ahalisi kalplerin misafirhanesi, ferahlık kafilesinin durak yeri oldu. Tanışma ve sohbetin alışılmış sözleriyle, saygı ve ağırlama merasiminin yapılışından sonra gerekli mahaller gezilip, evler ve mübarek sayılan yurtlar ziyaret edildi.

Özellikle kendisiyle övünülen memleketimiz, Allah'ın resulü, Rahim olan Rabbimizin seçkin kulu, hakiki dostluk sığınağı, İbrahim(a.s.)Hazretlerinin yaratıldığı yerin en iyi sermayesi olan, kerimlik gösteren varlığıyla kıymetini arttıran ve bütün çevrenin süsü olan bir mağara vardır ki, nurlar hazinesidir. Urfa'da mevlid-i Halil namıyla şöhretin sınırına erişmiştir.

Döşeme tavan ve dört duvarı deliksiz yekpare mermerden yontulmuş olmakla, sızma ihtimali bulunan bütün yollar tıkalıyken tertemiz saf bir su ile dopdolu olması Hazreti İbrahim'in mucizesine bir işarettir. O mağaranın batısında bulunan doğduğu mübarek yer özel bir yeşil sanduka ile bellidir. O mağara ile doğu tarafından bitişik diğer bir mağara daha vardır ki, Hz. İbrahim'in muhterem validesi o nazenin dostluk beşiğini, kötü Nemrut'un zulmüne hizmet eden, her tarafı dikkatle araştıran adamlarının korkusundan ve onların kötülüğünden korumak amacıyla, mağaranın kucasına emanet eylemişlerdi. Kadir ve Settar olan Allah'ın ile şerhilerin kötülüğünü def ve sırlar cevahirini gizlemek için mağaranın ağzını örümcek ağı ile mühürlemişti. O tahkik kütüphanesinin yeni öğrencisi Hz. İbrahim'in, ezeli istidadın müktezasıyla firuze renkli yaprağa nüsha koyan semada resmedilmiş olan noktalar halindeki küçük büyük yıldızlardan gerçek rabbini keşfetmeye çalışıyordu. Kühünü araştırdığı halde yıldızların kaderi olan geceleri görünüp gündüzleri kaybolma özellikleri onların ilah olarak kabul edilmelerine engel oluyordu. "Yerin ve göğün yaratıcısının" tarafına kulluk yüzünü yöneltmesi buyrulduğunda, hidayet yerlerini koparan misk kokulu tozun ayarıyla gözler nurlandı. Yine inayet bazusunun yiğidi Hz. İbrahim'in, mancınının üzerinde Nemrut ateşinin üzerine fırlatıldığı sırada, yüce Allah'ın feyz bahşetmesi ile ateşin yükselen alevine; gül bahçelerinin elbiseleri giydirilmiştir. Kamış kalemin dilinden damlamış bir rivayete göre, meşhur ve muhterem misafir, ateşin kucagında acz içinde bırakıldığı zaman; mübarek iki dizinin yere değmesiyle cennete yükselen dua ve şükürleri, dünyadan fişkıran ab-ı hayat ile soğukluk ve selameti bulduğu Kur'an-ı Kerim'le sabit olmuştur. Halen bu kaynağın çevresinde özenle imar edilmiş büyük bir havuz vardır. Bu havuz kenarında duran bir kimsenin kolay tanınmayacağı kadar uzunluktadır.

O lezzetli suyun derinliği üç mızrak boyunu geçer. Ayrıca oldukça saf ve berraklığından dolayı suyun dibinde bulunan kumlar parmakla sayılacak kadar görülebilir. Ölçülü yapılmış olan havuzun içinde gümüş renkli suyun üzerinde koyu renkli ve hoş görünen balıklar vardır. Bu balıklar su üzerinde görünen vücutlarından utanmayıp, havuz kenarından geçen ziyaretçilerin ayaklarına yüz bini birden hızla koşarak, ekmeğe parçası istemek amacıyla lisan-ı hal diliyle: Bus leb mehveşan-ı anlamaz herkes / Bus leb nandadır sipih ile niza Manasını icra ederler. Hatırdan çıkmayan o havuzun batı tarafında, kalenin gölgesinde Cennet görünümüne bir dergah vardır. Bu tekkenin balkonları Şehname tasvirli meclis gibi, Firuze renkli yaprakları üzre çekilmiş, kubbenin tepesi altın yaldızlı, kubbeleri gökyüzünün en geniş tabakası olan felek-i esirin altına yetişecek kadar yüksektir. Havuzun çevresiyle Hz. İbrahim ateşe atıldığında, ateşin sönerek gül bahçesi olmasından geriye kalan birbirine karışmış ve büyük gölgeli ağaçlarla süslenmiştir. Şimdiye kadar buranın toprağı kazıldıkça birkaç mızrak boyu kül çıkmasıyla o bölgede Hz. İbrahim'in ateşe atılmasının doğruluğu ispatlanmıştır. O Hidayet çeşmesinin başı, şehir kalesinden çıkıncaya kadar mecrasında bulunan, camilere, meclislere, tekkelere, evlere, su değirmenlerine ve kahvehanelere su akıtıp yetiştirdiğinden başka, şehrin dışında da sayısız bahçeleri sular. O keder yıkayan yerin güney tarafında bulunan, ulu felek dağının tepesi üzerinde baş yükseltmiş olan kale, kafir ve sapkın ustalar tarafından feleği kiskandıracak yükseklikte yapılmıştır. Üzerinde hile ve desise yolunun kılavuzu iblis'in (Allah'ın laneti üzerine olsun), kalıp dökerek yaptığı iki kıta yontulmuş taştan tertip edilmiş iki minare görünüşlü bir mancınık vardır. Güya melun Nemrut'un batıl iddiası için ağızsız suret görüntüsünü alır. Veya eski İran hükümdarı Dah hak gibi, iki çocuğun beyninin birbirine karıştırarak yiyen biridir. Kah gezilen çok acayip bir sarnıç anlatılan eski zaman olayları, kah o dağıtan gezinti mahalinin müşahedesi ile cennet zevkünden ayrılarak birkaç gün dinlendikten sonra, kısa süren bu kavuşmayı yine ayrılık hırkasıyla değiştirerek; Hicaz yolunun çınlayan sadasının isteği gönül meclisine nağmeye başladı: Defteri cürmü yakıp eyleyelim hakiser / Nabiya ayine-i kalbe cila eyleyelim. Sözleriyle yol arzusu artarak bir sabah zamanı Urfa'daki dinlediğimiz yerden ayrıldık.

Sakın terk-i edepten...

“Edeb şairi” Nabi'nin edebiyat tarihi açısından çizdiği portre herkesçe malum. Halkın gönlündeki yeri ise bam başkadır; kimliğinin çok çok üstündedir. Gönül ehli Yusuf Nabi'yi, şair yönünden ziyade bu veli kimliğiyle tanıır ve tanıtır. Kaside ve gazelleri asırlardan beri Cuma salalarında okunur; zikir meclislerinde yankılanır, menkıbeleri nesiller boyu dilden dile anlatılır. Sözü “ilahi”leşmiş, gök kubbeyi çınlatmış istisnalar arasında yer alır. Hele bir gazeli var ki... Ve bu gazelin bir ilham hikâyesi anlatılır ki... O gazel ve o hikâye Nabi adıyla özdeşleşir adeta... Şiir Nabi'yi, Nabi şiiri hatırlatır. Şiirin hikâyesi ise, bir kerametın sırrıdır.

Olayla ilgili nakiller çok çeşitli. Ama yer, zaman ve kişiler açısından tarihi gerçeklerle örtüşen rivayet şöyle: Nabi 1700'lü yılların başlarında Halep'tedir. Daha sonra sadrazamlığa getirilenecek olan vali Baltacı Mehmet Paşa'nın himayesinde rahat bir hayat sürmektedir... 1710'a doğru Baltacı Paşa'nın kulağına ikinci kez sadarete getirileceği haberi fısıldanır. Paşa bu güzel haberin sevinciyle Hacc'a gitmeye karar verir... Kararını ilk hac mevsiminde hayata

geçirir. Yanına, aralarında yakın dostu Nabi'nin bulunduğu bir heyeti de alarak yola koyulur.

Halep'ten mukaddes topraklara doğru uzun fakat keyifli bir yolculđa başlarlar. Tepeler, çukurlar, vahalar, çöller aşılır günlerce ve gecelerce... Derken bir akşamüstü... Medine yakınlarında bir vahaya çöktüler develer... Paşa kervanı konaklamaktadır. Yükler indirilir, çadırlar kurulur. Sofralar açılır, şilteler serilir ve serin çöl gecesi başlar. Nabi, velinimetî Baltacı Paşa'nın çadırında, hamisine son şiirlerini okumaktadır. Paşa, deve sırtında geçen günün yorgunluğuyla uyur uyanık şilteye uzanarak dinler şairi. Farkında olmadan ayaklarını Medine-i Münevvere'ye doğru uzatır. Bu manzara canını sıkar Nabi'nin. Paşa'yı edebe davet etmek geçer aklından. Ama paşa celalli adam, sesine çıkarmaz. Hamisine "edep yahu" demenin edepsizlik olacağını düşünür. Bir süre Paşa'nın ayaklarını toplamasını bekler... Aradan ne kadar zaman geçer, bilinmez. Nabi sevgili Peygamberinin mübarek makamına karşı yapılan saygısızlığa daha fazla dayanamaz. Ve o anda, belki de şiirle tanıştığın ilk günden o güne kadar ilk defa gönül diliyle dillenir. Bir şiir söyler duygulu sesiyle Sakın terk-i edepten kuy-u mahub-u Hudadır bu / Nazargah-ı ilahidir, makam-ı Mustafa'dır bu Mısralara yeni mısralar, beyitlere yeni beyitler eklenir. Şiir'in sonuna doğru Baltacı Paşa mesajı alır. Edeple toplanır, doğrulur, usulünce oturur. Sert bakışlarını şaire diker... Belli ki bozulmuştur; ama, zevk ve irfan sahibi bir idareci olan Paşa için okunan mısraların güzelliği de önemlidir. Yine de tecrübeli bir devlet adamı olarak tedbirli davranır, beğendiğini pek belli etmeden usulünce sorar: "Bu şiir yeni midir Nabi?" Nabi, Paşa'nın mesajı aldığını anlar. Onun da tedbiri bir cilve olacaktır: "Pek sayılmaz Paşa Hazretleri. Bizim oralarda müezzin efendiler Cuma salalarında okurlar bu mısraları" der... "Medine-i Münevvere'de dahi okurlar mı" diye üsteler Baltacı Paşa. Nabi: "Allahu alem okurlar" demek zorunda kalır. Baltacı Paşa daha fazla üstelemez. "Varınca anlarız" diyerek konuyu kapatır. O gece kafiledekiler rahatlarına bakar. Ancak Nabi, Paşa'ya söylendiklerinden dolayı zor durumda kalacağından endişeli midir, yoksa bu küçük cilveleşmenin sonunda olacaklardan emin midir, bilinmez. Kafile seherle beraber toplanır. Kervan yola dizilir. Masal değildir ama az gidilir uz gidilir... Sıcak çöller düz gidilir ve bir sabah ezanla birlikte varılır Medine-i Münevveri'nin kapılarına.

Minarelerde müezzinler... Müezzinlerin dillerin de bir şiir... Şiirin her mısrasında bir edep çağrısı, bir hikmet... Hikmet adamı şairin gözünde yaşlar... Yaşlar da billurlaşan muhabbet... Tarifsiz bir heyecan, Paşa'nın ne yapıp edeceği merakını çoktan kaybetmiştir. Yanık sesler yükselmekte perde perde.

Sakın terk-i edepten kuy-u mahub-u Hudadır bu / Nazargah-ı ilahidir, makam-ı Mustafa'dır bu Edebin şairi mazhar olduğu iltifat ve kerametten habersiz, ama hoşnut. Paşa vesile olduğu harikuladeliikten habersiz, ama meraklı ve kuşkucu. Namaz sonrası Baltacı Mehmet Paşa'nın emriyle bütün müezzinler huzura alınırlar. Paşa merakla sorar: "Bu sabah okuduğunuz şiiri nasıl ve kimden öğrendiniz? ..." Müezzinler endişeyle bakışırlar... Anlatsak mı, anlatmasak mı, diye şaşırırlar. Önceden sözleşmişçesine o gece gördükleri ortak rüyayı naklederler: "Devletlüm", derler. Dün gece sabah doğru Hz. Muhammet (a.s.)efendimiz rüyamıza girdi. Bizi sabah namazına uyandırdı ve bu şiiri öğreterek Cuma salalarında okumamızı emrettiler. Yusuf Nabi beni ziyarete geliyor. O'nu bu sala ile karşılayın diye buyurdular..."

EFSANE ŞEHİR VE ŞAİR

Ahmet KÖSEOğLU

*Nâbî gazeli gibi hoş-âyendeliğin var,
Ey bâd-ı revan-bahş Ruha'dan mı gelirsen
Nâbî*

Şehir, bünyesinde barındırdıklarına ruh verebilir mi? Yaşayanları Şehrin ruhunu diri tutabilir mi? Yoksa zamanın gerisinde kalan toprağın altındakiler mi Şehrin ruhuna bir Şeyler üfleyebilir? Bütün bu soruları zihnimde evirip çevirdiğim bir dönemde enbiyalar yurdu Urfa'ya üç günlük seyahatim sanki suallerime cevap niteliğindeydi."Ben Evliya Çelebi'yi tenkit etmek için değil, ona inanmak için okurum. Ve bu yüzden de daima kârlı çıkarım" diyen Tanpınar gibi düşünürüm Evliya'nın Seyahatname'si için. Yazdıklarının mübalağası ya da gerçekliğinden ziyade ne söylediği benim için daha dikkate değer olan Seyahatname'ye, her Şehre ilk yolculuğum öncesi müracaat ettiğim gibi Urfa'ya dair neler söylemiş diye göz gezdirdim.

Çelebi'nin, Urfa'nın, Nuh tufanından sonra kurulan Őehirlerden olduğunu belirtmesi; Semud kavmi ve hükümdarı Rohay'dan bahsetmesi zamana tanık olmuş eski Őehirlerden olduğunun en önemli göstergesi sayılabilir. Meşhur Arap tarihçisi Ebu'l Farac da aynı bilgiyi veriyor. Beş Şehir vardır ki, zaman kadim yoldaŐı olmuş. Zaman durmuş onlar geçmiş, zaman akmiŐ onlar sabitkadem. Zaman onlara mı tanık olmuş, onlar zamana mı, orası muamma. Mekke, Kudüs, Şam, Urfa ve Medine. İŞte insanlığın hafızası beş medine. Balıklı Göl Vadisi, Urfa'nın kalbi. Akkoyunlu Uzun Hasan Camii, Halil-ür Rahman Camii (Makam Camii) ve Medresesi, Rızvaniye Camii ve Medresesi, Urfa Kalesi ve zirvesinde Őalmet Sütunları hâsılı Nemrud'un yaktığı ateşte açan güller, yanık balıklar, makamlar civarında dergâhlar, hanlar, hamamlar bugünkü Urfa'nın varlık sebebi, Şanlıurfa'nın Őanıdır hep bunlar.

Halil-ür Rahman Gölü başında ya da Aynzeliha'nın çevresinde yahut Hz. İbrahim'in doğduğu rivayet edilen mağaranın önünde bir lahza tefekküre dalsanız veya boş boş baksanız hemen yanı başınızda kara kuru, biraz da bakımsız ama cesur ve kendinden emin, 10-12 yaşlarında İbrahim Haliller, Eyüpler, size bulunduğunuz yerin efsanesini kırık Türkçesiyle anlatmaya başlar. Boş ya da hoş bakıŐınız devam ediyorsa diğer dillerde de (İngilizce, Arapça, Kürtçe) anlatıma onlarda devam eder. Sonra büyükleri gelir eksik ve yanlış anlatıyorsun diye Kürtçe ya da Arapça azarlar ve oradan kovarlar. Anlatılanlar zaten efsane değil mi?Bırakın anlatsınlar,doğrusu Allahu a'lem.

Efsane ve mistisizm ile dinin ötesine taşınan Şehir Urfa'ya dünyada eş benzer bulmakta zorlanırsınız. Bu yönüyle belki biraz Şam-ı Şerif'e benzeyebilir. Şehirde her türbenin, her eski yapının, sokağın, kutsal mekânların, ağacın, suyun, havanın, isotun, tütünün, çiğ köftenin, dağın, ovanın, pınarın efsanesini dinleyebilirsiniz. Efsaneleri peŐ peŐe sıralayanlara kulak verince sanki rüyalar âleminde, efsunlanmış hâlde kâh Nemrut'a lanet okuyan, kâh Eyüp'un sabrıyla Őıfa arayan, kâh İsa'nın gönderdiği mendile yüz süren biri oluveriyorsunuz. Bu zaman tüneline medeniyet, tarih ve din harmanlanarak önümüze mitoloji, daha

sıcak ifadeyle efsane olarak sunuluyor. Urfa'da Hz.İsa ile Edessa Kralı Abgar efsanesi yaygın bilinen efsanelerden değil. Bilenler de teferruatlı nakletemiyorlar. Şehir üzerine çalışma yapanlar, folklorla ilgilenenler ve ilgili akademisyenlerden, efsanenin halka detaylarıyla inememiş olması mektup metinlerinin varlığıyla (!) alâkalı gibi geldi bana. Vatandaş disipline edilmiş, metinli, mektuplu bilgileri efsane anlatım şekline uygun bulmamış ya da ezberleyememiş olabilir. Edessa (Urfa) Krallarının ortak adı Abgar olup, eski Süryanicede "Büyük karınlı" ve ya "Şişman" anlamında kullanılmış.

Efsaneye göre Hz. İsa ile mektuplaşan Kral V. Abgar Ukkama, ilk Hıristiyan kraldır. Ukkama o sıralar cüzam hastalığına yakalanmış ve ızdıraplı bir yaşam sürdürüyor. Kral, Hz.İsa'nın hastaları iyileştirdiğini duyar ancak hastalığının şiddeti ve şartlar, onun bizzat Kudüs'e gitmesini engeller. Hannan adındaki elçisini, bir mektupla Hz.İsa'ya gönderir. Becerikli bir ressam olan elçisine Hz.İsa'nın suretini resmetmesini tembihler. Kral V. Abgar Ukkama'nın "Edessalıların şehrinin valisi, çaresiz köle Abgar'dan Mesih olan İsa'ya. Senin cinlere, şeytanlara, felçli insanlara, kölelere yaptığın birçok mucizeyi işitmiş bulunuyorum. Bunda dolayı sana kin besleyen aşağılık Yahudilerin hasetleri sebebiyle düzenledikleri entrikaların son bulmasını ve iyiliklerin bizleri de bulmasını diliyorum. Memleketim küçüktür ancak ikimize de yetecek kadar geniştir." yazılı mektubunu ulaştıran ressam elçi Hannan, Hz.İsa'nın yüz resmini yapmada başarılı olamaz. Bunu fark eden Hz.İsa yüzünü yıkar ve kendisine uzatılan mendile yüzünü siler ve mendili cevabi mektupla birlikte elçiye verir. Hz.İsa, Edessa Kralı Abgar'a öğrencisi Aday ile gönderdiği mektubunda, "Ne mutlu sana Abgar ve Edessa adındaki şehrine! Ne mutlu beni görmeden inanmış olan sana! Çünkü sana devamlı sağlık bahşedilecektir. Senin yanına gelmem hususunda talebine gelince, bilirsin ki görevlendirilmiş olduğum her şeyi burada tamamlamak, bitirdikten sonra da beni göndermiş olana dönmem gereklidir. Hastalıklarımı iyileştirmek ve seninle beraber olanlara ebedi yaşam ve barış bahşetmek, ayrıca senin şehrine dünyanın sonuna kadar düşmanlar tarafından boyun eğdirilmemeyi sağlamak üzere havarilerimden birisini, Thomas da denilen Adday'ı gönderiyorum." ifadelerine yer veriyordu. Hz.İsa'nın sureti bulunan mendil sayesinde Abgar sağlığına kavuşmuş ve bu mendili tahtaya gerdirerek, kentin giriş kapısında bir niş içine koydurmuştur. Bu kutsal mendil yüzyıllarca Hıristiyanlıkta ve sanatında önemini korumuş. Ayrıca bu mektubun nüshaları çoğaltılarak Urfa'ya gelen ziyaretçilere verilmiş. Bu efsanenin tarihî gerçeklerle örtüşmediğini -"Roma'nın baş şehri İstanbul'dur." diyerek şehri yeniden kuran Büyük Konstantinus'un 313 yılında çıkardığı Hoşgörü Fermanı ile Hıristiyanlığı serbest bıraktığını, Abgar efsanesinin ise 3. yüzyılda Hıristiyanlığı kabul eden 9. Abgar'dan (212-214) sonra ortaya çıktığını- yazan, söyleyen bilim adamları olsa da J.B.Segal'in Kutsanmış Şehir Edessa'sında ve Ebu'l Farac'ın tarihinde de geçiyor ise efsanenin anlatılmaya devam edilmesi gerektiğine inanarak birkaç kaynağı tarayıp gönlümü kaptırdığım Urfa yazısının içinde yer almasının uygun olacağını düşündüm.

Hz.Adem'in çiftçilik yaptığı Harran Ovası, Hz.Nuh'un gemisinin karaya vurduğu/durduğu Cudi Dağı'nın bölgede olması, Hz.İbrahim'in doğduğu, ateşe atıldığı yerlere izafeten makamlarının varlığı, Hz.Eyüp ve Hz.Elyasa'nın makamları ve adına beldenin bulunması, Hz.Musa'nın firavunun zulmünden kaçıp Şuayb'la karşılaştığı Soğmataş antik şehrinin bize kıssalarını her dem hatırlatması ve hatta yine bölgeyle ilgileri olan, yaşayan, uğrayan nebiler

olarak zikredilen Hz.Lut, Hz.İshak, Hz.Yakup Hz.Yusuf ve Hz.İsa'nın mübarek isimlerinin bu kutsallaştırılmış şehirle birlikte anılmasındandır herhalde gönlümün ve ruhumun Urfa'da tutuklu kalması. İnancın coğrafyası, Nebiler Şehri, Efsaneler Diyarı, Suyla Efsunlanmış Şehir, Zamanın Şahidi Şehir, Şehir gibi Şehir, Şiir gibi Şehir, Türkü Şehir, ben sende tutuklu kaldım, sakın bırakma, teskerem sende kalsın.

Efsane Şair

*Sakın terk-i edebden kuy-i mahbub-u Huda'dır bu,
Nazar-gâh-i ilâhîdir makam-ı Mustafa'dır bu.*

Efsane şehrin efsane şairi olur.13 yaşında şiire başlayıp 23 yaşında iken, himmet ve mürüvvet sahibi insanların olduğu, irfandan anlayıp liyakate değer verenlerin bulunduğu İstanbul'a, payitahta gitmek için yola koyulur Ruha'lı Yusuf, nam-ı diğer Urfalı Nâbî. Sultan İbrahim tahta oturduğu yıl (1642) önemli medeniyetlere beşiklik eden Urfa'da dünyaya gelen Nâbî, Dördüncü Mehmet'in padişahlığında kültürün, sanatın, şiirin merkezine, rüyalarını gördüğü İstanbul'a gelir. Ama büyük hayal kırıklığına uğrar .Nâbî'yi ne izzet ve iclal sahibi sanatseverler, ne cömert, bahşişi bol şair severler görüyor, ilgileniyor. İlgisizlik olsa da büyük istek ve umutla gelindi İstanbul'a, geri dönmek olmaz Urfa'ya. Gerçi memleketi de önemli kültür merkezlerindendi; ama yine de taşra. Urfa; hem Konya-Bağdat-Şam üçgeninin ortasında bulunması hasebiyle, hem Hicaz yolu üzerinde bulunması ve hem de Hz.İbrahim başta olmak üzere Peygamberler Şehri olmasından mütevellit önemini, özelliğini hep korumuştur.

Usta şair İstanbul'da tutuNâbilmek için sürekli arayış içindeydi. Kimi gördüyse istimdat dilemeye başlıyor, nerede bir gül bahçesi görse onun bülbülü, nerede bir ateş görse onun kıvılcımı. Mumlara pervane, zincirlere divane oluyor. Fakat bir şiirsel arayışta Nâbî'nin bütün kapıları açmaya muktedir olana ilticası ve sürekli dilindeki zikri, gönlündeki fikri sayesinde mürebbisinin lütfuyla Musahip Mustafa Paşa ile tanışıyor ve yıldızı parlıyor.

*Arayıp çare ben dil-i nâ-şâd
Kimi gördümse itdüm istimdad
Kanda bir gülşen olsa ana hezar
Kanda bir ateş olsa ana şerar
Kanda bir şem'ana pervane
Kanda zincir ana divane
Zikr-i dil ya müfettiha 'l-ebvab
Fikr-i dil ya müsebbibe 'l esbab*

Efsane şehrin efsane şairi hacca gitmeye niyetlenir. Başşehirdeki hamisi Mustafa Paşa kendisine maddi-manevi destek verir ve Nâbî'nin mübarek topraklara gitmesinin önü açılır. Şair Nâbî ve Rami Mehmet Paşa beraberlerindekiyle Urfa, Kudüs ve Mısır güzergâhından Hicaz'a ulaşırlar. Hac kafilesi gece, Medine yollarında istirahataya çekilir. Fakat efendimize yaklaşmanın heyecanı Nâbî'nin gözüne uyku girmez. Kafilenin etrafında dolanıp durur.

İstirahat edenlerden bazılarının ve devlet adamlarından birinin de ayaklarını Medine'ye, Ravza-yı Mutahhara'ya, doğru uzatarak uyuduğunu görüp bu manzara karşısında üzgünlüğünü belirten ve o anda irticalen diline dökülüveren gazelini yüksek sesle söylemeye başlayınca kibleye doğru ayaklarını uzatıp yatan kişiler mahcubiyetle uyanıyorlar. Medine'ye yaklaşıldığında yazdığı söylenen ve Tuhfetü'l Haremeyn adlı hac intibalarını anlattığı eserinde de bulunan o meşhur gazeliyle efsaneleşiyor şairimiz. Sonra kalkıp yola revan olunur. Medine'ye girince;

*“Sakın terk-i edebden kûy-ı mahbub-ı Huda'dır bu
Nazargâh-ı ilâhîdir makam-ı Mustafa'dır bu”*

diye başlayan beş beyitlik natını ezandan önce bütün müezzinlerin okuduğunu işiten kfile şaşkınlık ve hayretle birbirine bakar. Nâbî ve kafileden birkaç kişi müezzinlere bu şiiri nereden duyduklarını sorduklarında “Dün gece Peygamber Efendimiz rüyamıza girip “Ümmetimden Nâbî isimli bir zat gelecek. Onu bu şiirle karşılayın” diye buyurdu.” dediler. Nâbî “Ümmetimden mi dediler?” diyerek gözyaşlarına boğulur. Nâbî bu beyitlerden sonra Hz.Muhammed Mustafa (sav) ile, Kabe ile, Medine-i Münevvere ve Mekke-i Mükerreme ile ilgili de gazeller söylemiş, yazmış. Bu Hicaz yolculuğundan ve hac yapmanın ulviyetinden öyle etkilenmiş, öyle müteessir olmuş ki, Tuhfetü-l Haremeyn isimli önemli eserini Hac sonu 5 yılda tamamlamış. Bu eserinde hem yolculuğu anlatır, hem de yazdığı şiirlerle anlatımın güzelliğine güzellikler katar. Üsküdar'dan başlayan kutsal yolculuğun Urfa'ya, Şam'a, Kudüs'e, Mısır'a, daha sonra da mübarek Mekke ve Medine'ye varışını edebî bir seyahatname dili ile anlatır. Hac farizasını edasını da yazdığı bu şiir tadında eserin yanında şairin; Divanı (Türkçe), Divançesi (Farsça), Kırk Hadis Tercümesi, Hayriye adlı mesnevisi, Hayrabad adlı mesnevisi, Surnâme'si, Fetihnâme-i Kamaniçe'si, Zeyl-i Siyer-i Veysî'si ve Münşeât isimli eserleri vardır ve o bu eserlerin hepsinde hikmet ve hakikati yazıp söylemiştir. Şiir yazmanın yegâne gayesi hikmetlerin sırrını söylemek, açıklamak olduğunu belirten hikemî şair Nâbî'nin:

*“Teveccüh etmez idüm şi're Nâbîya bu kadar
Beyan-ı sırr-ı hikem olmaydı mazmunı”*

beytinde de belirttiği gibi “Allah'ın bana lütfettiği şairlik yeteneği hikmetli söyleyiş hizmet etmeseydi şiire bu kadar rağbet etmezdim.” demesi ve Abdülkadir Geylani'ye, Hz.Mevlana'ya ve Şeyhülekbir İbn Arabi'ye kasidelerle, gazellerle hürmetini belirtmesi de bana Konya-Şam-Bağdat üçgenini yeniden hatırlatıyor. Bu üçgenin orta yerinde Peygamberler Şehri Urfa var. Ateşte açan güllerin yanık kokusunu, İbrahimi nefesle ciğerlerimize çekerken, şair Nâbî de Urfa mebusu Yahya Kemal Beyatlı da aramızdaydı...

*“Tekrar mülâkî oluruz bezm-i ezelde,
Evvel giden ahbaba selâm olsun erenler.”*

NÂBİ'NİN EDEBİ KİŞİLİĞİ

Osman DURSUN

Divan edebiyatında eğilim olarak Üç ana hat vardır. Birincisi dini ve tasavvufi yönü ağır basan Tasavvufi anlayış. Bu tarzda şiir yazan şairler mutasavvuf olmasalar bile geniş bir şekilde tasavvuf kültürünü ve dilini kullanırlar. İkinci tarz Rindane söyleyiş, rindlikte denilen din dışı şiir erdir. Bu tarzın en önemli temsilcisi Nedim' dir. Her ne kadar rindlik bir hayat tarzı olarak görülüp, mutasavvıflar bu tarzı kendilerine yakın görseler de rindlik dini kaygıları taşımayan anlamındadır. Üçüncü tarz Hikemi Tarz dediğimiz Nabi ekoludur, Batılı anlamda buna didaktik şiir de denir. Divan edebiyatına bu ekolu getiren ve başarılı bir şekilde uygulayan Nabi olmuştur.

Nabi klasik şark dillerini bilen, İslam ilimlerini iyi bilen, ortak İslam medeniyeti edebiyatına vakıf alim ve fazıl bir şairdir. Nabi'nin fikir dünyası his ve hayal dünyasından daha geniş yer tutar. Bu onun daha çok bir fikir adamı olarak yetiştiğini gösterir.

Nabi fikirlerini süslemeden söyler. Bunda önemli bir şahsiyet gösterir. Bu tutumu şiirde bir inkılâp sayılmış ve ondan sonra yetişen şairlere bu tutumuyla yol göstermiştir.

Divan edebiyatında süse ve musikiye önem veren bir şiir zevki varken Nabi'nin hislenmeden, süsten uzak bu söyleyiş özelliği büyük bir yemlik kabul edilmiştir. Bu tarzın ortaya çıkışında devrin tarihi idari ve sosyal hayatında görülen huzursuzluklarda sebep olmuştur.

Nabi sanatlı ve süslü yazmaktan çok bol yazmak ve değişik konuları yazmak ister. Üslubundaki itinasızlık böyle bir anlayışın etkisi büyüktür. Nabi'nin şiirlerinde- özelde gazellerinde- gizli bir lirizm vardır Bu lirizm onun sahip olduğu musiki bilgisinden kaynaklandığı söylenebilir. Çünkü Nabi en zor besteleri bile okuyacak kadar müziğe vakıf bir kişidir. "Görmüşüz", "Usandık" redifli gazellerinde bu lirizmi görmek mümkündür

Nabi çok düşünen bir şairdir. Düşüncelerini o devrin tarihi ve sosyal olaylarla sınırladığından kötümserdir. Düşüncüyü ön planda tutan Rubai tarzını da denemiş bu tarzda yazdığı şiirler kuvvetli bir ifade bulmuştur. Nabi devrinin edebiyatı ve diliyle ilgili düşüncelerini söylemiş bu söyleyişindeki ahenk derb-i mesel olmalarına sebep olmuştur.

*Ey şiir meydanında satan lafzı garibi
Divan-ı gazel nüsha-i kamus değildir.*

Sözü bunun en güzel örneğidir. Nabi her ne söylemişse hayat tecrübesinden yola çıkarak söylemiştir. Bu kadar akılda olması ve tesirinin devam etmesi görmüş ve yaşamış olduğu hadiselerden yola çıkarak söylemesinden bağlanabilir. Nabi dil olarak İstanbul Türkçesini çok sever göze İstanbul güzellerini, kulağa İstanbul Türkçesini şifa görür. İstanbul'dan uzakta olduğu zamanlarda bu dili özler.

*Şem'in gıdası mani-i Pakize nutkudur.
Çeşmin gıdası hüsnüdür anla hikayet
El fazı sükkerin istanbuliyandan
Şemin kenarlarda kalır dilde hasreti.*

Şiiriyle İstanbul Türkçesinin özlemine ve İstanbul'dan uzak kalmanın hasretini dile getirir.

Eserleri

***Türkçe Divanı:** Hacimli bir eserdir. 100 yakın nüshası vardır.

Bulak ve İstanbul'da olmak üzere iki defa matbu olarak basılmıştır. Bu divanında tecvhit, na'at, kasider, terhib-i Bentler, Tehmisler, tarih, mesneviler, gazeler yer alır. Nabi'nin ismini günümüze kadar gelmesini bu divandaki gazelleri sağlamıştır. Bu divanında 900 yakın gazeli vardır.

* **Farsça Divançe:** Farsça şiirlerini topladığı küçük bir divandır. İran şairlerine ve farsça yazan Türk şairlerine yazdığı nazirelerini bu divanda toplanmıştır.

* **Terceme-i Hadis-i erbain:** İran şairi Molla Cami'nin kırk hadisini Türkçeye tercüme etmiştir. Serbest bir şekilde manzum olarak kaleme almıştır.

* **Hayriye:** Hacmi küçük olan bu mesnevi yazıldığı dönemden sonra okuyanlara büyük etki yapmıştır Nabi bu eserini Halep'te kaleme almıştır. Nabi oğlu Ebu'l Hayr Mehmet Celebi için didaktik olarak kaleme almıştır. Bu eserin nüshalar çoktur. Bu da çok çok sevildiğinin ve okunduğunun göstergesidir Nâbi oğluna dini, ahlaki, öğütlerde bulunur. Bu eserde dönemin özelliklerini, siyasi durumunu, toplumun aksaklıklarını bulmak mümkündür

* **Hayrabad** Nabi'nin ikinci mesnevisidir Hayriye kadar tutulmamıştır. İran şairi Feridüddin-i Attar'ın ilahi namesindeki bir hikâyeyi uzun bir şekilde anlatır. Halep'te yazılmıştı. Bazı bölümleri eleştirilere maruz kalmıştır.

* **Surname:** 4.Mehmet'in oğulları Mustafa ve Ahmet'in sünnet törenlerini anlatan bir mesnevidir. Bu düğün Edirne'de olmuş. Şair bu eserde gözlemlerini dile getirmektedir. Şair Urfa'dan İstanbul'a geldiği zamanlar da bu eseri kaleme almıştır.

* **Tuhfetül-Harameyn:** Nabi'nin Haca gittiği 1678 yılında yazılmış bir gezi yazısıdır. Dili sanatlıdır. İstanbul dan Hicaz'a kadar izlenimlerini anlatır.

* **Fetihname-i Kamanıçe:** Lehistan seferine Musahip Mustafa Paşa ile beraber katılır. Kamanıçe kalesinin fethi üzerine yazılmıştır. Tarih-i Kalmanıçe'de denir.

***Zeyli Siyer-i Veysi:** Nesir üstadı Veysi'nin yazdığı siyerin zeyli niteliğindedir. Nabi Bedir gazasından Mekke'nin fethine kadar olan bölümü yazmıştır

***Münşat:** Nabi'nin özel ve resmi mektupları içine alan secili, süslü bir üslûple yazdığı mensur eseridir.

MANA ADAMI ŞAİR NABI

M.Hulusi OCAŁ

Yaşım 66.. Çeşitli vesilelerle gezdiğim, dolaştığım ölkemizin üçte ikisini görmek, insanlarla görüşmek, konuşmak nasip oldu. Buralarda “ hemşehrlik adına” en hoşuma giden, gurur duyduğum şey “ Nabi’ nin hemşehrisi” olmamdı. Adının geçtiği her yerde halk “ Urfalıya ilgi duyuyor, saygı gösteriyordu”. Bu ortamda bize kalan saygı ve sevgiyi geliştirmek, milleti sukutu hayale uğratmamak oluyordu. Görüyordum ki, halkta edebiyat tarihçilerimizin anlattığı, ansiklopedilerin, antolojilerin yazdığı Şair Nabi’ den başka, onların ruhunda, dimağında yaşayan efsaneleşmiş bir “Nabi” vardı.

*“Sakin terk-i edebden kuy-i mahbub-i hüdadır bu
Namazgah-i ilahidir makam-ı Mustafadır bu”*

matla beyti ile başlayan gazelinin (Na’t-ı Şerif) tamamı ezbere okuyanları gördüm. Buna yakıştırılan efsaneyi birçok kişiden dinledim. Bu inanç içinde hacca gidip Peygamberimizin (s.a.v.) makamını ziyaret ettikten sonra “acaba Şair Nabi’ nin mezarı nerdedir?” diye sormuş kişilerin mevcudiyetini öğrendim.

Hemşehrimiz Şair Yusuf Nabi bu kadar ulvileşmiş, bu kadar halkın gönlünde yer etmiş, ermiş bir Şair. Bu mübarek hemşehrimizin, bu “ Hikemi Şair”imizin edebi yönü ile ilgili bir hatırayı da rahmetli hocamız Prof. Dr. Abdölkadir Karahan’ dan nakledeyim. “ Yahya Kemal Beyatlı bir gün İzmir’ de bir konuşmamız esnasında bana “ Türk edebiyatının en güzel beyti hangisidir?” diye sormuştu. Kendisine Fuzulî’ den, Baki’ den çok güzel sandığım beyitleri okudum. Birden sözümü keserek; “ Abdölkadir Beyciğim” dedi. “Güzel beyit senin hemşehrin Nabi’ nin ‘söylesin redifli gazelindeki şu Şah beyittir (beytü’ l-gazel):

*“Gonca gülsün, gül açılın ruy feryad eylesin
Sen sus ey bülbül, biraz gülsende yarım söylesin”*

Bindiği üzre Şair Yahya Kemal Beyatlı, Avrupa’ da sağlam bir tahsil gördüğünden başka, çok okumuş, çok tektiler yapmış bir zat idi. Şair Nabi, divan edebiyatımızın “tefekür ve üslup” Şairi olarak temayüz etmiş, çağdaşlarından başlayarak günümüze kadar birçok arştırmacı ve edebiyatçının, “Şuara Tezkireleri” nin vasıflandırdığı gibi; “Ekmel-i Şuara-yı Rum” (Anadolu Şairlerinin en mükemeli) olarak değerlendirilmiştir. Denebilir ki, Şair Yusuf Nabi, bazı bakımlardan Fuzulî’ nin lirizmini, Baki’ nin sanat gücünü, Nef’ i’ nin ihtişamlı söyleyişini, Nedim’ in şuhluğunu, Şeyh Galib’ in inceliğini şahsında toplamışçasına şirlerinde mütefekkir bir beyan üstadı, güçlü bir üslup sahibi, yeni bir ekol kurucusu nitelikleriyle temsil eden söz mülkü sultanlarının büyüklerindedir. Özellikleriyle başlıcasıdır.

Şiirleri ve “darb-ı mesel”leriyle dillerde dolaşan Nabi Ömrünü Urfa, İstanbul ve Halep’ te geçirmiş (1642- 1712). 6 padişah, nice vezir, paşa ve ümeranın devrini görmüş ve “Nabi be huzur amed” diyerek ölümüne önceden tarih düşürerek Rabbinin huzuruna varmıştır.

KAYNAKLAR:

1. Mehmet H. Öcal, Nabi Dergisi, Urfa,1972.
2. Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, Nabi, Kültür Bakanlığı Yay., Ank.,1987.
3. Doğan Nail Altuncuoğlu, Yahya Kemal Hakkında Yazılanlar ve Şiirleri, İst., 1958.
4. Prof. Dr. Meserret Diriöz, Nabi Divanı, Fey Vakfı yay., İst., 1994.

NÂBÎ DİVÂNÎ'NDA KANAAT KAVRAMININ ELE ALINIŞI ÜZERİNE

Ali Sözer

Klasik şiirimiz kavramların çok yerinde kullanıldığı bir şiirdir. Yüzlerce kavram birçok yönüyle bu şiirde dile getirilmiş; mazmunlarda, mecazlı söyleyişlerde, edebi sanatların kullanımında bilinçli bir şekilde kullanılmıştır. Buna bir de klasik şiirimizin çok kaynaklı oluşu eklenince tam bir kültür şiiri ortaya çıkmaktadır. Doğru ve yerinde araştırmalar klasik şiirimizin satır aralarında eski medeniyetimizin inceliklerini ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple çok yönlü tahlil çalışmalarına ihtiyaç vardır.

Bu yazıda ele aldığımız, Şair Nabi, kendinden önceki şairlerin üsluplarından çok farklı bir üslubu ve anlatım tarzını seçmiştir. O, klasik şiirimize getirdiği hikemi ekolde de en önde gelen şair olmayı başarmıştır. Kendinden sonra gelen birçok şairi etkilemiştir. Onun şiirlerinde, şairane söyleyişlerden çok yaşadığı dönem üzerine tespitler bulunur.

17. yüzyıl Osmanlı toplumun birçok yönden hızla çözülme emareleri gösterdiği dönemdir. Her yönüyle hayatın içinde bir şair olan Nâbî, bunun farkındadır ve bu durumdan rahatsız olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Divanında bulunan birçok şiirinde ve diğer eserlerinden olan mesnevilerinde bu bozulmaya çeşitli yönlerden işaret etmiş, yapılması gerekenleri güçlü ve hikmetli bir nasihat üslubu ile dile getirmiştir.

Şair, bozulmanın sebeplerini devlet teşkilatından eğitime, halktan dini anlayışa kadar çok çeşitli alanlarda aramıştır. Fakat onun en çok dikkat çektiği unsurlar ahlaki unsurlardır. İnsanların bencilleşmesi, hırsla dolması, fedakârlıktan kaçması, muhabbetin azalması gibi sebepler onun saydığı başlıca sebeplerdir. Bu yüzden her yerde ehil olamayan, bulunduğu makama layık olmayan insanlar görülmeye başlanmıştır.

Nabi eserlerinde açık bir şekilde ahlaki değerler üzerine eğilmiş ve bu yolda sözler söylemiştir. Bu sözleri söylerken de hırs, sabır, tevekkül, kanaat gibi kavramları çokça kullanmıştır. Bu yazıda kanaat mefhumu çevresinde söylenmiş gazelleri ve beyitleri ele alacağız. Yazımızda ele aldığımız gazeller ve beyitler Ali Fuat Bilkan'ın hazırladığı *Nabi Divânı* (MEB Yay., İstanbul, 1997)'dan alınmıştır. Alıntılardaki rakamlar gazel sırasını göstermektedir.

Nâbî söz konusu kavramı çok yönlü ele almıştır. Konuya 'kana'at' redifli gazel ile başlayalım. Gazelin matla beytinde şairin, kanaatkârlığın verimsiz bir dükkân gibi görünmesine rağmen kanaat terazisinin daha kârlı olduğunu söyler. Aslında şair daha ilk baştan zaaf gibi görünen bir duruma dikkati çekmektedir.

*Kâsid görinür gerçi ki dükkân-ı kanâ'at
Der-kârdur ammâ yine mizân-ı kanâ'at (26)*

Şairin kanaat konusu tercih edişi boşuna değildir. Zira cemiyetteki bozulmaların, çözümlerin birçoğunun sebebi kanaatsizlik sebebiyledir. Aşırı hırs sebebi ile devlet erkânı arasındaki kin ve haset bunlardan biridir. Yine doğru yolu tercih etmek yerine, kısa vadeli karları göz önünde tutarak ecele

etmek hatalı bir seçimdir. Büyük adamaların renkli sofraları yerine tuzsuzca da olsa kanaat sofrası tercih olunmalıdır. Şairin renk anlamını ifade eden elvan (renkler) kelimesini tercih etmesi boşu değil. Zira renkler aldaticıdır fakat faniliğin temsilcisidir. Geçicidir. Bu yüzden biraz tatsız tuzsuzca da olsa, az da olsa kanaat sofrasını tercih etmenin önemine işaret eder:

*Tercih olunur ni'met-i elvân-ı kibâra
Bir pâre nemeksizce iken hân-ı kanâ'at*

Şair, sözlerine devam eder ve nefsin arzularının kanaatin düşmanlarından biri olduğunu belirtir. Yine kısa vadeli zevkler için nice çileye katlanmanın yanlışlığını vurgular. Dünya hayatı zaten birçok zorluğu barındırmaktadır. Nefsin arzuları doğrultusunda hareket edip sırf nefis için çile çekmek yerine kanaat ekmeğinin sıkıntısını çekme daha tatlıdır:

*Ol buse-i lebden ki ola renc ile hâsıl
Şirînter imiş bus-ı leb-i nân-ı kanâ'at*

İnsan hayal eden bir varlık ve kendini de çoğu zaman hayallerinin peşinde yürütüyor. Şair, hayallerin peşinde koşmanın ufku genişletmeyeceği düşüncesindedir. Ona göre, ikbal arsasında hayal atlarını koşturmak yerine, kanaat meydanı daha geniş gelmiştir:

*İtdüm katı çok 'arsa-i ikbâl ile tahmîn
Geldi bana vâsi'yine meydân-ı kanâ'at*

Şair hayal âlemlerinde yol almanın faydalı olmayacağını bir sonraki beyitte de belirtmeye devam eder. Anka kuşunun kanadının gölgesini heves ederek yol almaktansa, kanaat eyvanının gölgesinde döşenmiş, fakir de olsa hakikat meclisinde yer almanın doğruluğunu dile getirir:

*İtme heves-i sâye-i bâl ü per-i 'Ankâ
Güsterde iken sâye-i evvân-ı kanâ'at*

Şair, kanaati bütün yönleriyle ele almıştır. Öyle ki kanaatin bütün faziletleri bu gazelde hasrolunmuştur. Kanaat bir uzun tecrübeler sonrasında edinilen ve asla vazgeçilmeyecek bir yoldur. Nabi, gönlün huzurla, korkulardan uzak bir şekilde yaşaması kanaat mektebinin sürekli bahsedilen konusudur, der. Burada gönlün emniyetli, korku ve endişeden uzak olabilmesi kanaat tecrübesi ile pişmesine bağlanmıştır:

*Hep mesele-i mebhâs-ı âsayiş-i dildür
Tahsîl olunan fenn-i debistân-ı kanâ'at*

Kanaat hayattan her halükarda zevk almak ve hırstan gönlü azat kılmaktır. Zira hırs doyumsuzluğun sebebidir. Kanaat ise elindekiyle yetinen ve kendine lazım olamayan şeyleri terk etmektir. Şair, kanaatkâr bir insanın, kanaat heybesinin bir kırıntısından zevk alan insanın acı bir taneyle bile yetineceğini ve onu şekeristandaki kıtlığa bağlayıp kendini teselli edeceğini söyler. Nitekim

de öyledir. Şair Nabi, Halep'te kendisine tahsis edilen ev elinden alınınca, ah u vaha başvurmamış. Ağlayıp sızlamamıştır. söz konusu mesele üzerine söylediği gazelin meşhur matla beytini yazımızın ileriki bölümlerinde ele alacağız.

*Teng-i şekeristâna urur tane-i telhi
Zevkin alana rîze-i enbân-ı kanâ'at*

Şair makta beytinde son sözünü söyler ve aslında söylemek istediklerinin özünü toplayarak mısralarına yansıtır. Yukarıda kanaatin çeşitli yönlerini zikreden şair burada artık sözün hülasasını dile getirir. Kanat bir hazinedir. Bitmez bir hazinedir ve onun yakasına tutunmuş olan fena elinden kurtulur. Şairin burada kurtulma, serbest kalma anlamında söylediği 'vareste' sözü manidardır. Şöyle ki, ilk mısradaki zikrolunan 'dest-i fena' aslında dünya hapishanesi gibidir. İnsanoğlu da nefsin yolunda giderek bu hapishanenin mahpusları arasına girer. Bu durumdan kurtulmanın da tek çaresi kanaat elbisesini giyinmek ya da onun bir ucundan tutunmaktır.

*Bir kenz ki vâreste ola dest-i fenâdan
Nâbî degül illâ ki giribân-ı kanâ'at (26)*

Şair Nâbî, kanaat redifli gazelinin dışında bütün divanında sıkça aynı kavrama değinmiştir. Divanı tarayarak gazelelerden seçtiğimiz beytlere geçmeden, kanaat muhtevalı 'minnet' redifli gazeli ele alalım.

Minnet, birkaç manada kullanılıyor: İyiliğe karşı duyulan şükür hissi, birisine iyilik etmek, yapılan iyilikleri sayarak başa kakmak. Gazelde genelde ilk manada kullanıldığını şimdiden söyleyelim. Şair, ne yaratılmış birinin verdiği, vereceği şeye ne de altına, gümüşe minnet eder. Onun vereceği tek hesap, ezeli divanda yazılan deftere vereceği hesaptır.

*Ne dâde-i mahlûka ne sîm ü zere minnet
Dîvân-ı ezelde yazılan deftere minnet (30)*

İnsanların layık olmayan yerlere minnet etmelerinin en büyük sebebi sürekli bir beklenti içinde olmalarıdır. Şüphesiz söz konusu beklentiler de nefsin ihtiyaçlarının bitmemesindedir. Şair, felekten bir beklentisinin olmadığını, tek minnetinin Allah'ın ihسانlarına olduğunu belirtir.

*Kat' itmişüz ümmid-i atâyâ-yı felekden
İhsân-ı hudavend-i cihân-pervere minnet*

Yukarıda da bahsettiğimiz gibi, kanaat birçok kelime ve kavramla ifade olunan bir mefhumdur. Gazelerde 'kanaat, minnet, tevekkül, kat'-ı ümmid' gibi kelime ve terkipler bu mefhumun çeşitli yönleriyle anlaşılmasını ve ele alınmasını sağlamıştır. Mesela sıradaki beyitte şair, tevekkül kelimesi ile söz konusu anlatıma başvurmuştur. Bir de Anka kuşuna telmih yaparak söz konusu anlatımı daha da güçlendirmiştir. Anlatıldığına göre Anka kuşu tevekkül ile avını ayağında bulmaktadır. Şair de insanların rızık verenin Allah olduğunun şuurunda olmalarını ifade etmiştir. Boşuna kanat çırpmaya gerek yoktur. Rızık verilecektir. Fakat burada hiç çalışmamaktan bahsedilmemektedir. Sadece bitmeyen hırs dolayısıyla gerekli çalışma sonrası tevekkülün yeterli olacağı vurgulanmak istenmiştir.

*Payında bulur saydını 'Ankâ-yı tevekkül
İtmez heves-i sayd ile bâl ü pere minnet*

Şair kanaat etmenin sebebini gönül kalesini fethetmek için gerekli olduğunu söyler. Yoksa fena olacak bir iklimin askeri olan dünyevi unsurlara minnet ederek hiçbir zaman gönüller fetholunmaz. Tak aksine dünyaya aşırı meyledince gönül katılaştır:

*Maksûdları feth-i der-i kal'a-i dildir
İtmez şerh-i iklim-i fenâ leşkere minnet*

Kanaat bir talep meselesidir. Gönülün az ile yetinmesi kanaat, çoğu talep etmesi ise hırstır. Şair sıradaki beyitte, talebi az veya çok olması yönünden değil de, talep olunan kişi açısından ele almış. Ona göre, kısmeti asıldan beklemek gerekmektedir. Fer' olan yani asıl olmayandan talep etmemek lazımdır. Şair ikinci mısradaki bunu bir örnekle açıklar. Ateş var iken külden medet ummanın yanlışlığını dile getirir. İşte burda kanaat devreye girmiştir. Yaradan'dan Yaradan'dan talep etmek veya O'nun verdiğine rıza göstermek doğru olmalıdır.

*Ümmîd-i nevâl asıldan it fer'den itme
Ateş var iken eyleme hâkistere minnet*

Bu dünya geçicidir, fanidir. Dünyanın içindekiler de fanidir. Bu sebepten ötürü dünyaya ve içindekilere minnet etmemek gerekir. Asıl olana, baki olana, ebedi olana dönmek lazımdır. Şair, dünyevi güzelliğe aldanıp aynadaki görünüşüne hayran olan kişinin, haftada iki kez berbere minnet edeceğini söyler. Burada anlatılmak istenen zahiri güzellik yerine iç güzelliğin önemidir. Zahiri güzellik geçicidir. İnsanı muhtaç hale getirir, ona buna minnet edecek duruma düşürür.

*Ayînedeki 'aksine nâz eyleyen âfet
Bir haftada eyler iki kez berbere minnet*

Şair Nâbî, kendi dönemindeki bozulmadan oldukça rahatsızdır. Yukarıda da söylediğimiz gibi, rüşvetçi, yalaka ve makamına ehil olmayan kişileri çözümlenmenin nedenlerinden biri olarak görmektedir. Şair sıradaki beyitte, başi ve ayağı olmayan hasetçi kişinin hasedinden başi ve ayağı önemsemez olmasından dem vurur. Cemiyet için gerekli olmasına rağmen sırf haset sebebiyle birçok iş yapılmamaktadır. Bu durumda da başına buyrukluğ ortaya çıkmaktadır.

*Ol bî-ser ü bî-pâya hased kim seferinde
Ne pâyeye ider lâbe ne eyler sere minnet*

Şair Nâbî, gazelin makta beytinde, fakrın külâhının fani olacak süslü taça tercih olunmasını söyler. Hırs tuzağından kurtulmanın çaresi de maslahatı tercih etmektir. Maslahatın tercih edilmesi ise şüphesiz kanaat ile elde edilir.

*Mestân-ı ser-endâz-ı komaz itmege Nâbî
Zevk-i küleh-i fakr u fenâ-efsere minnet*

Bu iki gazelden sonra şimdi kanaat içerikli beyitleri ele alalım. Yukarıda, az önce, dünyanın fani oluşundan bahsetmiştik. Beyitte dünyanın bir zerre bile sığınılacak gölgesinin yokluğundan dem vurulmuştur. Bu yüzden, farz eyleyelim ki- âlem altından olsa neye yarar. Şair burada mübalağalı anlatıma başvurarak sözünü güçlendirmeyi tercih etmiştir.

*Bir zerre penâh eyleyecek sâyesi yokdur
Farz eyleyelüm zerden imiş zer- 'âlem-i çerh (45)*

Dünya aldananların sonu hüsrandır. Şair, dünyanın safa yeri olduğunu diyen kişinin bir galat söz ifade etmiş olacağını bildirir. Burada dünyanın gelip geçici bir yer olduğu ve iyi değerlendirilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir. Eldekine kanaat etmek lazımdır. Yoksa tahsil-i safa ile uğraşmak ömrü heba etmekten başka bir şeye yaramaz.

*Bir galat ta'birdür kim Nâbîyâ manası yok
Kim ki tahsil-i safâdur dirse dünyâdan murâd (50)*

Kanaat, tevvekül ve sabır gibi şahsiyeti tekemmül ettirici özellikler ilk başta bireyi daha sonra toplumu kemale erdirir. Öyle ki her birey kendine dikkat etse, kendini hırstan arındırsa, bütün toplum külliye düzelecektir. İslam toplumları hep bu şekilde kemale ermişlerdir. Her kul ilk başta kendi yaptıklarından sorumludur. Daha sonra da topluma karşı işlediklerinden hesap verecektir.

Şair, halkın kanaat anlayışını güzel beyitle dile getirmiştir. Halkın çok farklı sebeplerde hayattan lezzet alması onun dikkatini çekmiştir. Bu şekilde çok farklı şeylerle teselli bulan halk mütevekkil bir eda ile kanaati icra etmiş olmaktadır. Günümüzde Anadolu toplumun öne çıkan kanaatkârlığı ve teselli anlayışı şüphesiz şairin burada demek istediği ile örtüşmektedir.

*Esbâb-ı tehâlîfle bulur halk teselli
Her birisi bir gûne safâdan mütelezziz (57)*

Şair Nâbî, kanaatkarlığın bir saltanat olduğunu düşünmektedir. Nitekim de öyledir. Beyitte kismetine razı olmanın, tok gözlülüğün güzelliğine dikkat çekilmiştir.

*Nâbî uçurduk âh-ı Hüma-yı kana'ati
Hursendlik gınâsı kadar saltanat m'olur (98)*

Şair devamla, kismetine razı olduğu ve tok gözlü olduğunu belirtir. Hatta âlemde, köhne bir meta olsa, bir değeri olmasa bile bu değere de o kadar ihtiyacının olmadığını söyler. Onun kendini bir yerlere getirmek gibi bir amacı yoktur.

*Egerçi köhne meta'uz revâcumuz yokdur
Revâca da o kadar ihtiyâcumuz yokdur (189)*

Şahsiyetini bulmamış kişilerde, insanın davranışlarını kendinden ziyade çevresi yönlendirir. Yine bu durumda da hırsın, nefsin etkisi en öndedir. Şair, başkalarına tenezzül etmediklerini çünkü marifetin değerini bildiklerini söyler. Hakiki manada bu çarşının piyasasını bildiği için onun bunun dedikodusuna uymadığını ekler.

*Tenezzül eylemezüz çarsuy-ı efvaha
Meta'-ı ma'rifetün karhanesin bilürüz (263)*

Şair Nâbî kanaatin asıl maksadını sıradaki beyitte kısaca ve özlü bir şekilde ifade etmiştir. Ona göre, kanaat, süfli âlemden ümit etmeyi bırakıp semavi olandan yani Allah'tan beklemektir. Asıl olan da budur.

*Merdüm-i 'âlem-i süfliden idüp kat'-ı ümid
Çeşm-i duzende-i imdad-ı semaviyüz biz (271)*

Az yukarıda geçen beyitlerde olduğu gibi şair, bir başka beyitte, hırkası, tespihi ve tacı yoksa da itibara da ihtiyacının olmadığını söyler. Görünüşte itibar getirir gibi görünen unsurlar aslında geçicidir.

*Yokdur egerçi hırka vü tesbih ü tacumuz
Amma ki i'tibara yok ihtiyacumuz (281)*

Şair, baştan beri söylediğimizin dışında bir halde kanaati ele almıştır sıradaki beyitte. Âşık kişide aslında istiğnanın olmayacağını söyler. Ancak sevgilinin semtine uğramaktan ar eder gönül. Şüphesiz ar etmek de sabır, tevekkül ve kanaatin aşamalarından biridir.

*'Aşka istigna yakışmazken 'aceb haletdeyüz
Varmaga kuyına 'ar eyler dil-i avaremüz (282)*

Fakr, fakirlikten ziyade Allah'a muhtaçlık olarak da ele alınır. Şair sıradaki beyitte, Allah'a muhtaç olduğunu, sadece ona muhtaç olduğunu bildiğinden ve bu şuurda olduğundan mal nedir bilmediği söyler. Devlet ve ikbal gibi dünyevi ve geçici saadet unsurlarını tanımadığını, dolayısıyla istemediğini dile getirir.

*Fakr ile biz mal nedür bilmezüz
Devlet ü ikbal nedür bilmezüz (287)*

Kanaat etmenin insanoğlunun kemale ermesinde faydası çoktur. Zira kişinin isteklerinin bitmesini sağlar. Bu şekilde insan hakikati anlar. Şair de talepleri bitmeyen kişinin yersiz dolaşıp duracağını, ömrünü bitireceğini söyler. Bu şekilde asla münasip bir bahta vasil olamayacağını ekler.

*Her kim ki muvaffak degül itmâm-ı merâma
Bî-câ tolaşur baht-ı sezâvâra yapışmaz (314)*

Sıradaki beyit şairin meşhur beyitlerindedir. Yukarıda da kısaca bahsettiğimiz gibi kendisine verilen bir ev elinden alınmıştır. Kendisi de ah vah etmek yerine kanaat etmenin gereğini yerine getirir. Bu dünyanın sevinci de vardır hüznü de. Kendisi de sevinci de yaşamıştır hüznü de. Bu yüzden gelip geçici şeylerin peşinden koşmaya gerek yoktur. Elden gittiği için üzülmeye de gerek yoktur.

*Bağ-ı dehrin hem hazanın hem baharın görmüşüz
Biz neşatun da gamun da rüzgarun görmüşüz (319)*

Şair bir başka gazelinde, bir önceki beyitte geçen davranışa uygun nasihatler verir kendine. Şöyle der: Hissene düşene razı ol! Allah'ın hikmetli taksimine taarruz eyleme!

*Ol hissegeh-i hursend sakın eyleme Nabi
Taksim-i hekimane-i Yezdan'a ta'arruz (363)*

Kanaat etmeyenlerin en çok yaptığı şey şikâyetdir. Şair kendine nasihat etmeye devam eder, bir başka gazelin makta beytinde: Nâbî, takdirden şikayet eyleme! Zira yüce âleme karşı olmak gibidir şikâyet.

*Nabi felege eylemek izhar-ı şikâyet
Olmak gibidür 'âlem-i balaya mu'arız (365)*

Şair kendince söylenmeye devam eder. Dünya pazarından eline bir şey kalmadığını, fani olan her şeyin orda olduğunu söyler.

*Bilmem ki bu bazar-ı cihanun nesin alduk
Hep bundadur esbab-ı fenanun nesin alduk (387)*

Şair kendine, zamanın tuzaklarından sakınmasını söyler. Çünkü âlem denilen hamamın köhneleşmiş olduğunu ve peştemalının olmadığını ekler. Şairin bu benzetmesi oldukça ilginçtir. Zamandaki bozulmayı temiz bir ifade ile dile getirmiştir. Çok açılma derken de kanaat etmenin gerekliliğine dikkat çeker.

*Çok açılma eyle hazer rüzgârdan
Hamamı çerh köhnelemiş püşt-mali yok (388)*

Aslında kul olanın herhangi bir rızık ve rahat korkusu içinde olmaması gerekir. Zira Allah kendisine nasip edecektir. Aptal bir adam bile olsa ona verecektir. Yeter ki halim olsun ve riyasız yapsın işlerini. Kanaat etsin.

*Rahat murad iden kulına Hakk nasib ider
Eblehlicük halimlicük bi-riyalıcuk (392)*

Şair kanaatkâr kişinin elde edeceği güzellikleri saymaya devam eder. Kanaat köşesinin selametini, rahatlığını bilen kişi devlet ve ikbal derdine düşmez asla, diyerek sabrın, tevekkülün güzelliğini dile getirir.

*Olmaz firib-horde-i ikbali devletün
Kadrin bilen selameti-i künc-i kana 'atün (430)*

Şair Nâbî, darb-ı mesel gibi sözler söylemiştir birçok şiirinde. Sıradaki beyitteki ifade de bu kıymettedir şüphesiz. Şair: “İstemem âlemde asla alçak feleğin himmetini. Yeter ki bana alçak kişilerin minnetini çektirmesin!” diyerek kanaatin aslında bir şahsiyet meselesi olduğunu ifade etmiş olur.

*İstemem 'âlemde hergiz dehr-i dun himmetin
Tek bana çekdürmesün hergiz edna minnetin (632)*

Nazlı ömür durmayıp geçmekte, isterse kat kat demir zincirle bağlanmış olsa bile geçmekte, diyen şair baştan beri söylediğimiz güzel özelliklerin insana gerekliliğini bir daha hatırlatır. Zira bu dünya geçip gidecektir. Kimseye kalmayacaktır.

*Sa 'at-ı evkât-ı 'ömr nâzenin durmaz geçer
Nâbîya bağlansa kat kat ahenin zincir ile (664)*

Şair bir başka gazelde, aynı konuya devam niteliğinde, bu dünyanın kederli bir dünya olduğunu, yukarıda söylediğimiz gibi ‘tahsil-i safa’ yeri olmadığını söyler. O: “Ya gelme bu kederli âleme! Ya da zuhur eyleyen gama tahammül et, şikâyet etme! (Ki gelmişsin).” der.

*Ya gelme meclis-i keder-amiz 'âleme
Ya hod tahammül eyle zuhur eyleyen gama (665)*

Şairin en çok çekindiği şeylerden biri birilerine minnet etmektir. Bunu yukarıda da görüldüğü gibi defalarca kesin bir şekilde dile getirmiştir. Kendi dönemindeki bozulmalarının ana sebeplerinden bir olarak ona buna minnet etmeyi görmektedir zaten. Bu sebeple, içinde minnet olan bir şarabın bile sakinin elinde kırılmasının içmekten yeğ olduğunu belirtir. Minnetten gelecek olan gelmesin, ele geçmesin. Bedene girmesin, ruhu bozmasın der şair, bir şekilde.

*Cam-ı kefi sakide şikest olması yegdür
Ol bade ki keyfiyet-i minnet var içinde (696)*

Şair, gönlün isteklerinin bitmeyeceğini söyler. Ancak asıl maksat sevgiliye kavuşmaktır. Bu sebeple her şeye kanaat etmek gerekir. Diğer isteklere boyun eğmemek gerekir.

*Çokdur egerçi dilde muradat-ı saire
Vaslundur ibtida gelen amma ki hatıra (701)*

Şair, kanaat içerikli nasihatlerinin birçoğunda kendisine seslenmiştir. Kendine, feleğin harca değmeyeceğini, zaten Süreyya yıldızında beş on akçesini olduğunu söyler. Şair burada mübalağalı bir anlatıma başvurmuştur.

*Felek kıyamete dek harca kıymaz ey Nabi
Beş on çil akçesi var sürre-i Süreyyada (702)*

Şair, kendine seslenmeye devam eder. Eğer kendisi de sürekli övünse, kendisiyle iftihar etse, herkesten fazla zamandan değerinin bilineceğini söyler. Fakat yukarıda defalarca geçtiği gibi, kendisinin itibara ve revaca ihtiyacı yoktur.

*Bilürdi kadrümi Nabi zamane cümleden eفزun
Benüm de il gibi tab'umla iftiharum olaydı (877)*

Buraya aldığımız son beyit, kanaatin hülasesini dile getirmiştir. Amaç Allah'tır. Ondan başkasına bakmamak gerekir. Öylece bakmak yerine de gayret etmek gerektiğini söyler.

*Gayre bakma İlah'dan gayrı
Gayre eyle nigahdan gayrı (883)*

Sonuç olarak şair Nâbî, kanaat, tevekkül, sabr, istiğna, gına, tahammül ve benzeri kullanarak kanaat kavramını çok çeşitli şekillerde ele almıştır. Bizim yüzeysel bir tarama ile çıkardığımız bu örneklerin dışında, şairin divanında daha çok örnekler vardır. Zaten buradaki beyitlerin de daha derin bir bakış açısı ile ele alınması gerekmektedir.

NABI'NİN EDEBİ ETKİSİ

Eyüp AZLAL

Urfalı Yusuf Nabi 17.asır Divan şiirinin de tefekkür edebiyatı çığırı açan ve kendi adıyla anılan bir şiir ekolu kuran, şiirde değişik bir şahsiyet ve hususiyet gösteren geniş tesirli bir şairimizdir. “Nabi Ekolu” olarak da bilinen “**Hikmet Şiir**” akımının kurucusu ve en güçlü temsilcisi olmasından alır. Onun edebiyatımızda şiirle düşünceyi birleştirerek açtığı Hikemi Şiir Yolu yenilik sayılmış ve bu yolda kendisini izleyen başka sanatçılar yetişmiştir.¹²⁰

Nabi, kendisini izleyen hangi bakımdan etkilemiştir? Evvela dönemin sosyal ve siyasi manzarasına bir göz atmamız lazımdır. Çağın huzursuzluk ve kararsızlığını yönetimden başlayarak çeşitli meslek erbabı arasında aygınlaşan zulüm, hile yalan, rüşvet, riyakârlık gibi, köyü huyların toplumu etkilemesi karşısında Nabi gibi bir şairin etkilenmesi düşünülemez.¹²¹

Eserlerinde devrin sosyal tablosuna geniş yer veren Nabi kendi iç hallerinden ziyade cemiyete yönelmiş bir şairdir. Sanat için sanat yerine toplum için sanat kaygısı gütmüş, tesiri hayli geniş ve devamlı olmuştur. Zira ahlak ve içtimai Nabi den sonraki asırlarda daha da büyümüş ve bir ihtiyaç halini almıştır. Bu divan şiirinde bir yenilik, bir ekol olarak kabul görmüştür.

Nabi'nin tesiri, daha kendi asrının Bosnalı **Sabit, Rami, Mehmet Paşa** gibi şairlerinden başlayarak, 18. asrın **Seyyit Vehbi, Çelebizade Asım, Koca Ragıp Paşa** ve **Münif** gibi mühim şairlerin de hayli kuvvetli akislerle devam etmiştir. Tanzimat devrinde ise eski şiiri yaşatmaya çalışan şairlerin de birçoğu Nâb'yi Üstad tanımış ve onun etkisinde şiirler söylemişlerdir. Bununla beraber, Nabi tesiri, daha çok şairin gazelleriyle Hayriye adlı mesnevisinin uyandırdığı alaka ve rağbet dolayısıyla devamlıdır.

Seyyit Vehbi, Nabi'nin Hayriye adlı eserinden etkilenerak oğlu **Lütfullah Çelebi** için “**Lütfiyye-i Vehbi**” yi kaleme almıştır. Bu eserde Nabi'nin tesiri oldukça belirgindir. Bosnalı **Sabit** de şiirin de Nabi'den etkilendiğini gizlemez. Hatta bir şiirinde şairimiz **Baltacı Mehmet paşa**'ya beraber İstanbul'a geliş sırasında şunları söyler:

*Yükledip tâze kumaş-ı Haleb-i Ma'nâyı
Geldi İstanbul'a şeh-bender-i taht-ı 'îrfân*

*Mûcd-i vâdi nev muhteri'-i cedid
Mû- şikât-ı kalem nâdire üstud-ı cihân*

(İrfân ülkesinin bezirgân başı mananın taze Halep kumaşını yükletip İstanbul'a geldi. Yeni vadinin icatçısı, yeni tarz ortaya koyucu. Yeni tarz ortaya koyucu. Kılı kırk yaran kaleminin bir eşi daha bulunmayan cihan üstadı. (Nabi)¹²²

Burada Sabit'in taze Halep kumaşı dediği Nabi'nin Halep'ten gelen Halep'ten gelen şiirleridir.

¹²⁰ **Mengi, Prof. Dr.Mine**, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, S. 195/196

¹²¹ **Karahan Por. Dr.Abdulkadir**. Kültür ve Turizm. Bak. Yay. S.56

¹²² **Banarlı, Por.Dr. Nihat Sami**, Resimli Türk Tarihi, Ankara C.2 S.676

Sait'in nazarında Nâbi irhan ülkesinin bezirgan başıdır. Tanzimat şairlerimizden Ziya Paşa da Nabi'nin tesirinde kalan şairlerimizdendir. Paşa ünlü "**Harabat**"ında

*San'at ile eylemiştir ol pîr
Asrındaki hâl-i mülki tasvir
Zülm-i vüzerâyı söylemiştir
Hâl-i fukarâya söylemiştir.*¹²³

Derken özellikle bu eserde Nabi'nin etkisinde kaldığını söyleyebiliriz.

Gerçi "**Harabat**" şekil olarak **Naf'i** havası verir ise de muhteva olarak Nâbi'nin tesirini hissetmek mümkündür.

Urfalı Yusuf Nabi'nin bu erişilmez etkisi ve şöhretine imrenen bir sürü şair de çıkmıştır. "**Hüsn ü Aşk**" in şairi **Şeyh Galip** eserinin sebebi-i te'lifinde şairimizin bu konumuna bir tepki olarak yazdığını şu ifadelerden anlıyoruz.

"Bir dostlar meclisine girdim; Cennet içinde Âdem olmuştum; bu bir meclisti ama, sanki sevgi gül bahçesiydi. Bülbüllerinin hepsi de sohbet ve muhabbet ehli idi .. O mecliste bazen Hayrabâd okunuyor ve Nâbi hayırla anılıyordu. Doğrusunu söylemek gerekirse bu iğniç bir eserdir ve erbabı yanında elbette değerlidir. Övgü dolu bu ifadeler öyle bir anlama gelmeye başladık; sanki (Hayrabâd'ın)bir benzerinin yazılması mümkün değildir. Bu söz bana, önüne sürülmüş ağır bir kadeh gibi göründü ve bir nev'i imtihan geldi."¹²⁴(6)

Nâbi'nin etkisinde kalan bu şairlerimize ilaveten milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'u da eklemek istiyoruz. Edebiyat tarihçilerimiz bu hususta bir şey yazmamışlar ama Akif'in Nâbi'nin tesirinde kaldığını "**Hayriyye**" ile "**Asım**" karşılaştırarak ortaya koymak istiyoruz. Şairlerimizin hayatlarına baktığımızda; Nabi Osmanlı toplumunun geleneksel değer ölçülerinin çığnenmesinden dolayı tedirgindir. Aynı tedirginliği Akif de yaşar . Nâbi, döneminde toplum bozulmaya yüz tutmuş. Bu durum Akif zamanında ayyuka çıkmış Nâbi'nin etkisinde kaldığı sebki-i Hindi ekolünün tamamlayıcısı olan M.İkbal, Cemaladdin Afgani, Muhammed Abduh gibi düşünürlerle Akifin içli dışlı oluşunu mektuplaşmalarından anlıyoruz. Bu durum ayrı bir çalışma şeklinde hazırlandığından biz sadece "Hayriye ile Asım'dan iki kısa parça ile konuya açıklık getirmek istiyoruz.

Nabi'nin oğluna bir Öğüt olarak yazdığı Hayriyye'si ,oğlunun mutlu bir insan ve toplum içinde iyi bir ferd olması için nasıl davranması gerektiğini ifade eder: " .. Ey olgunluk denizinin incisinin suyundan gelen (oğul) şu söyleyeceğim inciler kulağına küpe olsun. Asla oyuna rağbet etme ki gaflet elinde oyuncak olmayasın. Tavla ve satranca gönül bağlayıcı olma ki bunlar insana sıkıntı sermayesi olurlar. Onlarla uğraşacağına insan gibi şöyle Allah' n huzurunda işe yarayacak şeylerle meşgul ol 1281"¹²⁵

Mehmet Akif de **Asım**'da oğluna şöyle seslenmektedir.

Bizler, edvar -ı fâziletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evladınız, oğlum, ancak;
O fazilet son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,
Dünyevi kudreti günden güne mefluç olarak,
Bir düşüş düştü ki: Davransa da,sarsak sarsak.

¹²³ **Şentürk, Por, Dr. Atilla**, Osmanlı Şiir Antolojisi, Yapı Kredi Yay.İst.1999S.567

¹²⁴ **Pala, Por, Dr. İskender**, Hayriyye (Önsöz) L&M Yay.İst.2002 s 13

¹²⁵ **Doğan, M. Nur**, Şeyh Galip Divanı.Ötüken Neşriyat,İst.2002s 54/55

Garbın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrum”¹²⁶

Mehmet Akif de Asım’da yoldan çıkmış bir toplumun tekrar kendi iç dinamiklerini yakalayabilmek için eldeki tek cevherin gençler olduğuna inanıyor ve evladın şahsında yeni nesle idealizmin ana hedeflerini çiziyor.

Sonuç itibarıyla Nabi bir Urfalı olarak büyük bir imparatorluğun merkezine gitmiş ve eserleriyle haklı bir şöret’in yanında haklı bir etki de bırakmıştır. Eskilerden **Urfalı Şevket. Şair Nüzhet, Şair Abdi** gibi Urfa’da şiir adına uğraş veren kişilerin başucunda mutlaka bir Nabi Divanı mevcuttu. Bu hususiyetin ve hassasiyetin bu gün de devam etmesi üzerinde düşünölmeye değerdir. Son olarak Nabi’nin:

**“Kimdir Bizi men’ eyleyecek bağ-ı cinandan
Mevrûs-i pederdir gireriz hane bizimdir”**

beytine bir nazire olarak yazdığım bir mısra ile bitirmek istiyorum:

**Kimse bizi bağ-ı cinandan ayırmadı ey Nâbi’
Biziz terk - i diyar eyleyen pederin evini”**

Nabinin mezarı
Üsküdar Karacaahmet Miskinler mezarlığı

